

**T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ “ÖRNEK” KARARLARI
IŞIĞINDA BÜYÜME-ÇEVRE HAKKI İLİŞKİSİ: 2000-2012 DÖNEMİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Özcan ELEVİLİ

DANIŞMAN

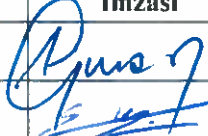

Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN

GİRESUN-2019

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 17/06/2019 tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Özcan ELEVLI 'nin "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi "Örnek" Kararları Işığında Büyüme-Çevre Hakkı İlişkisi: 2000-2012 Dönemi Üzerine Bir İnceleme" başlıklı tezini incelemiş olup aday 05/07/2019 tarihinde, saat 11.00'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın çalışması, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN	
Üye	Dr. Öğretim Üyesi Z. Eray ESER	
Üye	Dr. Öğretim Üyesi R. Berker BANK	

ONAY

...../...../201..

Prof. Dr. Güven ÖZDEM
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Örnek Kararları Işığında Büyüme-Çevre Hakkı İlişkisi: 2000-2012 Dönemi Üzerine Bir İnceleme” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Özcan ELEVLI

05 Temmuz 2019

ÖNSÖZ

Son ikiyüz yıllık bir gelişim sürecine sahip insan hakları, küreselleşen dünyamızda geldiği nokta itibariyle en önemli konu haline gelmiştir. Konu özellikle sadece az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin değil aynı zamanda gelişmiş ülkelerin gündemini oluşturmaktadır. Bu bağlamda gelişen insan hakları sürecinde üçüncü kuşak insan hakları olarak dayanışma hakları içinde sayılan çevre hakkı 1970'lerden itibaren büyüme ve dolayısıyla yoğun bir şekilde gündeme gelen çevre sorunlarına bağlı olarak önem kazanmaya başlamıştır.

Bu konuda Avrupa Konseyi'ne bağlı olarak 1959 yılında kurulmuş uluslararası bir mahkeme niteliğine sahip Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, verdiği karar ve oluşturduğu içtihatlarla çevre haklarının korunması ve geliştirilmesine etki etmektedir. Bu derece önemli bir konuda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine taraf olan Türkiye'de çevre hakkı ile ilgili çalışmaların sayısının artırılması gereği bulunmaktadır. Yapacağım bu Araştırmanın, Türkiye'de gerek mevzuat gerekse uygulama anlamında gelişme sürecindeki çevre hakkına, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin örnek kararları ışığında yeni bir perspektif kazandıracağını, çevre hakkına bakış bağlamında katkı yapacağını, ortaya konan yeni tespitler doğrultusunda yeni akademik çalışmalara önayak olacağını umut etmekteyim.

Çalışmam süresince manevi desteklerini her zaman hissettiğim, beraberce paylaşacağımız en değerli zamanlarından fedakârlık eden başta eşim Semra, çocuklarım Selahattin, Mustafa, Ömer ve Zeynep'in haklarını ödeyemem.

Tabi ki akademik bir çalışmada danışmanın önemi herkesçe malumdur. Bu anlamda şahsıma gösterdiği gerek sabır ve hoşgörü gerekse çok kıymetli bilimsel yönlendirme ve katkılarından dolayı Danışman Hocam Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN'a müteşekkirim.

Özcan ELEVLI

Temmuz 2019

**AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ “ÖRNEK” KARARLARI
IŞIĞINDA BÜYÜME-ÇEVRE HAKKI İLİŞKİSİ: 2000-2012 DÖNEMİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

ÖZET

Bu Araştırma, 1970’li yıllardan itibaren özellikle Stockholm Konferansı ile uluslararası gündeme taşınan ve halen en önemli gündem maddelerinden biri olan çevre hakkı ile büyüme arasındaki ilişkiyi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) örnek kararları ışığında 2000-2012 dönemi üzerinden incelemektedir.

Böylece bu Araştırma ile AİHM kararlarında çevre hakkının hangi yasal dayanaklarla ve hangi iktisadi gerekçelerle değerlendirildiğinin, Mahkeme kararlarında çevre hakkının bağımsız bir madde ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde (AİHS) yer alması için yeterli içtihatların oluşup oluşmadığının, ayrıca büyüme ile çevre hakkı arasındaki ilişkinin boyutunun ortaya konulması amaçlanmıştır.

Araştırma yapılırken tarihsel ve betimsel analize yer verilmiştir. Konu işlenirken elektronik ve basılı kaynaklardan, gazete haberlerinden ve sosyal medya gündemlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca araştırmacının kendi üreteceği bilgiler, nitel analiz ve sözel analiz kullanılarak değerlendirilmiştir. Özellikle metin/belge incelemeye dayanan bu Araştırma da AİHM’in konu ile ilgili örnek kararları tercüme edilmiş, sonrasında bu kararlar “çevre hukuku” açısından çözümlenerek yorumlanmıştır.

Araştırmanın sonucunda; AİHM örnek kararları çerçevesinde çevre hakkı ile büyüme arasında negatif bir ilişki olduğu, büyüme ve ekonomik faaliyetlere bağlı olarak çevre hakkı ihlallerinin arttığı, diğer taraftan bu bağlamda çevre hakkının etkin kullanımı ve korunması için AİHS’de bağımsız bir madde ile tanımlanması ve tanınması için yeterli ve güçlü içtihatlar oluştuğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: AİHM (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi), AİHS (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi), Çevre Hakkı, Çevre Sorunları, Çevre Hukuku, Adil Yargılanma Hakkı.

**THE RELATIONSHIP BETWEEN GROWTH AND ENVIRONMENTAL
RIGHT IN THE LIGHT OF CASE EXAMPLES OF THE EUROPEAN
COURT OF HUMAN RIGHTS: AN EXAMINATION FOR THE PERIOD OF
2000-2012**

ABSTRACT

This research examines the relationship between environmental rights and growth, which is still one of the most important agenda items, which has been brought to the international agenda since the 1970s, especially through the Stockholm Conference, in the light of case studies of the European Court of Human Rights (ECHR) over the period 2000-2012.

Thus, with this research, it is aimed to reveal that the legal basis on which the environmental right is evaluated in the ECHR judgments and for which economic reasons, Whether there is sufficient jurisprudence to ensure that the right to the environment is contained in an independent article and the European Convention on Human Rights, also the relationship between growth and the right to the environment.

Historical and descriptive analysis were included in the research. Electronic and printed sources, newspaper news and social media agendas were used in the process. In addition, the information produced by the researcher was evaluated using qualitative analysis and verbal analysis. This research, which is based on text / document analysis, was translated into the ECHR's case-related decisions, and then these decisions were interpreted and analyzed in terms of "environmental law.

As a result of the research; Within the framework of the case decisions of the ECHR that there is a negative relationship between environmental right and growth, depending on growth and economic activities increased violations of environmental rights, on the other hand, it has been found that there is sufficient and strong case-law in the ECHR for the effective use and protection of the right to the environment with an independent article.

Key Words: ECHR (European Court of Human Rights), ECHR (European Convention on Human Rights), Right to Environment, Environmental Problems, Environmental Law, Right to Fair Trial.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR DİZİNİ.....	X
ŞEKİLLER.....	XI
TABLOLAR.....	XII

BİRİNCİ BÖLÜM:**ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR**

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCESİ, AMACI VE YÖNTEMİ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	1
1.2. Araştırmanın Denencesi (Hipotezi) ve Amacı.....	2
1.3. Araştırmanın Yöntemi, Bilgi Derleme ve İşleme Araçları	2
1.4. Araştırmanın Kavram Tanımları.....	3
1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası.....	7

İKİNCİ BÖLÜM:**HUKUKSAL BİR DEĞER OLARAK ÇEVRE VE ÇEVRE HAKKININ
KAVRAMSAL ÇÖZÜMLEMESİ**

2. ARAŞTIRMA KONUSU İLE İLGİLİ DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR.....	8
2.1. Türkçe Yapılmış Araştırmalar.....	8
2.2. Yabancı Dilde Yapılmış Araştırmalar.....	11
2.3. YÖK Veri Tabanında Yer Alan Lisansüstü Çalışmalar.....	13

3. ÇEVRE VE ÇEVRE HAKKI ÜZERİNE KAVRAMSAL TARTIŞMALAR.....	14
3.1. Çevre Kavramı ve Tarihsel Süreç.....	14
3.1.1. Kavramsal İçerik ve Çevre Kavramının Ortaya Çıkışı.....	14
3.1.2. İnsan-Çevre İlişkisinde Yaklaşımlar.....	17
3.2. Çevre Hakkı ve Tarihesine İlişkin Açıklamalar.....	18
3.2.1. Genel Olarak İnsan Hakları.....	19
3.2.1.1. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi.....	19
3.2.1.2. Uluslararası Düzeyde İnsan Hakları Sözleşmeleri.....	20
3.2.2. Çevre Hakkı ve Tarihesi.....	25
3.2.2.1. Çevre Hakkının İçeriği.....	25
3.2.2.2. Çevre Hakkının Tarihesi.....	27
3.2.2.3. Çevre Hakkının Muhatapları.....	29
3.3. Çevre Sorunları ve Tarihesi.....	30
3.3.1. Tanımı ve Tarihesi.....	30
3.3.2. Çevre Sorunlarının Nedenleri ve Türleri.....	33
3.3.3. Çevre Sorunlarının Çözümüne Yönelik Yaklaşımlar	37
3.3.3.1. Çevre Sorunları Konusunda Önemli Çalışmalar.....	37
3.3.3.2. Çevre Sorunlarının Çözümüne Yönelik Yaklaşımlar.....	39
4. ÇEVRE VE BÜYÜME İLİŞKİSİ.....	40
4.1. Genel Bilgi.....	40
4.2. İktisadi Düşünceler ve Çevre.....	41
4.3. Çevre ve Kalkınma İlişkisi.....	46
4.4. Ekonomik Gelişmişlik ve Çevre.....	49
4.5. Çevre Ekonomisi Açısından Kirlenme.....	53

4.6. Çevre ve Nüfus.....	54
4.7. Çevre ve Enerji.....	55
4.8. Çevresel Kuznets Eğrisi (ÇKE).....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

ÇEVRE HAKKI VE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ (AİHM) “ÖRNEK” KARARLARI IŞIĞINDA ÇEVRE HAKKI İLE İLGİLİ ÇÖZÜMLEMELER

5. HUKUKSAL AÇIDAN “ÇEVRE VE ÇEVRE HAKKININ” KONUMU.....	61
5.1. Çevre Hukukunun Gelişimi.....	61
5.1.1. Çevre Hukukunun Kaynaklarına ve Niteliklerine İlişkin Genel Açıklamalar.....	61
5.1.2. Çevre Hukukunun Temel İlkeleri.....	63
5.1.3. Dünya’da Çevre Hukukunun Gelişimi.....	65
5.1.4. Türkiye’de Çevre Hukukunun Gelişimi.....	67
5.1.4.1. Tarihsel Gelişim.....	67
5.1.4.2. Türk Çevre Hukukunda Geçerli İlkeler.....	68
5.2. Çevre Hakkının Tarihçesi ve Gelişimi.....	69
5.2.1. Dünya’da Çevre Hakkının Gelişimi ve Tarihçesi.....	69
5.2.2. Türkiye’de Çevre Hakkının Gelişimi ve Tarihçesi.....	73
5.2.2.1. Tarihsel Gelişim.....	73
5.2.2.2. Mevzuattaki Gelişmeler.....	74
5.3. Çevre Hakkının Korunmasına Yönelik İdari ve Yargısal Mekanizmalar.....	76
5.3.1. Dünya’da Yönetmel ve Yargısal Mekanizmalar.....	76
5.3.1.1. Dünyada Yönetmel (İdari) Mekanizmalar.....	76

VII

5.3.1.2. AİHM Dışındaki Yargısal Mekanizmalar.....	79
5.3.2. Türkiye’de Yönetmel ve Yargısal Mekanizmalar.....	80
5.3.2.1. Türkiye’de Yönetmel Mekanizmalar.....	80
5.3.2.1.1. Yönetimsel Kuruluşlar.....	80
5.3.2.1.2. Çevre Yönetiminin Araçları.....	81
5.3.2.2 Türkiye’de Yargısal Mekanizmalar.....	82
5.3.2.2.1. Yargısal Mekanizmanın Kaynakları.....	82
5.3.2.2.2. Çevrenin Yargı Yoluyla Korunması.....	84
6. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ VE ÇEVRE HAKKI.....	86
6.1. AİHM’e Genel Bakış.....	86
6.2. AİHM’de Çevre Hakkına Yaklaşım.....	87
6.3. AİHM Dava Sürecinin Analizi.....	91
7. AİHM’DE ÇEVRE HAKKINA İLİŞKİN ÖRNEK DAVALAR VE TANITIMI.....	93
7.1. Nyíró ve Takács, Macaristan (11 Kasım 2003).....	95
7.1.1. Davanın Koşulları.....	97
7.1.2. AİHM’de Davanın Muhakemesi.....	98
7.1.3. Davanın Sonucu.....	100
7.2. Ledyayeva ve Diğerleri, Rusya (26 Mart 2007).....	100
7.2.1. Davanın Koşulları.....	102
7.2.2. AİHM’de Davanın Muhakemesi.....	106
7.2.3. Davanın Sonucu.....	113
7.3. Borysiewicz, Polonya (01 Ekim 2008).....	113
7.3.1. Davanın Koşulları.....	115
7.3.2. AİHM’de Davanın Muhakemesi.....	117

VIII

7.3.3. Davanın Sonucu.....	120
7.4. Huoltoasema ve Diğerleri, Finlandiya (19 Nisan 2010).....	120
7.4.1. Davanın Koşulları.....	122
7.4.2. AİHM’de Davanın Muhakemesi.....	124
7.4.3. Davanın Sonucu.....	127
7.5. Oluić, Hırvatistan (20 Ağustos 2010)	127
7.5.1. Davanın Koşulları.....	129
7.5.2. AİHM’de Davanın Muhakemesi.....	131
7.5.3. Davanın Sonucu.....	136
7.6. Dubetska ve Diğerleri, Ukrayna (10 Mayıs 2011).....	136
7.6.1. Davanın Koşulları.....	138
7.6.2. AİHM’de Davanın Muhakemesi.....	141
7.6.3. Davanın Sonucu.....	151
7.7. Grimkovskaya, Ukrayna (21 Ekim 2011).....	151
7.7.1. Davanın Koşulları.....	152
7.7.2. AİHM’de Davanın Muhakemesi.....	156
7.7.3. Davanın Sonucu.....	162
7.8. Orlikowscy, Polonya (04 Ocak 2012).....	162
7.8.1. Davanın Koşulları.....	163
7.8.2. AİHM’de Davanın Muhakemesi.....	165
7.8.3. Davanın Sonucu.....	169
8. AİHM KAPSAMINDAKİ ÖRNEK KARARLARIN ÇÖZÜMLENMESİ.....	169
8.1. Nyíró ve Takács, Macaristan (11 Kasım 2003).....	170
8.2. Ledyayeva ve Diğerleri, Rusya (26 Mart 2007).....	172

8.3. Borysiewicz, Polonya (01 Ekim 2008).....	177
8.4. Huoltoasema ve Diğerleri, Finlandiya (19 Nisan 2010).....	179
8.5. Oluić, Hırvatistan (20 Ağustos 2010)	182
8.6. Dubetska ve Diğerleri, Ukrayna (10 Mayıs 2011).....	185
8.7. Grimkovskaya, Ukrayna (21 Ekim 2011).....	192
8.8. Orlikowscy, Polonya (04 Ocak 2012).....	197
9. AİHM KAPSAMINDAKİ ÖRNEK DAVALARIN ÖZET DEĞERLENDİRMESİ.....	200

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

GENEL DEĞERLENDİRME

10. BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ.....	205
10.1. Bulgular ve Öneriler.....	205
10.2. Genel Sonuç	209
KAYNAKÇA.....	215
ÖZGEÇMİŞ.....	224

KISALTMALAR DİZİNİ

- AİHM** : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
- AİHS** : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- AB** : Avrupa Birliği
- AYM** : Anayasa Mahkemesi
- BM** : Birleşmiş Milletler
- BM AEK** : Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu
- ÇED** : Çevresel Etki Değerlendirmesi
- Ç.K.** : Çevre Kanunu
- ÇEMGM** : Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü
- ÇEKUD** : Çevre Kuruluşları Dayanışma Derneği
- ÇŞB** : Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
- DB** : Dünya Bankası
- FAO** : Besin ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization)
- GAZBİR** : Türkiye Doğalgaz Dağıtıcıları Birliği
- WHO** : Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization)
- SKD** : İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği
- STK** : Sivil Toplum Kuruluşları
- TCK** : Türk Ceza Kanunu
- TÇSV** : Türkiye Çevre Sorunları Vakfı
- UNEP** : Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme)
- UNESCO** : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)

ŞEKİLLER

Şekil.4.1. Ekolojik Sistem Ve Ekonomik Sistem Arasında Karşılıklı Etkileşimi Belirleyen Temel Akımlar.....	40
Şekil.4.2. Çevresel Kuznets Eğrisi.....	57

TABLULAR

Tablo: 4.A. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 2016 Yılı İnsani Gelişme Raporu'na Göre Çok Yüksek İnsani Gelişme Sınıfında Yeralan İlk On Ülke.....	51
Tablo: 4.B. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 2016 Yılı İnsani Gelişme Raporu'na Göre Düşük İnsani Gelişme Sınıfında Yeralan Son On Ülke.....	52
Tablo: 4.C. Geleneksel ÇKE'ni Açıklayan Teorik Nedenlerden Bazıları.....	58
Tablo: 7.1.A. Macaristan Devletine Ait Ekonomik ve Ekolojik Veriler.....	95
Tablo: 7.1.B. Nyírő ve Takács Davasına İlişkin Genel Bilgiler.....	96
Tablo: 7.2.A. Rusya Devletine Ait Ekonomik ve Ekolojik Veriler.....	100
Tablo: 7.2.B. Ledyayeva ve Diğerleri Davasına İlişkin Genel Bilgiler.....	102
Tablo: 7.3.A. Polonya Devletine Ait Ekonomik ve Ekolojik Veriler.....	113
Tablo: 7.3.B. Borysiewicz Davasına İlişkin Genel Bilgiler.....	114
Tablo: 7.4.A. Finlandiya Devletine Ait Ekonomik ve Ekolojik Veriler.....	120
Tablo: 7.4.B. Huoltoasema ve Diğerleri Davasına İlişkin Genel Bilgiler.....	122
Tablo: 7.5.A. Hırvatistan Devletine Ait Ekonomik ve Ekolojik Veriler.....	127
Tablo: 7.5.B. Oluić Davasına İlişkin Genel Bilgiler.....	129
Tablo: 7.6.A. Ukrayna Devletine Ait Ekonomik ve Ekolojik Veriler.....	136
Tablo: 7.6.B. Dubetska ve Diğerleri Davasına İlişkin Genel Bilgiler.....	138
Tablo: 7.7.A. Grimkovskaya Davasına İlişkin Genel Bilgiler.....	151
Tablo: 7.8.A. Orlikowscy Davasına İlişkin Genel Bilgiler.....	162

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCESİ, AMACI VE YÖNTEMİ

Bu bölümde Araştırmanın konusu ve önemi, Araştırmanın denencesi (hipotezi) ve amacı, Araştırmanın yöntemi, Araştırmanın kavram tanımları ve Araştırmanın sunuş sırası açıklanmaktadır.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Üçüncü kuşak insan hakları arasında dayanışma haklarının en önemlilerinden olan çevre hakkı, 1970'li yıllardan itibaren çevre sorunlarının artışına bağlı olarak gelişen toplum duyarlılığı çerçevesinde artan, ulusal ve uluslararası hukuk ile kurumsallaşan bir hak olarak günümüzde halen gündemin ilk sıralarında bulunmaktadır. Çevre hakkını bu denli önemli kılan ve diğer insan haklarından ayıran özelliklerinden birisi de gelecek nesilleri de ilgilendiren bir hak oluşudur. Ayrıca dayanışma hakkı olmasına istinaden çevre hakkının korunması ve geliştirilmesi sadece birey ya da ulusal devletlerle değil tüm toplumların, devletlerin ve uluslararası örgütlerin ortak çabası ile mümkün olmaktadır. Bu noktada genel olarak insan haklarının özelinde ise çevre hakkının korunması ve geliştirilmesi bağlamında ulus devletlerin idari ve yargısal kurumlarının üzerinde en önemli uluslararası kurumlardan biri olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) önem arz etmektedir.

Uluslararası bir teşkilat olan Avrupa Konseyi'ne bağlı olarak 1959 yılında kurulmuş olan Mahkeme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve ek protokolleriyle güvence altına alınmış olan temel hakların çiğnenmesi durumunda bireylerin, birey gruplarının, tüzel kişiliklerin ve diğer devletlerin, belirli usulî kurallar dahilinde başvurabileceği bir yargı merciidir. Avrupa Konseyi'ne üye olan ve aralarında Türkiye, Rusya, Sırbistan, Gürcistan ve Azerbaycan'ın da bulunduğu 47 Avrupa devleti, AİHM'in yargı yetkisini tanımaktadır.

Dolayısıyla Araştırmanın konusu olan AİHM'in çevre hakkı ile ilgili vermiş olduğu kararlar, söz konusu Mahkemenin yargı yetkisini tanıyan Türkiye'nin iç hukuk

dallarından çevre hukukuna yön vermekte, böylece çevre hakkının korunması ve gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda bu Araştırma, çevre hakkının anlaşılması ve gelişmesi noktasında önem kazanmaktadır.

1.2. Araştırmanın Denencesi (Hipotezi) ve Amacı

Bu Araştırma kapsamında 3 (üç) denence belirlenmiştir. Belirlenen denenceler (hipotezler) sırasıyla aşağıda açıklanmaktadır.

Denence 1: AİHS’de ayrı bir başlık altında düzenlenmemiş olan “çevre hakkı”, Mahkeme’nin bu konuda verdiği önemli kararlar neticesinde fiili anlamda bağımsız bir hak olarak Sözleşme kapsamında yer alma aşamasına gelmiştir.

Denence 2: Çevre hakkı ihlalleri ile ekonomik büyüme ve ekonomik faaliyetler arasında doğru yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik büyüme ve faaliyetler arttıkça çevre hakkı ihlalleri de artmaktadır.

Denence 3: Çevre hakkının sınırları ve çerçevesi AİHM’in verdiği kararlar ile sürekli olarak değiştiğinden, sözkonusu kararlar ışığında çevre hakkı konusunda yeni ve bütüncül bir çalışma ihtiyacı bulunmaktadır.

Bu kapsamda araştırmanın amacı, AİHS’de dolaylı olarak tanınan çevre hakkının korunması ve geliştirilmesinde, Mahkeme’nin verdiği her bir karar hakların çerçevesi ve sınırlarını değiştirmekte, bu değişiklik ise ulusal çevre hukukuna doğrudan yön vermektedir. Bu bağlamda Araştırmada AİHM’in çevre hakkına ilişkin 2000-2012 dönemine ait örnek kararları incelenmek suretiyle büyüme bağlamında çevre hakkı kullanımının ulaştığı sınırların tespit edilmesi hedeflenmektedir.

Sözkonusu mahkeme kararları ile ortaya çıkan gelişme ve eğilimlerin, içtihatların belirlenmesi suretiyle Araştırma neticesi tespit edilen hususların, çevre hakkı ile ilgili gerek ulusal mevzuatımızda gerekse AİHM’in yapısı ve mevzuatında değişime ve gelişime katkı yapacağı düşünülmektedir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi, Bilgi Derleme ve İşleme Araçları

Araştırma yapılırken tarihsel ve betimsel analize yer verilmiştir. Konu işlenirken elektronik ve basılı kaynaklardan (kitap, makale, dergi vs.), gazete haberlerinden ve sosyal medya gündemlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca

araştırmacının kendi üreteceği bilgiler, nitel analiz ve sözel analiz kullanılarak değerlendirilmiştir. Özellikle metin/belge incelemeye dayanan bu Araştırma da AİHM'in konu ile ilgili İngilizce örnek kararları tercüme edilerek Türkçe'ye çevrilmiştir. Sonrasında bu kararlar "çevre hukuku" açısından çözümlenerek yorumlanmıştır.

1.4. Araştırmanın Kavram Tanımları

Konuyu daha iyi özümsemek için araştırmada kullanılan kavramların bilinmesi son derece önemlidir. Araştırma için kullanılan anahtar kavramlar ve tanımları sırasıyla aşağıda verilmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM): Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 1959 yılında kurulan uluslararası bir mahkemedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde düzenlenen medeni ve siyasal hakların ihlal edildiğini iddia eden bireysel veya devlet başvuruları hakkında hüküm verir (AİHM, 2019).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS): Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin, yalnızca kendi vatandaşlarının değil, aynı zamanda yargılama yetkisindeki herkesin temel medeni ve siyasal haklarını korumayı taahhüt ettiği uluslararası bir antlaşmadır. 4 Kasım 1950 yılında imzalanan Sözleşme, 1953 yılında yürürlüğe girmiştir (AİHM, 2019).

Biyosfer/Ekosfer: Bu iki kavram birbirinin yerine kullanılabilir. Biyosfer içinde yaşamın olduğu, dünyayı kaplayan tabakadır. Hayvanlar, bitkiler, mantarlar ve mikroplarının tümüne biyota da denir. Ekosfer de dünyadaki tüm canlılar anlamına gelmektedir ama bu canlıların cansız çevreleriyle (toprak, taşlar, hava ve su) olan ilişkileri üzerine de bir vurguyu içermektedir (Callenbach, 2011: 27).

Büyüme: Ekonomik sistemin temel göstergelerinde, kişi başına bir yıldan diğer yıla daha yüksek bir reel gelir sağlayacak şekilde devamlı artışlara denir. Bu konuda temel göstergeler sermaye teçhizatı, işgücü, doğal kaynaklar ve teknolojidir. Bu verilerdeki artışlar ülkede kişi başına reel gelirden sürekli bir yükselmeye sebep oluyorsa ülke ekonomisi büyümüş olacaktır (Ekodiyalog, 2019).

Çevre: Bir organizmanın var olduğu ortam ya da koşullardır. Bu çevre doğal fiziksel öğeleri, ayrıca organizmanın etkileştiği insan ürünü koşulları da içermektedir (CEKUD, 2019).

Çevre Hakkı: Çevre hakları, bir insanın belirli bir kalitede çevre koşullarına ilişkin herhangi bir hak talebinde bulunması anlamına gelir. Çevre hakları, temel haklardan ve usuli haklardan (temel haklara ulaşmak için kullanılan araçlar) oluşur (UNEP, 2019).

Çevre Kirliliği: Çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etkidir (Ç.K., 2. madde).

Çevresel Etki Değerlendirmesi: Çevresel değerlendirme, kararların çevresel etkilerinin, kararlar alınmadan önce dikkate alınmasını sağlayan bir prosedürdür. Baraj, otoyol gibi bireysel projeler için çevresel değerlendirme yapılabilir. Temel ilke, çevre üzerinde önemli etkiye sahip olabilecek planların, programların ve projelerin onaylanmadan önce çevresel bir değerlendirmeye tabi tutulmasını sağlamaktır. Halkla istişare, çevresel değerlendirme prosedürlerinin önemli bir özelliğidir (Avrupa Komisyonu, 2019).

Çevre Yönetimi: ilk olarak idarî, teknik, hukukî, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel araçlar kullanarak doğal ve yapay çevre unsurlarının sürdürülebilir kullanımını ve gelişmesini sağlamak üzere yerel, bölgesel, ulusal ve küresel düzeyde belirlenen politika ve stratejilerin uygulanması anlamına gelmektedir. İkinci olarak toprak, su ve hava gibi doğal kaynakların çevresel açıdan kabul edilebilir uygulamalar yoluyla kullanılmasını ifade etmektedir (ÇEMGM, 2019).

Doğa: İnsanın dışında oluşan, herhangi bir insan müdahalesi olmaksızın ortaya çıkan, gelişen her şey, örneğin toprak, toprak altı zenginlikler, su, hava, bitkiler, hayvanlar doğayı oluşturmaktadır (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 49).

Doğal Yaşam Alanı: Bir organizmanın doğal yaşam alanı yaşadığı yerdir. Her organizmanın hayatta kalması için uygun şartların olduğu bir yeri vardır. Bu doğal yaşam alanları organizmaya yeterli su, gerekli ısı aralığı, güneş ışığı, tuzluluk ya da tuzsuzluk, saklanma ve yumurtlama yerleri, besin vs. sağlar. Doğal yaşam alanlarının farklı türler için farklı özellikleri vardır (Callenbach, 2011: 41).

Doğal Kaynaklar: Canlı doğal kaynaklar denilince bitki, hayvan ve mikroorganizmalardan oluşan biyolojik çeşitlilik anlaşılır. Cansız doğal varlıklar ise biyolojik çeşitliliğin bağımlı olduğu hava, su ve topraktan oluşan yaşam ortamları ile madenler ve fosil yakıtları kapsayan yer altı zenginlikleridir (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 134).

Ekoloji: Kökeni Yunanca ‘ev’ (oikos) ve ‘anlama’ (logos) sözcüklerinden türeyen ekoloji ‘gezegenimizi anlamamıza aracılık eden’ anlamına gelir (Porritt, 1989: 19).

Ekosistem: Canlıların kendi aralarında ve cansız çevreleriyle ilişkilerini bir düzen içinde yürüttükleri biyolojik, fiziksel ve kimyasal sistemdir. (Ç.K., 2. madde) Bir ekosistemin temel yaşam elementleri olan karbon, azot, oksijen, fosfor ve kükürdü tam bir döngü içinde kullanma kapasitesi vardır. Bir ekosistem içinde besinler, canlı organizmalardan organik atıklar ve kirletici maddeler yoluyla yeni canlı organizmalara dönüşür. Bu süreçte enerji (güneş ışığı, rüzgâr veya su hareketi şeklinde) alınır ve (ısı olarak) dışarı verilir (Callenbach, 2011: 49).

Fotosentez: Dünyada yaşayan tüm canlılar enerji için güneşten gelen ışığa ve besin için havadan gelen karbona muhtaçtır. Sadece bazı özel canlılar (fotosentez yapan bakteriler, tek hücreli canlılar, su yosunları ve bitkiler) güneş ışığı enerjisini ve karbonu kendi bünyelerinde besin üretmek için kullanabilirler (Callenbach, 2011: 65).

Gelişme: Genellikle büyüme ile eş anlamda kullanılmaktadır. Fakat bu iki kavramın ifade ettiği anlam farklıdır. Büyüme ekonominin, sayısal olarak ölçülebilir göstergelerindeki artıştır ve ekonominin gövdesi ile büyümesidir. Gelişme ise ekonomik varlığın yapısı ile olumlu yönde değişmesidir. Gelişme kavramı büyümeyi de kapsar. Bir ülkenin gelişmesi gerek milli gelirdeki reel artışı gerek ekonomideki yapısal değişmeyi gerekse toplumdaki sosyal, kültürel ve politik değişimleri kapsar. Büyüme ve gelişme etkileşim içindedir (Ekodiyalog, 2019).

Hava: Hava, yaşama temel faaliyetlerinin en önemli değeridir. Dünyayı çevreleyen hava, yani ‘atmosfer’, gezegenin yaklaşık 13 bin kilometrelik çapıyla karşılaştırıldığı zaman incecik bir katmandır. Dünyanın atmosferi beşte dört oranında

azot, beşte bir oranında oksijen ile az miktarda karbondioksit, su buharı ve metan içeren bir karışımdan oluşmaktadır (Callenbach, 2011: 76).

Hava Kirliliği: Atmosferde toz, duman ve saf olmayan su buharı şeklinde bulunabilecek kirleticilerin, insanlar ve diğer canlılar ile eşyaya zarar verebilecek miktarlara yükselmesi, “Hava Kirliliği” olarak nitelenmektedir (CEKUD, 2019).

İnsan Hakları: Tüm insanların sahip olduğu temel hak ve özgürlüklere denir. İnsan hakları, ırk, din, dil ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin tüm insanların yararlanabileceği haklardır. Bu hakları kullanmakta herkes eşittir. İnsan hakları, her bir bireye bağımsız seçim yapma ve yeteneklerini geliştirme özgürlüğü sağlar. Bu özgürlükler başkalarının haklarına saygılı olma ve bu hakları çiğnememe zorunluluğu ile dengelenmektedir (Wikipedia, 2019).

Karbon Ayak İzi: Birim karbondioksit cinsinden ölçülen, üretilen sera gazı miktarı açısından insan faaliyetlerinin çevreye verdiği zararın ölçüsüdür. Karbon ayak izi iki ana parçadan oluşur: Doğrudan/**Birincil ayak izi**, evsel enerji tüketimi ve ulaşım (araba ve uçak gibi) dahil olmak üzere fosil yakıtlarının yanmasından ortaya çıkan doğrudan CO₂ emisyonlarının ölçüsüdür. Dolaylı/**İkincil ayak izi** ise, kullandığımız ürünlerin tüm yaşam döngüsünden bu ürünlerin üretimi ve en nihayetinde bozulmalarıyla ilgili olan dolaylı CO₂ emisyonlarının ölçüsüdür (Karbonayakizi, 2019).

Su Kirliliği: Su kirliliği, istenmeyen zararlı maddelerin, suyun niteliğini ölçülebilecek oranda bozmalarını sağlayacak miktar ve yoğunlukta suya karışmasıdır. Konutlar, endüstri kuruluşları, termik santraller, gübreler, kimyasal ilaçlar gibi süreç ve maddeler su kirliliğini meydana getiren başlıca kaynaklardır (CEKUD, 2019).

Sürdürülebilir Kalkınma: Bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişmedir (Ç.K., 2. madde).

Stratejik Çevresel Etki Değerlendirmesi: Onaya tâbi plân ya da programın onayından önce plânlama veya programlama sürecinin başlangıcından itibaren, çevresel değerlerin plân ve programa entegre edilmesini sağlamak, plân ya da programın olası çevresel etkilerini en aza indirmek ve karar vericilere yardımcı olmak

üzere katılımcı bir yaklaşımla sürdürülen ve yazılı bir raporu da içeren çevresel değerlendirme çalışmalarıdır (Ç.K., 2. madde).

Toprak Kirliliği: Toprağın verim gücünü düşürecek, toprak kirliliği veya toprak kirlenmesi olarak nitelenir. Toprak kirlenmesi, hava ve suları kirleten maddeler tarafından meydana getirilir (CEKUD, 2019).

Araştırmada bu ana kavramlar yanında şu kavramlar da sıkça kullanılmaktadır; Birinci Kuşak Haklar, İkinci Kuşak Haklar, Dayanışma Hakları, Gürültü Kirliliği, Hava Kalitesi, Asit Yağmuru, Çevre Sorunları, İklim Değişikliği, İhtiyat İlkesi, Çevre Hukuku, Birleşmiş Milletler, Stockholm Konferansı.

1.5.Araştırmanın Sunuş Sırası

Bu araştırma, dört kesim ve on bölümden oluşmaktadır. İlk kesimde Araştırmanın konusu, önemi, denencesi, amacı ile kullanılan yöntem belirtildikten sonra Araştırmanın kavram tanımları açıklanmaktadır. İkinci kesimde öncelikle Araştırma konusunda yapılmış çalışmalara değinilmekte, sonrasında çevre ve çevre hakkı kavramsal ve tarihsel açıdan incelenmekte ve çevre sorunlarına değinilmektedir. Üçüncü kesimde çevre hukukunun gelişiminden ve çevre hakkını korumaya yönelik mekanizmalardan bahsedildikten sonra AİHM 'in çevre hakkı ile ilgili tercüme edilmiş kararları çözümlenerek bu kararların ayrı ayrı değerlendirmesi yapılmaktadır. Son olarak dördüncü kesimde ulaşılan bulgular ve öneriler belirtilmekte, araştırmaya ilişkin genel bir sonuç verilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

HUKUKSAL BİR DEĞER OLARAK ÇEVRE VE ÇEVRE HAKKININ KAVRAMSAL ÇÖZÜMLEMESİ

2. ARAŞTIRMA KONUSU İLE İLGİLİ DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Araştırma konu itibariyle çok geniş bir kaynak tabanına sahiptir. Bu nedenle araştırma süresince ulaşılan kaynaklardan yalnız araştırma konusu ile doğrudan ilgili olan kaynakların tanıtılmasına özen gösterilmiştir.

2.1. Türkçe Yapılmış Araştırmalar

Bu başlıkta toplam on kaynak hakkında tanıtıcı bilgi verilmektedir.

CALLENBACH, Ernest, (2010), **Ekoloji**, İstanbul: Sinek Sekiz Yayınevi.

Kitap, büyük yaşam ağı olarak tanımladığı ve “her şey birbiriyle bağlantılıdır” kuralı ile ekolojiye ait konuları, her biri ayrı başlıklar altında temel yönleri ile ortaya koymaktadır. Kitapta konu başlıkları olarak; Arazi kullanımı, avlanma, bakteriler, besin ağları, biyoçeşitlilik, çevresel adalet, döngüler, ekosistem, kentsel ekoloji, küresel ısınma, nüfus, ormanların yok edilmesi/çölleşme, ortak yaşam, sürdürülebilirlik, taşıma kapasitesi, zehirli maddeler gibi alfabetik sıraya göre ekolojik terimler kısa, öz bir biçimde anlatılmaktadır.

FİSK, Peter, (2011), **Sürdürülebilir Büyüme İnsanlar, Gezegen, Kar**, İstanbul: Mediacat Yayıncılık.

İş dünyasının deneyimli stratejistlerinden biri olan Peter Fisk kitabında özetle, toplumsal ve çevresel sorunların her dönemden daha fazla önem arz ettiğini, tüketicilerin şartların iyileşmesi için daha fazla sorumluluk almaları gerektiğini dile getirmekte ve günümüz CEO'ları ile şirket yöneticilerine bir yandan finansal olarak kârlı bir büyüme sağlarken diğer yandan dünyanın geleceği ve insanlar için "iyi" adımlar atabilmenin ipuçlarını vermektedir. Tavsiye ve önerilerinde uluslararası

şirketlerin çevre konusunda karşılaştıkları zorlukları ve bunlarla nasıl başa çıktıklarını ayrıntılı somut örnekler ile ortaya koymaktadır.

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, Feyyaz Gölcüklü, (2011), **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Ankara: Turhan Kitabevi.

Kitabın birinci kısmında, öncelikle insan hakları kavramını etraflıca anlatmakta, sonrasında Avrupa İnsan Hakları sözleşmesinin kapsamı ve özellikleri ile Sözleşmenin Türkiye hukukundaki yerinden bahsetmektedir. Daha sonra detaylı bir şekilde Mahkemeye başvuru süreci gerek devlet gerekse bireysel başvuru açısından ele alınmakta, sürecin son hali olarak karar alınması ve kararların uygulanması açıklanmaktadır. Kitabın ikinci kısmında ise, Sözleşme ile koruma altına alınan hak ve özgürlükler sözleşme madde sırasına göre örnek kararlar yardımı ile anlaşılır düzeyde ifade edilmektedir.

KABOĞLU, İbrahim, (1996), **Çevre Hakkı**, Ankara: İmge Kitabevi.

Kitap çevre hakkı üzerine yazılmış temel kaynaklardan biridir. Kitapta öncelikle hak kavramı açıklanmakta, sonrasında çevre hakkının ulusal ve uluslararası düzeyde nasıl ortaya çıktığı anlatılmaktadır. Daha sonraki bölümlerde çevre hakkının yapısı irdelenmekte, çevre hakkının güvencelerinin neler olduğu etraflıca açıklanmaktadır. En son bölümde ise çevre hakkına ilişkin uluslararası anlaşmalardan ve özellikle AİHS'den teferruatlı olarak bahsedilmektedir.

KELEŞ, Ruşen, Can Hamamcı, Aykut Çoban, (2012), **Çevre Politikası**, Ankara: İmge Kitabevi.

Kitapta öncelikle çevre ve toplum başlığı altında çevrenin politika, toplum ve ekonomi ile olan ilişkilerinden bahsedilmekte, daha sonra çevreci düşünceler ve hareketler konusu kapsamında çevreci akımın düşünsel temelleri, çevreci akımlar ve Türkiye'de çevrecilik konuları irdelenmekte, son kısımda ise çevre politikası yaklaşımlarının ve çevre politikası araçlarının neler olduğu, çevre politikası ve yönetiminin uluslararası boyutları ile en son konu olarak Türkiye'de çevre politikası ve yönetiminin durumu hukuksal durum bağlamında, ayrıca yargı kararlarından seçme örneklerle izah edilmektedir.

KIŞLALIOĞLU, Mine, Fikret Berkes, (2010), **Çevre ve Ekoloji**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Günlük yaşamı temelden ilgilendiren çevre ve ekoloji konularını herkesin anlayabileceği bir dil ile anlatan, dünya çapında varolan çevre sorunlarını basit örneklerle açıklayan, enerji, tarım, beslenme ve dünya nüfusunun nereye gittiğini sorgulayan, şehir ekolojisinden, orman, su toprak ve türlerden bahseden, son olarak doğayı tüketmeden kullanma üzerine çözüm önerileri getiren bir yapıttır.

PORRİTT, Jonathon, (1986), **Yeşil Politika**, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Kitapta öncelikle Yeşil politikanın uygulayıcısı ve savunucusu olarak Avrupa'daki Yeşiller hareketinden ve bu hareketin partisi olarak Yeşiller Partisi'nin gelişim sürecinden bahsedilmektedir. Daha sonra dünyanın mevcut bir çevre bilançosu ortaya konularak genel çevre sorunları ülkeler bazında örnekler ve somut veriler ışığında irdelenmekte, sonrasında çözüm önerisi olarak yeşil politika ve öne sürdüğü fikirlere yönelmenin gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

YALÇIN, A. Zafer, (2017), **Yeşil Büyüme- Çevre Kirliliği ve Eşitsizliklere Karşı Yeni Bir Büyüme Paradigması**, Bursa: Ekin Yayınevi.

Kitap yeşil büyümenin, var olan küresel ısınma ve küresel eşitsizlikleri azaltacağını, dünyayı daha yaşanabilir bir yer haline getireceğini, insanlığa yeni fırsatlar sunan yeni bir büyüme paradigması olduğunu, bu nedenle gelecekte dünyada siyasetçilerin bu yeni büyüme paradigmasını anlamaya ve içselleştirmeye çalışması gerektiğini anlatmaktadır. Ayrıca yeşil büyüme örnekleri verilen kitapta Türkiye için de bir değerlendirme yapılmıştır.

YILMAZ TURGUT, Nükhet, (2012), **Çevre Politikası ve Hukuku**, Ankara: İmaj Yayınevi

Kitapta öncelikle çevre sorunlarından bahsedilmekte, çevre kavramının ortaya çıkış süreci anlatılmaktadır. Sonrasında Çevre Hukuku'nun konusu, kapsamı, amacı kaynakları, nitelikleri ve ilkeleri sıralanmakta, daha sonra ise çevre hakkı etrafı bir şekilde ele alınarak, çevre hakkının ulusal ve uluslararası tüm yönleriyle açıklaması

yapılmaktadır. Son olarak çevresel etki değerlendirmesi anlatıldıktan sonra hukuki, cezai sorumluluk konuları açıklanmaktadır.

Türkiye Çevre Vakfı, (1998), **Türkiye'nin Çevre Sorunları'99**, Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayınları.

Kitapta Türkiye'nin çevre sorunları konu ve kirlilik türleri bazında ele alınmış, 1999 tarihi itibarıyla hava kirliliği, su kirliliği ile toprak, flora ve fauna, enerji, katı atıklar, pestisitler ve gürültü konularının her biri öncelikle kavramsal tanımlar ile açıklanmış, daha sonra sebep-sonuç ilişkisi üzerinden konular anlatıldıktan sonra bu konuda yapılan çalışmalar ve son olarak konuların hukuki boyutları incelenmiş, kısaca Türkiye'de çevre sorunlarının 1999 tarihine kadar olan gelişim süreci gerek teorik düzeyde gerekse bu konuda yapılan uygulama sonuçları üzerinden detaylı olarak ifade edilmiştir.

2.2. Yabancı Dilde Yapılmış Araştırmalar

Bu başlıkta toplam beş kaynak hakkında tanıtıcı bilgi verilmektedir.

BOYD, David R., (2011), **The Environmental Rights Revolution**, Vancouver: UBC Press.

Bu kitap, anayasal hakların korunmasının pratik etkilerini ölçmek için, "Temiz hava, temiz su ve temiz toprak hakları yasalara dahil edilmeli midir?" sorusunu cevaplamaktadır. Kitap, 193 ülke anayasası ile Avrupa, Latin Amerika, Asya ve Afrika'daki 100'den fazla ülkenin yasa ve mahkeme kararlarını analiz etmektedir. Ayrıca kitap, anayasal korumaya sahip ülkelerin çevre yasalarının daha güçlü olduğunu, uygulamanın güçlendirildiğini ortaya koymaktadır.

BUCKINGHAM, Susan, Mike Turner, (2008), **Understanding Environmental Issues**, Kaliforniya: Sage Publications.

Ekoloji alanında önemli bir kaynak olan bu kitap, çevre konularını açık ve net bir şekilde açıklamaktadır. Kitabın ilk bölümünde çevre sorunlarının üretilmesine neden olan felsefi değerler, politikalar ve teknolojiler açıklanmaktadır. Sonraki bölümde ise, ilk bölümde açıklanan fikirlerin ayrıntılı şekilde gösterilmesini ve örneklendirilmesini sağlamak için iklim değişikliği, atık, gıda ve doğal tehlikelerle

ilgili çevre vakaları kullanılmaktadır. Örneğin Mexico City şehrinin çevresel sorunları somut verilerle anlatılmaktadır.

HAYWARD, Tim, (2017), **Human Rights and the Environment**, Londra: Routledge.

Dört cilt halinde yayınlanmış referans bir kitaptır. Kitap insan hakları ve çevre arasındaki bağlantıyla ilgili kapsamlı bilgi sunmaktadır. Özellikle şu sorulara cevap aramaktadır: Bir kısım insanların yaptıkları faaliyetlerden kaynaklanan zararlar, doğal çevre ortamında diğerlerinin çevre haklarının ihlal edilmesine yol açabilir mi? İnsanların temiz ve sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkı var mı? Eğer öyleyse, bu 'hak' hâlihazırda var olan, sağlam bir hakla -örneğin yaşam hakkı veya sağlık gibi- korunuyor mu? Yoksa daha spesifik çevresel insan haklarını tanımamız mı gerekiyor? İnsan haklarını korumak için ortaya çıkan kurumlar çevre koruma arayışı için uygun mu?

MCKIBBEN, Bill, (2006), **The End of Nature**, Newyork: Random House.

Doğanın Sonu kitabında McKibben, sorunu basitçe ifade etmenin insanları harekete geçireceğini düşünmekte ve yaşadığımız çevresel kriz de dünyayı kurtarma mücadelesinde kaydedilen ilerlemeyi ve zemini gözden geçirmektedir. McKibben, sera etkisi, asit yağmuru ve ozon tabakasının tükenmesi gibi ana meseleleri ele alarak, dünyamızın çevresel felaketini anlatmaktadır. Ortaya çıkan en yeni çevresel sorunlardan bazılarını ele alan kitap ayrıca, çevre hareketinin ilerleyişi konusunu da etraflıca işlemektedir.

MONTEITH, John, Mike Unsworth, (1990), **Principles of Environmental Physics**, Oxford: Butterworth-Heinemann.

Çevre Fiziğinin İlkeleri kitabın da, canlı organizmaların çevrelerine nasıl tepki verdiğini belirleyen fiziksel süreçler tartışılmakta, bu ilkelerin bitki ve hayvanların ısı dengesine etkileri ve spreylelerin güneş radyasyonu üzerindeki etkisi ile ayrıca ozon tabakasının bozulmasının bitkiler ve hayvanlar üzerindeki büyük ölçekli etkilerine dair en son bilgiler anlatılmaktadır.

2.3. YÖK Veri Tabanında Yer Alan Lisansüstü Çalışmalar

YÖK Veri tabanından “çevre” anahtar kavramıyla yapılan taramada 5.205 adet yüksek lisans tezine ve 1.439 adet doktora tezine ulaşılmıştır. “Çevre Hakkı” anahtar kavramıyla yapılan aramada 19 adet yüksek lisans tezi, 1 adet ise doktora tezi olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte “AİHM ve Çevre Hakkı” anahtar kavramıyla yapılan taramada ise yalnızca 1 adet yüksek lisans tezine ulaşılmıştır. Lisansüstü düzeyde yapılmış tüm çalışmaları burada değerlendirmek çalışmanın kapsamını aştığı için yalnızca Araştırma da faydalanılan tezlere ilişkin genel bir değerlendirme yapılmıştır. Özellikle Çevre Hakkı ile ilgili lisansüstü çalışmaların değerlendirmesi verilmiştir.

ÖZDEK, E. Yasemin, (1993), **İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı**, Ankara: Yayınlanmış Doktora Tezi, TODAİ Enstitüsü Yayınları.

Kitapta öncelikle insan hakları kavramının ortaya çıkışı ve tarihsel sürecinden bahsedilmektedir. Sonrasında ise çevre hakkı konusunda hakkın tanımı, üçüncü kuşak hak niteliği, hakkın ögeleri, hakkın sahipleri ve yükümlüleri, çevre hakkının ulusal ve uluslararası korunması başlıkları altında teferruatlı bilgi verilmekte, en son kısımda ise Türkiye’de çevre hakkının anayasal, yasal ve yargı kararları çerçevesinde örnek davalara da yer vermektedir.

DEMİREL, Orse, **İnsan Hakları Açısından Çevre Hakkı**, (2011), İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tezde ilk olarak çevre hakkının kavramsal çerçevesi anlatıldıktan sonra, çevre hakkının uluslararası mevzuattaki konumundan bahsedilmektedir. Sonrasında Türkiye’de çevre hakkının gelişimi ve unsurları ele alınmakta, son bölümde ise çevre hakkının AİHS çerçevesinde önemi ortaya konularak nihayetinde AİHM’in çevre davaları kapsamında çevre hakkına yaklaşımı örnek davalar üzerinden etraflıca anlatılmaktadır.

SEMİZ, Yasemin, **Çevre Hakkı Kavramı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Çevre Hakkına Yaklaşımı**, (2016), İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tezde öncelikle çevre kavramı tanımlanmış, sonra çevre hakkının ortaya çıkışı, muhatapları, öznesi, hakkın hukuki niteliği anlatıldıktan sonra 1982 Anayasası

çerçevesinde çevre hakkının anayasal durumu irdelenmektedir. Sonrasında çevre hakkının araçlarının neler olduğu anlatılmakta, en son olarak AIHM çerçevesinde çevre hakkının konumu ve Mahkeme tarafından oluşturulan çevre hakkı içtihatlarından bahsedilmektedir.

3. ÇEVRE VE ÇEVRE HAKKI ÜZERİNE KAVRAMSAL TARTIŞMALAR

Bu bölümde çevre ve çevre hakkının tanımları, unsurları, tarihsel süreç içinde geçirdiği aşamalar ve son olarak çevre sorunları konuları ele alınmaktadır.

3.1. Çevre Kavramı ve Tarihsel Süreç

Bu başlık altında ilk olarak çevre kavramının çerçevesi çizilmekte, sonrasında kavramın tarihi süreci anlatılmaktadır. Daha sonra ise insan-çevre ve çevre-kalkınma ilişkilerine dair yaklaşımlar ifade edilmektedir.

3.1.1. Kavramsal İçerik ve Çevre Kavramının Ortaya Çıkışı

Çevre kavramı konusunda bütün disiplinlerin üzerinde anlaştığı bir tanım bulmak kavramın kapsamının genişliği nedeniyle zordur (Yılmaz Turgut, 2012: 1).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde; "1. Bir şeyin yakını, dolayı, etraf, periferi; 2. kişinin içinde bulunduğu toplumu oluşturan ortam; 3. Bir kimse ile ilişkisi bulunanlar, muhit; 4. hayatın gelişmesinde etkili olan doğal, toplumsal, kültürel dış faktörlerin bütünlüğü" olarak tanımlanan çevre kavramı, Çevre Kanunu'nun 2. maddesinde; "Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam" olarak ifade edilmektedir.

Genellikle çevrenin gökyüzü, denizler, dağlar, ormanlar, hayvanlar, bitkiler gibi bireyleri kuşatan her şey olduğu düşünülmektedir (Callenbach, 2011: 30).

Çevre geniş anlamda, doğa olarak anlaşılır. Doğal çevre, insanın oluşumuna katkıda bulunmadığı çevredir. Aslında insan da doğal çevrenin bir parçasıdır. Çevre, canlı ve cansız varlıkların karşılıklı etkileşimlerinin bütünü olarak görülmektedir. Çevrenin canlı unsurları, insanlar, bitki örtüsü, hayvan topluluğu ve

mikroorganizmalardır. Cansız ögeler ise, iklim, hava, su ve yerkürenin yapısıdır. Çevrede cansız ve canlı unsurlar karşılıklı birbirlerini etkilemektedir. Yapay çevre ise, insanın bilgi ve kültür birikimine dayanarak, doğal çevresinde bulmuş olduğu yeraltı ve yerüstü zenginliklerini kullanarak kendisinin meydana getirdiği çevreyi ifade etmektedir (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 50-54).

Çevre, canlı ve cansız durum ve etkenlerin karışımıdır. Çevre, kişiyi etkileyen dış koşul ve durumların toplamıdır. Kişi çevre denen bu ortamla devamlı bir madde-enerji alışverişi yapmaktadır (Gürel, 1970 aktaran Uluğ, 1997: 41).

Çevre kavramının herkesçe benimsenmiş yerleşik bir tanımı yoktur. Çevre özellikle hava, su, toprak gibi kirlenmeye ya da bozulmaya açık olan ve korunması gereken doğal kaynaklardan meydana gelmektedir. Yenilenmeyen Kaynaklar (madenler, sıvı yakıt kaynakları) da çevreye dahildir. Böylece çevre, doğal ve yapay kaynakları oluşturan unsurlar ile bunların etkileşimlerinden ortaya çıkan olgu ve süreçlerin tümünden oluşan bir kavram olarak ifade edilebilir (Aybay, 1997: 312-313).

Çevre, fiziksel etkenler açısından değerlendirilirse, su ve hava gibi ögelerin ulusal sınırlara bağlı olmaksızın nitelik değiştirdikleri kolayca görülmektedir. Ayrıca bu ortamlarda yaşayan hayvan topluluğunu oluşturan tüm canlı türleri, insanların çizdiği siyasal sınırlardan habersizdir (Hamamcı, 1997: 395).

Çevre konusunda ilk çevrecilik akımının, doğanın korunmasına gösterilen ilgi biçiminde, 19.yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığı söylenebilir. İngiltere’de, daha 1865’te yeşilliğin korunması amacıyla bir dernek kurulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri’nde de, Sierra Club, Audubon Society gibi gönüllü kuruluşların ortaya çıkması aynı zamanlara denk gelmektedir. Gelişen bu akımlar karşısında romantik korumacılığın çevrecilikten ayırt edilmesi gerekir. Birincisi 1890-1930 yılları arasında, avcılık, balıkçılık, ulusal parkçılık akımı biçiminde gelişmiştir. Bunun bir kolu, doğal kaynakların akılcı kullanımını açıklarken, öteki kolu da daha çok eğlenme ve dinlenmeye yönelik bir amaç gütmüştür (Keleş, 1997, 241). Amerikalıların 19. yüzyılda başlayan doğayla ilişkisi (ki bütün dünyada kültürel bir etki oluşturmuştur) yüz yıllık bir süre içinde doğrudan yararcılıktan romantik bağlılığa, oradan da elektronik ayrılığa dönüşmüştür. Çiftliklerdeki nüfus 1900’de Amerikan halkının yüzde 40’ı iken 1990’da yalnızca yüzde 1,9’u kadardır. (Louv, 2012: 21-23)

Süreç içinde Endüstriyel Devrim işin bütün doğasını değiştirmiştir. Endüstriyel sürecin temel özelliği olan iş bölümü, bireyin bütün üretim sürecinden sorumlu olduğu ve sadece bir parçasını oluşturmadığı zanaatın yerini almıştır. Bu durum, ekonomik ilerleme olarak takdir edilse dahi, aslında yabancılaşmanın önemli bir nedeni olmuştur. İş bölümünden kaynaklanan uzmanlaşma, insanların genel bir 'beceriksizleştirilmesi' pahasına elde edilmiştir ve bireyin karmaşık ekonomik sistem boyunca parçalanmasına sebep olmuştur (Porritt, 1989: 85).

Sonrasında Klasik Ekoloji bitki ve hayvanların ya tek tek ya da gruplar halinde çevreleriyle etkileşimlerini inceleyen bilim dalı olarak gelişmiştir. Ekolojinin bir kısmı indirgemeli yaklaşımla tek bir bitki ya da hayvan çeşidinin ekolojisini incelerken diğer bir kısmı ise bitki ve hayvan guruplarının bir arada ele alınmasına önem vermektedir. İşte bu ikinci yaklaşım 19. Yüzyılın sonlarında Ekolojinin temel fikri olan ekosistem kavramının gelişmesine yolaçmıştır. Bu bağlamda ekoloji sözcüğünü Alman bilimci Ernst Haeckel 1889'da eski Yunanca oikos (evcik) ve logos (bilim) kökenlerinde türetmiştir (Kışlalıoğlu, Berkes, 2010: 38).

Canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle ilişkilerinin dinamik bir sistem oluşturduğu fikri İngiliz biyoloğu Tansley'in 1935'te ortaya attığı ekosistem sözcüğü ile adını bulmuştur. Ekosistem kavramıyla birlikte canlı ve cansız doğa tek bir bütün bir sistem olarak görülmeye başlanmıştır. Bugün ekosistemi belli bir alanda yaşayan ve bir birleriyle sürekli etkileşim içinde olan canlılar ile bunların cansız çevrelerinin oluşturduğu bütün olarak tanımlamaktayız. En büyük ekosistem birimi Ekosfer yani dünya ekosistemidir. Karalar, denizler, iç sular, canlısı ve cansızıyla tüm dünyanın oluşturduğu bu bütüne canlı küre anlamında Biyosfer de denilmektedir. Ekosistem fikri kendisiyle birlikte bütünsel yaklaşımı da ekoloji bilimine kazandırmıştır (Kışlalıoğlu, Berkes, 2010: 39).

1960'lardan sonra gelişen çevrecilik akımı çok daha geniş kapsamlıdır. Bunda, hem geleneksel korumacılığın izleri, hem de halk sağlığı endişelerinin ciddi bir payı vardır. Bir kısım hastalıklara çevre koşullarının sebep olduğu görüşü de, bu gelişme de etkili olmuştur (Keleş, 1997: 241).

Yüzeysel olarak bakıldığında dünya küçülmüş ve daha bilinir olmuştur. Ama yüzeysel olarak ne kadar çok şey bilinmekteyse derinlere o kadar az nüfuz

edilmektedir. Bu durum, okyanusun yüzeyini bir baştan ötekine geçip deniz hakkında her şeyi bildiğinizi söylemeye benzemektedir... (Louv, 2012: 71).

3.1.2. İnsan-Çevre İlişkisinde Yaklaşımlar

Eski Yunan'dan bu yana “her şeyin ölçüsü insandır” felsefesiyle ifade edilen görüş, insanın çevreyle olan etkileşimini kavrayamadığı gibi, insan ve ötekiler biçiminde bir yarılmaya, ikiliğe (dualism) dayanmaktadır (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 67).

İnsanın çevre ile olan ilişkisinde temel olarak insanmerkezci (antroposantrik) ve çevremerkezci olmak üzere iki yaklaşım bulunmaktadır. Ayrıca derin ekoloji ve toplumsal ekoloji yaklaşımları da önemlidir.

İnsanmerkezcilikte, insan, evrenin odağına yerleştirilir ve doğadaki her şey insana göre konumlandırılır. İnsan, bu hiyerarşik yapı içinde türlerin en üstünde yer alan, doğadan ayrı, öbür türlerin bağlı olduğu doğal ilişkilerden bağımsız bir varlık olarak düşünülür. Teknoloji yardımıyla insan, karşılaştığı engellerin üstesinden gelerek doğaya egemen olur. Doğa, insanın amaçlarına bir araç olarak hizmet ettiği ölçüde bir değere sahiptir. Ekolojik bir sorun, insan için oluşturduğu tehlikeler ölçüsünde bir politika sorunu olarak görülecektir (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 74).

Çevremerkezcilik ise, insanmerkezciliğin bir eleştirisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımda insan, doğanın üstünde ya da dışında değildir, doğanın parçasıdır. İnsan için yararlı olup olmamasından bağımsız olarak doğadaki tüm varlıklar için değere sahiptir. “Doğadaki varlıkları, insanlara faydası olduğundan değil, bizzat kendileri değerli oldukları için korumalıyız” düşüncesi hakimdir (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 75-76).

Çevremerkezli anlayışlarda insan doğaya zarar veren, yabancı bir varlık olarak sunulur. Bu durumda, her ne kadar insanın doğanın bir parçası olduğu vurgulanıyor olsa da, insan doğaya karşıt, onun dışında öteki varlık olarak görülür. (Ünder, 1996: 121)

Günümüz çevre politikası ve hukukunda ise genel olarak antroposantrik (İnsanmerkezli) yaklaşım hakimdir. Ekolojik yaklaşımın bu alandaki yeri ise, henüz,

yok olmakta bulunan türlerin ve bazı ekosistemlerin korunmasına özgü olmak üzere sınırlıdır (Yılmaz Turgut, 2012: 31).

İnsanı merkeze alan bir doğa yaklaşımı, insanın refahı için doğanın sömürülmesine izin verir. Yüzyılımızda zirveye çıkan bu yaklaşımın uygulamasının, “insandan yola çıkmasına rağmen, başta insanın yaşam koşullarının elinden alınması anlamına geldiği” ekolojik hareketin başlangıç noktasıdır. Ayrıca, ekolojizm, insan ile doğa arasındaki ilişkinin salt insan tarafından doğanın öğelerini kullanma, harcama, sömürmeye dayalı olmaması anlamında, insan-doğa ilişkilerine etik bir boyut da kazandırmaktadır (Özdek, 1993: 58).

Derin ekoloji yaklaşımında; İnsanların ve diğer canlı türlerinin yaşamının, yaşam biçimlerinin zenginliğinin ve çeşitliliğinin kendine özgü bir değeri vardır. ‘Yaşamsal önemi olan insani ihtiyaçları karşılamak dışında’ insanların bu çeşitliliği azaltmaya hakkı yoktur. Bu sebeple insanların, insan olmayanların dünyasına yönelik müdahalesi gereğinden fazladır ve bu konuda temel ve geniş kapsamlı değişiklikler yapmak gerekmektedir (Callenbach, 2011: 46).

Toplumsal ekoloji’nin bakış açısına göre ise; şirket yöneticileri, hissedarlarının karını en üst seviyeye çıkartma zorunluluğunun ağır basması yüzünden, eylemlerinin insanlar ve ekosistemler üzerindeki etkilerini göz ardı etmeye mecbur bırakılmışlardır. Toplumsal nedenleri olan ekolojik sorunların çözümleri de toplumsal olmalıdır. Bu nedenle Toplumsal Ekolojistler, şirketleri yönlendiren toplumsal ekonomik kurallar değişmediği sürece, bakir alanları ve tehlike altındaki türleri koruma, tüketimi azaltma, atıkları geri dönüştürme ve ekolojik sorumluluğa sahip yaşamlar sürdürme yönündeki mücadelelerin anlamsız olduğunu ifade ederler. Onlara göre bu yüzden birincil iş politiktir. İnsanların harekete geçmesi gerekmektedir (Callenbach, 2011: 47).

3.2. Çevre Hakkı ve Tarihçesine İlişkin Açıklamalar

Bu başlıkta ilk olarak insan hakları kavramının tanımı ve tarihsel süreç içinde geçirdiği aşamalar anlatılmakta, sonrasında ise bir insan hakkı olarak çevre hakkının kavramsal çerçevesi çizilerek konu etraflıca irdelenmektedir.

3.2.1. Genel Olarak İnsan Hakları

Bu başlık altında genel olarak insan haklarından ve insan haklarının tarihsel gelişiminden, ayrıca uluslararası düzeyde temel insan haklarına ilişkin sözleşmelerden bahsedilmektedir.

3.2.1.1. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi

İnsan hakları, hem anayasa hem uluslararası hukuk kavramıdır. İnsan hakları deyiimi geniş kapsamlıdır; bir yandan insanların haklarının devlet organlarını karşı korunmasını, diğer yandan da çok boyutlu olan insan kişiliğinin geliştirilmesini içermektedir (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2011: 3).

İnsan hakları, belli bir tarihsel evrede insanların sahip olmaları gerekli sayılan hak ve özgürlükleri anlatmaktadır. Bu haklar, doğmamış olanlar da dahil olmak üzere tüm insanlara aittir. Bütün insanların hiçbir ayırım gözetmeksizin yalnızca insan olmalarından dolayı, insanlık onurunun gereği olarak sahip oldukları hakların bütününe kapsamaktadır. Bu terim, gerçekleştirilmiş bir durumdan çok varılmak istenen bir ideali belirtmektedir. Bu açıdan insan hakları kavramı, pozitif hukukun üstünde bir anlam taşımaktadır (Özdek, 1993: 7).

İnsan hak ve özgürlüklerinin geçmişi çok eskiye dayanmaktadır. İnsan haklarının korunması ve güvence altına alınması, 2. Dünya Savaşına kadar, esas itibariyle bir iç hukuk, bir anayasa sorunu olarak görülmüştür. Yirminci yüzyılda insan hakları alanında en önemli gelişme, bireyin ulusal hukukun öznesi olmasının yanında, uluslararası hukuk öznesi durumuna da gelmeye başlamasıdır. İkinci Dünya savaşının doğurduğu acı sonuçlar, insan haklarına saygılı bir düzenin kurulmasını zorunlu kılmıştır (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2011: 4).

Fransız hukukçu Karel Vasak (1982:671) tarafından insan hakları üç kuşağa göre sınıflandırılmıştır. Birinci kuşak kişi hakları ve siyasal haklar, ikinci kuşak ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ve üçüncü kuşak dayanışma haklarıdır. Birinci kuşak haklarda ‘‘özgürlük’’, ikinci kuşak haklarda ‘‘eşitlik’’, üçüncü kuşak haklarda ise ‘‘kardeşlik’’ nitelikleri belirleyicidir (aktaran Özdek, 1993: 27).

Birinci kuşak kişi haklarının temel özelliği bireyci olması, bireye devletin müdahalesinin yasaklandığı bir alanı güvence altına almasıdır. Birinci kuşak hakların

ağırlıkla gösterdiği bu negatif statü hakkı karakteri, ekonomik liberalizmin bir gereğidir. (Özdek, 1993: 3).

İkinci kuşak sosyal, ekonomik ve kültürel haklar, başlıca 1930'lu yıllarda kapitalist sistemin içine girdiği ekonomik krizin sonrasında, ekonomik düzlemde Keynesyen, siyasal düzlemde reformist politikalarda ifadesini bulan, sistemin yeniden yapılanmasını sağlayan sosyal refah devletinin kuruluşunun haklar düzeyindeki yansımalarıdır (Özdek, 1993: 3).

Üçüncü kuşak hakların özelliği, kapitalist ve emperyalist sistemin global sonuçları üzerinde yükselmesidir. Bu haklar, kapitalist ve emperyalist sistemin insan ve doğa üzerinde meydana getirdiği tahribatın sonuçlarının insan hakları alanına yansımalarıdır (Özdek, 1993: 52).

İnsan haklarının uluslararası düzeyde korunmasına yönelik evrensel nitelikte en önemli belge 10 Aralık 1948 günü kabul edilen BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'dir. Bu belge uluslararası hukuk bakımından, bağlayıcılığı olan ve yaptırımlarla desteklenen bir antlaşma ya da bir sözleşme değil, BM Genel Kurulunca kabul edilmiş bir öneridir (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2011: 5).

Evrensel Bildirgenin tarihsel ve moral açıdan önem taşımasına karşılık, bağlayıcı olmayan, olması gerekeni gösteren "ideal haklar listesi" özelliği, insan hakları tarihinde bir aşama oluşturmasını engellemektedir. Bildirge ilk kez insan haklarına uluslararası bir boyut kazandırmış ve uluslararası insan hakları hukukunun asli kaynağı olmuştur. Evrensel Bildirgeden sonra Birleşmiş Milletler tarafında insan hakları alanında iki önemli uluslararası sözleşme daha yürürlüğe girmiştir: Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966) ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966) (Özdek, 1993: 21).

3.2.1.2. Uluslararası Düzeyde İnsan Hakları Sözleşmeleri

Bu alt başlıkta, insan haklarının uluslararası korunmasına ve tüm dünyada bir insan hakları ortak zemini oluşturulmasına yönelik öne çıkan en temel uluslararası düzenlemeler anlatılmaktadır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi: Metin, 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından insan hakları korumasının uluslararası boyutta güçlendirilmesi

amacıyla kabul edilmiştir. Bazı hükümleri şunlardır; “Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır (m.3). Hiç kimse özel hayatı, ailesi, meskeni veya yazışması hususlarında keyfi karışmalara, şeref ve şöhretine karşı tecavüzlere maruz bırakılamaz (m.12). Her şahsın, cemiyetin bir üyesi olmak itibariyle, sosyal güvenliğe hakkı vardır; haysiyeti için ve şahsiyetinin serbestçe gelişmesi için zaruri olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların milli gayret ve milletlerarası işbirliği yoluyla ve her devletin teşkilatı ve kaynaklarıyla mütenasip olarak gerçekleştirilmesine hakkı vardır (m.22)” (BM, 2019).

Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi: Sözleşme ve onun Birinci Ek Protokolü 23 Mart 1976’da yürürlüğe girmiştir. Sözleşmeye 151 devlet taraf olmuştur.

Sözleşme seyahat özgürlüğü, hukuk önünde eşitlik, adil yargılanma ve suçlu ispatlanıncaya kadar masum kabul edilme hakkı, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, ifade ve fikir özgürlüğü, barışçıl toplanma ve dernek kurma özgürlüğü, kamu hizmetlerine ve seçimlere katılma ve azınlık haklarının korunması gibi hakları ele almaktadır. Sözleşme hayat hakkından yoksun bırakma, işkence, zalim veya haysiyet kırıcı muamele ya da ceza, kölelik ve zorla çalıştırılma, özel hayatın gizliliğine müdahale, ırksal ya da dinsel nefret yayan görüşlerin savunulması gibi eylemleri yasaklamaktadır.

Sözleşme aynı zamanda, taraf devletlerin Sözleşme şartlarının uygulanması için aldıkları önlemlere dair belirli zamanlarda sunulan raporları değerlendiren 18 üyeli İnsan Hakları Komitesi kurmuştur. Bu komite ayrıca, *Birinci Ek Protokole* taraf olan devletler açısından, Sözleşmede öngörülen haklardan herhangi birinin ihlal edildiğini ileri süren bireylerden gelen şikâyetleri de ele almaktadır (BM, 2019).

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi: BM Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarihli Kararıyla kabul edilmiştir. 148 devletin taraf olduğu Sözleşme 1976’da yürürlük kazanmıştır.

Sözleşmede temel olarak; Halkların kendi kaderlerini tayin hakkı, cinsiyet eşitliği, çalışma hakkı, sendikal haklar, sosyal güvenlik hakkı, eğitim hakkı, doğal zenginlikleri ve kaynakları kullanma önceliği gibi haklar düzenlenmiştir. Özellikle

çevre ile ilgili olarak 12. madde de (*Sağlık standardı hakkı*); “Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin mümkün olan en yüksek seviyede fiziksel ve ruhsal sağlık standartlarına sahip olma hakkını tanır... Çevre sağlığını ve sanayi temizliğini her yönüyle ileriye götürmek...” hükümleri mevcuttur (BM, 2019).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Konseyi’ne üye devletlerin, yalnızca kendi vatandaşlarının değil, aynı zamanda yargılama yetkisindeki herkesin temel medeni ve siyasal haklarını korumayı taahhüt ettiği uluslararası bir antlaşmadır. 4 Kasım 1950 yılında imzalanan Sözleşme, 1953 yılında yürürlüğe girmiş, 18 Mayıs 1954’de de Türkiye tarafından onaylanmıştır. Sözleşme özellikle yaşam hakkını, adil yargılanma hakkını, özel ve aile hayatına saygı gösterilmesi hakkını, ifade özgürlüğünü, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü ile mülkiyet hakkını güvence altına almaktadır. Diğer taraftan Sözleşme özellikle işkence ve insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezalandırma, kölelik ve zorla çalıştırma, ölüm cezası, keyfi ve hukuka aykırı tutukluluk ile Sözleşme’de düzenlenen hak ve özgürlüklerin kullanılmasında ayrımcılık konularını yasaklamıştır. AİHM’in içtihatları Sözleşmeyi, toplumsal ve hukuksal değişimlere uyum sağlayan bir "yaşayan kurum" haline getirmiştir (AİHM, 2019).

Sözleşmenin asıl önemi ortak güvence sistemine dayanan uluslararası bir yargısal denetim mekanizması kurmasından ve bireye sağlanan güvenceyi bir yaptırıma bağlamasından dolayıdır. Sözleşme böylece insan haklarının korunması sorununu ulusal düzeyden uluslararası düzeye taşımıştır (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2011: 11).

Sözleşme, bireye, haklarını çiğneyen devlete karşı İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvurabilme yolunu açmıştır. İnsan haklarının çiğnenmesinden dolayı devletin uluslararası yargının önüne çıkarılması, uluslararası adaletin ulusal adalete benzetilmesi ancak AİHS ile mümkün olmuştur. Böylece birey uluslararası hukukta da hak sahibi olmuştur. Sözleşme ile güvence altına alınan hak ve özgürlüklerin korunmasında, her sözleşen devlet diğer taraf devletlerin sözleşmeye saygılı olup olmadığını denetlemekle yükümlüdür. Böylece sözleşme ile insan hakları alanında bir “Avrupa kamu düzeni” oluşturulmuştur (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2011: 13-14).

Sözleşmenin öngördüğü düzende, insan haklarının iç hukukça korunması asıldır. Uluslararası koruma ikincil niteliktedir. Bu nedenle bireyin sözleşmenin öngördüğü güvenceden yararlanabilmesi için öncelikle iç başvuru yollarını tüketmesi gerekmektedir. Sözleşmenin öngördüğü koruma tamamlayıcı bir korumadır. Sözleşme organlarının devreye girmesi ancak Sözleşme ile güvence altına alınmış olan bir hakkın ulusal merciden çıkan bir işlemle zedelenmesi durumunda söz konusu olur. Başka bir deyişle sözleşme organları ulusal merciler üstünde ikinci bir temyiz yeri değildir (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2011: 15).

Bu Sözleşme, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile ortaya çıkan bazı temel hak ve özgürlükleri somutlaştırırken, yükümlülüklerini yerine getirmeyen ülkeleri mahkûm edebilecek uluslararası bir Mahkeme ortaya çıkarmıştır (AIHM, 2019).

Sözleşme güvence altına aldığı özgürlüklerin sınırsız olarak kullanılmayacağı ilkesinden hareketle bazı kısıtlar koymuştur. Buna göre temel hak ve özgürlükler niteliklerine göre ulusal güvenliğin, ülkenin ekonomik çıkarlarının, kamu sağlığının, genel ahlakın, başkalarının hak ve özgürlüklerinin ya da kamu düzeninin korunması, suçluluğun önlenmesi gibi nedenlerle kısıtlanabilecektir (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2011: 17).

Türkiye AIHS’i imzalayarak Sözleşme’de yer alan bütün hak ve özgürlüklere hem kendi vatandaşları hem de ülkesinde bulunan yabancılar için uyma yükümlülüğü altına girmiştir. AIHS ile koruma altında olan haklar Sözleşme’den sonra düzenlenmiş olan gerek 1961 gerekse 1982 anayasaları tarafından da esas itibariyle güvence altına alınmıştır (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2011: 18).

İlk Sözleşme metninin bazı maddelerine değişiklikler getiren ya da buna yeni haklar ekleyen metinlere “Sözleşme’ye ek protokol” adı verilir. Sözleşme’ye yeni haklar getiren ek protokoller, yalnızca bu protokolleri onaylayan devletlere karşı ileri sürülebilir. Onaylanmayan protokoller devletleri bağlamayacaktır. Bugüne kadar, 14 adet ek protokol kabul edilmiştir (AIHM, 2019).

Sözleşme ve eklerinde yer alan haklar sınırlıdır ve bunların çeşitleri ve öğeleri da ayrıntılı bir biçimde düzenlenmemiştir. Sözleşme ve ek protokollerle güvence altına alınmış olan hak ve özgürlüklere kimi devletlerce iki yönlü kısıtlıma getirilmiştir.

Bunlardan biri ilgili devletçe sözleşme onaylanırken bazı maddelerine çekince konması, ikincisi ise ek protokollerin bazı devletlerce onaylanmamasıdır. Bu açıdan Türkiye, Sözleşmeyi çekince koymadan onaylayan devletler arasındadır (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2011: 11).

Sözleşme taraf devletleri yalnızca hak ve özgürlüklere saygılı olma gibi negatif bir yükün altında tutmakla yetinmemiş, ayrıca kendilerini de pozitif bir yükümlüyle bağlamıştır: Sözleşmede yer alan hak ve özgürlüklerin hak sahipleri tarafından gerçek anlamda kullanılmasını sağlayacak gerekli önlemlerin alınması (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2011: 47).

Temel Haklar Şartı: 2000 yılında Nice şehrinde, Avrupa Konseyi'nde, Konsey, Komisyon ve Avrupa Parlamentosu Başkanları tarafından kurumlararası ortak bir metin olarak imzalanmıştır. Esas olarak AİHS hükümlerinden esinlenerek hazırlanmış olan Şart, “modern” bir insan hakları kataloğu olarak görülmektedir. Temel Haklar Şartı, altı başlık altında (onur, hürriyetler, eşitlik, dayanışma, yurttaşlık hakları, adalet), sivil ve siyasi haklar ortaya koymuştur. Ama aynı zamanda, Sözleşme'den farklı olarak, sosyal haklara, iyi yönetim hakkı, çevrenin ve tüketicinin korunması gibi yeni haklara, biyo-etik ile ilgili temel ilkelere ve kaynağını Avrupa Topluluğu Antlaşması'nda bulan Birlik yurttaşlığına bağlı haklara yer vermektedir. Bu bakımdan Sözleşme'den daha kapsamlı ve daha modern bir belge görünümündedir (AYM, 2019)

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi: 18 Temmuz 1978 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi medeni ve siyasi hak ve özgürlüklerden yani klasik haklardan oluşan bir belgedir. 1988'de San Salvador'da kabul edilen Ek Protokol'ün 10 maddesi “sağlık hakkı”nı, 11. maddesi ise “sağlıklı çevre hakkı”nı tanımaktadır. Her kişinin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunun öngörülmesiyle ilk kez bir uluslararası antlaşma çerçevesinde bireye çevre hakkı tanınmıştır (Kaboğlu, 1996: 137).

Afrika İnsan Hakları Sözleşmesi: 21 Ekim 1986'da yürürlüğe giren Sözleşme'yi diğer klasik insan hakları sözleşmelerinden ayıran kısım 19. ve 24. maddeler arasında düzenlenen topluluk ya da halkların hakları bölümüdür. Bu haklardan ilki tüm halkların eşit olduğunu ve hiçbir şekilde bir halkın diğer bir halk

üzerinde tahakküm kuramayacağını düzenlemektedir. 20. maddeye göre, var olma hakkıyla beraber, tüm halkların kendi kaderini belirleme hakkı olacaktır. Sömürge altında olan topluluklar, uluslararası hukuk tarafından tanınan tüm yollara başvurma hakkına sahip olacaktır. 21. maddede her halkın kendi doğal zenginliklerinden yararlanma hakkı olduğunu ve bu zenginliklerin yağmalanması durumunda tazminat haklarının olduğunu düzenlemiştir. Sözleşmenin 22. maddesi insanlığın ortak mirasından yararlanmayı, 23. maddesi ulusal ve uluslararası barış hakkını düzenlemiştir. Çevre hakkı da 24. maddede topluluk hakkı olarak belirtilmiştir (Özeler, 2017: 52).

Uluslararası düzeyde gerçekleşen sözleşme, anlaşma ve bildirgeler çok esnek kurallar içermekte ve imza koyan devletlere geniş bir devinim alanı bırakmaktadır. Sonuçta hukuksal alanda çevreye ilişkin pek çok düzenleme yapılmasına karşın yine de çevre sorunları ağırlaşarak ve katlanarak artmaktadır (Dinç, 2008: 4-6).

3.2.2. Çevre Hakkı ve Tarihçesi

Bu başlıkta çevre hakkının içeriği ve tarihsel süreci ile çevre hakkının muhataplarına ilişkin bilgilere yer verilmektedir.

3.2.2.1. Çevre Hakkının İçeriği

Çevre hakkının bir insan hakkı sayılabilmesi için, insan değerinin korunmasına yönelik bir katkıya sahip olması gerekir. Çevrenin insan açısından, insanın yaşamını sürdürebilmesini sağlayacak temel gereksinimler olduğu kabul edildiğinde, çevre hakkı da bir insan hakkı konumuna erişir. Çevre hakkı, diğer hakların da içinde kullanılabileceği mekana olanak sağladığından, temel ve vazgeçilmezdir. Çevre hakkının konusu, sağlıklı, dengeli, bozulmamış bir yaşam çevresinde, insan yaşamının sürdürülebilmesidir. Korunmayan, bozulan, giderek tükenen bir çevrede insan yaşamının da yok olacağı öngörülebilir (Özdek, 1993: 85).

Çevre hakkı ile yaşam hakkı ve sağlık hakkı arasında kurulan bağlantı, insan haklarının gerçekte bir bütün olduğunu somut biçimde göstermektedir. Hiçbir hakkın, sağlıklı olmayan, hatta öldürücü olabilen çevresel ortamlarda kendisini gerçekleştirilebileceği ileri sürülemez. 1968 Tahran Bildirisinin 13. maddesinde de

belirtilen insan haklarının bölünmezliği ve birbirine bağlı olma nitelikleri, bir hakkın diğerinden ayrılamayacağı anlamına gelir (Özdek, 1993: 100-101).

Çevre hakkının konusunu oluşturan çevrenin “temiz, saf, sağlıklı, dengeli, güvenli...” niteliklerinin göreceliliği, çevre hakkının önemli güçlüklerinden birini oluşturmaktadır. Bu kavramlarda ortak bir tanım yokluğu, hakkın konusu ve içeriğini belirsiz kılmaktadır (Özdek, 1993: 106).

Klasik haklarla siyasal haklar birinci kuşak, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ise ikinci kuşak olarak adlandırılmış, çevre hakkıyla birlikte yeni bazı hakların dahil edildiği haklar üçüncü kuşak haklar adını almıştır. Üçüncü kuşak hakların ortak özelliklerinden biri kolektif niteliğinin ağır basması ve bu yüzden gerçekleştirilmelerinin bütün devletlerin, insanların, kuruluşların ve toplulukların dayanışmasını zorunlu kılmasıdır (Yılmaz Turgut, 2012: 88).

Temiz ve sağlıklı çevre koşullarının korunabilmesi, ancak mülkiyet hakkında çevre yararına yapılacak yeni sınırlamalarla gerçekleştirilebilir. Çevre hakkı, birinci kuşak haklardan mülkiyet hakkı ile çatışma içinde bulunmasına karşılık, aynı kuşak haklardan yaşam hakkı ile bütünleyici bir ilişki içindedir (Özdek, 1993: 93).

Diğer insan haklarından farklı olarak, çevre hakkının zamansal ve yersel öğelerinin yokluğu, hakkın uygulanışında önemli güçlükler oluşturmaktadır. İlk olarak çevre hakkı insanlığın gelecek kuşaklarına da aittir (zamansal sınırsızlık). İkinci olarak çevre sorunları akışkandır (yersel sınırsızlık). Ayrıca çevre kavramı çok farklı formlarda tanımlanabileceğinden, çevre hakkının içeriğini netleştirmek de güçtür (Özdek, 1993: 91-92).

Çevre hakkının geleneksel haklardan önemli bir farklılığı hak ve ödev kavramları açısındandır. Geleneksel haklarda hak ve ödev birbirinden ayrılabilir. Oysa çevre hakkında hak ve ödev birliktelik gösterir. Bireyin çevrenin korunması yönünden hem bir hakkı hem de bir ödevi vardır (Yılmaz Turgut, 2012: 89).

Diğer bir farklılık da devlet ile birey arasındaki ilişkiler açısındandır. Geleneksel hak anlayışı devlet ile bireyi net bir şekilde karşı karşıya getirir. Bu haklar, devlete karşı kazanıldıkları gibi ona karşı ileri sürülür. Oysa çevre hakkı bakımından, çevre hakkının bireyler yönünden hak ve ödev boyutunun içiçe geçmesi, kişisel olarak

mağdur olmayanların da (çevreciler gibi) hak sahibi olması ve devlete de bireylerden bağımsız olarak ödev yüklenmesinden ileri gelen çok yönlü bir ilişki vardır (Yılmaz Turgut, 2012: 89-90).

İnsanlığın ortak malvarlığına saygı, hiç kimsenin insanlığın ortak malvarlığı üzerinde münhasır bir mülkiyet hakkını talep etmemesidir. Her insan ve kolektif olarak bütün insanlar insanlığın mal varlığından yararlanma hakkına sahiptir (Kaboğlu, 1996: 19).

Çevre hakkının temelinde çevre hakkının tanınması ve güvence altına alınması istemi vardır. İstem temelinde yatan başlıca çelişki ise, sanayileşme ve teknolojiyi çevreyi bir üretim aracı olarak sömürmekte kullanan ‘‘kapitalizm’’ ile o çevrede yaşamak zorunda kalan, ancak yaşama koşulları giderek yok olmaya başlayan -kapitalist de dahil olmak üzere- ‘‘insan’’ arasındaki çelişkidir (Özdek, 1993: 88).

3.2.2.2. Çevre Hakkının Tarihçesi

İnsan haklarının tohumları iki bin yıldan daha uzun bir geçmişe sahip olmakla birlikte hak ve özgürlüklerin modern anlaşılış biçimi ve bunun hukuk belgelerinde ifade edilişi, iki yüzyılı aşkın bir döneme kadar ancak uzanmaktadır. Çevre hakkının geçmişi ise, sadece iki-üç on yıllık zaman dilimi ile sınırlıdır (Kaboğlu, 1996: 9).

Çevre konusunda bir hükmü anayasalara ve insan hakları metinlerine koyma girişimlerinin geçmişi altmışlı yılların sonuna uzanır (Yılmaz Turgut, 2012: 73).

Anayasalar çevre hakkını insan hakları anlayışı kapsamında ve geleneksel hukuk bakış açısıyla hakkın öznesi -yararlanıcısı- insan olarak düzenlemiştir. Çevreyi doğrudan özne yapan bir ifade şekli bu metinlerde görülmemektedir (Yılmaz Turgut, 2012: 86).

İnsanoğlunun var olma hakkı tehdit altında bulunduğu sürece çevre hakkının 21. Yüzyılın en temel haklarından biri olacağı şüphesizdir. Ciddi çevre sorunlarıyla karşı karşıya bulunmaktayız. Toprağa ve suya atılan, atmosfere yayılan tehlikeli atıkların çeşitliliği ve çokluğu kirlilik artışına yol açmaktadır. Bütün bunlar, daha önce verilen zararlarla birlikte, insan ve yaşam küresi için ağır kayıplara yol açmaktadır. Aslında riskler, yalnız devlet sınırlarının ötesinde değil, yeryüzü sınırlarının ötesine geçmiş durumdadır. Geleceğe yönelik olarak; insanoğlunun üç binli yıllarda varlığını

sürdürebilmesi, büyük ölçüde çevre hakkının önümüzdeki on yıllarda geliştirilmesi ve güvence altına alınmasına bağlı görünmektedir (Kaboğlu, 1996: 9).

Çevre hakkı yönündeki istemler, en üst hukuk normu olan anayasalarca tanınarak “çevre hakkının insan hakkına dönüşümünü” gerçekleştirmiştir. 1990’lı yılların ortalarında altmış kadar devletin anayasalarında doğrudan çevreyi korumaya ilişkin hükümler kabul edilmiştir (Kaboğlu, 1996: 34-35).

Kimi ülkelerin anayasalarında (Norveç, Rusya gibi) çevre kavramını esas alan düzenlemeler sadece hak boyutu çerçevesinde ve genellikle herkesin çevre hakkına sahip olduğu şeklinde yapılmıştır. Bazı ülke anayasalarında ise çevre hakkından hiç bahsedilmeden çevreyi korumanın bir ödev olduğu (Almanya, İsviçre gibi) ifade edilmiştir (Yılmaz Turgut, 2012: 75).

Küresel anlamda ilk defa çevre hakkını özgün bir insan hakkı olarak özgürlükler hukukuna dahil eden metin, 1972 BM Stockholm Çevre Konferansı sonrası yayınlanan bildirgedir: “İnsan, kendisine onurlu ve iyi yaşam sürmeye olanak veren nitelikli bir çevrede, özgürlük, eşitlik ve tatmin edici yaşam koşulları temel hakkına sahiptir...” (Kaboğlu, 1996: 18).

28 Ekim 1982 tarihli Dünya Doğa Şartı ise, çevre hakkının uygulanması noktasında devlet ve bireylerin yükümlülük ile olanaklarını belirleyerek daha somut ilkeler ortaya koymuştur (Kaboğlu, 1996: 18). Çevre sorunları, bugün aynı zamanda uluslararası bir sorun boyutuna ulaşmıştır. Çevre sorunlarının taşıdığı bu özelliklere koşut olarak, çevre hakkının da etkili olabilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekir. İlk olarak, çevre sorunlarının evrensel bir olgu olmasından hareketle, çevre hakkının korunması gereken alan geniş tutulmalıdır. Çevre sorunlarının uluslararası boyutunun açığa çıkardığı bir başka nokta, çevre hakkının “uluslararası” bir insan hakkı niteliğidir. “Uluslararasılık”, çevre hakkının doğasından kaynaklanan kendine özgü niteliklerden biridir. Bu hakkın uluslararası planda etkin olarak korunması sorununun ise, uluslararası alanda hakkın tanınması ve koruma mekanizmalarının oluşturulması ile ilgili olduğunda kuşku yoktur (Özdek, 1993: 107).

3.2.2.3. Çevre Hakkının Muhatapları

Çevre hakkının muhatapları ile ifade edilmek istenen, çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusunda sorumluluk yüklenebilecekler ile çevre sorunlarından etkilenen her grubu kapsamaktadır. Hatta bu anlamda gelecek kuşaklar dahi çevre hakkından faydalanacak özneler olarak önemli bir muhatap olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bireyler, hem hak sahibi hem de yükümlü sıfatı taşırlar. Çevre hakkının insan hakkı olarak kabulü, bu hakka tüm bireylerin sahip olmalarını gerektirir. Bunun arkasındaki mantık, sağlıklı ve dengeli bir çevrede, tüm bireylerin yararı bulunmaktadır (Özdek, 1993: 107). Diğer taraftan her kuşak, gelecek kuşaklara karşı belirtilen ilkeler ışığında borçlara sahiptir. Bugünkü kuşakların çevreyi, gelecek kuşakların aynı standartlarda yaşamalarını sağlayacak biçimde korunması için yükledikleri ödev, bütün kuşaklar açısından geçerlidir (Özdek, 1993: 115).

Firmalar; Bir ekonomik yapıda üretimi gerçekleştiren birim olarak firmalar da çevre hakkının muhatapları arasındadır. Firmalar ekonomik sistem içinde üretim faktörlerini kullanmak suretiyle ekonomik faaliyetlerde bulunmaktadır. Firmaların üretimi için gerekli olan doğal kaynakların aşırı kullanımı çevre unsurları üzerinde baskıya sebep olurken, diğer taraftan üretim faaliyeti sürecinde ortaya çıkan negatif dışsallıklar (örneğin emisyonlar, katı atıklar gibi) çevre sorunlarına sebep olmakta yâda olan çevre sorunlarını artırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında çevre hakkının korunması ve geliştirilmesi noktasında firmalar da gerek doğal kaynakların kullanımında sürdürülebilirlik gerekse olumsuz dışsallıklar bağlamında sorumlu olmaktadır.

Topluluklar; Çevre hakkının ‘kollektif’ bir hak niteliği taşımasının bir sonucu olarak, bu hakka topluluklar da sahiptir. Hakkın yükümlüsüne toplu halde yapılan başvurular ve toplu halde açılan davalar hakkın toplu kullanımının örnekleridir (Özdek, 1993: 108). Çevre hakkının gerçekleşmesinde özel bir önem taşıyan katılım, birey ve topluluklar bakımından aynı zamanda hem hak hem de ödevdir. Katılım, özellikle topluluklar düzeyinde gerçekleştiğinde önemli bir etkiye sahiptir. Çevresel kararlar ve uygulamalara özellikle gönüllü örgütlerin, derneklerin baskı grubu olarak

müdahale ve işbirliğinde bulunmaları belirleyici bir role sahip olmuştur (Özdek, 1993: 116).

Gelecek Kuşaklar; Bugünkü kuşakların kendi yaşamlarını sağlıklı ve dengeli bir çevrede sürdürebilmeleri için tanınan çevre hakkı, aynı zamanda gelecek kuşakların da çıkarını gözetmektedir. Kuşaklararası adalet, her kuşağın en az kendinden önce gelen kuşaklar kadar iyi, dengeli ve sağlıklı koşullarda yaşama hakkına sahip olduğunu öngören “kuşaklararası eşitlik” ilkesinde ifadesini bulmaktadır (Özdek, 1993: 108-109).

Devlet; Stockholm Bildirisi'nin ilkeler bölümünde yer alan 21'inci maddesinde, devletlerin kendi kaynaklarını işletmeleri bir hak, kendi etkinliklerinin başka ülkelerin kaynaklarını kirletmemesi ise bir sorumluluk olarak belirtilmiştir. Bu ilkeden yola çıkarak, devletlerin kendi kaynaklarının dış etkenlerce kirletilmesi halinde, bu kirletme eylemine karşı ileri sürebilecekleri bir çevre haklarının varlığından söz etmek mümkündür. Diğer yandan devletin koruyuculuğu olmadan çevre hakkının gerçekleşmesi mümkün değildir (Özdek, 1993: 112-113). Çevre hakkı, devlete yalnızca kaçınma ödevi yüklemes. Tam tersine, hakkın kullanılma koşullarını düzenleme, güvence altına alma, bu amaçla kamusal makamları örgütlenme ve yönlendirme biçiminde daha çok olumlu bir edim yükümlülüğü vermektedir. Faaliyetleri çevre bakımından tehlike oluşturan kişi, kişi toplulukları (şirketler) ve kuruluşlar, tesisler başta olmak üzere, çevreyi koruma yükümlülüğü herkese düşmektedir. Çevreyi bozmama, muhafaza etme ve iyileştirme görevi, belli kişi, grup, toplumsal örgüt ve kuruluşlara verilmiş olabilir (Kaboğlu, 1996: 74).

3.3. Çevre Sorunları ve Tarihçesi

Bu başlıkta çevre sorunları tanımlanmakta ve tarihsel evrimi anlatılmaktadır. Sonrasında çevre sorunlarının nedenleri ve çeşitleri sıralanmakta, son olarak çevre sorunları konusunda yapılan önemli çalışmalara değinildikten sonra çözüm arayışları irdelenmektedir.

3.3.1. Tanımı ve Tarihçesi

Geniş anlamda çevre kirliliği ‘‘Çevrenin doğal dengesini bozan ve koku alma, görme, dokunma ve işitme yoluyla kişiler üzerinde yıkıcı etkilenmeler meydana

getiren bozulmalardır’’ biçiminde tanımlanmaktadır (Hiçyılmaz, Türkkuşu, 2000 yılına doğru Türkiye, TÇSV; 1987 aktaran Uluğ, 1997: 41).

Çevre Ansiklopedisi’ne göre; “biyosferin genellikle evsel, endüstriyel ve kimyasal atık ürünleri olan tehlikeli yada zararlı atıklarla kaplanmasıdır” (Yılmaz Turgut, 2012: 244).

Ekolojik bir sorun, ‘hoş ve tercih edilebilir etkinlikleri engelleyen, insan sağlığını ve refahını ya da doğanın üretken potansiyelini tehdit eden bir çevre durumu’ olarak tanımlanabilir (Haila ve Levins, 1992:226 aktaran Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 78).

Teknik olarak çevresel varlıklardaki olumsuz değişimleri ifade eden kirliliğin geçmişi eski dönemlere uzanır; sanayi devrimlerini yaşayan ülkelerde ve özellikle İngiltere’de çok eski yüzyıllarda gözükmüş ve o dönemde bile bir sorun olarak kabul edilmiştir (Yılmaz Turgut, 2012: 3).

Aslında, doğanın parçası olan insanın, yaşamını devam ettirebilmesi doğayı, doğal kaynakları kullanmasına bağlıdır. Kullanımda denge korunursa, doğal kaynakların tükenmesi yada kendini yenileyememesi sorunu ortaya çıkmayacaktır (Aybay, 1997: 309).

Diğer taraftan çevre sorunları, genellikle kendi kendini yenileme yeteneği olan yenilenebilir kaynaklarla ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Sorun, söz konusu kaynakların dengesiz ve aşırı kullanımı sonucunda kendini yenileme yeteneğinin azalmasından, yani yenilenmeye fırsat bulmadan yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmalarından kaynaklanmaktadır (Aruoba, 1997: 174).

1686’da Isaac Newton, dünyayı bir tür makine olarak tanımladığı “Doğal Felsefenin Matematik İlkeleri” kitabını yayınlamıştır. Bu felsefenin gelişmesi insanları artan bir şekilde doğal dünyayla ilişkiden uzaklaştırmıştır. Doğa, üzerine pazarlık yapılacak bir ‘meta’, sömürülecek bir ‘fayda’ ya dönüşmüştür. Bu düşüncenin sonucu olarak insan bütün diğer yaratıklar üzerinde ‘hâkimiyet kazanmıştır. Endüstri Devriminden zamanımıza kadar Avrupa’daki hâkim felsefe ‘bilimsel materyalizm’ olmuş, yaşamın bütün anlamı maddeye indirgenmiştir (Porritt, 1989: 108).

Kuşkusuz bu dönem, kapitalist gelişmeyle yakından alakalıdır. Çevrenin ve doğanın pervasızca kullanılması, çeşitliliklerinin yok edilmesi bir zorunluluk olarak görülmüş, klasik iktisat kuramı felsefe üzerine inşa edilmiştir. Bu yaklaşımda hava, su gibi çevresel değerler, serbest maldır. Yani üretim sürecinde bir değeri bulunmamaktadır (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 90).

Sanayi üretim artışı-kentleşme, üretim-tüketim kalıplarının değişmesi, 1970’li yılların sonlarına kadar, çevre hassasiyetinin çok az olduğu, yenilenebilir doğal kaynaklar üzerinde oluşturulan baskının önemsenmediği bir dönem olmuştur. Söz konusu gelişme ve değişme özellikle sanayileşmiş ülkeler gurubunda gerçekleşmiştir. Çevre bozulmasının dayanılmaz seviyelere gelmesine kadar çevreye ilgi çok düşük düzeyde kalmıştır. Ancak 1970’li yıllarda önlemler alınması gereği anlaşılmış ve çevre ekonomisi bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır (Aruoba, 1997: 179).

Çevre sorunlarının küresel çapta yaşamı tehdit eder bir seviyeye ulaşması, kapitalizmin çevreye sadece bir üretim faktörü olarak değer vermesi sonucunda meydana gelmiş, sanayi kirliliğinin –asit yağmurları, ozon tabakasının incelmeye, sera etkisi gibi- devasa çevre sorunları oluşturması ise sorunu gündeme taşımıştır (Özdek, 1993: 4).

1970’den başlayarak 1980 ve 1990’lı yıllar, gelişmiş yada az gelişmiş tüm insanlığın, yeni bir ortak sorunla karşılaştığı dönemler olmuştur. Bu ortak sorun, çevrenin hızla bozulması, çevre değerlerinin yozlaşması ya da yok olup gitme tehlikesidir (Keleş, 1997: 10).

Çevre, 1972 yılı Haziran ayında uluslararası kamuoyunun gündemine gelmiş, Birleşmiş Milletler Stockholm’de bir çevre konferansı düzenlemiştir. Konferansta kabul edilen ‘Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Bildirgesi’ çevrenin korunması ve geliştirilmesi fikrinin tüm ülkeler tarafından kabul edilmesine yönelik olarak yol gösterici ortak ilke ve görüşleri içermektedir. Bu konferansla çevre sorunları küresel ölçekte kabul edilmiş ve ‘tek bir dünyamız var’ sloganı ile de zihinlere yerleşmiştir (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 40).

Foster’ın (2002, 23-24) da haklı olarak bildirdiği gibi, son dört yüzyıllık dengesiz ekonomik gelişme ile insanoğlunun dünyayı dönüştürmesi, çevresel

değişimin etki alanı ve sonuçları bakımından daha önce görülmemiş bir seviyeye ulaşmış ve dehşet sonuçlar doğurabilecek kritik eşiğe ulaşma ihtimalini iyice artırmıştır (aktaran Yalçın, Aralık 2010: 9-16).

Çevre sorunları giderek artan bir şekilde birbirlerine sıkı sıkıya bağlı hale gelmekte ve bu bağlar çok yönlü bir karmaşıklık düzeyini işaret etmektedir. Günümüzün başlıca çevre sorunları, sistemik karakterdedir ve tek başına çözülemez. Örneğin iklim değişikliği, diğer tüm çevre sorunlarını etkileme özelliğine sahiptir (Avrupa Çevre Ajansı, 2010: 113-115).

Bilimin ve Bilim İnsanlarının Rolü: İlk incelemeyi George Perkins March 1864'te yazdığı "İnsan ve Doğa" kitabı ile yapmıştır. Bu kitapta yazar insanın doğaya karşı tutumunu sorgulayarak uyarılar yapmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ses getiren en önemli yapıt ise Rachel Carson'ın 1962'de yazdığı Sessiz Bahar adlı kitaptır. Garret Hardin'in yazdığı Ortak Varlıkların Trajedisi aynı ölçüde etki oluşturan bir diğer eserdir. Özellikle eserde, herkesin rasyonel varlık olma sıfatıyla, kendi yararını en iyi şekilde gerçekleştirmek için çalışmasının toplumun iyiliğini beraberinde getirmediği fikri irdelenmektedir (Yılmaz Turgut, 2012: 14-16).

3.3.2. Çevre Sorunlarının Nedenleri ve Türleri

Çevre sorunları aniden ortaya çıkmamış, zamanla birikerek varlığını duyurmuştur. Çevrenin bozulması, bir bütün olarak çevrenin ya da onu oluşturan unsurların, zamanla niteliğinin değişmesidir. İnsan eylemleri sonucunda çevreye verilen zararlar, doğanın kendini yenileyebilme kabiliyeti sayesinde ilk zamanlarda önemsenmemiştir. Ancak, zamanla çevreye bırakılan kirliliğin nicel ve nitel olarak artmasıyla çevre hızla bozulmaya başlamıştır (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 36).

Çevre sorunlarının yeni boyutlar kazanmasında önemli bir etken de, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, DDT, pestisitler, yapay gübreler, plastik maddeler gibi çevreyi oldukça kirleten ürünlerin aşırı artmasıdır (Keleş, 1997: 241).

Özellikle 1950'lerden sonra ucuz petrol, Keynesyen ekonominin talep artırıcı etkisiyle birleşerek refah ve ticarete olağanüstü bir artışa neden olmuştur. Fakat bu büyümeyi sağlamak için daha fazla üretim yapılmalıdır. Oysa daha çok üretmek daha çok tüketmek anlamına gelmektedir. Bu felsefe tüketimi kendi başına bir amaç haline

getirmiştir. Diğer yanda yüksek tüketim, kıt kaynaklara sahip bir dünyada sonsuz olarak desteklenemeyecektir. Diğer taraftan endüstriyalizme göre kitlesel işsizlikten kaçınmak için daha yüksek düzeylerde tüketim teşvik edilmelidir. Fakat bu aşamada ortaya çıkacak GSMH artışları ancak tükenebilir kaynakların hızla azalması ve çevremizin bozulmasıyla sağlanabilmektedir (Porritt, 1989: 55-56).

1950-60 döneminde patlak veren tüketim ekonomisi ile “Kullan, At” felsefesi ortaya çıkmıştır. Bu ekonominin temel yaklaşımı tüketici ne kadar çok alışveriş yaparsa refah seviyesinin de o kadar yüksek olacağı inancına dayanmaktadır. Bu felsefenin sonuç olarak ABD toplumunda kişi başına günde 2 kilo çöp üretilmektedir. Oysa ülkemizde Türkiye Çevre Vakfı'nın Envanterine göre bu rakam 0,7 kilo kadardır (Kışlalıoğlu, Berkes, 2010: 177-178).

Modernliği ortaya çıkaran temel etken ucuz fosil yakıtlara ulaşılabilmesidir. Bir varil petrolden on yıllık insan emeğine eşit enerji elde edilmektedir. Ortalama bir Amerikalı her yıl yirmi beş varillik yakıt enerjisi, diğer bir ifadeyle ikiyüzelli yıllık bedelsiz insan enerjisi kullanmaktadır. Böylece ekonomi büyümekte, toplum refahı artmaktadır. Diğer taraftan da küresel ısınma ve diğer çevre sorunları ortaya çıkmaktadır (Mckibben, 2011: 27).

ABD'de tüm petrolün %56'sı otomobiller tarafından kullanılmakta, diğer yandan hava kirliliğinin %60'ı ve şehir gürültüsünün %85'i otomobillerden kaynaklanmaktadır. Otomobilin çok yoğun olduğu Los Angeles'da şehir alanının %65'i otomobiller tarafından kullanılmaktadır. Diğer bir örnek olarak; New York'ta 1907'de at arabalarının ortalama hızı saatte 18 km iken günümüzde 200-300 beygirlik arabaların Manhattan'da ortalama hızı saatte 8,4 km'dir (Kışlalıoğlu, Berkes, 2010: 154).

Önemli bir konu olarak, dünya ekonomisinde uluslararası şirketlerin güçlü bir etkisi bulunmaktadır. Bu şirketler üçüncü dünyanın ucuz işgücünü sömürmekte ve kirlilik kontrollerinde gevşeklik talep etmektedirler. Fakat bu arada, sefalet, sömürü, cehalet ve hastalık devam etmektedir. Oysa düşük gelirli bir topluluğun, dünyanın çevre sorunlarıyla ilgilenecek ne zamanı ne de sorunları çözecek bilinci vardır (Porritt, 1989: 100-101).

Konunun bu aşamasında çevre sorunları sınıflandırılarak her bir sorun kısa bir şekilde anlatılmaktadır. Özellikle klasik çevre sorunlarından bahsedilmekte, çok sayıda türü olan çevre sorunlarının bir kısmına sadece çok kısa değinilmektedir. Ayrıca küresel ölçekte etkileri güncel olarak halen tartışılan ozon tabakasının incelenmesi, küresel ısınma konuları ile enerji ve kentleşmenin çevre sorunları ile ilişkisi ayrı başlıklarda anlatılmaktadır.

Hava Kirliliği: Belirli kaynaklardan atmosfere salınan kirleticilerin, havanın doğal bileşimini bozarak, onu canlılara ve eşyaya zarar verecek bir yapıya dönüştürmesine hava kirliliği denmektedir (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 161-162).

Hava kirliliği önemli bir kısmı gazlar olmak üzere partikül ve likit maddelerin oluşturduğu emisyon bileşimidir ve özellikle fosil yakıtların kullanımından ortaya çıkmaktadır (Yılmaz Turgut, 2012: 3).

Hava kirliliğinin başlıca küresel etkileri ise: Atmosferdeki karbondioksit miktarının artması neticesi sera etkisi olarak anılan dünyanın ısınması, ozon tabakasının incelenmesi ve morötesi ışınların çoğalan etkisinin verdiği zararlardır (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 169).

Su Kirliliği: Suyun kullanılmasını engelleyecek ölçüde, organik, inorganik, biyolojik ve radyoaktif maddelerin suya karışmasına su kirliliği denir. Çevre Terimleri Sözlüğü, su kirliliğini, “suyun yararlı kullanımını etkileyecek miktarlarda kimyasal, fiziksel ya da biyolojik maddelerin katılmasıyla kalitesinin bozulması” olarak tanımlamaktadır (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 178).

Su kirliliği açısından suyun kalitesinin bozulması yanında ısı değişimleri de kirlilik sayılmaktadır (termal kirlilik). Irmak ve göllerdeki ısının yükselmesiyle oksijenin azalması normalde belli derecede ısıya alışık organizmaların metabolizmasını olumsuz etkilemektedir. Bu kirliliğin temel sebebi başta nükleer olmak üzere enerji tesisleridir (Yılmaz Turgut, 2012: 4).

Toprak Kirliliği: Topraklar tüm ülkelerin en değerli doğal kaynaklarıdır ve karasal alanların yalnızca %1’ini oluşturmaktadır. Karmaşık süreçler neticesinde oluşan toprak, yeryüzündeki madde döngülerinin gerçekleştiği canlı ve kompleks bir ekosistemdir. En uygun koşullarda 1 cm’lik bir toprak katmanının oluşması için 100

ile 400 yıl gerekirken, bu toprağın işlenebilir verimli bir hale gelmesi için 3 ile 12 bin yıl gerekmektedir (Haktanır, 1997: 222).

Toprak kirliliği, insan eylemleri sonucunda toprağın fiziksel, kimyasal, biyolojik ve jeolojik yapısının bozulmasıdır (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012, 189). Toprak kirliliği toprak kalitesindeki olumsuz değişiklikler olup bunun temel sebebi de, evsel ve endüstriyel atıklar ile tarımda kullanılan kimyasallardır (Yılmaz Turgut, 2012: 4).

Küresel Isınma: Bir seranın camları gibi, sera gazları da dünyaya gelen güneş ışınlarının uzaya geri dönmesini ve dünyanın bir buz çölüne dönüşmesini engellemektedir. Ne var ki, sanayi devrimi sonrası insanlar sera etkisini güçlendirmiştir. Bu dönem boyunca fabrikalarda, enerji santrallerinde ve araçlarda aşırı miktarda fosil yakıt (kömür, doğalgaz ve petrol) tüketilerek atmosfere gereğinden fazla karbondioksit eklemiştir. Bunun yanında, atmosfere büyük miktarda metan ve diğer sera gazlarının geçmesine sebep olunmuştur. Sonuç olarak, dünyanın birçok bölgesinde anormal iklim değişiklikleri ve aşırı sıcaklıklar olmaktadır (Callenbach, 2011: 103).

Fosil yakıt tüketimi dışında örneğin, donmuş tundraların altında ve denizlerin dibindeki buzların içinde, karbondioksit gibi ısı depolayan ve atmosfere sızması halinde sıcaklık artışını hızlandırabilecek çok miktarda metan gazı bulunmaktadır (Mckibben, 2011: 20).

Ozon Tabakasının İncelmesi: Bu tabaka güneş ışığını filtreleyerek yaşam için tehlikeli olan kızılötesi ışınların azalmasını sağlamaktadır. Tabakaya sızan kloroflorokarbon adı verilen (CFC) soğutucu ve çözücü maddeler ozon moleküllerini yoketmektedir. Bu durum ozon tabakasının koruyuculuğunu azaltmaktadır. Daha fazla kızılötesi ışınlar maruz kalmanın ölümcül etkileri vardır (Callenbach, 2011: 78).

Ozonun incelmesini önlemek amacıyla, uluslararası topluluk küresel düzeyde sözleşmeler oluşturmuştur. Bu konuda 22 Mart 1985 tarihli Ozon Tabakasının Korunmasına İlişkin Viyana Sözleşmesi ile 16 Eylül 1987 tarihli Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Montreal Protokolü önemli iki örnektir (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 171).

Yukarıda bahsedilen çevre sorunları dışında halen güncel olarak olumsuz etkilerini Biyosfer üzerinde devam ettiren, henüz etkili ve yapısal olarak bir çözüme kavuşturulamamış şu çevre sorunları da önemini korumaktadır: Zehirli maddeler, biyolojik çeşitlilik ve türlerin yokolması, ormansızlaşma, çölleşme, gürültü kirliliği ve asit yağmurları.

Bunlar dışında ayrıca kirliliğin tarihsel sürecinde en son aşama yeni teknolojilerin getirdiği kirliliklerdir. Genelde radyasyon kirliliği ve özelde elektromanyetik kirlilik bunlardandır. Bundan daha da önemlisi, genetik yapısı değiştirilmiş organizmalara bağlı (GDO) transgenik kirliliktir. Ayrıca kentlerde gözüken ve özellikle çarpık kentleşmenin de katkıda bulunduğu ışık kirliliği ile görsel kirlilik de yeni kirlilik türlerindedir. Kirliliğin ulaştığı son aşama ise uzay kirliliğidir (Yılmaz Turgut, 2012: 4-5).

Kentleşme ve Çevre Sorunları: Tüm ülkelerde hızla artan kent nüfusu, özellikle büyük kent merkezlerinde artan ekonomik faaliyetler, kentleri ve bu kentlerin çevrelerini yoğun bir şekilde kirletmektedir. Hava, su ve gürültü kirliliği, sanayi kaynaklı zehirli atıklar, konutlardan kaynaklanan atıksu ve çöp kirliliği, yoğun trafiğin yarattığı kirlilik ve benzeri kentsel alanlara ilişkin kirlenmeler kentsel çevre sorunlarına dahildir (Özcan, 2008: 58).

Kentleşmenin sebep olduğu hava kirliliğinin ilk ve en çarpıcı örneği, 1952 kışında Londra'da ortaya çıkmıştır. Kirli havanın sisle karışması sonucunda, kent genelinde hareketsiz kalan hava katmanının kirlilik düzeyinin giderek artması sonucunda 4000 kişi ölmüştür (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 165).

3.3.3. Çevre Sorunlarının Çözümüne Yönelik Yaklaşımlar

Bu başlıkta öncelikle çevre sorunlarının tespiti ve tüm yönleriyle ortaya konulması için yapılan çalışmalar anlatılmakta, sonrasında çevre sorunlarının çözümünü amaçlayan yaklaşımlardan bahsedilmektedir.

3.3.3.1. Çevre Sorunları Konusunda Önemli Çalışmalar

Çevre sorunlarının çözümü konusunda uluslararası düzeyde önemli çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1972 yılında açıklanan **Büyümenin Sınırları (Meadows Raporu)** adını taşıyan Rapor'dur.

Rapor, büyüme mevcut hızda ve mevcut şekliyle devam ederse, yerkürede kaynakların tükeneceğini ilk kez açık biçimde ifade etmekte, hatta bazı kaynakların olası tükenme tarihlerinde öngörülerde bulunmaktadır. Bu öngörüler, beş ana değişkenin birbiriyle ilişkilerine dayanmaktadır. Bunlar, nüfus, sanayi üretimi, gıda üretimi, çevre kirlenme seviyesi ve yenilenemeyen kaynak stoku olarak belirlenmiştir. Model, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki büyümenin mevcut hali ile devam etmesi halinde, 21. yüzyıl başında küresel bir ekonomik çöküş ve 2030'dan itibaren bu çöküşle birlikte dünya nüfusunda yüzyıl sürececek bir düşüş öngörmekteydi. (Radikal Gazetesi, 2019)

“Büyümenin Sınırları” çalışmasından iki yıl sonra, E.F. Schumacher'in büyük eseri “Küçük Güzeldir” yayınlanmıştır. Kitap, dünya düzeni henüz tam olarak bozulmamışken, ‘devamlılık üzerine kurulu bir yaşam biçimi’ geliştirilmesini istemekte, küçük ölçekli, insan yüzü bir teknolojiyi’ kucaklamamızı önermektedir (Mckibben, 2011: 93).

Diğer bir çalışma olarak Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu tarafından 1987 yılında tamamlanan “Ortak Geleceğimiz” adlı Rapor'dur. İnsanlığı bekleyen tehlikeleri en çarpıcı biçimde ifade eden Rapor, ilk kez ekonomik gelişme ile çevre arasında bir çelişki olmadığını açıkça dile getirmektedir. Rapor çevre ile uyumlu gelişme kavramını ortaya atarak şimdiki kuşakların gereksinmelerini, gelecek kuşakların gereksinmelerini karşılayacak kaynakları tüketmeksizin karşılamalarını sağlayacak gelişme modelinin benimsenmesi zorunluluğunu belirtmektedir (Sözen, 1997: 135).

Ortak Geleceğimiz (Brundtland) Rapor'u genel olarak, yoksulluğun ortadan kaldırılmasını, doğal kaynaklardan elde edilen faydanın dağıtılmasında eşitliğin sağlanmasını, nüfus kontrolünü ve çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesini sürdürülebilir kalkınma ilkesi ile doğrudan ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda Rapor'da, ekonomik büyümenin çevre dostu bir perspektifle gerçekleştirilebileceği varsayılmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2019).

3.3.3.2. Çevre Sorunlarının Çözümüne Yönelik Yaklaşımlar

Çevreyi bozan, sanayileşmenin, teknolojik gelişmenin veya kalkınmanın bizzat kendisi değildir. Çünkü bir ‘‘modern, sınai ya da mekanik gelişmenin’’ soyut kötülüğünden söz etmek mümkün değildir. Aksine, sanayinin ve makine uygarlığının gelişmesi insanları daha da özgürleştirmektedir. Çünkü bu gelişme, insanların çalışma saatlerini azaltabilir ve kültürel, sosyal ilişkilere daha fazla zaman ayırabilirler (Özdek, 1993: 63).

Temel yaklaşım şu olmalıdır: İnsanların sömürülmesi sona ermeden çevrenin sömürülmesi sona ermez. Barry Commoner, Ekoloji ve Toplumsal Eylem (Ecology and Social Action, Berkeley, University of California Press, 1973: 21) kitabında şöyle yazmaktadır: ‘‘Herhangi bir çevre sorununun kökeni araştırıldığında, ana nedenin insanların doğayla ilişkilerinin biçiminde değil, insanların diğer insanlarla ilişkilerinin biçiminde yattığı gerçeğine varırız; çevre krizini çözmek için yoksulluk, ırk eşitsizliği ve savaş sorunlarını çözmeliyiz.’’ (Aktaran Porritt, 1989: 217).

Çevre kirliliğinin önlenmesi için, her ülkenin, çevre koruma kararlarına katılımı gerekmektedir. Geleneksel egemenlik kavramı, çevrenin maruz kaldığı tehlikeler gözönüne alındığında geçerliliğini yitirmektedir. Sorunu çözmek için zengin gelişmiş ülkelere, yoksul olanlardan daha büyük sorumluluk yüklenmesi gerekir (Keleş, 1997: 13).

Maddî refahın sağlanması peşinde koşan hâkim güdü, biyolojik ve ekolojik bozulmaların ortaya çıkmasında başlıca etken olmuştur. Çevrenin insan sağlığına ve refahına sağladığı yararların korunması ve artırılması, çevre kalitesinin artırılmasına yönelik sürekli bir çaba gerektirecektir. Ayrıca, bu çabaların, yaşam tarzı ve insan davranışlarının yanı sıra, tüketim kalıplarındaki önemli değişiklikler dâhil olmak üzere, başka önlemlerle tamamlanması gerekmektedir (Avrupa Çevre Ajansı, 2010: 110-111).

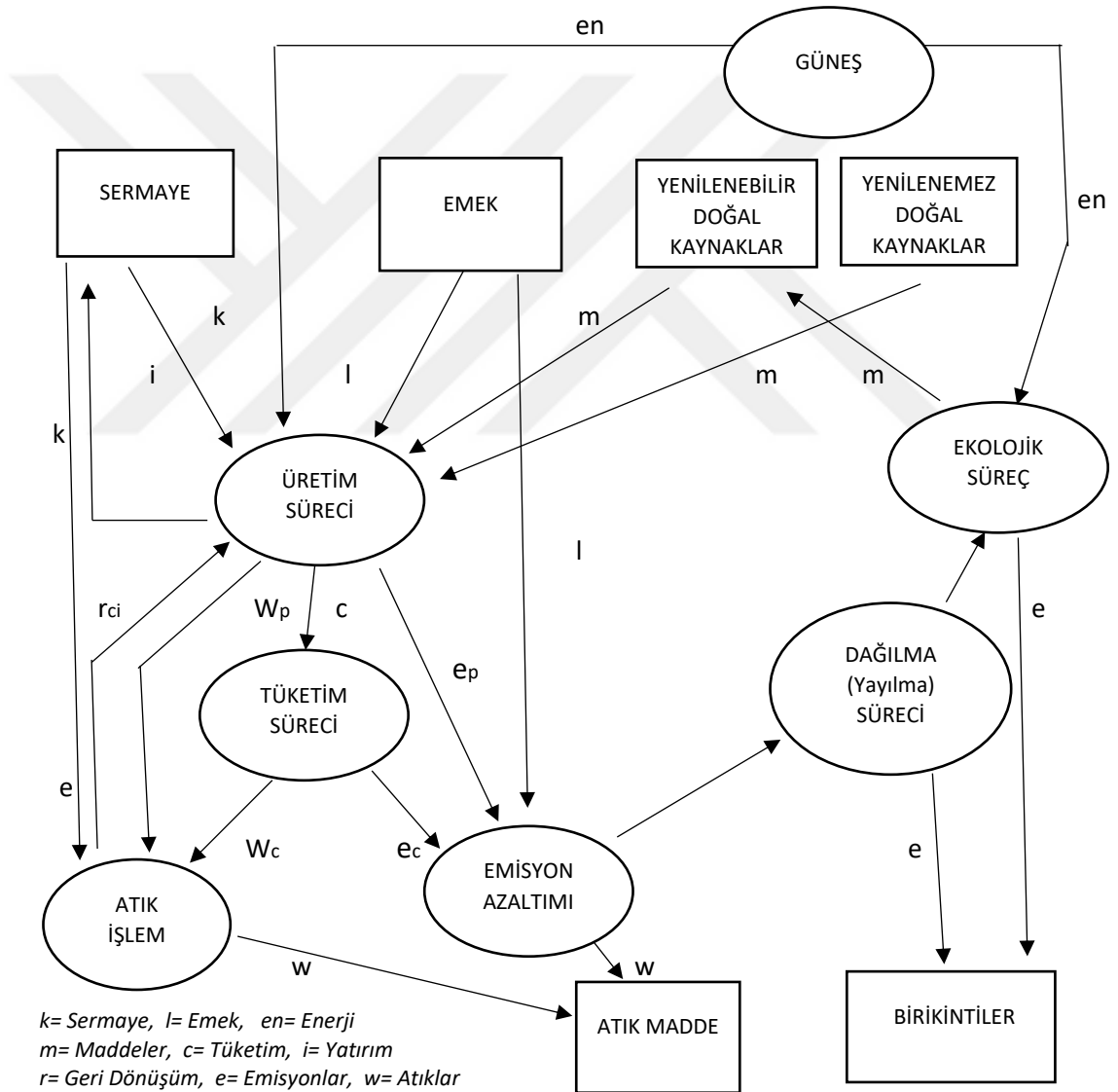
Çevreyi genelde ulusal ve uluslararası ekonomik güçler ile devlet kuruluşlarının kirlettiği gerçeği dikkate alındığında, bireysel çapta çözüm bulmanın ve uygulamanın zorlukları görülecektir (Kaboğlu, 1996: 25). Bu sebeple çözüm çevre bilincine sahip bireylerin birlikte hareket etmesi ile etkili ve mümkün olacaktır.

4. EKONOMİ VE ÇEVRE İLİŞKİSİ

Bu başlıkta çevre kavramının iktisat ile olan ilişkisi kapsamında iktisadi düşüncelere, kalkınma bağlamında sürdürülebilir büyüme ile gelişmişlik, nüfus, enerji ve Çevresel Kuznets Eğrisi (ÇKE) konularına değinilmiştir.

4.1. Genel Bilgi

Ekonomik sistem ile ekolojik sistem arasında karmaşık ve bir o kadar birbirine bağlı ilişkiler ağı bulunmaktadır. Bu durum aşağıdaki şekil üzerinde görülmektedir.

Şekil: 4.1. Ekolojik Sistem ve Ekonomik Sistem Arasında Karşılıklı Etkileşimi Belirleyen Temel Akımlar (Van Ierland, 1993: 6)

Şekil 4.1.'de görüldüğü üzere, sermaye, emek, yenilenebilir ve yenilenemez doğal kaynaklar kullanılarak üretim faaliyeti gerçekleşmekte, üretim ve tüketim süreçleri atık maddeler ve emisyonlar üretmektedir. Ayrıca üretim ve tüketim süreçleri sonucunda enerji atığı da açığa çıkmaktadır. Tüketim sürecinde oluşan zararlı kimyasallar ve petrol türevi tehlikeli maddeler gibi katı atıklar büyük miktarları ile ekolojik sistemi tehdit etmektedir. Emek, sermaye ve enerji kullanılarak atıklar içindeki kullanılabilir maddeler üretim sürecine kullanılmak üzere yeniden kazandırılmaktadır (Dağdemir, 2015: 14).

Ekonomi ve çevre arasında etkileşim iki köklü değişimle ele alınabilir. Bu değişimin birincisi M.Ö. 8. binyılda ortaya çıkan tarım devrimidir. İkincisi ise 18. Yüzyılda başlayan sanayi devrimidir (Güran, 1995: 3 aktaran Dağdemir, 2015: 9).

Ekonomik sistem, insanoglunun sürekli artan sınırsız ihtiyaçlarını, doğadan aldığı kaynakları emek ve sermaye ile işleyerek ürettiği mal ve hizmetleri insanların kullanımına arz eden bir yapıdır. Üretim sürecinde çevre üretimin temel faktörü olarak dikkate alınmaktadır. Oysa doğal kaynaklar üretimin ve dolayısıyla tüketimin sınırlılığını belirleyen kıt kaynaklardır (Dağdemir, 2015: 21).

Çevre ile ekonomi ilişkisi başlıca iki noktada ortaya çıkmaktadır: Birincisi, çevrenin, çevre değerlerinin korunması ve iyileştirilmesi için yapılması gereken harcamaların etkisi; ikincisi de, çevreye verilmiş olan zararların giderilmesi için ekonominin yapmak zorunda olduğu harcamalar (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 229).

Çevre ekonomisine göre, üretim yapısı ve boyutları, özellikle büyüme ve bununla birlikte varılmış bulunan tüketim düzeyi, tüketim alışkanlıkları çevre sorunlarının temelini oluşturmaktadır. Bu durumda uygulanması gereken politikalar anlamında ilk akla gelen üretim artışını yavaşlatmaktır. Ya da üretim teknolojisini değiştirmek, daha "temiz" yöntemlerle daha "temiz" mallar üretmektir (Aruoba, İnsan Çevre Toplum, 1997, 180).

4.2. İktisadi Düşünceler ve Çevre

Bu alt başlık altında temel bazı iktisadi düşünceler ile bu akımların temsilcileri olan bazı iktisatçılara yer verilmiştir.

Klasik iktisat ve Çevre arasındaki ilişkiye baktığımızda kısaca şöyle bir değerlendirme yapabiliriz: Temel dünya görüşü, mekanik, statik, atomistiktir. Bireysel zevk ve tercihler esas ve baskındır. Teknolojik gelişme ve sınırsız ikame edilebilirlikten dolayı kaynakların sınırsız olduğu düşünülür. Temel makro amaç ulusal ekonominin büyümesidir. Temel mikro amaç ise, firmalar için kâr, bireyler için fayda maksimizasyonudur. Tüm aktörler makro amaçlara ulaşabilmek için mikro amaçlara ulaşmaya çalışır. Dışsal fayda ve maliyetler göstermelik ele alınır ve genellikle önemsenmez (Costanza vd., 1991: 5 aktaran Ulucak, 2018: 127-149).

İktisat biliminin ve Klasik İktisadın kurucusu olarak kabul edilen **Adam Smith** “görünmeyen el” ile ilgili olarak Ulusların Zenginliği adlı kitabında şunları söylemiştir: “Her birey kaçınılmaz olarak toplumun yıllık gelirine yapabildiği kadar fazla katkı sağlamak için çalışır. Bunu yaparken de genellikle ne kamu çıkarlarını iyileştirmeye niyet eder ne de yaptığı katkının derecesinin farkında olur. Yerli endüstrileri yabancı endüstrilere tercih ederken sadece kendi çıkarlarını düşünür;...Bunu yaparken de görünmeyen bir el tarafından yönlendirilerek hiç de niyetlenmediği başka bir amacın, yani toplumsal çıkarın doğmasına yolaçar. Birey sadece kendi çıkarlarının peşinde koşarak toplumun çıkarlarına, sırf toplumsal çıkara niyetlenmesi durumunda yapabileceğinden daha fazla katkı yapar.” (Aktaran Bocutoğlu, 2003: 1)

Piyasa yaklaşımı, çevre sorunlarına ekonomik açıdan yaklaşmaktadır. Liberalizm de doğa, insana hem dost, hem de düşman olarak iki özelliğe sahiptir. Doğa isteklerimizi gerçekleştirmek için gereken kaynakları sağlar. Doğanın bir de, arzularımıza engel oluşturan vahşi, bir yönü vardır. Onu evcilleştirmek ve yenebilir, içilebilir, giyilebilir, kullanılabilir duruma getirmek gereklidir. Doğanın birinci yasası hayatta kalmak olduğuna göre, bunu yapmak insanın doğal hakkıdır (Wissenburg, 1998:75 aktaran Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012:379). Çevre sorunlarının ortaya çıkması durumunda ‘serbest piyasa çevreciliği’ olarak adlandırabilecek bu görüşe göre sorunun çözümü ancak özel mülkiyette ve serbest piyasadadır. Liberal yaklaşıma göre, doğal kaynakları kamu imtiyazıyla korumak mümkün değildir (Bıçkı, 2001: 33-42).

Klasik iktisatçılardan **David Ricardo** rant üzerine çalışmış ve rantın toprakların homojen olmamasından kaynaklandığını belirtmiştir. Bu teoriye göre “Azalan Verimler Yasasına” tabi olarak tüm toprakların verimliliğinin aynı olmaamsı ve piyasada fiyatın tek olması koşullarında rant ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; En verimli ve pazara en yakın tarımsal topraklarda üretim yapan çiftçilerpazara uzak yada verimi düşük topraklarda üretim yapanlara göre birim alandan daha yüksek gelir elde edeceklerdir. Dolayısıyla elde edilen bu ilave gelir ranttır. Ricardo’ya göre nüfus artışı ile birlikte üretimin artması için daha az verimli toprakların üretime alınması gerekecektir. Bu durum karları azaltırken istihdam hacmini negatif etkileyecektir (Dinler, 2011: 494-496)

Bir diğer Klasik iktisatçı **Thomas Robert Malthus**’tur. Klasik iktisadî düşüncede Malthus daha çok Nüfus teorisi ile öne çıkmış, nüfusla ilgili görüşlerini 1798 yılında yayınlanan ve kendisi ölmeden altı baskı yapan “Nüfus Prensibi Üzerine Bir Deneme” adlı çalışmasında ortaya koymuştur. Malthus eşitliğin ve mutluluğun egemen olacağı bir altın çağ kurmanın hayal olduğu düşüncesindedir. Çünkü ona göre toplumun gelişmesini devamlı şekilde engelleyecek ve altın çağa ulaşmayı imkansız kılacak bir engel (nüfus artışı) olduğu düşüncesindedir. Malthus iki önermede bulunmuştur. Bunlardan birincisi, insanın varlığı için yiyecek gereklidir; ikincisi ise cinsiyetler arasındaki ihtiras gereklidir ve bugünkü haliyle devam edecektir. Bu iki önermenin sonucunda mutluluğa ulaşmak mümkün olmayacaktır. Nüfusun artma potansiyeli kontrol altına alınmadığı sürece geometrik oranlı, buna karşılık geçim vasıtalarının artışı aritmetik oranlıdır. Malthus yaptığı bir mukayese ile 225 yıl sonra nüfusun 512 kat gıdanın ise sadece 10 kat artacağı sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla nüfus üzerinde sıkı ve devamlı bir kontrol uygulanması gerektiğini savunmaktadır (Savaş, 1997:344-345 aktaran Güngör, 2006).

Tarım teknolojindeki gelişmeler sayesinde, tarımsal üretim kapasitesinde geometrik artışların da ötesinde hızlı büyümenin gerçekleşmesiyle Malthus'un tahmini çökse de; “Yeni Malthusçuluk” olarak nitelendirilen düşünsel akım tarafından benzer yaklaşımlar, 20. yüzyılda da ifade edilmeye devam edilmiştir. Meadows, Mesaroviç, Ehrlich ve Pestel gibi çevre bilimciler, Yeni Malthusçular'ın en tanınmış isimleri olmuştur. Malthus'un iddialarının halen geçerli olduğunu savunan bu çevre bilimcilere

göre kaynaklar kısıtlı olduğundan, dünya en nihayetinde üzerindeki nüfusu besleyemez hale gelecektir. Çevre Hukuku'nun başta gelen belgelerinden olan Stockholm Bildirgesi'nin mimarları, Roma Kulübü olarak da anılan bu Yeni Malthusçu yazarlardır (Horuş, s.130-133).

Klasik iktisat sonrası 1929 Büyük Buhran ile birlikte ortaya çıkan **Keynesyen iktisat**; Sınırsız ilerleme ve ekonomik büyüme fikrini yeniden gündeme getirerek 1950'li yıllar boyunca hakim iktisat düşüncesi olmaya devam etmiştir. Bilimsel gelişmeler ve teknolojinin getirdiği yeniliklerin motive ettiği ekonomik büyüme sınır tanımayan ilerlemesini sürdürürken doğal kaynakların tükenebilirliği endişesini de ötelemiştir. (Dağdemir, 2015: 54)

Keynes, ekonomik ve finansal mantığın ekolojik ve toplumsal olana zıt şekilde işlediğinin farkındadır. Çevreyi doğal bir sermaye olarak üretim fonksiyonuna entegre eden ve diğer faktörler gibi ikame edilebilir gören neoklasik modeli reddederek, doğayı iktisadi hesaplama tabi tutan ana akım görüşün tam karşısında yer alır: *“Kendi kendini yıkıcı finansal hesaplama ilkesi günlük hayatın her alanına sirayet etmiştir. Şehir dışının güzelliklerini yok ediyoruz, çünkü doğanın kullanılmayan ihtişamı hiçbir ekonomik değere sahip değil. Güneşi ve yıldızları söndürebiliriz çünkü onlar temettü ödemez...Ekmeği bir peni daha ucuza maletmek için toprağın filizlerini mahvetmeyi ve çiftçiliğin uzun geçmişindeki insani gelenekleri yok etmeyi ahlaki bir görev saydık.”* (Keynes, 1933, 242 aktaran Boz, 2018: 187-200).

Marksist iktisat akımının çevreye bakışı ise; Karl Marx'a göre, dünyanın gelecek kuşakları için korunması gerektiğini ifade ederek sürdürülebilir kalkınma kavramına vurgu yapmıştır. Toprağın kalıcı bir ortak mal olarak bilinçli bir şekilde kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Tarımın ancak sürdürülebilirlik şartlarının sağlanmasına imkân verecek ölçeklerde yapılması gerektiğine değinen Marx, sanayileşmenin ve kentleşmenin sebep olduğu ormansızlaştırmanın yıkıcı etkilerinden de bahsetmektedir (Dağdemir, 2015; 47-48)

John Bellamy Foster'a göre (2000: 141), “Marx'ın düşüncesi derinden daha doğrusu sistematik biçimde ekolojiktir. Bu ekolojik perspektif ise, Marx'ın tarih biliminden kaynaklanmaktadır.” Çünkü Marx'ın toplum ve doğa analizi, bütün/gövde ya da metabolizma kavramlarıyla anlam kazanır. Marx, Kapital'de toplumu bir bütün,

bir gövde, emek sürecini ise, “insanın doğa ile arasındaki bir süreç, insanın doğayla eylemleri aracılığıyla kurduğu, denetlediği, düzenlediği metabolik bir ilişki olarak tanımlanmıştır. Fakat Marx’a göre, ondokuzuncu yüzyıl kapitalizminin zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkan doğa-insan bölünmesi, metabolizmada “onarılmaz bir yarılma” meydana getirmiştir.

Marksist yaklaşıma göre, çevre ile ilgili sorunların sorumlusu liberal kapitalist sistemdir. Çünkü bu sistemin kardan başka önceliği yoktur. Kapitalist girişimci karını maksimize ederken, doğal kaynakları ise sömürmektedir. Marksist görüşe göre bu kaynaklar devlet kontrolü altında tutulmalıdır (Bıçkı, 2001: 33-42).

İnsan içinde bulunduğu toplumun eriştiği teknik bilgi birikimine koşut olarak yüzyıllar boyu çevresini gelecek kaygısı duymadan işlemiş, doğanın zenginliklerini ve sağladığı olanakları sömürmüştür. Kuşkusuz bu dönem, yabancı kapitalist gelişmeyle içten bağlıdır. Çevrenin ve doğanın ne pahasına olursa olsun işletilmesi, doğanın zenginliklerinin yok edilmesi bir gereklilik olarak algılanmış, klasik iktisat kuramı bu olgu üzerine kurulmuştur. Sanayi üretimi, yeni bir üretim tekniği olarak toplumu etkilemeye başlamış, gereksinme duyduğu işgücü, mal ve sermaye akımı mekan üzerinde yeni bir örgütlenmeye yol açmış, sanayi kenti ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimi nitelik, nicelik ve ölçek değişikliklerine yol açmış, üretim miktarı, kullanılan hammadde miktarı, üretim sürecinde çevreye bırakılan zararlı madde miktarı eskisiyle kıyaslanmayacak ölçüde artmıştır. Sanayi kenti, barındırdığı nüfus açısından tarihin en kalabalık kenti olmuş, aşırı nüfus yığılmaları çevreyi bozucu etkiler doğurmuştur (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 90-92).

Oysa kapitalizm ve komünizmin yaklaşımlarının her ikisi de endüstriyel gelişimi, üretim araçlarının yayılmasını, insan ihtiyaçlarını karşılamanın en iyi aracı olarak maddeci bir ahlaka ve engellenemez teknolojik ilerlemeye, artan merkezileşmeye ve büyük ölçekli bürokratik kontrol ve koordinasyona dayanır. Dar bilimsel rasyonalizm bakışıyla her ikisi de, gezegenin fethedilmek için var olduğu, büyüğün kendiliğinden güzel olduğu ve ölçülemeyenin önemsiz olduğu noktasında birleşmektedir. Hükmeden ekonomi, bağımlı olan ise sanat, ahlak ve toplumsal değerlerdir (Porrirt, 1986, 53).

Kapitalist üretim etkinliği, doğaya, altyapıya ve işgücüne zarar vermekte, böylece üretim koşullarını ve kendi sürdürülebilirliğini yok etmektedir. O'Connor, asit yağmurlarını bu duruma örnek vererek, asit yağmurlarının, ormanları, binaları, halkın sağlığını ve sonuçta karlılık düzeyini olumsuz biçimde etkilediğini belirtmektedir. Üretimin çevresel koşullarını bozan sermaye birikimi karşısında devlet, sermayenin uzun dönemli çıkarlarını korumak ve gelecekteki sermaye birikimini güvenli kılmak amacıyla, bozulan çevresel koşulları onarmaya başlamaktadır (O'Connor, 1988: 144-171 aktaran Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012:392).

Son birkaç yüzyıldır endüstriyel sistem muazzam miktarlarda doğal kaynağı alıp, çoğu daha sonra çöp olup atılacak ticari ürünlere dönüştürmektedir. Bu tek yönlü, tek kullanımlık bir süreç ve kısa vadeli bir stratejidir; doğal süreçlerde olduğu gibi sonsuza kadar devam edemeyecektir (Callenbach, 2010, 42).

Diğer taraftan ekonomik sistemin işlemesi ile (yani tam istihdama ulaşılması halinde) esas olarak gezegen tahrip olmaktadır. Sistemin işlememesi halinde ise (kitlese istihdama son verilir ise) milyonlarca insan işsiz kalacaktır (Porritt, 1986, 54-55).

4.3. Çevre ve Kalkınma İlişkisi

Çevre ve kalkınma ilişkisi özellikle 1970'li yıllarda Birleşmiş Milletlerin öncülüğünde başlatılan ve Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun çalışmaları neticesi 1987 yılında yayınlanan "Ortak Geleceğimiz" Raporu ile ortaya konulan "Sürdürülebilir Kalkınma" kavramı çerçevesinde, insanlığın küresel gündem maddelerinden birisi olmuştur.

Bu kapsamda 1990'lardan itibaren çevreye duyarlı kalkınma, çevreyi koruyarak kalkınma, büyümenin sınırlandırılması gibi akademik ve politik yaklaşımlarla yeni bir kalkınma yaklaşımı tartışılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda sürdürülebilir kalkınma, bu sürecin ürünü olarak ortaya çıkan ve günümüz ekonomik sisteminin çevre açısından ana çerçevesini oluşturan temel kavramı olmaktadır.

Çevreyi Dışlamayan Kalkınma (Eco-development) kavramı, ekonomik gelişme ve sağlıklı çevreyi yaratma ve koruma amaçlarının çelişen hedefler olmadığı

varsayımına dayanmaktadır. Örneğin, tarım topraklarının kalitesini ve orman varlığını koruyan politikalar, aynı zamanda, uzun dönemde tarımsal gelişmeyi de desteklemektedir. Enerji ve hammadde konularında etkenliği artırıcı çalışmaların, ekonomide maliyeti azaltıcı etkiler meydana getirdiği bilinmektedir. Bu konuya Norveç eski Başbakanı Brundtland'ın başkanlık ettiği Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nca hazırlanan ve 1987 yılında yayımlanan **Ortak Geleceğimiz adlı kitapta** da şöyle değinilmektedir. “Çoğu kez kişilerin ve grupların çıkarları uğruna, başkalarını nasıl etkileyeceğine bakılmaksızın, bilimin her şeye çözüm bulma yeteneğine inanarak ve bugün alınan kararların gelecekte ne gibi sonuçlar doğuracağına bakılmaksızın, çevrenin korunması ile ekonomik gelişme arasındaki bağdaşabilirlik gözden uzak tutulmaktadır. Kurumların katılıklarını da bu miyopluğa ekleyebiliriz” (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 245).

Sürdürülebilir kalkınma, bugünün gereksinmelerini, gelecek kuşaklarında kendi gereksinmelerini karşılama olanaklarını ellerinden almadan karşılamaktadır. Tanım iki kavrama dayanmaktadır:

- Birincisi, gereksinme kavramı ve özellikle dünyanın yoksullarının temel gereksinmelerini karşılama.
- İkincisi, çevrenin bugünkü ve gelecekteki gereksinmelerini karşılayabilme yeteneğine teknolojinin ve toplumsal örgütlenmenin getirdiği sınırlamalardır.

Sürdürülebilir kalkınma bir büyüme oranına dayanmaktadır. Bu büyüme oranı yenilenebilir kaynaklar için yenilenebilirlik oranıdır. Yenilenemeyen kaynaklar için bu oran, kaynakların öngörülen bir süre için dayanmasını sağlayacak bir kullanım oranıdır. Her iki durumda da, kaynak dağılımı sorunuyla karşılaşmaktadır. Bu kaynak dağılımının piyasa mekanizması içinde kendiliğinden çözülemeyeceği göz önüne alınırsa, planlama kaçınılmaz olarak tek çözüm yolu olmaktadır (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012, 246-247).

Doğayı tüketmeden kullanmak için çözümler sürdürülebilir kalkınma ile mümkündür. Tarımda, balıkçılıkta, atıkları geri kazanmada, enerji politikasında, tüm çevre konularında sürdürülebilirlik birinci ilkedir. Ancak yerleştirip uygulaması kolay değildir. Çünkü çok uzun vadeli planlama gerektirmektedir. Ülkenin ormanları 80

yıllık bir süreçte geri gelirken 10 yıllık bir süreçte bu çabayı baltalamak mümkündür. 50 yıllık bir süreçte kimyasallara alışkanlık geliştiren tarım sektörünü bir iki yılda organik tarıma geri döndürmek çok kolay değildir. 50 yılda defalarca katlanarak büyüyen şehirlerin alt yapısının ülke nüfus artış hızı %1,5'a düşse de bir iki yılda çağdaş standartları yakalaması çok zor olacaktır (Kışlalıoğlu, Berkes, 2010, 245).

İnsani bakış açısından sürdürülebilir bir toplum, ihtiyaçlarını gelecekteki nesillerin beklentilerini yok etmeden karşılayan toplumdur. Oysa bu fikir sınırsız madde gelişimi fikriyle taban tabana zıttır. Ekolojik bakış açısından ise, eğer bir ekosistemin (hem enerji hem de maddeler anlamında) girdi ve çıktıları dengeli ise sürdürülebilir bir şekilde çalışır ve zaman içinde besinlerinin önemli bir miktarını kaybetmez. Bu tür bir durum, belirli dalgalanmalar olsa da, dinamik denge veya 'durağan durum' olarak tanımlanabilir (Callenbach, 2011: 129-130).

Sürdürülebilir Kalkınma, doğal kaynakları tahrip etmeden, ekolojik dengeleri bozmadan kalkınmanın gerçekleştirilmesini öngörmektedir. 1992 yılında bu amaçla Brezilya'da yapılan uluslararası Rio Konferansı bu yeni anlayışın temellerini oluşturan tarihi bir toplantı olmuştur. Sürdürülebilir kalkınma ilkesi tüm insanlığın ortak bir anlayışa varacakları bir yaşam tarzını öngörmektedir. Ancak bu yaşam tarzına uyum sağlamakla gelecek kuşaklardan ödünç aldığımız kaynakları onlara daha kaliteli ve dengeli olarak devredebilmek mümkün olacaktır (Sönmez, 1997: 94).

Sürekli ve dengeli kalkınma ya da sürdürülebilir kalkınma kavramı 1970'li yıllardan günümüze ekonomi, toplum ve çevre arasında kurulmak istenen dengenin yeni bir tanımı olarak ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir kalkınma, bugünün gereksinmelerini, gelecek kuşakların kendi gereksinmelerini karşılama olanaklarını azaltmadan karşılamaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, ekolojik sorunların, kapitalist sistemi değiştirmeye gerek kalmadan çözülebileceğini savunmaktadır (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 245).

Çevresel **sürdürülebilirlik** açısından; **ekosistem hizmetleri**, atmosfer, meralar, balık rezervleri vb. doğal varlıklara dayalı müştereklerin iki önemli özelliği vardır: 1) Başka bireyleri kullanımdan dışlamak mümkün değildir. Yani kimse bu varlık/kaynak üzerinde bireysel olarak mülkiyet hakkı iddia edemez. 2) Her ek kullanıcının katılması sonucu birey başına düşen kullanım/tüketim miktarı düşer ve

ortak malın miktarı azalır. İşte bu iki özellik nedeniyle müştereklerin sürdürülebilir kullanımını konusunda önemli sorunlar varolagelmiştir. Herkesin kullanımına açık ve tükenebilir olan bir kaynağın hızla tükenmesi beklenen bir durumdur. Müştereklerin trajedisi olarak adlandırılan bu durumdan ilk kez Garrett Hardin bahsetmiştir (SKD Türkiye: 22)

Kalkınmanın sürdürülebilir olması için her şeyden önce kaynakların da sürdürülebilir olması gerekmektedir. Bu bağlamda kaynakları: Ormanlar ve deniz ürünleri gibi canlı doğal kaynaklar; madenlerden oluşan cansız doğal kaynaklar ve enerji kaynakları olmak üzere kabaca üç kategoriye ayırmak mümkündür. Canlı doğal kaynaklar her ne kadar kendini yenileyebiliyorsa da bunları tüketme hızı, kendilerini yenileme hızıyla orantılı olmalıdır. Aksi halde tamamen tükenmeleri söz konusu olacaktır. Cansız doğal kaynaklara gelince, bunların kendilerini yenilemeleri mümkün olmadığı için ne kadar yavaş tüketilirse tüketilsinler bir gün muhakkak tamamen tükeneceklerdir. Dolayısıyla cansız doğal kaynaklar konusunda bunları çok kısıkanç kullanmaktan başka yapılabilecek bir şey gözükmemektedir. Günümüzde kullanılan fosil yakıtlardan oluşan enerji kaynakları da bir gün muhakkak tükenecektir. Bu noktada yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmek, enerji konusunda uzun vadede sorunu çözecek tek yol gibi gözükmemektedir (Gökdayı, 1997: 175 aktaran Bilir ve Hamdemir, 2011)

Sanayi devriminden günümüze kadar teknolojik gelişmelerin de etkisiyle üretim ve tüketim faaliyetleri hızla artmıştır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında ticaretteki sınırlamaların azaltılması gibi küreselleşme çabalarının da neticesinde dünya ekonomisi hızla büyümüş muazzam bir refah seviyesine ulaşmıştır. “Ekonomik çıktıda üç yıl içinde (1995’ten 1998’e) kaydedilen artış, tarımın başlangıcından 1990 yılına kadarki 10.000 yıllık zaman dilimi içinde kaydedilen toplam artışı geçmiştir. Dünya ekonomisinde 1997’de kaydedilen büyüme de tek başına bütün on yedinci yüzyılda kaydedilen büyümeyi aşmıştır.” (Kovel, 2002: 45 aktaran Albayrak ve Gökçe, 2015: 279-301).

4.4. Ekonomik Gelişmişlik ve Çevre

Dünya ülkeleri toplumsal ve ekonomik gelişmişlik açısından gelişmiş ülkeler ve gelişmemiş ülkeler olarak iki temel gruba ayrılmaktadır. Dünyanın kuzey yarım

küresinde yer alan gelişmiş ülkeler, geçtiğimiz birkaç yüzyıl boyunca dünya kaynaklarını işlemişler, sanayi devriminin ve uluslararası ticaretin tek sahipleri olarak bugünkü ayrıcalıklı konumlarına gelmişlerdir. İleri teknolojiye sahip bu sanayi ülkeleri uluslararası mal, para ve kaynak akımını denetlemektedirler. Güney yarım kürede yer alan gelişmemiş ülkelerin temel özelliği ise yoksulluktur. Geçen yüzyıllarda kaynaklarını kullanamamışlar, toplumsal ve ekonomik gelişmeden, bilgi ve teknoloji birikiminden pay alamamışlardır. Gelişmiş ülkeler bugüne kadar yürüttükleri ekonomik faaliyetler sonucu yalnızca kalkınmanın değil, kirlenmenin de tekeliğini ellerinde tutmuşlardır (Hamamcı, 1997: 397-398).

Gelişmekte olan ülkelerin yoksulluğu, insanları yaşadıkları çevreyi göremeyecek ölçüde duyarsızlaştırmaktadır. Açıklıkla savaşım ve çevre kaygıları arasındaki seçimde çoğunlukla açıklıkla savaşım öncelik almaktadır. Her ne kadar, 1970'lerden 1990'lara değin geçen süre içinde dünya kamuoyu, her ne pahasına olursa olsun gelişme anlayışından sürekli ve dengeli gelişme yaklaşımına doğru bir ilerleme göstermişse de, dünya nüfusunun yarısı bugün bile yoksulluk kuşağının altında yaşamaktadır (Keleş, 1997: 15).

Son birkaç on yıllık dönem içinde gelişmekte olan ülkelerde hayatı tehdit eden çevre endişeleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Fakat aynı gelişmekte olan ülkeler, sanayileşmiş ülkelerle kendileri arasındaki kaynak farkının genişlediği bir dünyada, sanayileşmiş ülkelerin bazı kilit öneme sahip uluslararası kuruluşlarda kural koyma sürecine tahakküm ettiği bir dünyada, gezegenin ekolojik kapitalinin büyük kısmını zaten sanayileşmiş ülkelerin tüketmiş olduğu bir dünyada yaşamak ve mücadele vermek zorundadır. İşte gezegenin esas çevre sorunu bu "eşitsizlik"tir. Ve bu eşitsizlik aynı zamanda gezegenin esas gelişme sorununu da oluşturmaktadır. (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1987: 27)

Rudolf Bahro'ya (1989) göre;

- Gelişmiş Kuzey ülkeleri, 'yanlış' malları, özellikle silahları ve lüks tüketim mallarını aşırı derecede çok üretmekte ve tüketmektedirler. Çevre bunalımının temelinde Kuzey ülkelerindeki bu üretim-tüketim süreci yatmaktadır. Gelişmiş ülkeler buna son vermeli, sanayisini küçültmelidir. Bu ülkeler arasındaki eşitsizlikleri de giderecektir.

- Kuzey ülkelerinde büyümenin azaltılması, Güney ülkelerinde hammaddeye istemi de azaltacak ve kaynakların daha iyi korunmasını sağlayacaktır.
- Çevre bunalımı, Kuzey'deki sınai büyümenin bir sonucudur. Güney ülkeleri bu modeli izlemek yerine gereksinmelerini uygun teknoloji ile karşılamaya yönelmelidir (Aktaran Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 299).

Sanayileşmiş kuzey ülkelerinin çevre sorunlarına karşı son 40 yılda artan ilgisinin iki ana nedeni bulunmaktadır: İlki kendi ülkelerindeki doğal yaşam çevresini korumak yani çevre kirliliğini mümkün olduğunca önlemektir. İkincisi ise az gelişmiş güney ülkelerinde ortaya çıkan çevre zararlarını engellemektir. Çünkü kuzey ülkeleri küresel ekolojik tehditlere sebep olan bir çok sorunun güney ülkelerinden kaynaklandığına inanmaktadır (Kaplan, 1999: 35).

Bu konuda ekonomik ve insani gelişmişlik bakımından üst sıralarda yer alan sanayileşmiş kuzey ülkeleri ile az gelişmiş güney ülkeleri arasında farklı kriterlere göre yapılmış bir karşılaştırma Tablo 4.A. ve 4.B.'de verilmektedir.

Tablo: 4.A. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 2016 yılı İnsani Gelişme Raporu'na göre çok yüksek insani gelişme sınıfında yer alan ilk on ülke.

İnsani Gelişme Göstergelerine Göre (2016)	Kişibaşı GSYİH/ Dollar) (2018)	Çevresel performans İndeksi (2018)		Hava Kalitesi (2018)		CO2 Emisyon Yoğunluğu (2018)		Kişi başı Enerji Ürt. (kg). 2014	Yenilenebilir Enerji Arzı (% TPES*) 2017	SDGs ** İndex 2018	
		Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan				
Çok Yüksek İnsani Gelişme	Norveç	64.179	14	77,49	160	24,76	128	38,59	5.596	52,81	83,9
	Avustralya	44.414	21	74,12	1	100	87	48,06	5.335	6,71	75,9
	İsviçre	57.430	1	87,42	25	91,06	8	85,00	3.060	22,39	81,2
	Almanya	44.260	13	78,37	46	84,09	114	41,41	3.779	13,45	81,7
	Danimarka	45.966	3	81,60	5	99,16	26	69,40	2.873	34,91	84,2
	Singapur	81.443	49	64,23	134	58,99	50	59,13	5.122	1,50	69
	Hollanda	47.302	18	75,46	29	89,68	130	37,68	4.326	5,41	79,9
	İrlanda	62.991	9	78,77	14	95,78	42	61,69	2.742	9,43	77,9
	İzlanda	45.276	11	78,57	9	98,55	78	51,59	17.916	88,45	79,3
	Kanada	43.087	25	72,18	4	99,28	132	35,38	7.876	17,26	78

*TPES (Total Primary Energy Supply): Toplam Birincil Enerji Arzı

**SDG (Sustainable Development Goals): Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

Kaynak: UNDP İnsani Gelişme Raporu (2016), Çevresel Performans Endeksi (2018), Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (2014), OECD Yeşil Büyüme Göstergeleri (2017).

Tablo 4.A.'ya bakıldığında “Çok Yüksek İnsani Gelişme” sınıfında bulunan on ülkenin kişi başı Gayrisafi Yurtiçi Hasılasının ortalama 53.635 Dolar olduğu, çevresel performanslarını (hava kirliliği, temiz suya erişim, karbon emisyonu, kurşun etkisi gibi) gösteren endekse göre 180 ülke sıralamasında ortalama 76,82 puan ile ilk sıralarda oldukları, sürdürülebilir kalkınma hedefleri (açlığın, yoksulluğun ve gelir eşitsizliğinin azaltılması, kaliteli eğitim, sorumlu üretim ve tüketim gibi 17 ana hedef) puan ortalamalarının (100 tam puan) 79,1 olduğu, bu ülkelerde toplam enerji arzı içinde yenilenebilir enerji arzının ortalama %25,23 olduğu görülmektedir. Diğer taraftan hava kalitesi ile Karbondioksit emisyon yoğunluğu açısından ülkeler arasında farklılıklar olduğu, fakat örneğin İnsani Gelişme Endeksinde ilk sırada yer alan Norveç’in emisyon yoğunluğu açısından 128. sırada, aynı şekilde Almanya’nın ise 114. sırada bulunması çarpıcı bir durumdur. Bu durum sanayileşmiş kuzey ülkelerinde yaşanan “bolluk kirlenmesi” kavramını hatırlatmaktadır.

Tablo: 4.B. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 2016 yılı İnsani Gelişme Raporu’na göre düşük insani gelişme sınıfında yer alan son on ülke

İnsani Gelişme Göstergelerine Göre (2016)	Kişibaşı GSYİH/ Dollar (2018)	Çevresel perform. İndeksi (2018)		Hava Kalitesi (2018)		CO2 Emisyon Yoğunluğu (2018)		Kişi başı Enerji Ürt. (kg). 2014	Yenilenebilir Enerji Arzı (% TPES*) (2016)	SDGs ** İndex 2018
		Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan			
Liberya	753	160	41,62	113	62,49	12	82,34	0	0	42,8
Eritre	1.117	165	39,34	100	64,88	94	46,26	0	78,05	0
Sier. Leo.	1.368	155	42,54	124	60,68	73	53,33	0	0	47,1
Mozambik	1.128	135	46,37	117	61,43	133	34,77	428	83,15	49,2
Gine	1.823	137	45,02	123	60,77	85	48,89	0	0	48,8
Burundi	721	180	27,43	169	36,92	168	16,26	0	0	51,8
Burk. Faso	1.642	154	42,83	115	61,85	153	25,38	0	0	49,9
Çad	1.845	137	45,34	122	60,82	64	55,08	0	0	41,5
Nijer	914	172	35,74	118	61,22	175	0,00	151	78,38	44,8
Ort. Afr. Cum.	647	171	36,42	160	42,93	156	24,33	0	0	36,7

*TPES (Total Primary Energy Supply): Toplam Ana Enerji Arzı

**SDG (Sustainable Development Goals): Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

Kaynak: UNDP İnsani Gelişme Raporu (2016), Çevresel Performans Endeksi (2018), Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (2014), OECD Yeşil Büyüme Göstergeleri (2016).

Tablo 4.B.'ye bakıldığında “Düşük İnsani Gelişme” sınıfında bulunan on ülkenin kişi başı Gayrisafi Yurtiçi Hasılasının ortalama 1.196 Dolar olduğu, çevresel performanslarını (hava kirliliği, temiz suya erişim, karbon emisyonu, kurşun etkisi gibi) gösteren endekse göre 180 ülke sıralamasında ortalama 40,26 puan ile son sıralarda oldukları, sürdürülebilir kalkınma hedefleri (açlığın, yoksulluğun ve gelir eşitsizliğinin azaltılması, kaliteli eğitim, sorumlu üretim ve tüketim gibi 17 ana hedef) puan ortalamalarının (100 tam puan) 41,26 olduğu, bu ülkelerde yenilenebilir enerji arzının (Eritre, Mozambik, Nijer hariç) olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan hava kalitesi sıralamasının ortalama 126 olduğu, ayrıca Karbondioksit emisyon yoğunluğu açısından ülkeler arasında farklılıklar olmasına rağmen genel olarak ortalama sıranın 111 olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum sanayileşmiş kuzey ülkelerinde yaşanan “bolluk kirlenmesi” kavramının aksine sanayileşmemiş ve kalkınmada sonlarda yeralan az gelişmiş güney ülkelerinde görülen “yoksulluk kirlenmesi” halini yansıtmaktadır.

Diğer taraftan Türkiye, İnsani Gelişme Raporu'na göre 71. sırada, “Yüksek İnsani Gelişme” kategorisinde yer almaktadır. Kişi başı 23.756 Dolar Gayrisafi Yurtiçi Hasılaya sahiptir. Çevresel Performans İndeksine göre 52,96 puan ile 108. sırada bulunmaktadır. Hava kalitesi açısından 61. ve CO2 emisyon yoğunluğu açısından 137. sıradadır. Toplam enerji arzının %12,18'i yenilenebilir kaynaklardan sağlanmaktadır. Bu veriler dikkate alındığında Yüksek İnsani Gelişme sınıfında yeralan Türkiye'nin çevresel performans açısından olması gereken konumun çok gerisinde olduğu değerlendirilmektedir.

4.5. Çevre Ekonomisi Açısından Kirlenme

Yaşam biçimlerinin yol açtığı atıkları temizlemenin maliyeti bulunmaktadır. Çöp toplama ve saklama işi için bir yılda harcanan muazzam miktarlardaki paranın yanı sıra artan kirlenme maliyetleri de endüstriyel hesap pusulasına eklenmelidir. Bütün bu toplumsal ve çevresel maliyetler ekonomistler tarafından ‘dışsallıklar’ olarak nitelendirilmektedir. Bu unsurlar aslında üretimin gerçek maliyetini göstermektedir. Bireyler, firmalar, kurumlar, hükümet kuruluşları maliyetlerinin bir kısmını birbirine, çevreye ya da gelecek kuşaklara devrederek dışsallaştırabilirler; fakat bu maliyetler sonlu bir gezegende birileri tarafından mutlaka ödenecektir (Porritt, 1986, 76-77).

Konu bir örnek ile anlatılacak olursa; Örneğin İngiltere'den kaynaklanan asit yağmuru Norveç için bir dışsal ekonomidir. Yüksek sülfürlü kömür yakarak çeşitli sanayi işlemlerine enerji temin eden İngiliz kuruluşları hava kirliliği denetimi için bir harcama yapmadıklarından ürettikleri malları aslında çok ucuza mal ederler. Buna karşılık asit yağmurundan zarar gören Norveç'in balıkçılık ormancılık ve turizm endüstrileri bu zararın karşılığını kirliliği üreten kuruluşlardan almazlar. Çevre ekonomistlerine göre ya kirlenme denetim altına alınmalıdır ya da zarar tanzim edilmelidir. Her iki durumda da bu önlemlerin bedeli üretilen malların fiyatına yansıtılacaktır. Teknik terimiyle bu çözüme ' dışsalları içselleştirmek ' denilmektedir (Kışlalıoğlu, Berkes, 2010, 167).

1990'lı yıllardan bu yana sanayinin yaygınlaşmasına ve teknolojinin gelişmesine bağlı olarak, dünya çapında ekolojik dengelerin bozukluğu gözlenmektedir. Dünya geneli için bir değerlendirme yapılırsa, çevre kirlenmesi:

- Gelişmiş ülkelerde gözlenen yoğun bir sanayileşmenin yol açtığı kirlenme,
- Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmayla çevrelerini koruma arasında uyum sağlayamamalarından kaynaklanan kirlenme,
- Gelişmiş ülkelerin kirlenici sanayilerini ve teknolojilerinin gelişmekte olan ülkelere satması sorunu ile ortaya çıkan bir tür kirlilik dışsattımının neden olduğu kirlenme, başlıkları altında sıralanabilir (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012, 441).

Çevre kirliliğinin önlenmesi için, her ülkenin, koruma kararlarına katılması gerekmektedir. Geleneksel egemenlik kavramı, çevrenin karşı karşıya kaldığı tehlikeler dikkate alındığında geçerliliğini yitirmektedir. Zengin ülkelere, yoksul olanlardan daha büyük sorumluluk yüklenmesi gerekir. Çevreyi temizlemenin ve korumanın maliyeti, kirlenmeyi meydana getiren kim olduğuna göre değil, ülkelerin ekonomik gücüne göre paylaşılmalıdır (Keleş, 1997: 13)

4.6. Çevre ve Nüfus

Malthus'un 18.yüzyılın sonlarında ortaya attığı ve Malthus'un Nüfus Teorisi olarak adlandırılan oldukça kötümser görüş, ortaya atıldığı dönemde önemli yankılar uyandırmıştır. Ancak Malthus, gıda arzı üzerinde teknolojinin etkisini tam olarak

değerlendirememiştir. Malthus'tan günümüze, nüfusun önemli ölçüde artması, yaşam süresinin neredeyse iki katına çıkması ve yaşam koşullarının iyileşmesi, teknolojik alanda yaşanan yenilikler, ekonomik, sosyal ve kültürel etkenlere bağlı olarak nüfus artış hızının değişmesi, kıtlık ve açlığın daha çok siyasal karışıklıklar nedeniyle gündeme gelmesi Malthus'un nüfus ile ilgili teorisinin etkisini azaltmıştır (Güneş, 2009: 126-138).

Nüfus sorununu bazı ülkelerde gözlenen sayısal bir artış gibi görmek de hatalıdır. Nüfus artışı doğal kaynaklar üzerinde bir baskı ögesi olduğu için sorun oluşturmaktadır. Sanayileşmiş, gelişmiş bir ülkenin nüfusuna eklenen bir kişi, gelişmekte olan ülke nüfusuna eklenen bir kişiye kıyasla doğal kaynaklara daha fazla baskıda bulunmakta, daha fazla tüketmekte, kısaca çevreye olan olumsuz etkileri tartışmasız biçimde daha da ileri boyutlara gitmektedir (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012, 105).

Bu konuda dünya kamuoyunu etkileyen ilk çalışma Roma Kulübü tarafından Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'ne hazırlatılan “Büyümenin Sınırları” isimli Rapor olmuştur. Hazırlanan Rapor yalnızca nüfusa dayanan bir araştırma değildir. Fakat nüfus konusunda Malthusçu bir karamsarlığa sahiptir. Rapor, nüfus, beslenme, hammadde, enerji ve kirlenme konularından oluşan göstergelere dayanmaktadır. Çalışmanın abartılı üslubu, insanlığın çevreye ilgisini çekmek, şaşırtarak, korkutarak çevre sorunlarıyla mücadeleye girmesine olanak sağlamak bakımından başarılı sayılabilir. Rapor da ki “sıfır büyüme” önerisi, yalnızca nüfus artışıyla sınırlı kalmamış, beslenme, hammadde, kentleşme, sanayileşme konularında tüketim toplumu kalıplarını da tartışmaya açmıştır. Raporun nüfus bakımından Malthusçu bir karamsarlıkla incelendiği ifade edilebilir (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 109).

4.7. Çevre ve Enerji

1990-2014 yılları arasında yüksek gelir grubunda yeralan ülkelerin enerji kullanım artışı %0,9 artmışken, bu oran üst orta gelir grubunda %3,5, düşük orta gelir gurubunda %2,7 ve düşük gelir grubunda %2,2 olmuştur (DB, 2014).

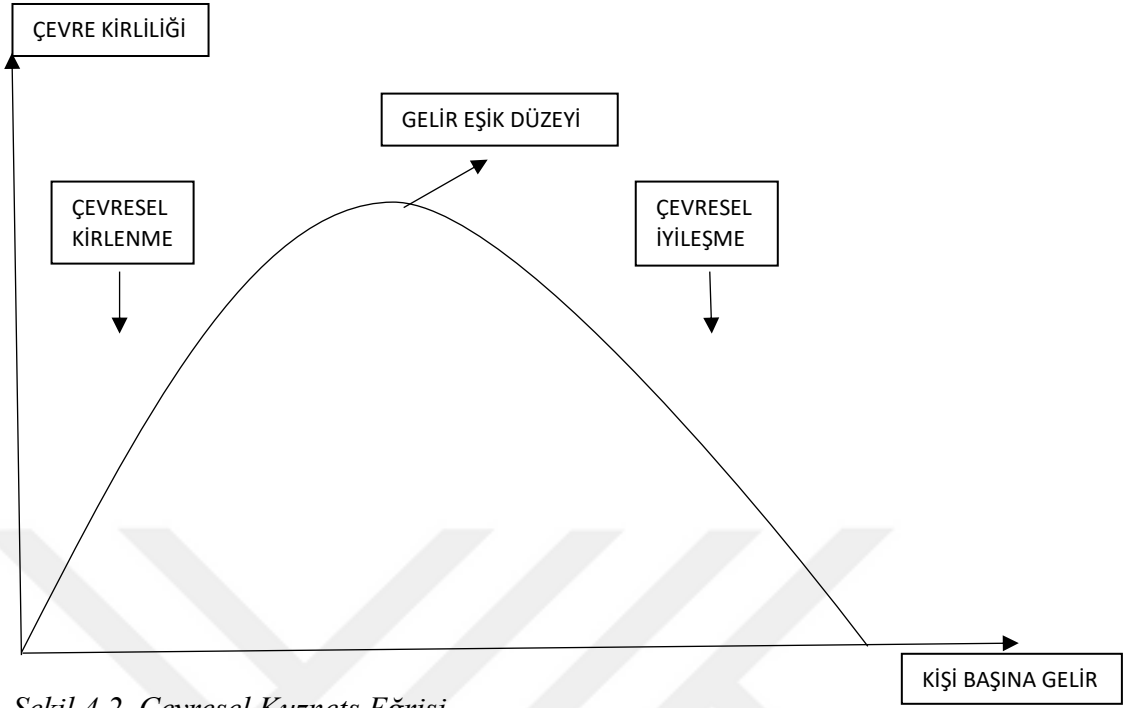
Dünyada üretimde kullanılmakta olan enerjinin çoğu birincil enerji kaynaklarından (petrol, doğal gaz, kömür vb.) elde edilmektedir. Ancak bu gazlar

yandıkları zaman atmosfere diğer gazların yanı sıra karbondioksit (CO₂) salmaktadır. Bu durum ise sera gazı etkisine yol açmaktadır. Sera gazı etkisi; tarım, su kaynakları, insan sağlığı ve canlı türleri üzerinde olumsuz etkileri olan küresel ısınmanın neticesinde büyük çapta iklim değişikliklerine neden olmaktadır. Tüm bunlar olurken dünya nüfusu hızla artmakta ve bu doğrultuda da insan ihtiyaçları artmaktadır. İnsan ihtiyaçlarının karşılanması da sermayenin artmasına bağlıdır. Sermayenin daha çok artması da daha çok kaynak gerektirmekte, kullanılmış kaynakların artıkları ise çevre kirlenmesine yol açmaktadır. Ekonomik büyüme ve çevre arasındaki bu çelişki dünyadaki mevcut çevre sorunlarının çözümünü güçleştirmektedir (Kovel, 2002: 45 aktaran Albayrak ve Gökçe, 2015: 279-301).

Uluslararası Enerji Ajansı'nın öngörülerine göre 2050 yılına kadar fosil yakıtlara olan talep artacak ve buna bağlı olarak karbon emisyonu değerlerinde %130'luk artış gözlemlenecektir. Buna ek olarak, Uluslararası Enerji Ajansı'nın tahminlerine göre önümüzdeki yirmi yıllık süreçte küresel yüzey sıcaklıklarında ortalama 0,5 °C civarlarında bir artış beklenmektedir. Hava sıcaklıklarına baktığımızda ise 19. yüzyıldan günümüze kadar olan süreçte küresel hava sıcaklığı ortalama 0.3-0.6 °C derece artmıştır. Gelecek yıllarda da sera etkisine yol açan tüm gazlar katlanarak artmaya devam edecek, küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi çok önemli sorunlar ilerleyen yıllarda dünya için daha büyük tehdit haline gelecektir (GAZBİR, 2019: 2).

4.8. Çevresel Kuznets Eğrisi (ÇKE)

Ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasındaki ilişkiler konusunda yapılan çalışmaların en önemlilerinden birisi Kuznets'in (1955) ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliği arasında "ters-U" şeklinde bir ilişkinin olduğunu ileri sürdüğü Kuznets Eğrisi hipotezidir.

Şekil.4.2. Çevresel Kuznets Eğrisi.

Hipoteze göre, ekonomik gelişmenin ilk aşamalarında sanayileşme ile birlikte bazı kişilerin gelirleri diğerlerine göre daha hızlı artacak ve bu kişilerin servet ve sermaye birikimleri yükselecek; bunun sonucunda da başlangıçta gelir eşitsizliği görülecektir. Ekonomik gelişim sürecinin ilerleyen aşamalarında ise büyüme devam ettikçe bunun ücret ve gelir artışı olarak topluma yansımaları beklenmektedir. Böylece ekonomik gelişmenin ilk aşamasında artan gelir eşitsizliğinin, ekonomik gelişmenin devamına bağlı olarak azalacağı ileri sürülmektedir. Hipotez, çevrenin bozulması ile kişi başına gelir arasında ilişkiyi açıklamaktadır. Çevresel kirlilik düzeyi başlangıçta gelir artışı ile birlikte aynı yönlü hareket ederken, daha sonra gelir artışına karşılık çevresel kirlilik düzeyinin azalması beklenir. Yandle ve diğerleri (2004)'e göre az gelişmiş ülkelerde tarıma dayalı üretim ağırlıklı olduğundan çevresel kirlenme de çok düşük düzeylerde gerçekleşmektedir. Ekonomik büyüme ve sanayileşmenin ilk aşamalarında ise üretim ve geliri artırmak öncelikli hedef olduğundan, bu amaç doğrultusunda doğal kaynakların hızla tüketilmesi ve temiz olmayan teknolojilerin kullanılması fazla dikkate alınmamakta, yani gelişme adına çevre ihmal edilmektedir. Gelir düzeyi belli bir eşik sınırı aşıldıktan sonra ise insanlar üretim ve tüketimlerinde çevreye karşı daha duyarlı olmakta ve büyüme ile çevresel kirlilik düzeyi arasında ters yönlü bir ilişki ortaya çıkmaktadır (Aktaran Nişancı ve Diğerleri, 2014).

ÇKE hakkında yapılmış ve konunun farklı boyutlarını ele almış bazı çalışmalar aşağıdaki Tablo 4.C’de verilmektedir.

Tablo: 4.C. Geleneksel ÇKE’ni Açıklayan Teorik Nedenlerden Bazıları

1	Çevre kirliliği bir dışsallıklar bütünüdür ve içselleştirilmesi ancak kollektif karar verebilen toplumlarda mümkündür. Bu toplumlar ise genellikle gelişmiş ülkelerdir.	Jones ve Manuelli (1995)
2	Ekonomik gelişmenin başlangıç aşamasında çevre mallarının fiyatı düşük ve kullanım miktarı yaygındır. Gelişmenin ileri aşamalarında çevre malları kıtlaşır, fiyatı yükselir ve bu nedenle kullanımı düşer. Sonuçta çevresel bozulma sona erer ve iyileşme başlar.	Antle ve Hidebrink (1995)
3	Teknolojideki ve faktör fiyatlarındaki değişimler enerji tüketimini, sermaye/emek oranını ve emisyonları etkiler. Teknoloji geliştikçe verimlilikte ortaya çıkan artışlar, çıktı başına daha az kirlitici girdinin kullanımını sağlayacaktır. Böylece toplam faktör verimliliğindeki artış, çıktı başına daha düşük emisyon ile sonuçlanacaktır.	Panayotou (1993); Munasinghe (1999); Cole (2003)
4	Kişi başına gelirin artmasına paralel olarak yaşam standartları yükselmiş olan toplumların çevre, sağlık ve hijyen standartlarına olan talebinin artması.	Cleveland ve Ruth (1998); Magnani (2001)
5	Ekonomik gelişmenin başlangıç aşamalarında tarımsal üretimden sanayi üretimine geçilmesiyle kirlilik oluşturan emisyonlar artmıştır. Gelişmenin daha sonraki aşamalarında ise yoğun kaynak kullanan ağır sanayi üretiminden hizmetler sektörüne ve hafif imalat sanayisine geçilmesi çıktı başına düşen emisyon miktarını düşürmüştür, endüstriyel çıktının kompozisyonu yapısal olarak değişmiştir.	Panayotou (1993); Arrow vd. (1995); Focacci (2003)
6	Çevre kalitesindeki iyileştirmeler büyük ölçekli ekonomiler için daha uygulanabilir. Çünkü kirlilik kontrol teknikleri küçük ölçekli üretim hacimlerine uygulanamaz. Üretim ve gelir yükseldikçe çevresel iyileşme görülür. Talep tarafında ise çevre kalitesine gönüllü olarak yapılan maddi katkılar yüksek gelir seviyelerinde hiçbir zaman sifıra ulaşmaz.	Panayotou (1993); Stokey (1998); Andreoni ve Levinson (2001)
7	Çevre kalitesi ile ilgili kararlar bireysel değil, büyük ölçüde siyasal kararlardır. Çevresel Kuznets Eğrisi’nin dönüm noktaları iktisat politikası enstrümanlarıyla açıklanabilir. Gelir düzeyi belirli bir seviyenin üzerine çıktıktan sonra siyasal olarak organize olmuş çıkar grupları artan gelirden aldıkları güç ile çevresel iyileşmeyi teşvik etmeye başlarlar.	Torras ve Boyce (1998)

Kaynak: (Aktaran Günsoy, 2007)

Diğer bir çalışmada (Ergün ve Polat, 2015:115-141), 1980-2010 yılları arasında OECD ülkelerinde CO2 emisyonu, elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme arasında ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Uzun dönemde 30 OECD ülkesinin çoğunluğunda elektrik tüketimi ve CO2 emisyonu arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Diğer taraftan elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme

arasındaki karşılıklı ilişki dolaylı olarak çevreyi de etkilemektedir. Ekonomik hayatın vazgeçilmez bir parçası olan enerji, üretim sürecine katılmakta ve ülkelerin milli hasılları arttıkça, enerji tüketimleri de artmaktadır. Oysa elektrik tüketimi önemli ölçüde fosil enerji kaynaklarından karşılanmaktadır. Dolayısıyla enerji üretimi ve tüketiminden kaynaklanan önemli miktarda CO2 emisyonu havaya karışarak çevre sorunlarını ortaya çıkarmaktadır. Ekonomik kalkınmanın sağlanmasında çevrenin de dikkate alınması gerçeğinden hareketle ortaya çıkan sürdürülebilir kalkınma anlayışı yenilenebilir enerjiye yönelik politikaların oluşturulması ve uygulanmasıyla mümkün olabilecektir.

ÇKE çerçevesinde Türkiye ile ilgili yapılan çalışmada ise, ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve sera gazı emisyonları arasındaki ilişki 1960-2010 dönemi verileriyle incelenmiştir. Sonuç olarak, kişi başı gelir arttıkça karbondioksit emisyonlarının önce azaldığı, daha sonra gelir seviyesi arttıkça emisyonların artış gösterdiği ve sürecin devamında belli bir noktadan sonra ise artmaya devam eden kişisel gelirin karbondioksit emisyonlarını azaltacağı tespit edilmiştir. Çevresel Kuznets Eğrisi ile uyumlu olmayan bu durumun Türkiye için açıklaması şu şekilde yapılabilir; Türkiye'nin gelişme hızının düşük olduğu ilk dönemlerde fosil yakıt kullanımından ziyade biyokütle gibi yenilenebilir enerji ve barajların kurulması ile önce hidroelektrik kaynaklardan enerji üretildiği için karbondioksit emisyonları ilk yıllarda kişi başı gelir artarken azalma göstermiştir. Gelişme seviyesi belli bir noktaya ulaştıktan sonra kullanılan fosil yakıtların artması ile emisyonlar bu sefer artış eğilimine girmiştir. İlerleyen dönemde ise çevresel kirlenme gelir artışı sürdükçe, temiz teknolojiye geçiş ve çevresel bilinçlenme ile azalma trendine girecektir (Dam, Karakaya, Bulut, 2013).

Sonuç olarak dünya çevresel olarak geri döndürülemez nitelikte bir döneme girmektedir. Dünyada yaşayan insanların ortalama gelirleri yükseldikçe bir mal olarak temiz çevreye olan talep artmakta ve belirli kirleticiler için önlem alınabilmektedir. Ancak küresel ısınma başta olmak üzere biyoçeşitliliğin azalması ve yok edilemeyen maddelerin (kimyasallar gibi) birikimi gibi çevre sorunlarının iyileşebilmesi için küresel gelir düzeyinin artmasını beklemek bir yarar getirmeyecektir. İnsanların yaşam kalitesini düşürmekte olan ve hatta bazı kötümser senaryolara göre yeryüzünde yaşayan insan sayısını azaltacak nitelikteki çevresel sorunlar için artan gelir düzeyi

çözüm getirmeyebilecektir. ÇKE hipotezini destekleyen çalışmaların birçoğu çevre kirliliğinin küresel/evrensel niteliğini göz ardı etmekte, ulusal sınırlar içindeki gelir artışının zaman içerisinde yerel çapta ortaya çıkardığı iyileştirici etkiyle anlam kazanmaktadır. Oysa ÇKE hipotezinin en önemli kavramlarından olan “dönüm noktası” son dönemde ortaya çıkan çevre sorunlarının “geri dönülemez” niteliği nedeniyle anlamsız hale gelmekte ve küresel ölçekte düşünüldüğünde bir dönüm noktasının ortaya çıkmasını beklemek sonuçsuz bir çaba haline dönüşmektedir. Gelişmiş ülkelerin, ulusal/bölgesel sınırları içerisinde ve belirli değişkenler bazında da olsa çevresel bozulmanın önüne geçmelerine karşın, geliştirmekte olan ülkelerin haklı olarak daha yüksek büyüme oranlarına ulaşma istekleri çevre kirliticilerinin oldukça uzun bir dönem daha yeryüzündeki varlığını sürdüreceğine işaret etmektedir. Yoksulluktan kurtulmak isteyen azgelişmiş ülkelerde ise bozulmamış bir çevre lüks olarak görülmekte ve çevre kirliliği alışılmış sınırları zorlamaktadır. Paradoksal bir biçimde, ulusal sınırları içinde ekolojik dengeleri gözetemeyen gelişmiş ülkelerin küresel etkileri olan çevre kirliticiler konusunda duyarsız kalmaları sonucunda ortaya çıkan çevresel sorunlar en tahrip edici etkisini azgelişmiş ülkelerde göstermektedir. Gelişmiş ülkeler her ne kadar kısa ve orta vadeli senaryolarda uzun süre maddi imkanlarıyla çevresel sorunlarla baş edebilecek gibi görünseler de ekonomik gelişme ve büyüme yarışının yönü “aşağıya doğru” görünmektedir (Günsoy, 2007).

Çevre ve insan sağlığının, ekonomik büyümeyle kıyaslanamayacak kadar önemli bir “değer” olması; ülkelere, çevrenin korunması ve gelecek kuşaklara temiz bir çevre bırakılması adına önemli görevler yüklemektedir (Karaca, 2012:139-156).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇEVRE HAKKI VE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ (AİHM) “ÖRNEK” KARARLARI IŞIĞINDA ÇEVRE HAKKI İLE İLGİLİ ÇÖZÜMLEMELER

5. HUKUKSAL AÇIDAN “ÇEVRE VE ÇEVRE HAKKININ” KONUMU

Bu bölümde öncelikle çevre hukukunun kavramsal ve tarihsel gelişimi gerek Dünya gerekse Türkiye boyutunda anlatılmaktadır. Sonrasında çevre hakkının Dünya ve Türkiye’de geçirdiği süreçlerden bahsedilmekte ve en son olarak çevre hakkının korunmasına yönelik Dünyada ve Türkiye’de mevcut olan yönetsel ve yargısal mekanizmalar açıklanmaktadır.

5.1. Çevre Hukukunun Gelişimi

Bu başlık altında ilk olarak çevre hukuku ile ilgili kaynakların ve niteliklerin de anlatıldığı genel bir açıklama yapılmaktadır. Sonrasında çevre hukukunda geçerli olan ilkelerden bahsedilmekte, son olarak Dünyada ve Türkiye’de çevre hukukunun gelişimi anlatılmaktadır.

5.1.1. Çevre Hukukunun Kaynaklarına ve Niteliklerine İlişkin Genel Açıklamalar

Çevre sorununu çözmek için, insanla çevre arasındaki ilişkilerde getirilecek birtakım kurallar ancak hukuk kuralları şeklinde olacaktır. Devlet, çevre sorununu çözmek için birtakım görevler üstlenecek ve yetkilerle donatılacaksa, tüm bu görev ve yetkiler yine hukuk yolu ile kazanılabilecektir. Çevreyi korumak, çevreye verilecek zararları gidermek, bunların gerektirdiği mali kaynakları belirlemek, cezaları ve öteki yaptırımları göstermek, tüm bunlar hukukun işlevine giren konulardır (Aybay, 1997: 311).

Bir toplumsal olgu olarak çevre sorunları, sosyal yaşam içinde çeşitli düzeylerde ortaya çıktıktan bu tarafa, ağırlıkları ile orantılı biçimde hukuk yaşamına da yansımışlardır. Hukuk, toplumsal yaşamda meydana gelen gelişmeleri izler, ona

uygun kurallar geliştirir. Hukukun bu temel özelliğine bağlı olarak farklı dönemlerde, çeşitli kurallar çevre sorunlarından doğan ilişkileri düzenlemiştir (Özdek, 1993: 63).

Diğer yandan çevresel değerlerin uluslararası düzeyde korunması gereği, uluslararası hukukun bu alanda düzenlemelere gitmesine sebep olmaktadır. Çevre konusunda uluslararası hukukun gelişmesi, iç hukukun gelişmesine bağlıdır. Çünkü toplumların kendi iç düzeninde benimsemedikleri kuralları uluslararası alanda uygulamak mümkün olamayacaktır (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 477-478).

Ayrı bir hukuk disiplini olarak çevre hukukunun evrimi 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde gerçekleşmiştir. Bunda başlıca etken, birçok ülkedeki hızlı sanayileşme ve kimyasal ürünlerle zirai ilaçların kullanımınıdır (Kaboğlu, 1996: 60).

Bu çerçevede çevre hukukunun bağımsız bir hukuk dalı olarak ancak 40-50 yıllık bir geçmişinin olduğu söylenebilir. İnsanların yapay çevrelerini inşa etmesi ve bu çevredeki yaşamlarını sürdürmeleri yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra tehlikeli boyutlara ulaştıkça, çevre sorunu büyük bir önem kazanmış, çözmek için üretilen politikaların uygulama aracı olarak da bağımsız bir hukuk dalı meydana çıkaracak boyutta kurallar üretilmeye başlanmıştır. Çevre sorununun çözümü bir "çevre politikası"nı gerektiriyorsa, çevre politikası da bir "çevre hukuku"nun varlığını zorunlu kılmaktadır. Belli bir hukuk düzenine bağlanmadığı sürece çevre sorunlarına çözüm getirecek politikaların hayata geçirilmesi olanaksızdır. İşte, çevre hukuku olarak adlandırılan hukuk dalının temeli tüm bu kuralların toplamından oluşmaktadır (Aybay, 1997: 317-318).

Çevre sorunları yeni ve karmaşık bir niteliğe sahip olup alışlagelen sorunlardan değildir. Örneğin, çevre üzerinde gelecek kuşaklar da dahil olmak üzere herkesin hak sahibi olması ve çevre sorunlarının hudut tanımaması, sorunu güçleştiren unsurlardan ikisidir. Çevre hukuku, bütün bu güçlükleri aşacak ilkeleri, teknikleri ve yöntemleri oluşturduğu ölçüde bağımsız bir kimliğe kavuşacaktır. (Özdek, 1993: 70)

Çevre hukukunun kaynaklarına bakıldığında; Başta anayasa olmak üzere kanunlar, yönetmelikler kısaca normlar hiyerarşisindeki bütün normlar çevre hukukuna kaynak oluşturur. Ayrıca çevre sorunsalının evrenselliği nedeniyle, uluslararası sözleşmeler önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Hatta uluslararası

düzyeyde İngilizce dilinde “soft law” diye adlandırılan ve esasen hukuki anlamda bağlayıcı olmayan bildirge türünden metinlerin de çevre hukukunda önemli bir yeri vardır (Yılmaz Turgut, 2012: 59).

Diğer taraftan çevre hukukunun nitelikleri olarak şunlar ifade edilebilir:

Çevre hukuku başta ekoloji olmak üzere, biyoloji, fizik, felsefe, sosyoloji, politika gibi diğer birçok bilim dalı ile ilişki içinde olduğundan **disiplinlerarası** özelliğe sahiptir. Diğer yandan çevresel varlıkları koruma ve kullanma normları bir bütün olarak ele alındığında etkin olacaktır. Yani çevre hukukunda **bütünsellik** geçerlidir. Son olarak tüm devletler açısından ortak varlıkların korunması bağlamında, dayanışma ruhuna uygun hareket etmeleri zorunlu olduğundan çevre hukuku **evrensel ve dinamiktir** (Yılmaz Turgut, 2012: 60-69).

5.1.2. Çevre Hukukunun Temel İlkeleri

Çevre hukukunun temel ilkeleri aşağıda sıralanarak kısaca tanıtılmaktadır.

Önleme İlkesi: Bu ilkeye göre çevre kirlenmesinin hiç ortaya çıkmaması için alınabilecek önlemlere öncelik verilecektir. Örneğin; çöplerin en iyi nasıl imha edileceği değil hiç çöp oluşmaması için ne yapılabileceği sorununa cevap verilecektir. Diğer taraftan en iyi çevre politikası kirliliğe neden olan şartların olumsuz etkilerini önlemeye çalışmak yerine, bunları kaynağında yok etmektir. Bu nedenle teknik gelişme sağlanmalı ve topluma en az maliyet getirecek ekonomik ve sosyal gelişmeye uygun olacak çevre politikası düzenlenmelidir (Batal, 2010).

İşbirliği Ve Eşgüdüm İlkesi: İşbirliği ve eşgüdüm karşılıklı görüş alışverişi, bilgi, belge, teknoloji gibi unsurların paylaşılması, kısaca dayanışma sağlanması ve bunun için ortak çaba gösterilmesi demektir. İşbirliği yerel, bölgesel, ulusal ve evrensel düzeylerde olabilmektedir (Yılmaz Turgut, 2012: 113).

Kirleten Öder İlkesi: Çevre konusunda medeni hukukta geçerli olan “kirleten öder” ilkesi, çevre sorunlarını önlemeye değil, doğan zararın tazminine yöneliktir. Bu ilke ile çevreye verilen zararın önlenmesi mümkün olmadığı gibi, zararın ölçüsü parasal olduğundan tazminle çevrenin eski hale getirilmesi de mümkün olamayacaktır. Ayrıca zararın tazmin edilmesi ile çevreye zarar verme olayı da bir tür meşruluk

kazanmakta, ‘‘kirleten öder’’ ilkesi, ‘‘kirlet ve öde’’ye dönüşebilmektedir (Özdek, 1993: 68).

Katılım İlkesi (Bilgi ve Belge Edinme Hakkı): Bu alandaki en önemli gelişme, 25 Haziran 1998 tarihinde Danimarka’nın Aarhus Şehrinde, BM Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından imzaya açılan ve 30 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe giren Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi (Aarhus Sözleşmesi)’dir.

Çevre sorunlarının karmaşıklık ve çok yönlülüğü de herkesin görüş ve önerisinin alınmasını gerektirmektedir. Böylece sorunların ilk bakışta ve tek merkezden görülemeyecek değişik yönleri daha iyi ve objektif şekilde ortaya konulabilecek ve tedbirlerin daha tutarlı ve etkili olması sağlanabilecek, çevresel adaletsizliklerin önüne geçilebilecektir (Yılmaz Turgut, 2012: 153).

Ayrıca yerleşik menfaatler bağlamında hükümet kararlarını belirlemede etkili olabilecek katılım, çevre konusundaki önemli kararların dar bir teknokrat veya çevrokrat grubu tarafından alınma riskini önleyebilecektir (Kaboğlu, 1996: 112).

Enformasyon hakkı, enformasyon verme ödevini de gerekli kılmaktadır. Çevre konusunda bilgi isteyenler, yurttaş ve idaredir. Aynı şekilde çevre dernekleri de çevreye ilişkin verilere erişim talep edebilir. Enformasyona giriş hakkı, hiçbir kişisel çıkarın bulunmaması durumunu da kapsamına almaktadır. Çünkü çevre hakkının niteliği çıkar ilişkisini ortadan kaldırmaktadır (Kaboğlu, 1996: 95).

İhtiyat İlkesi: 1970’lerde ilk defa Almanya’da uygulamaya aktarılmış bir ilkedir. İhtiyat ilkesi, bir faaliyetin çevre açısından olumsuz neticeler doğuracağı konusunda ciddi bir şüphenin var olması halinde bilimsel bir kanıtın ortaya çıkışı beklenmeden önleyici tedbirlerin alınmasını öngörmektedir. İhtiyat ilkesinin ortaya çıkmasındaki en önemli etken bilimsel belirsizliktir. Elde kesin bir delil bulunmadığından dolayı çevreye zararlı olduğu ispatlanana kadar bir faaliyetin zararsız olduğunu kabul etmek, çevrenin korunması konusunda alınması gereken tedbirler bakımından ciddi bir engel teşkil edecektir. Çünkü bir faaliyetin ya da maddenin çevreye zararlı olduğunun ispatlanmasından sonra tedbir alınması, bu konuda geç kalınmış olması sonucunu doğurabilecektir. İhtiyat ilkesi bu bağlamda,

bilimsel belirsizlik olgusunun çevreyi korumak için girişimlerde bulunmamanın bir gerekçesi olarak kullanılmasının önüne geçmeyi amaçlamaktadır (Boz, 2018: 187-200).

İhtiyat ilkesi çevre hukukunun en sonuncu ve en yeni ilkesidir. Gelecek nesillerin korunması gereği, bunlar adına, gelecekteki olası tehditlerin öngörülüp gerekli önlemlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedendir ki, İhtiyat ilkesinin ‘‘önceden görülemeyen aksiliklere karşı bir yatırım ya da sigorta’’ olduğu ve şimdiki kaynakların korunmasını, gelecek kuşaklar adına da olsa, sağlayacak ekolojik yaklaşıma ağırlık verdiği söylenebilir (Yılmaz Turgut, 2012: 179-181).

5.1.3. Dünya’da Çevre Hukukunun Gelişimi

Bu başlık altında çevre hukukunun Dünyada ki gelişim süreci tarih dilimlerine ayrılarak bu dönemlerde meydana gelen en temel gelişmeler ve dönemin özellikleri izah edilmeye çalışılmaktadır.

1970 Öncesi

1970 öncesinde sanayi devriminin olumsuz etkilerini çok erken dönemlerde yaşayan ülkeler ile uluslararası düzeyde somut bazı çevre sorunlarının oluşturduğu olumsuz sonuçlara karşı önlemler alındığına tanık olunmuştur. Kirlilikle ilgili önlemlerde insan sağlığı ön planda olurken, ormanlara, parklara, hayvanlara ilişkin düzenlemelerde ekonomik fayda gözetilmiştir (Yılmaz Turgut, 2012: 33).

1970-1980 Arası

Küresel boyutta ilk defa bu dönemde, 1972 Stockholm İnsan ve Çevre Konferansında, kalkınma ve gelişme ile çevre koruma kavramları birlikte ele alınmıştır. Konferansın en önemli amacı ve hedefi; her ülkenin çevreye karşı sorumluluğunu kabul etmesinin, insanın yeryüzündeki varlığını sürdürebilmesinin esas koşulu olduğu noktasında birleşilmesidir (Türkiye Barolar Birliği, 2014:8).

Bu dönem uluslararası metinlerinden Stockholm Bildirgesi’nin 2. İlkesi ‘‘Dünyanın hava, su, toprak, bitki ve diğer canlılar gibi doğal kaynakları ve özellikle doğal ekosistemlerin özgün örnekleri, bugünkü ve gelecek kuşaklar için gerektiği şekilde yönetilerek korunmalıdır’’ ifadesiyle sürdürülebilir bir çevre yaklaşımından ve

gelecek kuşakların dahi çevre hakkına sahip olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Konferanstan sonra 1972 yılında UNEP (Birleşmiş Milletler Çevre Örgütü) kurulmuştur (Türkiye Barolar Birliği, 2014: 67).

1980-1990 Arası

1982 Dünya Doğa Şartı bu dönemi simgelemektedir. Burada, insanoğlunun doğanın bir parçası olduğu, her türlü yaşam şeklinin insan için taşıdığı değerine bakılmaksızın saygıyı hak ettiği kabul edilmiş; insanın doğanın korunmasındaki sorumluluğu ve doğayı etkileyebilecek tüm faaliyetlerin belirli ilkelere göre düzenlenmesi fikri işlenmiştir. Ancak dönemsel gelişmeler bu belgeye göre değil, Ortak Geleceğimiz raporu ve özellikle burada vurgulanan sürdürülebilir kalkınma kavramının antroposantrik yorumuna göre şekillenmiştir (Yılmaz Turgut, 2012: 36).

1990-2000 Arası

Dönemin simgesel olayı Stockholm Konferansı'nın 20. yıldönümü nedeniyle Birleşmiş Milletler tarafından 3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında Rio'da yapılan Dünya Çevre Konferansıdır. Konferans çalışmaları neticesinde beş ana belge düzenlenmiştir. Bu belgeler: Rio Bildirgesi, Gündem 21, Orman İlkeleri, İklim Değişikliği Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'dir. Bildirgede; Kalkınma hakkının bugünkü ve gelecek kuşakların kalkınma ve çevre gereksinimleri arasında denge kurularak gerçekleştirilmesi, sürdürülebilir kalkınma gerçekleştirilirken, çevrenin korunması ve kalkınma süreciyle bütünleştirilmesi ifade edilmiştir (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 454-455).

2000 Sonrası

2002 Johannesburg Konferansı (Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı) bu dönemi simgeleyen olaydır. Konferansın temel amacı önceki dönemlerde evrensel ölçekte devletlerin yapamadıklarının somut taahhütler ve yükümlülüklerin belirlenmesiyle gerçekleştirilmesi olmuştur (Yılmaz Turgut, 2012: 40).

2000'lerin ilk on yılına ilişkin çevre politikasının belirgin özelliği ekonomik araçlara ve emisyon ticaretine ağırlık verilmesidir. Bu dönemdeki çevre koruma

anlayışı ve uygulanan önlemler toplumsal yapılarda belirgin değişiklikler getirememiştir (Yılmaz Turgut, 2012: 41-42).

5.1.4. Türkiye’de Çevre Hukukunun Gelişimi

Bu başlıkta ilk olarak çevre hukukunun Türkiye’de geçirdiği tarihsel süreçten bahsedilmekte, sonrasında Türk çevre hukukunda egemen olan ilkeler anlatılmaktadır.

5.1.4.1. Tarihsel Gelişim

Bu alt başlık altında çevre hukukunun Türkiye’de ki gelişim süreci tarih dilimlerine ayrılarak, bu dönemlerde meydana gelen en temel gelişmeler ve dönemin özellikleri izah edilmeye çalışılmaktadır.

1980 öncesinde Çevre kavramına hükümet programlarında ilk kez, 26.01.1974’te kurulan hükümetin Millet Meclisi’nde 01.02.1974 günü okunan programında rastlanılmaktadır. Bu programda, “*şehirlerin gereğinden fazla büyümesini önlemek, çevre sağlığı sorunlarını asgariye indirmek...*” için alınacak önlemlerden ve “*Çevre sağlığı bakımından hava ve su kirlenmelerinin vatandaşın sağlığını tehdit eden, tabiat şartlarını kötüleştiren etkilerinin önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınacağı...*”ndan söz edilmektedir. Özellikle III. Ecevit Hükümeti döneminde “Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı” da kurulduktan sonra artık çevre konuları hükümet içinde biçimsel olarak daha da sahiplenilmiştir denilebilirse de, uygulamada her zaman hükümet programlarında dile getirilen görüşlere uyulmadığı özellikle 1980’ler de görülmektedir (Erim, 1997: 378-379).

Ayrıca bu dönemde çevre sorununun bir bütün olarak algılanması bir yana, somut sorunlara çözüm açısından da etkili girişimler görülmemektedir. Hükümet programlarında, siyasal partilerin program ve bildirgelerinde ve bu arada beş yıllık kalkınma planları ve bunlara dayalı yıllık programlarda çevre konusuna yalnızca birkaç cümle ile değinilmiştir. Çevre mevzuatı bakımından ise bu dönemde çevreye özgü hiçbir yeni düzenleme yapılmamıştır (Yılmaz Turgut, 2012: 42).

1980 - 1990 döneminde iki önemli gelişme olmuştur. İlk olarak Çevre hakkı 1982 Anayasa’sında yer almıştır. Söz konusu Anayasal gelişme ile birlikte Türkiye, 1982’den günümüze, çevre hakkının “Anayasal temel haklar ve ödevler” arasında yer aldığı az sayıdaki ülkelerden biri olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 56.

maddesi “Herkesin, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip...” olduğunu ve “Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemenin devletin ve vatandaşların ödevi...” olduğunu belirtmektedir. 63. madde ise devleti “tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlamakla ve bu amaçla gerekli önlemleri almakla” görevlendirmektedir (Erim, 1997: 373).

İkinci önemli gelişme, Türkiye yine bu dönemde, 11.8.1983’te yürürlüğe giren ve çevrenin korunması, geliştirilmesi ve kirletilmemesine ilişkin genel kuralların ve yükümlülüklerin belirtildiği çevre alanında genel bir çerçeve oluşturan bir “Çevre Kanunu”na sahip sayılı ülkelerden biri olmuştur (Erim, 1997: 373)

1990 sonrası döneme baktığımızda ise bu döneme damgasını vuran gelişmeler, Çevre Kanunu’na ait bazı yönetmeliklerin yapılması veya değiştirilmesi, bazı uluslararası ve bölgesel sözleşmelere taraf olunması gibi adımlarla sınırlanabilir. Bu dönemde önemli bir gelişme olarak Türkiye Çevre Eylem Planını (UÇEP) hazırlanmıştır. Ayrıca idare mahkemelerinin çevrecilerin açtıkları birçok davada çevre lehine karar vermeleri de bu dönem için önemli gelişmeleridir (Yılmaz Turgut, 2012: 44).

2000’li yıllarda çevre politikası ve hukukuna ilişkin gelişmelerin tamamen AB etkisiyle gerçekleştiği söylenebilir. AB’ne üyelik sürecinde, taahhüt altına girilen, çevre konusunu AB çevre mevzuatına uygun hale getirme zorunluluğunun gereği olarak çok sayıda yeni yönetmelik çıkarılmış, varolanlar da ya tamamen yenilenmiş ya da değiştirilmiştir (Yılmaz Turgut, 2012: 45).

5.1.4.2. Türk Çevre Hukukunda Geçerli İlkeler

Bu başlıkta Türk çevre hukukunda egemen olan dört temel ilkedenden bahsedilmekte, yasal dayanakları maddeleri ile birlikte açıklanmaktadır.

Katılım İlkesi (Bilgi ve Belge Edinme Hakkı): Bu hak ilk kez 2004’te yürürlüğe giren Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve buna ait yönetmelikle düzenlenmiştir. Buna göre hakkın sahibi herkeştir (Yılmaz Turgut, 2012: 170).

İhtiyat İlkesi: Bu ilkeye Çevre Kanunu’nda veya resmi belgelerde rastlanılmamaktadır. Bu konudaki temel veriler imzaladığımız bazı uluslararası

metinlerdeki (Rio Bildirgesi ile Biyoçeşitlilik, İklim Değişikliği sözleşmeleri) hükümlerle sınırlıdır (Yılmaz Turgut, 2012: 202).

ÇED yönetmeliğinde konuya ait açık bir hüküm olmasa da, ÇED'nin özünü ortaya koyan, "olabilecek olumsuz etkiler", "önleme" ve "değerlendirme" kavramları çerçevesinde ihtiyat ilkesi somutlaştırılabilir (Yılmaz Turgut, 2012: 202).

Kirleten Öder İlkesi: Kirleten, Çevre Kanunu 2. maddesine göre; *"Faaliyetleri sırasında veya sonrasında doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olan gerçek ve tüzel kişiler"* olarak belirtilmiştir. Sorumlular gerçek yada tüzel kişi, üretici ya da tüketici kısaca herkes olabilir. Kirletenmenin önlenmesi, sınırlandırılması ve mücadele için yapılan harcamaların kirleten tarafından karşılanması esastır (Kaboğlu, 1996: 78).

Kusursuz Sorumluluk İlkesi: Çevre Kanunu'nun 28/1. maddesine göre, çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar. Kirlenme için kusur şartı aranmadığından 'objektif' sorumluluk ilkesi geçerlidir. Çevreyi kirletenler, kusuru bulunmasa da sorumlu olacaklardır. Kirletme ve zarar verme eylemi gerçek kişi, özel hukuk tüzel kişileri veya kamu hukuku kişileri, yurttaş yada yabancı kısaca "herkesten" kaynaklanabilir. Kirlenme veya zarar doğrudan ya da dolaylı olarak meydana gelmiş olabilir (Kaboğlu, 1996: 80-81).

5.2. Çevre Hakkının Tarihçesi ve Gelişimi

Bu başlıkta Dünyada ve Türkiye'de çevre hakkının geçirdiği tarihsel sürece ve çevre hakkı açısından önemli görülen kurumsal örgütlenmelere ve konferanslara değinilmekte, aynı zamanda yasal gelişmelerin takip ettiği yol da açıklanmaya çalışılmaktadır.

5.2.1. Dünya'da Çevre Hakkının Gelişimi ve Tarihçesi

Uluslararası yaklaşım, çevreyi uluslararası topluluğun değerleri açısından ele almaktadır. Çevrenin uluslararası alana geçmesinin önemli bir nedeni de çevre kavramının kazandığı içeriktir. Çevreyi yerkürenin bütünü ve bunu saran, canlıların yaşamını sürdürdüğü hava tabakası olarak tanımlarsak, çevre tüm insanlığın ortak değeri olma niteliği kazanmaktadır. Bu durumda çevre, yerel, bölgesel ve ulusal

boyutların ötesinde tüm ulusların paylaştığı evrensel değerler bütünü haline gelmektedir (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 57).

Bölgesel ölçekteki olumlu gelişmeler halen Amerika ve Afrika kıtalarındaki insan hakları sözleşmeleri ile sınırlıdır. Çevre hakkına doğrudan yer verme bakımından öncülük 1981 tarihli **Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi**'ne ait olup 24. madde de "bütün halkların gelişmelerine elverişli, tatmin edici bir çevre hakkına sahip oldukları" belirtilmiştir (Yılmaz Turgut, 2012: 80).

Yine bölgesel düzlemde Amerika Devletleri Örgütü'nün **Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin** Ek Protokolü (1988) 11. maddesinde bireyler için "sağlıklı bir çevre hakkı" düzenlenmektedir. Bu hükme göre, "*herkes sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Taraf devletler ise çevrenin korunması, muhafazası ve iyileştirilmesi ile sorumludurlar*" (Özdek, 1993: 75).

AB düzeyindeki yeni gelişmelerden **Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nda**, çevre koruma başlıklı madde de, hak veya ödev şeklinde bir ifadeye yer verilmemiş, ancak yüksek düzeyde bir çevre korumasının ve çevre kalitesinin geliştirilmesinin birliğin politikalarına dahil edilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Yılmaz Turgut, 2012: 81).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), kendisine yapılan birçok başvuruyu, özellikle AİHS'in yaşama, özel yaşama ve aile yaşamına saygı ile mülkiyet ve adil yargılanma hakları çerçevesinde değerlendirmiştir. Mahkeme bu hakların geleneksel anlamlarını ve devletin bu çerçevedeki konumunu, çevrenin korunması yönünde genişleterek yorumlamıştır. Özellikle çevrenin bozulmasını dayanak alan çok sayıda başvuruda Sözleşmenin özel ve aile yaşamına saygı hakkına ilişkin 8.maddesinin ihlal edildiği sonucuna ulaşılması öğretide bu maddenin çevre hakkı maddesi olarak anılmasına neden olmuştur (Yılmaz Turgut, 2012: 82).

5 Haziran 1972 tarihinde Stockholm'de Dünya Çevre Konferansı, uzun ve yoğun süren çalışmalarının ardından "Dünya Çevre Bildirgesi"ni ilan etmiştir. Bildirgenin temel yaklaşımı 5. Madde de özetlenmektedir: "*Dünya üzerindeki herşeyin en değerlisi insandır*". Yine, Bildirge'nin 1. maddesinde yeni "insan hakları kavramı" şöyle ifade edilmektedir: "*Çevre, her iki yönüyle de, yani hem doğal çevre,*

hem de insan yapısı çevre olarak, insanoğlunun esenliği ve temel insan haklarından yararlanması için ve hatta hayatın kendisi için gereklidir". Yani, korunan ve yaşatılan çevre "temel insan hakkı" olarak tanımlanmıştır (Ekinçi, 1997: 156-157).

Stockholm Konferansı'nın çevre hakkı açısından önemi, ilk kez genel bir bildiriye sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının karara bağlanmış olmasından ileri gelmektedir. Konferansa katılan ülkeler çevre hakkını bireysel temel bir hak olarak kabul etmişlerdir (Özdek, 1993: 72).

Aynı zamanda Stockholm Bildirgesi, çevreyi koruma ve geliştirmede yurttaşların ve toplulukların sorumluluğunu vurgulamaktadır. Konferansta kabul edilen 97 sayılı Tavsiye Kararı, devletleri çevrenin yönetim ve denetimine katılımı (katılım hakkı) kolaylaştırmaya davet etmektedir (Kaboğlu, 1996: 104).

İkinci belge, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1982 de kabul ettiği **Dünya Doğa Şartı'dır**. Her ne kadar bu belgede çevre hakkından açıkça söz edilmemiş olsa da "insanın doğanın bir parçası olduğuna" değinilerek, ekosistemin tüm öğelerinin korunmasına ve bu bağlamda devletlerin sorumluluklarına ilişkin kurallar bulunmaktadır (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 319). Dünya Doğa Şartı'nda çevreyi koruma yükümlülüğü devlet, birey ve gruplara verilmiştir (Kaboğlu, 1996: 77).

Yine, Birleşmiş Milletler Örgütü'nce bağımsız bir komisyon olarak 1983 yılında kurulan **Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun**, 1987 yılında yayımladığı Ortak Geleceğimiz (Brundtland) adlı Rapor'un 1. İlkesinde, çevreden "temel bir insan hakkı" olarak söz edilmektedir: "*Bütün insanların, sağlık ve gönençleri için yeterli bir çevreye temel hakları vardır.*" Bu belge bir adım daha ileri giderek, 2.madde de, "*Devletlerin, çevreyi ve doğal kaynakları bugünkü ve yarınki kuşakların yararlanması için korumak ve geliştirmek zorunda oldukları*" belirtmektedir. Böylece, gelecek kuşakların da çevre hakkına sahip oldukları ifade edilmiştir. Komisyon, gelişmiş ülkelerin çevreye zarar veren ekonomik büyüme yolunun azgelişmiş ülkeler tarafından izlenmesinin yeryüzü için çevresel bir yıkımla sonuçlanacağı fikrinden hareketle, tüm ülkelere sürdürülebilir kalkınma yöntemini tavsiye etmektedir (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 317).

3-14 Haziran 1992 tarihinde **Rio de Janeiro’da** 178 ülkenin çeşitli düzeylerde temsil edildiği Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, Stockholm Konferansı’ndan sonra dünyanın ikinci büyük çevre etkinliği olarak kabul edilmektedir. Konferans, başlıca, yağmur ormanları ve biyolojik çeşitliliğin korunması, sera etkisi, ozon tabakasında incelmeye ile okyanus ve denizlerdeki kirliliğin önlenmesi gibi ülkeler ve kıtalararası çevre sorunlarında uluslararası ortak kararların alınması hedefine yönelmiştir. Rio Bildirisinin birinci ilkesi şu şekildedir: “*İnsanlar sürekli ve dengeli kalkınmanın merkezindedir. Doğa ile uyum içerisinde sağlıklı ve verimli bir yaşama hakları vardır.*” Söz konusu ilke, “insan merkezli” bir dünya anlayışını yansıtmaktadır. Konferans, çevre hakkını tanıyan evrensel bir çevre sözleşmesi ve daha çok yaptırım mekanizmaları içeren bağlayıcı belgelerle sonuçlanmaması nedeniyle bekleneni verememiştir (Özdek, 1993: 78-81).

Bunu, 2002 yılında Güney Afrika’nın Johannesburg kentinde düzenlenen **Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi** izlemiştir. Rio Zirvesi’nden o güne kadar sürdürülebilir kalkınma konusunda gelinen nokta değerlendirilmiş, neticenin çok da olumlu olmadığı tespit edilmiştir (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 42).

Diğer taraftan **Aarhus Sözleşmesi**, doğrudan çevreye ilişkin uluslararası metinler bakımından en önemli sözleşmedir. 30 Ekim 2001 yılında yürürlüğe giren sözleşmeyi Türkiye henüz imzalamamıştır (BM AEK, 2019). “Çevresel Konularda Bilgi ve Belge Edinme, Karar Alınmasına Katılım ve Adalet Erişme” başlıklı bu sözleşme de çevre hakkı katılım konusuyla ilişkilendirilerek düzenlenmiştir. 1. madde de, sözleşmenin kapsadığı hakların “...*şimdiki ve gelecek kuşakların her mensubunun sağlık ve refahına elverişli bir çevrede yaşama hakkı’nın korunmasına katkıda bulunmak için garanti altına alınması gerektiği*” belirtilmiştir. Sözleşmenin önsözünde ise önce “*herkesin sağlığı ve refahına elverişli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu*”, sonrasında da şimdiki ve gelecek kuşakların yararı için çevreyi koruma ve geliştirme ödevine dikkat çekilmiştir (Yılmaz Turgut, 2012: 83).

Çevre hakkı yalnızca ‘insan’ hakkı değildir. Bu hak aynı zamanda, insan dışında başta hayvan türü olmak üzere bütün canlı varlıklara aittir (Kaboğlu, 1996: 55).

Çevre hakkıyla ilgili tüzel belgelerin incelenmesi göstermektedir ki çevre hakkı, sahiplerine çevrelerinde olup biten ve çevreyi etkileyen olaylar hakkında bilgi edinme, çevreyle ilgili kararların alınması süreçlerine katılma ve bozulan çevrenin bozulmadan önceki durumuna getirilmesini yönetsel ve yargısal kurumlardan isteme yetkisi vermektedir. Kuşkusuz, bozulmuş eski haline getirme imkânının ortadan kalktığı durumlarda, kirletenden belli bir tazminatın istenebilmesi de bu hakkın sağladığı neticelerdendir (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 320).

5.2.2. Türkiye’de Çevre Hakkının Gelişimi ve Tarihçesi

Bu başlıkta ilk olarak Türkiye’de çevre hakkının geçirdiği tarihsel süreçten bahsedilmekte, sonrasında yasal zeminde çevre hakkının ortaya çıkışı ve gelişimi izah edilmektedir.

5.2.2.1. Tarihsel Gelişim

Türkiye’de çevre sorunsalının algılanış süreci, çevre felaketleri ile ortaya çıkmaya başlamıştır. Ülkemizde dış kaynaklı çevre felaketlerine, Boğazlar’da yaşanan tanker kazaları, Çernobil faciasının etkileri ve küresel ısınmanın da etkili olduğu seller ve toprak kaymaları örnek gösterilebilir. İç kaynaklı örnekler olarak, bazı göl ve ırmaklardaki kitlesel balık ölümleri ile bazı endüstriyel kazalar (Tüpraş-1999, Ataş-2004) sıralanabilir (Yılmaz Turgut, 2012: 24).

1960’lı yılların ortalarından itibaren Mimar ve Mühendis Odaları, çarpık ve plansız kentleşme, ulaşım, toprak spekülasyonu, gecekondu vb. sorunların yanı sıra, Ankara başta olmak üzere kimi yaşamsal çevre sorunlarına da değinmeye başlamışlardır. 1970’lerden sonra ise, çevrenin bütünüyle ilgilenen kuruluşların sayısının arttığı dikkati çekmektedir. Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Doğal Hayatı Koruma Derneği gibi kuruluşlar örnek gösterilebilir. Bunların tümünün sayılarının 250’yi geçmiş olduğu söylenebilir. Hepsini de çevrenin bozulmasını önlemek, çevre değerlerini korumak ve geliştirmek, bu konuda kamuoyunu bilinçlendirmek amacıyla olan bu kuruluşlar ve dernekler, teknik, bilimsel ve eğitici çalışmalar yapmış, ama iç politika ile doğrudan doğruya ilgilenmemişlerdir. Çalışmaları kamuoyunu etkilemekle sınırlı kalmıştır (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 324-325).

Çevreci girişimler ve bu nitelikli örgütler yetmişli yıllarda bazı az sayıda örnekle sınırlı kalmış, sayı ve etkililik bakımından artış seksenli yılların ortalarını bulmuştur (Yılmaz Turgut, 2012: 25).

Çevrenin öneminin vurgulandığı ayrı bir çevre bölümü, ilk kez, III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'na (1973-1977) girmiştir. Burada, kalkınmaya zarar verebilecek çevre politikalarının benimsenmeyeceği belirtilmiştir (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 524).

2014-2018 yıllarını kapsayan 10. Kalkınma Planında, kentsel dönüşüm ve konut, kentsel altyapı, kırsal kalkınma, çevrenin korunması, toprak ve su kaynakları yönetimi gibi başlıklar altında konu ayrı bir şekilde tahlil edilerek, şehirlerde aşırı ve niteliksiz büyüme, barınma, trafik, güvenlik, altyapı, sosyal uyum ve çevre sorunlarının önemini koruduğu belirtilmiş, politika önerileri sunulmuştur (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

5.2.2.2. Mevzuattaki Gelişmeler

Bu başlıkta Türk çevre hukukunda 1961 Anayasası'ndan başlayarak günümüze kadar çevre hakkının geçirdiği yasal sürecin gelişimi açıklanmaktadır.

Anayasal düzenleme: 1961 Anayasasının sağlık hakkını düzenleyen 49/1. maddesi; “devlet herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla ödevlidir.” çevre hakkı ile doğrudan ilişkili olan Anayasa maddesi olmuştur (Özdek, 1993: 123).

Türk anayasaları içinde çevre hakkına açıkça yer veren ilk anayasa, 1982 Anayasası'dır. Bu durum, çevre hakkının anayasalara girmeye başladığı 1970'li yıllar ve sonrasını kapsayan tarihsel süreçle uyumludur. 1982 Anayasası, sağlık hakkı ve çevre hakkını aynı maddede düzenlemiştir. “Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması” başlığı altında yer alan 56. maddenin 1. ve 2. fıkrasına göre, “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir” (Özdek, 1993: 124). 1982 Anayasası ‘sağlıklı ve dengeli’ nitelemesiyle yetinerek, çevrenin unsurlarına değinmemiştir (Kaboğlu, 1996: 58).

Çevre hakkı, tüm unsurları ile 56. maddede somutlaşmıştır: Hak sahibi ‘herkes’ tir. Hakkın yükümlüleri “devlet ve bireylerdir”. Hakkın konusu, “sağlıklı ve

dengeli bir çevrede yaşamaktır”. Hakkın karşısındaki ödev ise, “çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemektir”. Şu halde, bu maddenin çevre hakkını bir insan hakkı olarak düzenlediğini, normatif bir nitelik taşıdığını ve bireye sübjektif bir kamu hakkı tanıdığını kabul etmek gerekir. Böylece çevre hakkı, Türk pozitif hukukunda gerekli biçimsel değişikliği de gerçekleştirerek ‘‘korunan’’ bir hak konumuna ulaşmıştır (Özdek, 1993: 126).

Çevresel değerin bir insan hakkı olarak tanınması, ödev ve yükümlülüğün yerine getirilmemesi durumunda başvuru yollarının ve sonuçta yaptırımın açıkça öngörülmüş olmasını ifade eder. Anayasal tanıma, her şeyden önce, devlet içinde normlar hiyerarşisi bakımından bu yeni hakka üstün bir yer verir. Bu nedenle çevre korumanın önemini ortaya koyan bir anayasal hüküm, özel mülkiyet, ticaret ve sanayi özgürlüğü gibi haklarla çatışma durumunda çevresel değerin öne çıkarılmasına imkân verir. Anayasal koruma ile Yasama organı, çevrenin korunması veya çevre hakkının gerçeklik kazanması için gerekli düzenlemeler yapma konusunda anayasal yükümlülük altına sokulur (Kaboğlu, 1996: 41).

Çevre Kanunu’ndaki düzenleme: 2872 sayılı Çevre Kanunu’na 2006’da getirilen hüküm ile (md.3/e) Bakanlık ve yerel yönetimler vatandaşların ‘‘çevre hakkını kullanacakları’’ ‘‘katılım ortamını oluşturmakla’’ yükümlü kılınmış, böylece çevre hakkı dolaylı bir ifadeyle Kanuna girmiştir (Yılmaz Turgut, 2012: 80). Kanun’a göre; *‘‘Başta idare, meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere herkes, çevrenin korunması ve kirliliğın önlenmesi ile görevli olup bu konuda alınacak tedbirlere ve belirlenen esaslara uymakla yükümlüdürler.’’*

Çevre Kanunu ‘kırsal ve kentsel alanda arazi ve doğal kaynakları, su, toprak ve havayı, bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginlikleri ‘‘korunan değerler’’ olarak belirtmektedir (md.1). Kanun’un amacı, *‘‘...bugünkü ve gelecek kuşakların sağlık, uygarlık ve yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması...’’* olarak tanımlanmaktadır (Kaboğlu, 1996: 56-59).

5.3. Çevre Hakkının Korunmasına Yönelik İdari ve Yargısal Mekanizmalar

Bu başlık, Dünyada ve Türkiye’de çevre hakkının gerek yönetsel gerekse yargısal mekanizmalar aracılığı ile nasıl korunduğuna detaylı bir şekilde açıklama getirmektedir.

5.3.1. Dünya’da Yönetmel ve Yargısal Mekanizmalar

Bu başlık altında uluslararası çapta etkisi olan yönetsel mekanizmalardan öncelikle BM başta olmak üzere diğer kuruluşlar çevre ile ilgileri çerçevesinde anlatılmakta, sonrasında yargısal mekanizmalar olarak AIHM dışında Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi ve Afrika İnsan ve Uluslar Hakları Mahkemesi ele alınmaktadır.

5.3.1.1. Dünya’da Yönetmel (İdari) Mekanizmalar

Bu başlıkta, Dünya’da yönetsel mekanizmalar en geniş ve etkili olan kurumlardan bölgesel örgüt ve kurumlara doğru bir sıralama ile açıklanmaktadır.

Birleşmiş Milletler: Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı, 5 Haziran 1972’de **Stockholm’de** toplanmış, yayınlanan bildirmede insan-çevre ilişkilerine, insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerine, iktisadi gelişme sorunlarına, uluslararası örgütlere ve hukuka değinilmiş, uluslararası işbirliği ve dayanışmaya vurgu yapılmıştır (Hamamcı, İnsan Çevre Toplum, 1997: 401).

3-14 Haziran 1992 tarihlerinde Rio de Janerio’da yapılan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı (**Rio Konferansı**), ulusların, çevreye duyarlı yönetim şekilleri benimsemelerine yönelik bir dizi ilkenin kabulü açısından önemlidir. Bu bağlamda bir eylem planı olan Gündem 21’in yanı sıra Rio Bildirisi ile Orman Prensipleri de kabul edilmiştir. Ayrıca Konferans sırasında, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ile Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi imzaya açılmıştır. Rio Konferansı’nda alınan kararlar çerçevesinde hazırlanan BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi ise 1994 yılında imzaya açılmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2019).

Rio Konferansı’nda ortaya çıkan sonuçların takibi ve ülkelerin Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşma çabalarının uyumlu hale getirilebilmesi için 26 Ağustos-

4 Eylül 2002 tarihleri arasında **Johannesburg’da** “Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi” gerçekleştirilmiştir. (Dışişleri Bakanlığı, 2019).

4 Eylül 2002 tarihinde dünya kamuoyuna açıklanan Johannesburg Sürdürülebilir Gelişme Bildirisi, 37 ilkeden oluşmaktadır. Bildirinin temel özelliği, devletlerin sürdürülebilir gelişmeyi ortaklaşa sağlamak ve korumak konusundaki kararlı iradeleri olmuştur (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 459-461).

Bu çabaların bir devamı olarak, 1992 Rio konferansından 20 yıl sonra, 20-22 Haziran 2012’de Rio de Janeiro’da BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20) düzenlenmiştir. Rio+20 Zirvesi sonucunda “İstedığımız Gelecek” isimli, kalkınma için yol haritası niteliğinde bir sonuç belgesi kabul edilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2019).

BM öncülüğünde çevre ile ilgili yapılan diğer bir çalışma olarak **Kyoto Protokolü**, 1997’de 169 ülkenin katılımıyla Japonya’nın Kyoto şehrinde imzalanmıştır. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne ek niteliğinde uluslararası bir anlaşmadır (Dünyaatlası, 2017). Kyoto Protokolü’nü imzalayan ülkeler tarafından sera etkisine neden olan karbondioksit ve diğer gazların salınımının azaltılması veya bunun yapılamaması durumunda ise salınım ticareti yolu ile haklarının artırılması taahhüt edilmiştir. Kyoto Protokolü ile ülkeler tarafından atmosfere salınan karbon miktarının 1990 yılındaki düzeylerine düşürülmesi öngörülmüştür. 1997 yılında imzalanan Kyoto Protokolü 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu noktada protokolün imzalanması ile yürürlüğe girmesi arasında geçen sürede küresel emisyonlar önemli ölçüde artmıştır. Hollanda Çevre Değerlendirme Ajansı'na göre dünya çapında emisyonlar 1990'dan 2009'a kadar yaklaşık% 40 oranında artmıştır (Guardian, 2011). Atmosfere en fazla sera gazı salınımında %24'le başı çeken Çin'i ABD, Avrupa Birliği ülkeleri, Hindistan, Brezilya ve Rusya izlemektedir (BBC, 2016).

2004 yılında, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne taraf olan ancak uzun süre Kyoto Protokolü’nü imzalamayan Türkiye tarafından 06 Şubat 2009 tarihinde imzalanmıştır.

BM Bağlı Kuruluşlar: Stockholm Konferansı'nın ardından Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, kurumsallaşma noktasında önemli bir adım atarak, Çevre Programı için bir Yönetim Konseyi kurmuş ve faaliyetlerine Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) çerçevesinde devam etmiştir (Özdek, 1993: 73).

Çevreye yönelik ilk girişimlerin Birleşmiş Milletler'e bağlı uzmanlık kurumlarınca yürütülmesi olağan bir durumdur. Gelişen dünya koşullarında, Birleşmiş Milletler 1972 Stockholm Konferansı öncesinde de bazı uzmanlık kurumları ile çevre ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilenmeye başlamıştır. Bu kurumlar olarak; Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Besin ve Tarım Örgütü (FAO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) sayılabilir (Hamamcı, 1997: 402).

Dünya Bankası: Gelişmekte olan ölkelerin çevre sorunlarının çözümünde rol üstlenen bir diğer kurum da Dünya Bankası'dır. Banka gerçekleştirdiği doğrudan yatırımlarda (finansal aracı kuruluşlar yoluyla sağlanan proje finansmanı ve kurumsal finansman dahil), daha çok kalkınma fırsatı oluşturulabilmesi için, müşterilerinden çevresel risk ve etkilerin yönetilmesinde şart koştuğu standartların uygulamasını talep etmektedir (DB, 2019).

Küresel Çevre Fonu (GEF): Küresel Çevre Fonu 1991 yılında kurulan, kalkınmakta olan ölkelerin kullanımına açık bağımsız bir finans kurumudur. Küresel çevre koruma konularında projelere finansal destek vermektedir. GEF Fonu tarafından, 1991 yılından bugüne kadar, 178 ölkede 1950 adet proje için destek verilmiştir. Bu kapsamda; GEF Fonu'ndan toplam 7.4 milyar Dolar hibe dağıtılmış, buna karşılık ise 28 milyar Dolar ulusal katkı sağlanmıştır. Diğer taraftan GEF Fonu'ndan STK'lara da, 7000 küçük ölçekli proje ile doğrudan katkı sağlanmıştır (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2019).

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD): OECD'nin Çevre Politikaları Komitesi, üye ölkelerin çevre sorunlarının ekonomik olarak etkin biçimde ele alınmasını sağlayacak politikaların geliştirilmesi ve uygulanması için somut tavsiyelerin oluşturulmasına ve deneyimlerin paylaşılmasına yönelik tartışma platformu sağlayarak destek vermektedir. OECD'nin bu kapsamda yürüttüğü faaliyetlerin en önemlilerinden birini "OECD Çevresel Performans Raporları" oluşturmaktadır. Tüm OECD üyesi ölkeler ve hatta, bazı OECD dışı ölkeler için de

hazırlanan Çevresel Performans Raporları, ülkelerin çevre yönetimi alanındaki performanslarının periyodik olarak incelemesini yapmaktadır (İstemil, Sayı 32: 35).

Avrupa Birliği (AB): Roma Antlaşması'nın önsözündeki "...halkın yaşam ve çalışma koşullarının sürekli iyileştirilmesi..." amacının, çevre sorunlarının yoğun olduğu bir ortamda gerçekleştirilemeyeceğinin bilincinde olarak bir çevre koruma politikasının oluşturulması için AB Çevre Eylem Programlarından ilk ikisi 1970'lerde hazırlanmıştır (Yılmaz Turgut, 2012: 35).

Dört Çevre Eylem Programının temel politikası kirliliğin önlenmesi iken, 5. Çevre Eylem Programının temel politikası, sürdürülebilir kalkınma ve sorumluluğun paylaşılması ilkesidir. "Çevre 2010: Geleceğimiz, Tercihimiz" başlıklı 6. Çevre Eylem programının öncelikli hedefleri: İklim değişikliği, doğa ve biyolojik çeşitlilik, çevre ve sağlık, doğal kaynaklar ve atıklar olarak belirlenmiştir (AYM, 2019).

31 Aralık 2020 tarihine kadar geçerli olması öngörülen 7. Çevre Eylem Planı kapsamında öncelikli hedefler olarak: Doğal sermayesinin korunması, muhafaza edilmesi ve güçlendirilmesi, yeşil, rekabetçi düşük karbon ekonomisine geçişin sağlanması gibi konular belirlenmiştir (AB Başkanlığı, 2019).

Avrupa Konseyi: Avrupa Konseyi çevre konusunda öncü bir rol üstlenmiştir. İlk kez 1962 yılında, Doğanın ve Doğal Kaynakların Korunması için Avrupa Uzmanlar Komitesi'ni kurmuş, 1964 yılında ise Su Kirliliği Komitesi'ni hayata geçirmiştir. Sürekli bir şekilde Avrupa devletlerini ve kamuoyunu çevre konularıyla ilgilendirmeye, bilinçlendirmeye çalışmıştır (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 467).

Çevre Amaçlı Bölgesel Örgütlenmeler: 1976 yılında Barcelona'da imzalanan Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi ve Akdeniz Eylem Planı, 1992'de Bükreş'te kabul edilen Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi, Tuna nehri ve Baltık denizinde yürütülen çalışmalar bu düzeyde değerlendirilebilir (Hamamcı, 1997: 410).

5.3.1.2. AİHM Dışındaki Yargısal Mekanizmalar

Araştırmanın temel kurumu olan AİHM detaylı olarak daha sonra anlatılacağından bu başlıkta, uluslararası yargısal kurum olarak iki Mahkeme kısaca açıklanmaktadır.

Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi: Mahkeme, görevi Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesini uygulamak ve yorumlamak olan, Amerikan Devletler Örgütü'nün özerk bir yargı organıdır. Mahkeme hem çekişmeli davalara bakma yetkisine hem de danışma yetkisine sahiptir. Amerikan Devletleri Örgütü Genel Kurulu tarafından seçilen yedi yargıçtan oluşur. (Amerikan Devletleri Örgütü, 2019)

Afrika İnsan ve Uluslar Hakları Mahkemesi: Mahkeme, Afrika ülkeleri tarafından Afrika'da insanlar ve ulusların haklarının korunmasını sağlamak için kurulmuş bir kıta mahkemesidir. Afrika Komisyonunun İnsan ve Halkların Hakları konusundaki işlevlerini tamamlar ve pekiştirir (Afrika Mahkemesi, 2019).

5.3.2. Türkiye'de Yönetimsel ve Yargısal Mekanizmalar

Bu başlık Türkiye'de çevre hakkının kullanılmasını ve korunmasını sağlayan yönetimsel ve yargısal kurum ve mekanizmaları ele almaktadır.

5.3.2.1. Türkiye'de Yönetimsel Mekanizmalar

Türkiye'de yönetimsel mekanizmalar açısından özellikle merkezi teşkilat olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile yerel teşkilat olarak Belediyeler ele alınmakta, ayrıca çevre yönetiminin araçları kısaca açıklanmaktadır.

5.3.2.1.1. Yönetimsel Kuruluşlar

Bu alt başlıkta yönetimsel kuruluş olarak doğrudan çevre ile ilgili bakanlık teşkilatı ile yerel örgütlenme olarak belediyelerin görev ve yükümlülükleri anlatılmaktadır.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile Çevre ve Orman Bakanlığı kaldırılarak kurulmuştur. Yürürlükteki mevzuatta bu iki bakanlığa verilmiş olan görevlerden Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na devredilmiş olanlar yanında, yeni bakanlığın çevreyle ilgili görevleri 644 sayılı Kararnamede belirlenmiştir: Örneğin, Çevrenin korunması, iyileştirilmesi ile çevre kirliliğinin önlenmesine yönelik prensip ve politikalar tespit etmek, standart ve ölçütler geliştirmek, programlar hazırlamak vs. görevleri bulunmaktadır.

Diğer Bakanlıklar: Tarım ve Orman Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı

ile Sağlık Bakanlığı çevre konusunda doğrudan yada dolaylı görev ve sorumlulukları olan bakanlıklardır.

Belediyeler: Belediye Kanunu'nun, 14. ve 15. maddeleri, belediyelerin çevreye ilişkin görev, yetki ve sorumlulukları konusunda ayrıntılı hükümler içermektedir. Örneğin 14.madde de, yerel nitelikte olmak koşuluyla imar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel altyapı, çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık, ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar oluşturulması belediyelerin görevleri arasında yer almıştır.

5.3.2.1.2. Çevre Yönetiminin Araçları

Çevre idaresinin oluşturulması, çevre korumasında kamu makamlarının görev, yetki ve sorumluluğunu ifade etmektedir. Gerçekten çevre korumasında esas olan önleyici önlemlerin alınması ve gerekli mekanizmaların oluşturulmasıdır. İdari makamlar yasa gereği doğrudan harekete geçebilecekleri gibi, bireylerin başvurusu üzerine de önlemler alabilmektedir. Bu bakımdan bireysel şikâyet yanında, toplu dilekçeler de sıkça kullanılan bir yöntemdir (Kaboğlu, 1996: 115).

Yasaklar ve Önlemler: Çevrenin korunmasına ilişkin yasakların başında, her türlü atık ve artığı, çevreye zarar verecek biçimde alıcı ortama vermek gelmektedir. Yasa, kirlenme olasılığının bulunduğu durumlarda idareyi, kirlenmeyi önlemekle ve eğer kirlenme meydana gelmiş ise, kirlenmeyi durdurmak, kirlenmenin etkilerini azaltmak ve gidermek için gerekli önlemleri almakla yükümlü kılmıştır. Çevre Yasası'nda yer alan kurallara uyulup uyulmadığını denetlemek yetkisi ise Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na aittir (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 540-542).

İzin Alma: Tehlikeli madde ve atıkların uluslararası transferi (Basel Sözleşmesi ve AB'nin ilgili düzenlemesi) ile GDO'nun uluslararası ticaretinde benimsenen usulde, ilgili transfer ya da ticaretin yapılabilmesi alıcı ülkeye bildirimde bulunularak yazılı onayının alınmasına bağlanmıştır (Yılmaz Turgut, 2012: 192).

Çevre yönetimi, çevre hakkının gerçekleştirilmesi yada oluşan bir çevre sorununun en başta önlenerek tedbir alınması veya daha sonradan sorumlulukları tespit edilenlere karşı harekete geçilmesi noktasında, etkin ve yerinde uygulanması halinde amacı sağlayacak olan **şu enstrümanlara da** sahiptir: Ekonomik araçlar olarak idari

para cezaları verilmesi, ÇED uygulamalarında olduğu gibi yönetimin halka danışması, gerekirse toplumu ve gelecek kuşakları etkileyecek çok büyük ve önemli kararlarda (örneğin nükleer santral kurulması kararında) referandum yapılması, belirlenecek kirlilik limit değerleri ile kirliliğin etkisinin minimize edilmesi ve son olarak idare tarafından yapılacak kirlilik kontrolleri.

5.3.2.2. Türkiye’de Yargısal Mekanizmalar

Bu başlıkta ilk olarak Türkiye’de çevre hakkının yargısal koruma açısından kaynakları açıklanmakta, sonrasında çevre hakkının yargı kurumları yolu ile nasıl korunduğu anlatılmaktadır.

5.3.2.2.1. Yargısal Mekanizmanın Kaynakları

Bu alt başlıkta yargı faaliyetinin temel kaynağı olarak başta Anayasa olmak üzere diğer mevzuat kaynakları açıklanmaktadır.

Anayasa: 1982 Anayasası’nda, çevre ile doğrudan doğruya ve dolaylı olarak hükümler yer almaktadır. Çevreyi doğrudan doğruya ilgilendiren 56. madde de şöyle denilmektedir: *“Herkes sağlıklı ve dengeli çevrede yaşamak hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek, devletin ve vatandaşların ödevidir.”*

Öte yandan, Anayasa’da, çevreyi dolaylı olarak ilgilendiren maddeler de vardır. Örneğin, 43. madde, kıyıların, devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunduğunu, 63. madde tarih, kültür ve doğa varlıklarının korunmasına ilişkin ilkeleri, düzenlemiştir. 169. ve 170. maddeler ise, ormanların korunması ve geliştirilmesi için gerekli önlemleri almakla devletin görevlendirildiğini açıklamaktadır.

Çevre Kanunu: Çevre Kanunu’nun amacı 1. madde de, ‘bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamak’ ifadesi ile belirtilmiştir. Çevre Kanunu 2. maddesinde, *“Sürdürülebilir çevre: Gelecek kuşakların ihtiyaç duyacağı kaynakların varlığını ve kalitesini tehlikeye atmadan, hem bugünün hem de gelecek kuşakların çevresini oluşturan tüm çevresel değerlerin her alanda ıslahı, korunması ve geliştirilmesi sürecini”*, *“Sürdürülebilir kalkınma ise: Bugünkü ve gelecek kuşakların,*

sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişmeyi,” ifade etmektedir. Çevre Yasası’nın dayandığı temel ilkeler, 3. madde de belirtilmiş olup katılım ilkesi, önleme ilkesi ve kirleten öder ilkesi örnek olarak verilebilir.

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yönetmeliği: Yönetmeliğin 4. maddesinde ÇED; *“Gerçekleştirilmesi planlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmalar”* olarak tanımlanmıştır.

(ÇED), çevre bozulmasının önlenmesinin ve sürdürülebilir gelişmenin ayrıcalıklı aracı olarak birçok ülkede yaygınlık kazanmıştır. Bu usul çevreyi koruma genel ilkesinin en önemlilerinden biridir. Sadece büyük kuruluş ve yatırımlarla değil, çevreyi etkileyebilecek planlara, programlara ve hatta yasalara ÇED’i uygulama eğilimleri artmaktadır. ÇED raporunun objektif olması esastır. ÇED raporunun hazırlanması ve uygulanmasında idarenin etkinliği, halkın bilgilendirme ve katılım hakkına sahip olmasına bağlıdır (Kaboğlu, 1996: 109).

Stratejik ÇED Yönetmeliği: Kavram, ÇED kavramından daha geniştir. Ekonomik etkinlik ya da yatırımların çevre üzerindeki etkilerini, belirli bir projeye özgü olmak üzere değil, çevre üzerindeki tüm unsurlarıyla değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Stratejik ÇED, “ilgilendiği alanı bir bütün olarak ele alan ve bölgenin tüm çevresel özellikleri inceleyen, bu çevrenin risk değerlendirmesini ve risk planlamasını yapan, alanın yaşam kalitesini ölçen ve yaşam kalitesinde meydana gelecek değişimleri toplumsal göstergeler aracılığıyla ölçmeye çalışan, alanın taşıma kapasitesini belirleyen, kamu organlarıncı yürürlüğe konulmuş olan kullanım planları ile çevresel koruma endişeleri arasında anlamlı bağlar ve dengeler kuran bir ÇED raporu” olarak tanımlanmaktadır (Yaşamış, 2003, 136 aktaran Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 563).

Türk Ceza Kanunu’nda Çevre Suçları: Yasaya dayanmayan suç ve ceza olamayacağı için, çevre suçunun her şeyden önce, yasal bir dayanağının bulunması

gerekmektedir. Eylül 2004'te kabul edilen 5237 sayılı yeni Türk Ceza Yasası'nın Çevreye Karşı Suçlar başlığını taşıyan bölümünde 4 madde çevreye ve kente karşı işlenen suçları düzenlemektedir.

Birincisi, çevrenin kasten kirletilmesi suçudur (m.181). Buna göre, *“ilgili yasalarda belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek biçimde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten veren kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır...”*

İkinci çevre suçu, çevrenin taksirle kirletilmesi fiilidir (m.182). *“Çevreye, zarar verecek biçimde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya verilmesine taksirle yol açan kişi, adli para cezası ile cezalandırılır.”*

Üçüncüsü, gürültüye neden olma suçudur (m.183). Buna göre, *“ilgili yasalarda belirlenen yükümlülüklerle aykırı olarak, başka bir kimsenin sağlığının zarar görmesine elverişli bir biçimde gürültüye yol açan kişi, iki aydan iki yıla kadar hapis cezası veya adli para cezası ile cezalandırılır.”*

Dördüncü olarak da, yasa, imar kirliliğine neden olmayı bir kent ve çevre suçu olarak düzenlemiştir (m. 184). Buna göre, *“yapı izni alınmadan ya da alınmış izne aykırı olarak yapı yapan ya da yaptıran kişi iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır...”*

Çevre Kanunu'nda Cezalar: Çevre Yasası'nın 26. maddesinde adli nitelikteki cezalara yer verilmiştir. Bu maddede, yasanın 12. maddesinde öngörülen bildirim ve bilgi verme yükümlülüğüne aykırı olarak yanlış ve yanıltıcı bilgi verenler için altı aydan bir yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür. Bu maddede ayrıca, Çevre Yasası'nın uygulanmasında yanlış ve yanıltıcı belge düzenleyenler ve kullananlar için Türk Ceza Kanunu'nun belgede sahtecilik suçuna ilişkin kurallarının uygulanacağı ifade edilmiştir. Diğer taraftan Çevre Kanunu'nda yazılı olan eylemler için verilecek cezalar, başka yasalardaki cezaların uygulanmasına engel değildir (m.27).

5.3.2.2.2. Çevrenin Yargı Yoluyla Korunması

Çevre hakkının tanınması başvuru hakkı ile yetkili bir mahkeme önünde gerçek bir dava hakkını da sağlamalıdır. Başvuru hakkı, hak arama özgürlüğünün çevre hakkı yönünden kullanılmasıdır. Çevre değerleri karşısında yükümlülükleri yerine

getirmeyenlere ve çevreye zarar verenlere karşı başvuru yoluyla sorumlular ortaya çıkarılarak, idari, hukuki ve cezai yaptırımlar uygulanmazsa, çevre hakkının normatif değerinden, bağlayıcı özelliğinden bahsedilemez (Kaboğlu, 1996: 115-118).

Yargıya başvurma hakkı, bilgi edinme ve kararlara katılım ile birlikte katılımcı hakların bir parçasıdır. Yurttaşların yargı organlarını harekete geçirmesi, çevre politikalarına halkın katılımını sağlayan etkili bir yoldur. Aarhus Sözleşmesi, kamu makamlarının karar, eylem ya da eylemsizliğinin içerik ve oluşturulma süreci açısından hukuka uygunluğunun yargısal denetimi için, bir çıkarı ya da hakkı zedelenenlerin yargıya başvuru hakkını taraf devletin güvence altına alacağını belirtir. Yargıya gitmeden önce, karar ya da eylemin yeniden gözden geçirilmesi için ilgili idareye başvuru yapılabilir (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 412).

Bu konuda Çevre Kanunu'nun, çevre hakkının sahiplerince kullanılma olanağını belirleyen tek hükmü 30. maddesidir: “Çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan gerçek ve tüzel kişiler, idari makamlara başvurarak bu faaliyetin durdurulmasını isteyebilirler”. Bu madde ile çevreyi kirleten veya bozan faaliyetlere karşı yönetimin haberdar edilerek harekete geçirilmesi amaçlanmıştır. Bu başvurudan bir sonuç alınamaması durumunda, sorunun hukuksal yönü yönetsel yargı yoluna başvurularak tartışılabilecektir (Özdek, 1993: 144).

İdare hukuku Açısından Çevre Hakkı'nın Korunması: İdarenin sorumluluğu ilkesi, çevre hukukunda da geçerlidir. Bu ilke çevre açısından anayasal bir dayanağa da sahiptir (m.56). Çevre hakkının başlıca muhatabı olarak devlet ve idare, çevreyi korumakla yükümlü olduğu gibi, yetkili ve sorumludur. Çevreyi kirletenleri izleyip soruşturmada, hava kirliliğini ölçmede ve denetlemede, ayrıca ilgili yönetmelikleri çıkarmada gösterdiği özensizlik sebebiyle İdare'nin Anayasa'nın 129. maddesi ve Devlet Memurları Kanunu 13. maddesi bağlamında “görev kusuruna” istinaden sorumluluğu bulunmaktadır (Kaboğlu, 1996: 84).

Yönetsel Yargıdan Örnek: Danıştay Onuncu Dairesi'nce alınan bir kararda belirtildiği gibi, bir menfaatin, kişisel bir menfaat sayılabilmesi, iptali istenilen işlemin doğrudan doğruya davacı hakkında tesis edilmesini gerektirmemektedir (E. 2007/985, K. 2007/3950, T. 10.7.2007). Yurttaşın yaşadığı belde, semt ya da kentte çevrenin korunması konusunda kişisel menfaatinin varlığı kabul edilmektedir. Danıştay İdari

Dava Daireleri Genel Kurulu'nun kararında bu açıkça vurgulanmaktadır: “Çevrenin, tarihi ve kültürel değerlerinin korunması, imar uygulamaları gibi kamu yararını yakından ilgilendiren konularda vatandaş, belde ya da semt sakini sıfatıyla dava açabilir.” (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2012: 651).

Danıştay ve İdare Mahkemeleri, çevre ve şehircilik hukuku alanında dernekler, vakıflar ve kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları tarafından açılan davaları kabul etmektedir (Kaboğlu, 1996: 123).

6. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ VE ÇEVRE HAKKI

Bu başlık altında öncelikle AİHM hakkında genel olarak bilgi verilmekte, sonrasında AİHM'in çevre hakkını Sözleşme'nin hangi maddelerine dayanarak koruduğu anlatılmakta ve son olarak Mahkeme aşamasından önce ve sonraki süreçler ele alınmaktadır.

6.1. AİHM'e Genel Bakış

AİHM 1959 yılında kurulan uluslararası bir mahkemedir. AİHS'de düzenlenen medeni ve siyasal hakların ihlal edildiğini iddia eden bireysel veya devlet başvuruları hakkında hüküm verir. 14 Kasım 1960 tarihinde ilk kararını (Lawless/İrlanda) veren Mahkeme, yaklaşık elli yıl içerisinde 10,000'den fazla karar vermiştir. Bunlar ilgili ülkeler açısından bağlayıcıdır ve hükümetlerin mevzuatlarını ve idari uygulamalarını değiştirmelerine neden olmuştur. Mahkeme'nin ortaya koyduğu içtihatlar, AİHS'i yaşayan güçlü bir araç haline getirmektedir. Mahkeme, Sözleşme'yi onaylayan 47 Avrupa Konseyi üye devletindeki 800 milyon vatandaşın insan haklarına saygı gösterilmesini denetler (AIHM, 2019).

Mahkeme resen hareket etmemektedir. Mahkeme, bireysel ya da devletlerarası başvurular yoluyla, Sözleşme'nin ihlal edildiğine dair iddiaları incelemeye yetkilidir. Davalar, haklarının ihlal edildiğini düşünen kişiler veya devletler tarafından doğrudan Mahkeme'ye sunulabilir. Mahkeme kurulduğundan bu yana hemen hemen bütün başvurular kişiler tarafından yapılmıştır (AİHM, 2019).

Mahkeme öncelikle bir başvurunun kabul edilebilirliğine bakmaktadır. Kabul edilebilmek için başvurunun Sözleşmede ortaya konan bazı koşulları yerine getirmesi gereklidir. Örneğin, başvuru sahipleri "bütün iç çareleri denediklerini" (genel olarak söylemek gerekirse ülkenin en üst mahkemesinin iddialarını kabul etmemesi) kanıtlamaları gerekmektedir. Eğer başvuru kabul edilebilir bulunursa, Mahkeme tarafları (başvuru sahibi ve ilgili üye devlet) dostça bir anlaşma için cesaretlendirir. Örneğin, bir ülke tazminat ödemeye razı olduğunda başvuru geri çekilebilir. Eğer dostça bir anlaşma olmazsa Mahkeme Sözleşmenin ihlal edilip edilmediğine bakar (AİHM, 2019).

Mahkeme'nin hükümleri bağlayıcıdır: bir ihlal bulduğu takdirde sorumlu ülke, benzer bir ihlalin tekrar etmemesine yönelik tedbirleri almaya ve mağdurun uğradığı zararları karşılamaya mecburdur. Bir ihlal kararı verildiğinde, Mahkeme dosyayı Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne gönderir. Bu kuruluş, ilgili ülkeyle ve kararların yerine getirilmesinden sorumlu bölüm ile birlikte, bu kararın nasıl uygulanacağı ve buna benzer yeni ihlallerin nasıl engelleneceği konusundaki önlemleri belirler. Bu, bazı genel önlemlerin alınması, özellikle yürürlükteki mevzuatın değiştirilmesiyle ve gerekirse bireysel önlemlerin alınmasıyla gerçekleştirilebilir (AİHM, 2019).

6.2. AİHM'de Çevre Hakkına Yaklaşım

AİHM sözleşme hükümlerini sadece lafzi yorumlamamakta, gerektiğinde öteki yorum metodlarına da (tarihi veya statik, dar veya geniş yorum) başvurarak sözleşmenin " özel niteliği, amaç ve konusu, günümüz toplumunun değer hükümleri ve ihtiyaçları, her alanda saptanan değişim ve gelişmeleri göz önünde tutarak, "evrimsel" ve "ileri götürücü" yorumla sözleşmeyi uygulamaktadır (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2011: 142).

AİHM çevre hakkı ile ilgili yargılamalarda AİHS'in şu maddeleri çerçevesinde değerlendirme yapmakta ve hüküm vermektedir:

2. madde (Yaşam hakkı); *Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu*

cezanın infaz edilmesi dışında, hiç kimsenin yaşamına kasten son verilemez... (AİHM, 2019).

2. madde herkesin yaşama hakkını korumaktadır. Bu madde, yaşama hakkı olmadan Sözleşmede yer alan diğer haklardan yararlanılamayacağından dolayı AİHS'in en önemli maddelerinden biridir. Madde devletlere bir takım önemli sorumluluklar getirmektedir: Kasıtlı bir şekilde hayatın alınmasına karşı durma sorumluluğu, insan hayatını korumak için gerekli tedbirleri alma sorumluluğu. Mahkemenin pratik kararlarına göre devletler, çevresel tehlikelere karşı kişilerin sağlığını korumak için gerekli her türlü tedbiri almalı ve her türlü çevresel tehlikeyi önlemelidir (AİHM, 2019).

Öneryıldız davasında (30 Kasım 2004/Türkiye) Mahkeme, birçok Türk makamının, Ümraniye belediye çöplüğünün yakınlarında yaşayan insanlar için gerçek ve açık bir risk bulunduğu bilgisine sahip olduğunun ya da bilmesi gerektiğinin anlaşıldığını, Sözleşme'nin 2. maddesi uyarınca yetkili makamların bölgedeki bireyleri korumaya yönelik gerekli ve yeterli koruyucu işletim önlemlerini almalarını gerektiren pozitif yükümlülükleri olduğunu, tehlikeli bir eylemin yürütülmesinden kaynaklanan ölümcül kazayla bağlantılı olarak, yaşama hakkının "kanunla" yeterince güvenceye alınmaması ve gelecekte insan hayatını tehlikeye atan benzeri davranışları caydıran yasaların yeterli koruma sağlamaması dolayısıyla, devlet görevlilerinin insanları maruz kaldıkları acil ve bilinen risklerden korumak için hiçbir önlem almamaları sonucunda, Ümraniye gecekondü bölgesi sakinlerinin hayatına mal olan 28 Nisan 1993 tarihli üzücü kazaya yol açan olaylar dizisinde rol oynadığı, bu sebeplere istinaden, Sözleşme'nin 2. maddesinin esas itibarıyla ihlal edildiğine oybirliğiyle karar verilmiştir. (101,109,118. Paragraflar)

Ekleme gerekir ki “ üçüncü kuşak haklar “ olarak adlandırılan çevre hakkı, barış hakkı gibi kolektif haklar yaşam hakkının sınırlarını şimdilik en azından teorik olarak genişletmiş bulunmaktadır (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2011: 160).

6. madde (Adil yargılanma hakkı); *Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde*

görülmesini isteme hakkına sahiptir... (AİHM, 2019).

8. madde (Özel ve aile hayatına saygı hakkı); *1. Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir. 2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir* (AİHM, 2019).

Madde, korunan hakların tanımını vermemektedir. Hükümdeki özel hayat ve aile hayatı gibi kavramların belirgin bir içeriğe sahip bulunmadığını kabul etmek gerekir. Devletin "saygı" mükellefiyeti gereği yüklendiği pozitif mecburiyet sınırlarını tespit etmek güçleşmektedir (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2011: 330).

Sözleşmenin 8. maddesi özel ve aile hayatını, konut ve haberleşme haklarını korumaktadır. Bir devlet kişinin özel hayatına müdahale edemez; aynı zamanda kişinin moral ve fiziksel sağlığını koruma görevi de vardır. AİHM, "özel ve aile yaşamına" geniş bir yorum getirerek hakkı korumaktadır (AİHM, 2019).

Mahkeme López Ostra/İspanya davasında, 8. maddenin çevresel rahatsızlık konusunda da tamamen uygulanabileceğini göstermiştir. Çevre kirliliği ve sağlığa zararı arasında illiyet bağı olduğunu kanıtlama konusunda yaşanabilecek zorluklar göz önünde bulundurularak, meskeni civarında kurulan arıtma tesisinin neden olduğu duman pis koku ve gürültünün aile halkının sağlığını ve günlük hayatı çekilmez kıldığı şikayetini konu alan López Ostra davasında Mahkeme'nin 8. maddenin sağlığa gerçek biçimde zarar verilmesinin şart koşulmadığını kabul etmiş olması önemlidir. Davayı değerlendiren Mahkeme şu sonuca ulaşmıştır: Doğal olarak, ağır çevre kirliliği bireylerin sağlığını etkileyebilir ve sağlıklarını ciddi biçimde tehlikeye sokmadan, özel ve aile hayatlarını olumsuz etkileyecek biçimde konutlarında yaşamalarını önleyebilir (51. paragraf). Ağır çevre kirliliğinden dolayı sağlığı tehdit eden riskler olduğunda, etkilendiğini iddia edebilecek kişilerin, Sözleşme'nin 8. maddesine göre ilgili yetkililerden bu riskler konusunda bilgi alma hakkına sahip olabilecekleri görülmektedir (Kilkelly, 2001: 106).

Keza İtalya da kimyevi maddeler üreten bir fabrikanın arz ettiği kaza tehlikeleri konusunda mahalli halka bilgi verilmemesi (Guerra ve diğerleri / İtalya) ve nükleer denemelere ilişkin bilgiler içeren resmi evrakın ilgili kişilerce incelenmesine izin verilmemesi (Mcginley ve Egan/İngiltere) olayları da konuta saygı (dokunulmazlığı) kapsamında ileri sürülerek şikayete neden olmuştur (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2011: 341).

Sözleşmede sözleşen devletlere yalnızca “ müdahale etmeme “ gibi negatif bir mükellefiyet yüklemekle yetinmemiş (K.Leander/İsveç), onlara aynı zamanda koruma altına alınan hak ve özgürlüklere saygı duyulmasını sağlama yani bu hakların fiilen ve gerçekten kullanılmasına imkân verecek tedbirleri alma pozitif görevini de getirmiştir (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2011: 332).

Devletlerin pozitif yükümlülükleri çok farklı türlerde olabilir: (1) İlk olarak, faaliyetin ulusal kuralları ihlal ettiği durumlarda resmi makamların bu faaliyete son vermek için gerekli adımları atması veya faaliyetin yürürlükteki kurallara uymasını sağlamaları gerekmektedir; (2) Her durumda, ilgili kişilerin, üstün gelen kamu yararına tabi olmak üzere, söz konusu tehlikeyi değerlendirebilmelerini sağlayacak bilgiye ulaşma hakkı vardır ve devletin “bu tür kişilerin ilgili ve uygun tüm bilgiyi talep edebilecekleri... etkili ve erişilebilir bir prosedür” kurması gerekmektedir; (3) Devletin, çevreye zarar vererek, bir grup kişiyi evleri ve ayrıca özel hayat ve aile hayatları ile ilgili olarak etkileyebilecek ekonomik ve sosyal bir politikayı saptadığı durumlarda, devletin ilk olarak söz konusu tüm kişilerin menfaatlerinin dikkate alınabilmesi için uygun inceleme ve çalışma yapması gereklidir (Buckley/İngiltere kararı). Bu politikanın zararlı etkilerinden evlerini taşıyarak kaçmak isteyen olduğu takdirde bunu hiçbir maddi kayıpları olmadan yapabilmelidirler. Bu durum ekonomik ve sosyal meselelerde ulusal makamlara tanınan geniş takdir yetkisinin karşılığıdır (François ve Kombe, 2008: 48).

41. madde (Adil tazmin); *Eğer Mahkeme bu Sözleşme ve Protokollerinin ihlal edildiğine karar verirse ve ilgili Yüksek Sözleşmeci Taraf'ın iç hukuku bu ihlalin sonuçlarını ancak kısmen ortadan kaldırıyorsa, Mahkeme, gerektiği takdirde, zarar gören taraf lehine adil bir tazmin verilmesine hükmeder (AİHM, 2019).*

Ek Protokol 1. madde (Mülkiyetin korunması); *Her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır. Bir kimse, ancak kamu yararı sebebiyle ve yasada öngörülen koşullara ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılabilir...*(AİHM, 2019).

6.3. AİHM Dava Sürecinin Analizi

AİHM'e gönderilen başvuruların yaklaşık %90'ı "kabul edilebilirlik" kriterlerinden birini yerine getirmediği gerekçesiyle reddedilmektedir. Başvurunun kabuledilebilir olabilmesi için öncelikle Mahkeme İçtüzüğü'nün 47. maddesi gereğince başvuru formunda istenen tüm bilgilerin sunulması gerekmektedir. Örneğin, davanın özetini, Sözleşme ihlallerine dair açıklama ve başvuru formunun sonunda ıslak imza bulunmalıdır. Daha sonra dava sürecinde AİHS ile hüküm altına alınmış aşağıdaki konu başlıklarına dikkat edilmesi gerekmektedir (AİHM, 2019):

1. İç hukuk yollarının tüketilmesi ve altı aylık süre kuralı (m. 35/1): Altı aylık süre iç hukukta verilen nihai karar tarihinden itibaren başlar. 15. Protokol yürürlüğe girdikten sonra (henüz girmemiştir) 6 aylık süre 4 aya düşecektir. İç hukuk yollarının tüketilmesi noktasında önce, iddia edilen ihlal konusunda ulusal mahkemelerde tüm hukuki yollara başvurulmalıdır.

2. Başvuru hakkının kötüye kullanılması (m.35/3): Başvuru bireysel başvuru hakkının kötüye kullanılması niteliğinde olması nedeniyle kabuledilemez bulunabilir. Örneğin, Mahkeme'ye sahte belge gönderilmesi.

3. Mükerrer başvuru veya daha önce başka bir uluslararası organa sunulmuş olan başvuru (m.35/2): Daha önce Mahkeme tarafından incelenmiş olan şikâyetleri ve maddi olayları esasen aynı olan başvurular da kabul edilemez bulunabilir.

4. Mağdurluk statüsü (m. 34): Sadece bir hakkın ihlal edilmesinden dolayı mağduriyet durumunda bu ihlalden şikâyetçi olunabilir. Doğrudan yada dolaylı mağdur, hatta 'Potansiyel' mağdurlar da başvuru yapabilirler.

5. Kişi bakımından bağdaşmazlık (m. 35/3): İddia edilen Sözleşme ihlalinin Sözleşmeci Devlet tarafından işlenmiş olması veya bir şekilde Sözleşmeci Devlete yüklenebilmesi gerekir. Eğer başvuru bir bireye karşı yapılmış ise yada Sözleşme'yi veya ek bir Protokolünü onaylamamış bir devlete karşı yapılmış ise veya Avrupa Birliği'nin kurumları

gibi doğrudan Sözleşme'ye katılmamış uluslararası bir örgüte karşı yapılmış ise başvuru davalı devlet bakımından kabul edilemez bulunabilir.

6. Yer bakımından bağdaşmazlık (m. 35/3): İddia edilen Sözleşme ihlalinin davalı devletin yargı yetkisi alanında veya davalı devlet tarafından etkili bir şekilde kontrol edilen topraklarda meydana gelmiş olması gerekmektedir.

7. Zaman bakımından bağdaşmazlık (m. 35/3): Şikayetçi olunan durum veya eylemlerin ilgili davalı devlette Sözleşme'nin yürürlüğe girdiği tarihten sonra gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Bununla birlikte, şikâyet Sözleşme'nin yürürlüğe girdiği tarihten önce meydana gelen ve bu tarihten sonra devam eden bir durumu kapsıyorsa davanız kabul edilebilir bulunabilir.

8. Konu bakımından bağdaşmazlık (m. 35/3): Başvurucu tarafından dayanılan hak, Sözleşme ve Protokollerle korunmuş olmalıdır. Örneğin yaşam hakkı veya etkili başvuru hakkı.

9. Önemli bir zararın bulunmaması (m. 35/3-b): Başvuru önemli bir zarara uğranılmaması durumunda kabul edilemez bulunabilir. Örneğin zararın boyutu 50 veya 200 Avro ise.

10. Açıkça temelsizlik (m. 35/3): Başvuru her hangi bir şekilde Sözleşme tarafından güvence altına alınan bir hakkın ihlal edildiği görüntüsünü vermiyorsa veya Sözleşme'nin ihlal edilmediği sonucuna varılan aynı veya benzer türden çok sayıda ve yerleşik içtihat bulunuyorsa yada davada, hukuki iddiaları ve söz konusu olayları kanıtlamak için yeterli derecede delil bulunmuyorsa açıkça temelsizliği nedeniyle kabuledilemez bulunabilir. Son olarak, Mahkeme "*dördüncü derece mahkemesi*", yani Yüksek Mahkeme veya Temyiz Mahkemesi değildir. Mahkeme, iç hukuk tarafından davadaki olayların kanıtlanmasını veya iç hukukun yorumlanması ve uygulanmasını veya ceza davasında suçluluğu veya masumiyeti sorgulayamaz. Başvuru kabul edilemez bulunursa bu karara karşı hiçbir temyiz yolu bulunmamaktadır.

Mahkeme Kararlarının İç Hukuka Etkisi ve Uygulanması; Mahkeme'ce sözleşmenin çiğnendiği kararının alınması her hangi bir işlem yapılmadan kendiliğinden iç hukuku etkilemez. Buna mukabil sözleşen devletler davada taraf oldukları kararlara uymakla, bunların gereğini yerine getirmekle yükümlüdür. Hüküm fıkrasında yer almış olan ihlalin amaca uygun bir biçimde giderilmesi gerekir. Birçok

mahkeme kararın da belirtildiği gibi kararı yerine getirecek devlet kararı yerine getirme yol ve yöntemini seçmekte serbesttir (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2011: 124).

7. AİHM'DE ÇEVRE HAKKINA İLİŞKİN ÖRNEK DAVALAR VE TANITIMI

Bu başlıkta AİHM tarafından yürütülmüş dava örnekleri ele alınmakta ve değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmede özellikle çalışılmış ve değerlendirilmiş dava örneklerinin seçilerek yeniden tanıtılmasından kaçınılmıştır. Bunun yerine çalışma süresince saptanan bilgilere göre henüz akademik çalışmalara konu olmamış davaların içerik çözümlemesine özen gösterilmiştir. Davalara ilişkin bilgiler AİHM kararlarına ait metin içeriğinden bizzat tercüme edilerek sağlanmıştır. Metin içeriğinin asıl kaynağından yani AİHM kararlarından takip edilmesini sağlamak amacıyla her bir paragraf asıl kaynaktan olduğu gibi numaralandırılarak sıralanmıştır. Diğer yandan çözümlenen ilgili AİHM dava metinlerinin tamamı Araştırmaya konu edilmemiş, sadece “Çevre Hakkı”nı ilgilendiren paragraflardan ve cümlelerden faydalanılmıştır. Zaten bu nedenle paragraf numaralandırmaları sıralı gitmemektedir. Ayrıca ele alınan her bir dava aynı yöntemle incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Şöyle ki; öncelikle davalı devletin ekonomik ve ekolojik sistemine ilişkin önemli göstergelerin yer aldığı bir tablo ile devlet hakkında ön bilgi verilmekte, sonrasında her bir dava için ayrı ayrı olmak üzere davaya ilişkin genel bilgiler içeren bir çizelge metin sunulmaktadır. Daha sonra ise davalar; Dava koşulları, AİHM’de davanın muhakemesi ve verilen kararlar açısından ele alınmaktadır. Diğer taraftan aşağıda çözümlenen davalar kesin karar tarihine göre sıralanarak başlık numarası verilmiştir.

Diğer taraftan Araştırmaya konu edilen örnek davaların seçiminde dikkat edilen bir kriter de “çevresel negatif dışsallıklar” olmuştur. Yani bir ülkede ekonomik faaliyetlere bağlı olarak ortaya çıkan çevresel dışsallık sebebiyle çevre hakkı ihlalleri neticesi mağdur olduğu iddiasıyla AİHM nezdinde açılan çevre davaları incelenmiştir. Bu noktada dışsallık kavramına biraz değinmek gerekmektedir.

Bir ekonomik birimin (alıcı veya satıcı) gerçekleştirdiği ekonomik faaliyet (üretim veya tüketim) sonucunda, başka ekonomik birimlerin bundan olumlu veya olumsuz etkilenmesine ve bu etkiyi tazmin edici bir bedelin ödenmemesine dışsallıklar

denilmektedir. Piyasanın serbestlik mantığı, kâr güdüsüyle hareket eden ekonomik birimlerin dışsal zararlarını maliyet unsuru olarak dikkate almamasına ve bu nedenle de piyasa koşullarında bir ekonomide marjinal sosyal maliyetin marjinal özel maliyetten büyük olmasına sebep olmaktadır (Kargı ve Yüksel, 2010:183-202).

Stiglitz'e göre bir bireyin ya da firmanın, diğer birey ve firmaları etkilediği, bir firmanın diğer firmalar üzerine maliyet yüklediği, ancak onların zararını telafi etmediği ya da alternatif olarak bir firmanın diğerlerine bir fayda sağladığı, ancak bu faydanın karşılığını alamadığı gibi durumlar dışsallıkları ifade etmektedir (Stiglitz, 1994:92 aktaran Kargı ve Yüksel, 2010:183-202).

Bu şekilde oluşan negatif dışsallıkların en yaygın örneği çevre kirliliğidir. Piyasa ekonomilerinde kural olarak, dışsal maliyeti oluşturan firmaların, oluşturdukları bu maliyetleri dikkate almamaları devletin zorlayıcı önlemler almasını gerektirmektedir (Taş, 1987:48 aktaran Kargı ve Yüksel, 2010:183-202). Çevresel dışsallıklar olarak ifade edilen bu piyasa başarısızlığının içselleştirilmesinde bir yandan vergiler, sübvansiyonlar, harçlar, pazarlanabilir kirlilik hakları gibi piyasa temelli araçlar, diğer yandan da doğrudan kontrol veya standartlar olarak isimlendirilen kumanda ve kontrol araçları söz konusudur (Kargı ve Yüksel, 2010:183-202). Bu araçlardan sübvansiyonlar hariç tutulduğunda diğerleri karar birimleri üzerinde bir maliyet artışı oluşturmaktadır. Bu maliyet artışları ise büyüme, istihdam, fiyatlar, rekabet düzeyi, gelir dağılımı ve cari denge üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Dolayısıyla çevreyi ihmal etmenin bir maliyeti olduğu gibi çevreyi korumanın da ekonomi üzerinde maliyet etkileri oluşturacağı değerlendirmelerde dikkate alınmalıdır (Ulucak, 2011:51-69).

Bu açıklamalar çerçevesinde aşağıda incelenmekte olan sekiz davada da ekonomik faaliyetlere bağlı olarak ortaya çıkan çevresel dışsallıkların bireylerin çevre hakkının ihlali iddiasına dayanak teşkil ettikleri, bu sebeple iç hukuk (ulusal hukuk) yollarını tüketen davacıların AİHM'de dava açarak hak arama yoluna başvurdukları görülmektedir.

7.1. Nyíró ve Takács, Macaristan (11 Kasım 2003)

Davanın içeriğinin daha iyi anlaşılması amacıyla öncelikle davalı devlet olan Macaristan'ın gerek ekonomik sistemine gerekse ekolojik sistemine ait önemli göstergeler, son yıllar itibariyle aşağıdaki Tablo 7.1.A.'da verilmektedir.

Tablo:7.1.A. Macaristan Devletine Ait Ekonomik ve Ekolojik Veriler

MACARİSTAN		DEĞER
İnsani Gelişme Endeksi, 2016, (180 Ülke Sıralaması)		43
Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (Milyar, Dolar)		155,703.07
Kişibaşı Gayrisafi Gelir (2018, Dolar)		14.590
Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyüme Hızı (2018 %)		4,94
Kişibaşı Enerji Üretimi (Kg, 2014)		2.314
Yenilenebilir Enerji Arzı (2017, %TPES)		10,86
Kişibaşı Karbondioksit Emisyonu (2014, Metric Tons)		4,3
Ulusal Yoksulluk Sınırının Altındaki Nüfus (2014 %)		14,9
Yıllık Nüfus Artış Hızı (2018 %)		-0,2
Çevresel Performans Göstergeleri, 2018 (180 Ülke Sıralamasında)	Çevresel Performans Gösterge Sıralaması	43
	Hava Kalitesi	146
	Ağır Metaller	32
	Biyçeşitlilik ve Habitat	28
	İçilebilir Su	52
	Ağaç Örtüsü Kaybı	100
	Karbondioksit Emisyon Yoğunluğu	35
	Tarım	5
	Balık Stoğu	0
Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 2019 (162 Ülke Sıralamasında)		25

*TPES (Total Primary Energy Supply): Toplam Birincil Enerji Arzı

Kaynak: UNDP İnsani Gelişme Raporu (2016), Çevresel Performans Endeksi (2018), Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (2014), OECD Yeşil Büyüme Göstergeleri (2016), Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (2019, github.com).

Tablo 7.1.A.'ya bakıldığında Macaristan'ın kişibaşı gayrisafi gelir açısından dünya ortalamasının (11.100 Dolar) üzerinde olduğu (14.590 Dolar), çevre ve çevre hakkı üzerinde etki ve çevresel baskı ile bağlantılı göstergelerden biri olarak GSYİH büyüme hızı bakımından dünya ortalamasının (%3,035) üzerinde olduğu (%4,94), ayrıca önemli bir gösterge olarak kişibaşı karbondioksit emisyonu oranının dünya ortalaması olan 4,981 metric ton civarında olduğu (4,3 metric ton), diğer taraftan

çevre üzerinde baskı unsuru olabilecek nüfus artış hızının ise dünya ortalamasının (%1,9) altında gerçekleştiği (%-0,2) yani azaldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca çevresel performans göstergelerine göre özellikle hava kalitesi ve ağaç örtüsü kaybında aşırı olumsuz bir seviyede olduğu, genel sıralamada ise 180 ülke arasında 43. sırada bulunduğu, diğer yandan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı koordinatörlüğünde 2030 yılı için ulaşılması hedeflenen sürdürülebilir kalkınma hedefleri kriterlerine (sıfır açlık, sıfır yoksulluk, nitelikli eğitim, temiz su gibi 17 hedef alan) göre 162 ülke sıralamasında üst sıralarda yer aldığı (25.) görülmektedir.

İlgili devlet hakkında verilen bu bilgiler sonrasında davanın içeriği ve unsurları açıklanmaktadır. Davalı devlet aleyhine açılan davaya ilişkin genel bilgiler ise aşağıda düzenlenen Tablo 7.1.B'de özet olarak verilmektedir.

Tablo: 7.1.B. Nyíró ve Takács Davasına İlişkin Genel Bilgiler

Daire:	İkinci Daire
Dava Adı:	Nyíró ve Takács, Macaristan
Başvuru Numarası:	52724/99 ve 52726/99
Başvuru Tarihi	16 Temmuz ve 2 Ağustos 1999
Karar Tarihi:	21 Ekim 2003 (İlk karar) / 11 Kasım 2003 (Kesin karar)
Davacı	Macar vatandaşı olan Lászlóné Nyíró ve Lajosné Takács
Davalı	Macaristan Cumhuriyeti
Davanın Dayanağı	AİHS 34. Madde
Davanın Nedeni	Budapeşte'de yaşayan L. Nyíró ile Budaörs'te yaşayan L. Takács, devlete ait bir Macar firması tarafından Kazakistan Tengiz'de bir maden, petrol ve gaz madeni inşaat sahasında istihdam edildiklerini, Macaristan'a döndükten sonra çevresel faktörlere bağlı çeşitli hastalıklardan dolayı malulen emekli olmak zorunda kaldıklarını, ayrıca işle ilgili hastalıklara yönelik açtıkları tazminat davaları sürecinin Sözleşme'nin 6/1. maddesine aykırı olarak makul olmayacak şekilde uzun sürdüğünü iddia etmişlerdir.

Bu kapsamda Dava, aşağıdaki davalarda olduğu gibi koşulları, AİHM'de davanın muhakemesi ve sonuçları açısından ele alınmaktadır.

7.1.1. Davanın Koşulları

Davanın bu kısmında şikâyetin hangi şartlarda ortaya çıktığı, şikâyet edilen hususun ne olduğu, kısaca davanın AİHM önüne gelmeden önce şikâyetlerle ilgili olarak dava eden ile dava edilenin ulusal mekanizma içinde gerçekleştirdikleri idari ve yargısal süreçler, kaynak metin paragraf numaralandırmasına bağlı kalınarak, sadece konu ile doğrudan ilgili kısımlar ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

A. İlk davacı tarafından başlatılan işlemler

12. 16 Aralık 1991 tarihinde birinci davacı, Budapeşte İş Mahkemesi huzurunda dava açmış, hastalıklarının Tengiz'deki tehlikeli çalışma ortamından kaynaklandığını ve eski işverenin tazminat ödemesi gerektiğini iddia etmiştir.

13. Davanın ilk duruşması 11 Mart 1993 tarihinde gerçekleşmiş, iki tanık dinlenmiş ve bir tıp uzmanı görevlendirilmiştir. 17 Haziran 1993'te bir başka duruşma yapılmış ve uzman görüşü sağlamak için bir kimya enstitüsü tayin edilmiştir.

16. 26 Mart 1996 tarihinde davadan sorumlu hakim, kimya enstitüsüne sorulacak soruları belirtmiş, Enstitü ise 2 Ekim 1996 tarihinde, bu gibi karmaşık meselelere hitap edebilecek uzmanları bulunmadığı için cevap vermeyi kabul etmemiştir.

18. Davacı avukatının talebi üzerine, yargılama sürecine 10 Haziran 1997 tarihinde ikinci davacı da katılmıştır.

B. İkinci davacı tarafından başlatılan işlemler

19. 22 Temmuz 1991 tarihinde ikinci davacı, Budapeşte İş Mahkemesi'nde yakalandığı hastalıklar dolayısıyla tazminat için eski işverene karşı dava açmıştır. İlk duruşma 19 Mart 1992'de yapılmış, ancak ikinci davacı katılmamıştır.

24. 28 Ocak, 11 Mart ve 15 Nisan 1997 tarihlerinde duruşma yapılmış, bazı tanıklar katılmamış, ancak kimya ve iş güvenliği alanında uzmanlar da dahil olmak üzere dört tanık dinlenmiştir. Çok sayıda ilgili doküman incelenmiş ve bir göz doktorundan daha fazla açıklama istenmiştir.

C. Ortak işlemler

28. Ardından ilk davacı, Macaristan devletine karşı davasını genişletmiştir. Mahkeme devlete, 16 Kasım 1998'de ikinci sanık olarak davaya katılmasını emretmiştir.

34. 21 Şubat 2000'de İş Mahkemesi, Macaristan devletinin davacılara karşı sorumlu olduğuna karar vermiştir...

35. İş Mahkemesi, birinci davacı için maddi tazminat olarak 1.905.000 Macar Forinti (HUF) ve faize, ayrıca manevi tazminat olarak 1 milyon HUF ve yasal masraflar için 154.250 HUF tutara hükmetmiştir. İkinci davacıya maddi tazminat olarak 1.710.000 HUF ve faize, manevi tazminat olarak 1 milyon HUF ve hukuki masraflar için 144.500 HUF tutara hükmetmiştir. Ayrıca her iki davacıya da geleceğe yönelik olarak 15.000 HUF tutarında aylık bir ödeneğe hükmetmiştir. İddialarının geri kalanı reddedilmiştir.

36. ... Haziran 2000'de davacılar ve Macar devleti temyize gitmiştir.

D. Temyiz ve inceleme davaları

40. 28 Şubat 2002'de Yüksek Mahkeme, davacılarla ilgili olarak birinci ve ikinci derece kararlarını bozmuş ve ilk derece mahkemesine göndermiştir. Mahkeme, ikinci derece kararının çelişkili uzman görüşlerine dayandığını, daha kapsamlı delil toplanması gerektiğini ve konuyla ilgili Macar devletinin sorumluluğunun açık olmadığını belirtmiştir.

41. ... Yargılamalar ilk yargı aşamasında halen karara bağlanmamıştır.

7.1.2. AİHM'de Davanın Muhakemesi

AİHM'de bu dava, davacının şikayetine bağlı olarak ihlal edildiği iddia edilen "Adil Yargılanma Hakkı" çerçevesinde değerlendirilmekte, sonrasında davacının maddi ve manevi tazminat talebi ele alınmakta ve nihayet Mahkeme tarafından hükmedilen karar sonucu açıklanmaktadır.

1. SÖZLEŞME'NİN 6. MADDESİNİN (ADİL YARGILANMA HAKKI) İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI

42. Davacılar, davadaki yargılama süresinin, Sözleşme'nin 6/1. maddesinin anlamı dahilinde makul bir süreyi aştığından şikâyetçi olmuşlardır.

A. Göz önüne alınması gereken süre

44. Mahkeme ilk olarak, birinci davacı tarafından başlatılan yargılama işlemlerinin 16 Aralık 1991 tarihinde ve ikinci davacı tarafından 22 Temmuz 1991'de başlatıldığını gözlemlemektedir.

45. Daha sonra birleştirilen bu işlemler, ilk derece mahkemesinde hala beklemededir. Davanın toplam uzunluğu, Sözleşme'nin 5 Kasım 1992 tarihinde Macaristan'da yürürlüğe girmesinin ardından, neredeyse on bir yıl kadardır.

B. Yargılamanın uzunluğunun makul olmaması

46. Mahkeme, yargılama süresinin makul olup olmadığının, davanın özel koşulları ışığında ve özellikle davanın karmaşıklığı dikkate alınarak değerlendirilmesi gerektiğini hatırlatır. Başvuru sahibinin ve ilgili makamların davranışları ve davada davacı için neyin menfaat olduğu önemlidir.

48. Mahkeme, davanın esas olarak, Tengiz sahasındaki çalışma koşulları veya çevresel faktörler ile başvuruların sağlığının bozulması arasındaki nedensel bir bağın varlığının veya yokluğunun belirlenmesi ile ilgili olduğunu belirtmektedir. Mahkeme, davanın karmaşıklığının, yargılamanın uzunluğunu açıklayabileceği konusunda ikna olmamıştır.

55. Yetkili uzmanların bulunmasında ve gerekli tüm tanıklık kanıtlarının elde edilmesinde mahkemelerin görünürdeki zorlukları ile ilgili olarak, bilirkişilerin, davacıların yargılanma kapsamında davayı yürüten yargıçların gözetimi altında davrandığını ve tanıkların dinlediğini belirtmek gerekir. Yargıçlar bu nedenle davanın hazırlanmasından ve duruşmaların makul bir süre içerisinde yürütülmesinden sorumlu kalmıştır. Dahası, bu bağlamda, 6/1. maddesinin, Akit devletlere, yargı sistemlerini, mahkemelerin davaları makul bir süre içinde karar verme yükümlülüğünü yerine getirebilecekleri şekilde organize etme görevini yüklediğini hatırlatır.

58. Mahkeme her iki malulen emeklinin, meslek hastalıklarına ilişkin tazminat ve ödenek haklarının tesis edilmesi konusunda, yargılamanın genel uzunluğunu ve nihai bir sonucun olmadığı gerçeğini göz önünde bulundurarak, Sözleşme'nin 6/1. maddesinde belirtilen “makul süre” şartının ihlal edildiğini tespit etmiştir.

2. SÖZLEŞMENİN 41. MADDESİNİN (ADİL TAZMİN) UYGULANMASI

60. Davacıların her biri, maddi tazminat için toplam 12.150.000 Macar Forinti ve faiz talebinde bulunmuştur. Dahası her biri manevi tazminat olarak toplam 5.000.000 HUF artı tahakkuk eden faiz ve geleceğe yönelik ödenek olarak da aylık 90.000 HUF tutar talep etmiştir.

62. Mahkeme, AIHS'nin 6/1. maddesinin ihlali ile davacıların maddi tazminat talepleri arasında herhangi bir nedensellik bağı olduğuna dair bir kanıt bulunmadığını gözlemlemiştir. Ancak davacıların yargılamanın uzunluğunun neden olduğu hayal kırıklığı nedeniyle birtakım manevi zararlara maruz kaldığı göz önünde bulundurarak Mahkeme, davacıların her birine manevi tazminat olarak 12.000 Avro tazminat ödenmesine karar vermiştir.

7.1.3. Davanın Sonucu

Bu sebeplerden dolayı Mahkeme oybirliği ile; Sözleşme'nin 6/1 maddesinin ihlal edildiğine, davalı devletin, davacıların her birine 12,000 Avro manevi tazminat ödemesine karar vermiştir.

7.2. Ledyayeva ve Diğerleri, Rusya (26 Mart 2007)

Davanın daha iyi anlaşılmasına kaynaklık etmesi açısından öncelikle davalı devlet olan Rusya'nın gerek ekonomik sistemine gerekse ekolojik sistemine ait önemli göstergeler, son yıllar itibarıyla aşağıdaki Tablo 7.2.A.'da verilmekte ve ardından Dava'nın içeriği açıklanmaktadır.

Tablo: 7.2.A. Rusya Devletine Ait Ekonomik ve Ekolojik Veriler

RUSYA	DEĞER
İnsani Gelişme Endeksi, 2016, (180 Ülke Sıralaması)	49
Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (Milyar, Dolar)	1,657,553.77
Kişibaşı Gayrisafi Gelir (2018, Dolar)	10.230
Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyüme Hızı (2018 %)	2,255

Kişibaşı Enerji Üretimi (Kg, 2014)		4,943
Yenilenebilir Enerji Arzı (2016, %TPES)		2,59
Kişibaşı Karbondioksit Emisyonu (2014, Metric Tons)		11,9
Ulusal Yoksulluk Sınırının Altındaki Nüfus (2017 %)		13,2
Yıllık Nüfus Artış Hızı (2018 %)		0
Çevresel Performans Göstergeleri, 2018 (180 Ülke Sıralamasında)	Çevresel Performans Gösterge Sıralaması	52
	Hava Kalitesi	54
	Ağır Metaller	24
	Biyçeşitlilik ve Habitat	113
	İçilebilir Su	42
	Ağaç Örtüsü Kaybı	96
	Karbondioksit Emisyon Yoğunluğu	78
	Tarım	30
	Balık Stoğu	116
Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 2019 (162 Ülke Sıralamasında)		55

*TPES (Total Primary Energy Supply): Toplam Birincil Enerji Arzı

Kaynak: UNDP İnsani Gelişme Raporu (2016), Çevresel Performans Endeksi (2018), Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (2014), OECD Yeşil Büyüme Göstergeleri (2016), Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (2019, github.com).

Tablo 7.2.A.'ya bakıldığında Rusya'nın kişibaşı gayrisafi gelir açısından dünya ortalamasının (11.100 Dolar) altında olduğu (10.230 Dolar), çevre ve çevre hakkı üzerinde etki ve çevresel baskı ile bağlantılı göstergelerden biri olarak GSYİH büyüme hızı bakımından dünya ortalamasının (%3,035) altında kaldığı (%2,255), ayrıca önemli bir gösterge olarak kişibaşı karbondioksit emisyonu oranının dünya ortalaması olan 4,981 metric ton değerinin yaklaşık iki katı olduğu (11,9 metric ton), diğer taraftan çevre üzerinde baskı unsuru olabilecek nüfus artış hızının ise dünya ortalamasının (%1,9) altında gerçekleştiği (%0) yani artmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca çevresel performans göstergelerine göre özellikle hava kalitesi, biyçeşitlilik ve habitat, ağaç örtüsü kaybı, karbondioksit emisyon yoğunluğu ile balık stoğu değerleri bakımından olumsuz bir seviyede olduğu, genel sıralamada ise 180 ülke arasında 52. sırada bulunduğu, diğer yandan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı koordinatörlüğünde 2030 yılı için ulaşılması hedeflenen sürdürülebilir kalkınma hedefleri kriterlerine (sıfır açlık, sıfır yoksulluk, nitelikli eğitim, temiz su gibi 17 hedef alan) göre 162 ülke sıralamasında orta sıralarda yer aldığı (55.) görülmektedir.

Davalı devlet aleyhine açılan davaya ilişkin genel bilgiler ise aşağıda düzenlenen Tablo 7.2.B’de özet olarak verilmektedir.

Tablo: 7.2.B. Ledyayeva ve Diğerleri Davasına İlişkin Genel Bilgiler

Daire:	Birinci Daire
Dava Adı:	Ledyayeva, Dobrokhotova, Zolotareva ve Romashina, Rusya
Başvuru Numarası:	53157/99, 53247/99, 53695/00 ve 56850/00
Başvuru tarihi	9 Eylül, 1 Eylül, 7 Ekim ve 27 Ağustos 1999
Karar Tarihi:	26 Ekim 2006 (İlk karar) / 26 Mart 2007 (Kesin karar)
Davacı	Rus Vatandaşları L.K. Ledyayeva, E.G. Dobrokhotova, Z.V. Zolotareva ve E.E. Romashina
Davalı	Rusya Federasyonu
Davanın Dayanağı	AİHS 34. Madde
Davanın Nedeni	Davacılar Sözleşme'nin 8. maddesine dayanarak, bir çelik fabrikasının evlerine yakın bir yerde çalışmasının sağlıklarını ve refahlarını tehlikeye attığını iddia etmişlerdir.

Bu kapsamda yukarıdaki davalarda olduğu gibi bu Dava da koşulları, AİHM’de davanın muhakemesi ve sonuçları açısından ele alınmaktadır.

7.2.1. Davanın Koşulları

Davanın bu kısmında şikâyetin hangi şartlarda ortaya çıktığı, şikâyet edilen hususun ne olduğu, kısaca davanın AİHM önüne gelmeden önce şikâyetlerle ilgili olarak dava eden ile dava edilenin ulusal mekanizma içinde gerçekleştirdikleri idari ve yargısal süreçler, kaynak metin paragraf numaralandırmasına bağlı kalınarak sadece konu ile doğrudan ilgili kısımlar ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

A. Arka plan

9. Davacıların tamamı Moskova'nın 300 km kuzeydoğusunda bulunan önemli bir çelik üretim merkezi olan Vologda bölgesi Cherepovets kasabasında yaşamaktadır.

10. Cherepovets çelik tesisi (“çelik tesisi”) 1950’li yıllarda inşa edilmiş olup, Rus Sovyet Federasyonu Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSR) Maden Bakanlığı'na aittir. Tesis, Rusya'nın en büyük demir tesisi ve aynı zamanda çevre kirliliğine sebep olan ana kirleticidir: Şehirdeki sanayi emisyonlarının % 95-97'sini üretmektedir. Federal

Devlet İstatistik Kurumu'nun yıllık raporuna göre 2003 yılında, sabit atmosferik kirlilik kaynaklarından çıkan toplam emisyonlar, on milyon nüfuslu Moskova için 97 bin ton iken, 350.000 kişiden daha az bir nüfusa sahip Cherepovets içinse 349 bin ton'dur. Sonuç olarak, çelik tesisinin çevresindeki yerleşim alanlarındaki bazı tehlikeli maddelerin yoğunluğu, yerel mevzuatta tanımlanan güvenli seviyelerin çok üzerindedir.

11. Çelik üretiminin neden olduğu kirliliğin aşırı olabileceği alanları sınırlamak için yetkililer, çelik fabrikası çevresinde "sıhhi güvenlik bölgesi" adı altında bir tampon bölge kurmuşlardır. Her ne kadar bu alan teorik olarak, tesisin yerleşim yerlerinden ayrılmasını öngörmüş olsa da, uygulamada binlerce insan (davacıların aileleri dahil) orada yaşamaktadır.

12. Bölgedeki apartmanlar tesise ait olup, esas olarak yaşam boyu oturmak üzere işçilere kiralanmıştır. 1970'lerden beri kirliliğin kabul edilebilir seviyelere düşürülmesi ve/veya bölge sakinlerinin yeniden yerleştirilmesi için birbirini izleyen birkaç devlet programı benimsenmiş ve uygulanmıştır. Atmosferdeki kirliliğin azaltılması ve bölge sakinlerinin bir kısmının yeniden yerleştirilmesindeki bazı başarılarla rağmen bu programlar, atmosferik kirliliğin Rus mevzuatının tanımladığı güvenli seviyelere getirilmesinde başarısız olmuştur.

14. 1993 yılında çelik tesisi özelleştirilmiştir. Özelleştirme sürecinde çelik tesisinin sahip olduğu bölgedeki apartmanlar belediyeye devredilmiştir.

15. ... Severstal tesisleri çevresindeki sağlık güvenlik bölgesinin sınırları halen tanımlanmamıştır.

B. Davacıların barınma koşulları

17. Davacılar ilgili dönemde, belediye kararnamesi ile sınırlandırılan sağlık güvenlik bölgesi içinde yer alan belediye evlerini yerel makamlardan veya fabrikanın kendisinden satın alarak orada "sosyal kira sözleşmesi" altında yaşamışlardır...

C. Davacıların ikamet yerindeki kirlilik düzeylerinin sağlık ve refahları üzerindeki etkileri

1. Mahkeme'nin benzer dava olan Fadeyeva kararındaki bulguların özeti

23. 19 Mayıs 2005 tarihinde Mahkeme, Fadeyeva/Rusya davasında bir karar almıştır...

24. Bu kararda Mahkeme, davacının evinin yakınındaki havada belirli zehirli maddelerin yoğunlaşmasının, Rus mevzuatının belirlediği güvenli seviyeleri sürekli olarak aştığını tespit etmiştir. Mahkeme ayrıca, davacının maruz kaldığı rahatsızlıkların çelik fabrikasının işleyişi ile doğrudan ilişkili olduğunu tespit etmiştir.

2. Mevcut davalara özel bilgiler

(a) Hükümet tarafından üretilen kanıtlar

27. Birinci ve dördüncü davacıların evleri civarından toplanan veriler, 1999-2003 yıllarında, havadaki toz, karbon disülfür ve formaldehit konsantrasyonunun, “izin verilen azami sınırları” sürekli olarak aştığını göstermiştir. Manganez, benzopiren ve kükürt dioksit gibi çeşitli diğer maddelerin aşırı konsantrasyonu, bu dönemde kaydedilmiştir...

28. İkinci ve üçüncü davacıların evleri ile ilgili olarak; ... 1999-2003 tarihleri arasında havadaki formaldehit konsantrasyonu güvenli seviyeden 2,6 ila 4,4 kat, Karbon disülfür konsantrasyonu ise 1,24 ila 3,6 kat daha yüksek tespit edilmiştir...

29. Sanayi kirliliğinin Cherepovets nüfusu üzerindeki genel etkileri konusunda Hükümet, ... Bazı kronik solunum yolu hastalıklarının yaygınlığının, evlerin çelik tesisi bölgesine mesafesi ile doğrudan bağlantılı olduğunu, çelik tesisinin emisyonları azaltmak için öngördüğü önlemlerin Cherepovets nüfusu için sağlık risklerini azaltabileceğini, bütün bu önlemler uygulandığında, 2015 yılına kadar şehrin yerleşim bölgelerindeki kirleticilerin yoğunluğunun kabul edilebilir düzey olan 1 MPL'ye (Rus mevzuatının belirlediği çeşitli kirletici maddelerin güvenli seviyeleri) düşeceğini, ayrıca temel kirlilik kaynaklarından 1 km uzaklıkta bir sıhhi güvenlik bölgesi kurmanın mümkün olacağını ifade etmiştir...

33. Kirliliğin davacıların sağlığı üzerindeki etkileri konusunda Hükümet, ...özetle, davacıların hastalıklarının genel nitelikte olduğunu ve çelik fabrikasının yakınında yaşamalarından kaynaklanmadığını iddia etmiştir.

(b) Davacılar tarafından üretilen kanıtlar

34. Davacılar, yaşadıkları bölgedeki hava kirliliğinin güvenli seviyelerin üstünde olduğunu iddia etmişlerdir... Cherepovets Devlet Hava Durumu Ajansı, bölgedeki 1997 ve 2001 arasındaki atmosfer kirliliği seviyesinin “yüksek” veya “çok yüksek” olarak derecelendirildiğini bildirmiştir. Özellikle hidrojen sülfür, amonyak ve karbolik asit gibi yüksek konsantrasyonda tehlikeli maddeler kaydedilmiştir. 7 Ağustos

2000 tarihli Sağlık Müfettişinin kararına göre, bölgedeki atmosferik kirlilik halk sağlığını olumsuz yönde etkileyerek kanser riskini, solunum ve kalp hastalıklarını arttırmıştır.

35. Vologda Bölgesi Çevre Koruma Dairesi Başkanı'nın bir belgesine göre, 2003 yılında şehirdeki atmosfer kirliliği "yüksek" olarak derecelendirilmiştir. Yani, aşırı konsantrasyonlarda formaldehit, benzopiren, toz ve karbondisülfür kaydedilmiştir.

37. Davacılar ayrıca, bazı kronik hastalıklardan muzdarip olduklarını teyit eden çeşitli tıbbi belgeler de sunmuşlardır. Ancak bu belgelerin hiçbiri, hastalık ile davacıların ikamet yeri arasında bir bağlantı olduğunu belgelememiştir.

38. Son olarak davacılar, Fadeyeva davasında Mahkemeye sunulan doktor Mark Chernaik'in uzman raporuna güvenmiştir. Bu raporda Dr. Chernaik, şehrin havasında çok fazla bulunan çeşitli kirletici maddelerin etkilerini analiz etmiş, araştırmaları sonucunda, sıhhi güvenlik bölgesi içinde yaşayan nüfus içinde solunum yolu enfeksiyonları, kanser, gözlerin kronik tahrişi, vb. gibi çeşitli hastalıkların artmasının beklendiğini, bu etkilerin sebebinin çelik endüstrisinin emisyonları olduğunu ifade etmiştir.

Ulusal süreç

51. Davacılar farklı tarihlerde bölge dışına yeniden yerleştirilmelerini istemek için dava açmış, fakat mahkemeler benzer bir akıl yürütme yöntemi kullanarak aynı sonuca varmıştır.

52. Mahkemeler, 1993'ten önce davacıların dairelerinin, çelik tesisine de sahip olan Çelik Üretimi Bakanlığı'na ait olduğunu belirtmiştir. 1993 yılında özelleştirilmesini takiben tesis özel mülkiyete ait bir kuruluş haline gelirken, davacıların daireleri yerel makamların mülkü haline gelmiştir. Mahkemeler, şirketin bu nedenle davacıları yeniden yerleştirme yükümlülüğü altında olmadığı sonucuna varmıştır.

53. Mahkemeler ayrıca davacıların, tehlikeli madde konsantrasyonunun ve gürültü seviyesinin izin verilen maksimum limitleri aştığı sağlık güvenlik bölgesinde yaşadığını fark etmiştir. Mahkemeler, ilke olarak davacıların iddialarını kabul ederek, iç hukukta yerel yetkililer tarafından yerleştirilmeye hak kazandığını iddia etmişlerdir. Bununla birlikte, mahkemeler tarafından davacıları yeniden yerleştirmek için belirli

bir karar verilmemiştir. Bunun yerine mahkemeler, belediyenin başvuru sahiplerini yeni konut almak için bir bekleme listesine koymaları gerektiğini belirtmiştir.

7.2.2. AİHM’de Davanın Muhakemesi

AİHM’de bu dava, davacıların şikayetine bağlı olarak ihlal edildiği iddia edilen “Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı” çerçevesinde değerlendirilmekte, sonrasında davacıların maddi ve manevi tazminat ile yapılan masraflarının karşılanması talebi ele alınmakta ve nihayet Mahkeme tarafından hükmedilen karar sonucu açıklanmaktadır.

1. SÖZLEŞMENİN 8. MADDESİNİN (ÖZEL VE AİLE HAYATINA SAYGI HAKKI) İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI

74. Davacılar, özel yaşamlarının devlet tarafından Severstal çelik tesisinin endüstriyel faaliyetlerinden kaynaklanan ciddi çevresel rahatsızlıklardan korunamadığı gerekçesiyle Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğinden şikâyetçi olmuştur.

A. Hükümetin görüşleri

77. Birincisi Hükümet, davacıların gönüllü olarak bölgedeki evlere taşındıklarını ve bu nedenle yeniden yerleştirilme konusunda sorumlu tutulamayacağını vurgulamıştır.

78. İkinci olarak, ... Her halükarda, başvuru sahiplerinin çevresel olarak elverişsiz bir bölgedeki geçici ikametgâhlarına Şehir Planlama Yasası'nın 10. maddesi uyarınca izin verilebilir.

79. Üçüncüsü, yerel davalarda gündeme getirmemiş olmaları nedeniyle yerel mahkemeler, davacıların sağlıkları üzerindeki endüstriyel kirliliğin etkisini hiçbir zaman değerlendirmemişlerdir. Kasabadaki çevre kirliliği sorunu birçok defa incelenmiş, aşırı çevre kirliliği vakaları görülmemiştir. Davacılar, çevresel tehlikelerin değerlendirilmesi için Rus mevzuatının öngördüğü araçları kullanmamıştır... Davacıların maruz kaldıkları farklı hastalıklar Severstal çelik tesisi emisyonlardan kaynaklanmamıştır.

80. Dördüncü olarak Hükümet, kirleten işletmelerin endüstriyel faaliyetlerinin askıya alınması veya durdurulması için yetki veren yasaya rağmen, Severstal çelik tesisi ile ilgili olarak “böyle bir sorunun asla ortaya çıkmadığını” iddia etmiştir. 1980'lerden beri, çelik tesisinin toplam emisyon hacmi neredeyse üçte bir oranında

azalmıştır. En tehlikeli sanayi birimleri kapatılmış ve yüksek riskli kimyasal maddelerin emisyonları 100 kat azaltılmıştır. İşletmenin sahibi “Severstal” PLC, 2000 yılında şirketin çevre koruma yönetimi sisteminin uluslararası standartlara uygun olduğunu belirleyen “B.V. Uluslararası Kalite” tarafından denetlenmiştir. Ayrıca, 1999 yılında Severstal çelik tesisi Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın (EBRD) teknik ve ekolojik uzmanlığından geçmiştir. Sonuç olarak, çelik tesisinin işletilmesinin EBRD standartlarına uygun olduğu kabul edilmiştir. Hükümet, mevcut davaların bu yönlerinin, fabrikanın uygun bir lisans olmadan işletildiği ve nihayet kapatıldığı López Ostra / İspanya davasından farklı olduğu sonucuna varmıştır.

81. Son olarak, ... Hükümet, devlet kurumları tarafından yürütülen çevresel izlemeye göre, kent genelinde genel çevre koşullarında bir iyileşme olduğunu ve davacıların evlerinin yakınındaki kirlilik düzeylerinin kent genelinde ortalama düzeylerden önemli ölçüde farklılık göstermediğini vurgulamıştır...

B. Davacıların görüşleri

83. Davacılar, ailelerin bölgedeki evlere nasıl ve niçin taşındıklarına dair tarihlerin, mevcut davanın amacı ile hiçbir ilgisi olmadığını belirtmiştir.

85. Davacılar, Severstal çelik tesisinden kaynaklanan emisyonların güvenli seviyeleri aşmaya devam ettiğini ileri sürmüştür. Hükümetin, çelik tesisinin yerel mevzuata tam olarak uyum gösterdiği iddiası kabul edilemez. Sağlık durumları ile çelik fabrikasının endüstriyel emisyonları arasındaki bağlantıya gelince davacılar, hiçbir zaman hastalıklarının tek sebebinin çelik fabrikasının işletilmesi olduğunu iddia etmediklerini, argümanlarının bu tür hastalıklardan muzdarip kişilerin sağlıksız bir çevrede yaşamaya karşı daha savunmasız oldukları gerçeği olduğunu ifade etmişlerdir.

86. ... 1996'dan beri, Cherepovets'teki çevresel duruma ilişkin resmi bir soruşturma ya da çevresel sorunların çözümüne yönelik eylemler bulunmamaktadır. Hükümet tarafından herhangi bir resmi soruşturmanın spesifik sonuçları hiçbir zaman açıklanmamıştır ve bu bilgiler kamuya açık bir şekilde hazırlanmamıştır. Rusya'daki ekolojik durum ile ilgili yıllık Ulusal Rapor, Vologda bölgesindeki çevresel durumun “zor” olduğunu göstermiştir.

88. Bu nedenlerle davacılar davalarının, yukarıda sözü edilen Fadeyeva/Rusya davası ile aynı gerekçelere sahip olduğunu, dolayısıyla Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğini ileri sürmüştür.

C. Mahkemenin değerlendirmesi

1. Davacıların Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamındaki haklarına yönelik iddia edilen müdahalenin niteliği ve kapsamı

89. Mahkeme başlangıçta kanıtları değerlendirirken “makul şüphenin ötesinde” kanıt ölçütünü kullandığını hatırlatır. Mahkemenin rolü, suçluluk veya hukuki sorumluluğa değil, sözleşmecî devletlerin Sözleşme kapsamındaki sorumluluğuna hükmetmektir... Mahkeme önündeki yargılamalarda, kanıtların kabul edilebilirliği veya önceden belirlenmiş formülleri değerlendirmesi için usule ilişkin engeller bulunmamaktadır. Mahkeme, gerçeklerden ve tarafların görüşlerinden kaynaklanabilecek çıkarımlar da dahil olmak üzere, tüm kanıtları özgürce değerlendirir...

90. Birçok durumda, bir Sözleşme hakkına müdahalenin varlığı açıktır ve herhangi bir tartışmaya yol açmamaktadır. Diğer durumlarda ise bir ihtilaf konusu olmaktadır. Mevcut dava bu ikinci kategoriye aittir. Şüphesiz, ciddi endüstriyel kirlilikler genel olarak halk sağlığını olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte, her bir vakadaki etkilerini ölçmek ve onları yaş, meslek vb. gibi diğer ilgili faktörlerin etkisinden ayırmak çoğu zaman imkânsızdır. Aynı durum, endüstriyel kirliliğin neden olduğu yaşam kalitesinin kötüleşmesine de neden olabilir. “Yaşam kalitesi”, kendini kesin bir tanımlamaya zorlayan çok öznel bir özelliktir. Bu nedenle, içerdiği ihtilaflı zorlukları göz önünde bulunduran Mahkeme'nin, münhasıran yerel mahkemelerin ve diğer yetkili makamların davanın fiili koşullarını tespit etmedeki bulgularına dayanmaktan başka bir seçeneği yoktur. Bununla birlikte Mahkeme, özellikle açık bir şekilde tutarsız veya birbiriyle çelişen yerel makamların kararlarına körü körüne güvenemez. Böyle bir durumda kanıtları bütünüyle değerlendirmek zorundadır.

(a) Mahkeme'nin Fadeyeva kararındaki bulgularının özeti

91. Mahkeme, Fadeyeva davasındaki bulgularını hatırlatmakta olup, burada davacının özel yaşamı ve ev yaşamı, Severstal çelik fabrikasının endüstriyel emisyonlarının neden olduğu kirlilikten ciddi şekilde etkilenmiştir. Bu sonuca varırken, Mahkeme aşağıdaki gerçeklere özellikle dikkat etmiştir.

92. Öncelikle, Cherepovets'teki çevre durumunun kasabanın sakinleri için elverişsiz olduğu ve sağlığını olumsuz yönde etkilediği yaygın olarak kabul edilmiştir... Kentin havasındaki birçok kirlenici maddenin yoğunlaşması, ulusal mevzuatın (MPL) oluşturduğu güvenli seviyeleri sürekli olarak aşmıştır.

93. İkinci olarak Fadeyeva'nın, başlangıçta kirlilik kaynaklarından yerleşim alanlarını ayırmak için belirlenmiş olan tampon bölge alanında yaşadığı, ancak bu bölgenin zaman içinde bir yerleşim alanına dönüştürüldüğü tespit edilmiştir. Kanun, bu bölge sakinlerinin yeniden yerleşimini açıkça emretmemiş olsa da mevcut tehlikelerden dolayı sürekli yerleşimi yasaklamıştır.

94. Üçüncü olarak Mahkeme, Cherepovets'teki çevresel durum hakkındaki raporlara dayanarak, şehrin hava kirliliğinin aşırı miktarda yoğunlaşmasının kent sakinleri için hastalık oranının artmasına neden olduğunu doğrulamıştır.

95. Bu davada Mahkeme davacının sağlığının yalnızca bölgede yaşaması nedeniyle bozulmadığını, aşırı endüstriyel kirlilik düzeylerinin kaçınılmaz olarak davacıyı çeşitli hastalıklara karşı daha savunmasız hale getirdiğini tespit etmiştir. Üstelik evdeki yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilediğine de şüphe yoktur.

(b) Mahkeme'nin mevcut davalardaki sonuçları

96. Mevcut davaya dönersek, Mahkeme Davacıların durumlarının önemli ölçüde Fadeyeva'nın durumu ile benzer olduğunu, her ne kadar ilgili zamanda farklı adreslerde yaşamış olsalar da, davacıların konutlarının tesisin sıhhi güvenlik bölgesi içinde bulunduğunu belirtmektedir...

98... Pek çok kez çeşitli yerel resmi kurumlar davacıların, zehirli madde konsantrasyonlarının kabul edilebilir seviyelerin üzerinde olması sebebiyle insan ikameti için uygun olmayan sıhhi güvenlik bölgesinde yaşadıklarını doğrulamıştır. Sonunda Hükümet, davacıların evlerinin bölgede bulunduğunu kabul etmiştir...

99. ... Davacılar, çok sayıda belge, resmi rapor, çeşitli devlet makamlarının yazdığı mektupları sunmuşlar ve evlerinin yakınındaki bazı kirlenici maddelerin yoğunluğunun, Rus mevzuatı tarafından belirlenen güvenli seviyelerin üzerinde olduğunu tespit etmişlerdir...

100. Özetle, dava dosyasındaki tüm delilleri inceledikten sonra Mahkeme, Fadeyeva kararındaki bulgularından ayrılmak için bir neden görmemektedir. Mahkeme, endüstriyel kirliliğin başvuru sahiplerinin özel hastalıklarının sebebi olup

olmadığı konusunda kesin bir bulgu yapmaktan kaçınacaktır. Bununla birlikte Mahkeme, davacıların sağlık ve esenliğine yönelik fiili zararın, Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında yeterli düzeye ulaştığı sonucuna varmıştır.

2. Sözleşmenin 8/2. maddesi uyarınca gerekçe

101. Fadeyeva'da olduğu gibi Mahkeme, Sözleşmenin 8/1. maddesi uyarınca davacıların mevcut davalardaki şikâyetleri konusunda, devletin pozitif görev anlamında davacıların haklarını güvence altına almak için uygun önlemler alıp almadığına bakacaktır. Diğer taraftan Mahkeme, Severstal çelik tesisinin devam eden operasyonunun Vologda bölgesinin ekonomik sistemine katkıda bulunduğunu ve bu kapsamda Sözleşme'nin 8. maddesinin 2. fıkrası anlamında meşru bir amaca hizmet ettiğini düşünmektedir. Bu amaca yönelik olarak yetkililerin, başvuru sahiplerinin çıkarları ile bir bütün olarak toplumun çıkarları arasında adil bir denge oluşturup oluşturamadığı belirlenecektir.

(a) Mahkeme'nin Fadeyeva kararındaki bulgularının özeti

102. Mahkeme, Fadeyeva davasında Severstal çelik fabrikasının faaliyetlerinin ilgili Rus mevzuatında belirlenen çevre ve sağlık standartlarına tam olarak uymadığını tespit etmiştir. Severstal tesisinin yerel mevzuata uygun olarak varlığını sürdürmesi ve amacına hizmet etmesi, ancak işletmeyi şehrin yerleşim alanlarından ayıran güvenli tampon bölge oluşturulması halinde mümkün olacaktır.

103. Bu davada Mahkeme, davacıların sorununu çözmek için yetkililer tarafından kullanılacak iki alternatif yol görmektedir: Davacıların bölge dışında yeniden yerleşimi ve toksik emisyonların azaltılması. Yeniden yerleşimle ilgili olarak Mahkeme, davacıların daha güvenli bir alana taşınmasına yardımcı olmak için çok az şey yapıldığını tespit etmiştir. Mahkeme, kirliliğin azaltılmasını amaçlayan yetkililerin çabalarına ilişkin olarak, 1980'lerden beri belirli bir ilerlemenin yapıldığına dikkat çekmektedir. Ancak, hükümet programları ve özel olarak finanse edilen projeler beklenen sonuçlara ulaşmamıştır...

104. Mahkeme, Severstal çelik tesisi çevresindeki çevre sorunlarının karmaşıklığı ve ölçeği dikkate alındığında, bu sorunun kısa sürede çözülemeyeceğini kabul etmiştir. Ancak bu durum yetkililerin pasif kalabileceği anlamına gelmemelidir. Tam tersine, "8. maddenin 1. fıkrası uyarınca davacıların haklarını güvence altına almak için makul ve uygun önlemleri" mümkün olan en kısa sürede almaları

gerekiyordu... Ancak, Hükümet bu konuda başarısız olmuştur... Son olarak, Hükümet (eğer varsa) komuyla ilgili politikanın nasıl uygulandığını, ne tür ihlaller olduğunu ve hangi yaptırımların uygulandığını gösterememiştir. Bu şartlar altında Mahkeme, Çelik fabrikasının endüstriyel faaliyetlerini düzenlemede yetkililerin, tesise yakın yerde yaşayan toplumun çıkarlarına gereken ağırlığı vermediği sonucuna varmıştır.

(b) Mahkeme'nin mevcut dört davadaki kanısı

105. Mevcut davada Mahkeme, olası yeniden yerleşim konusunda birinci, ikinci ve üçüncü davacıların, Fadeyeva ile aynı konumda olduğunu gözlemlemiştir. Çünkü bunların hiçbiri yeniden yerleştirilmemiş ve hiçbirine yeniden yerleşim için tazminat ödenmemiştir. Sadece dördüncü davacı olan Romashina 2000 yılında, bölgenin dışında ücretsiz olarak bir daire elde etmiştir.

108... Mevcut davaların merkezi, devletin bu duruma nasıl tepki verdiği, kirliliği kabul edilebilir seviyelere indirmek için hangi yasal mekanizmaları kullandığı ya da en azından kirlilikten etkilenenleri korumak için ne yaptığıdır.

109. Mahkeme, Hükümetin fabrikanın endüstriyel faaliyetlerini düzenleyen politikasını oluşturan işletme ruhsatını veya diğer belgeleri ortaya koyamadığını not eder. Hükümet, tesisin ruhsat, izin veya genel çevre standartlarının çalışma koşullarına nasıl uygulandığını açıklamamıştır. Hükümetin, tesisin yerel ve uluslararası çevre standartlarına uygun olarak işletildiği iddiası ikna edici değildir. Tesisin yönetim sisteminin uluslararası bir kuruluş tarafından onaylanmış olması, tesisin emisyonlarının kabul edilebilir düzeyde olduğu anlamına gelmez. Aynı durum, Hükümet tarafından atıfta bulunulan EBRD uzmanlarının denetimi ile de ilgilidir. Hükümet, Mahkeme'ye denetim raporunun bir nüshasını vermemiş, raporun amacının ne olduğunu, bulgularını ve tavsiyelerini açıklamamıştır.

110. Mahkeme, kendisine sunulan delilleri inceledikten sonra, mevcut davalarda Hükümet'in, Fadeyeva davasından farklı bir sonuca varmak için ikna edebilecek yeni bir olgu veya argüman öne sürmediğini belirtmektedir. Mahkeme, devlete verilen geniş takdir payına rağmen, yetkili makamların davacıların evlerine ve özel hayatlarına saygı gösterme haklarını ciddi çevre sorunlarına karşı korumak için uygun önlemleri almadıkları sonucuna varmıştır. Özellikle yetkili makamlar, davacıları ne tehlikeli bölge dışında yeniden yerleştirmiş, ne de yeniden yerleşim için

tazminat sağlamışlardır. Dahası yetkililerin çelik tesisinin emisyonlarını makul bir süre içinde güvenli seviyelere indirmeye teşvik edecek etkin bir kamu politikası geliştirmedeği ve uygulayamadığı görülmektedir. Dolayısıyla, Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlali söz konusudur.

2. SÖZLEŞMENİN 41. MADDESİNİN (ADİL TAZMİN) UYGULANMASI

A. Zarar

112. Davacıların her biri, 40 yıldır katlanmak zorunda kaldıkları kirliliğin olumsuz etkilerinden dolayı maruz kaldıkları manevi zarar için 10.000 Avro talep etmişlerdir. Maddi tazminat olarak (Romashina hariç) Hükümetten; birinci davacı 25.000 Avro, ikinci davacı 30.500 Avro, üçüncü davacı 38.500 Avro talep etmiş, dördüncü davacı ise sıhhi güvenlik bölgesi dışına çıktığı ve şu anda kendi dairesine sahip olduğu için maddi tazminat talebinde bulunmamıştır.

114... Mahkeme, Sözleşme'nin 5 Mayıs 1998'de Rusya için yürürlüğe girdiğini hatırlatmaktadır. Bu nedenle Mahkeme, bu tarihten önceki bir süre için zaman itibari ile tazminata hükmetme yetkinliğine sahip değildir. Özet olarak davacıların yaş, sağlık durumu ve şikâyet edilen durumun süresi gibi çeşitli ilgili faktörleri göz önünde bulundurarak ve hakkaniyet temelinde bir değerlendirme yaparak Mahkeme, davacılar için manevi tazminat olarak şu tutarlara hükmetmiştir:(i) ilk başvuru sahibine 7.000 Avro, (ii) ikinci davacıya 8.000 Avro, (iii) üçüncü davacıya 8.000 Avro, (iv) dördüncü davacıya 1.500 Avro.

115. Maddi tazminatlara ilişkin olarak Mahkeme Fadeyeva'da olduğu gibi, bu dört davada davacıların, mevcut kararın kabul edilmesinden önceki döneme ilişkin maddi zararı kanıtlayamadıklarını belirtmektedir.

116. Mahkeme dördüncü davacının 2000 yılında bölge dışına yerleştirildiğini, dolayısıyla bireysel sorununun çözüldüğünü düşünmektedir...

117. Diğer davacılarla ilgili olarak, Mahkeme halen bölgede ikamet ettiklerini not ederek, çevresel olarak daha güvenli bir alanda yeniden yerleştirilmesinin birçok olası çözümden sadece biri olacağını belirtmektedir. Mahkeme, tesisin faaliyetlerinin olumsuz etkilerini azaltmanın diğer olası yolları olduğu bilincindedir. Bu nedenle, durumun karmaşıklığı göz önüne alındığında ve yukarıda belirtilen Fadeyeva davasının yaklaşımına uygun olarak Mahkeme, Hükümet tarafından kabul edilecek

herhangi bir hukuki, idari veya diğer tedbiri tayin etmeyecektir. Mahkeme mevcut davada 8. maddenin ihlal edildiğini tespit ederek, Hükümetin davacıların bireysel durumunu düzeltmek için uygun önlemleri alma yükümlülüğünü belirtmektedir...

B. Masraflar

121... Mahkeme, davacıların her birine yaptıkları masraflar için 800 Avro'ya ya da bunların tümü için 3.200 Avro'ya hükmetmiştir.

7.2.3. Davanın Sonucu

Bu gerekçelere dayanarak Mahkeme oybirliği ile; (1) Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğine, (2) (a) Davalı devletin manevi tazminat olarak, (i) birinci davacıya 7,000 Avro, (ii) ikinci ve üçüncü davacının her birine 8,000 Avro, (iii) dördüncü davacıya 1.500 Avro, (b) Davalı devletin, her bir davacıya masraf ve giderler için 800 Avro ödemesine karar vermiştir.

7.3. Borysiewicz, Polonya (01 Ekim 2008)

Dava içeriğinin daha iyi anlaşılması için öncelikle davalı devlet olan Polonya'nın gerek ekonomik sistemine gerekse ekolojik sistemine ait önemli göstergeler, son yıllar itibariyle aşağıdaki Tablo 7.3.A.'da verilmekte ve ardından davanın içeriği ve unsurları açıklanmaktadır.

Tablo:7.3.A. Polonya Devletine Ait Ekonomik ve Ekolojik Veriler

POLONYA		DEĞER
İnsani Gelişme Endeksi, 2016, (180 Ülke Sıralaması)		36
Gayrisafi Yurtiçi Hasılası (Milyar, Dolar)		585,782.87
Kişibaşı Gayrisafi Gelir (2018, Dolar)		14.150
Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyüme Hızı (2018 %)		5,149
Kişibaşı Enerji Üretimi (Kg, 2014)		2.473
Yenilenebilir Enerji Arzı (2017, %TPES)		7,99
Kişibaşı Karbondioksit Emisyonu (2014, Metric Tons)		7,5
Ulusal Yoksulluk Sınırının Altındaki Nüfus (2016 %)		15
Yıllık Nüfus Artış Hızı (2018 %)		0
Çevresel Performans Göstergeleri, 2018 (180 Ülke Sıralamasında)	Çevresel Performans Gösterge Sıralaması	50
	Hava Kalitesi	144
	Ağır Metaller	43
	Biyçeşitlilik ve Habitat	6
	İçilebilir Su	43
	Ağaç Örtüsü Kaybı	92

	Karbondioksit Emisyon Yoğunluğu	27
	Tarım	44
	Balık Stoğu	123
Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 2019 (162 Ülke Sıralamasında)		29

*TPES (Total Primary Energy Supply): Toplam Birincil Enerji Arzı

Kaynak: UNDP İnsani Gelişme Raporu (2016), Çevresel Performans Endeksi (2018), Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (2014), OECD Yeşil Büyüme Göstergeleri (2016), Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (2019, github.com).

Tablo 7.3.A.'ya bakıldığında Polonya'nın kişi başı gayrisafı gelir açısından dünya ortalamasının (11.100 Dolar) üzerinde olduğu (14.150 Dolar), çevre ve çevre hakkı üzerinde etki ve çevresel baskı ile bağlantılı göstergelerden biri olarak GSYİH büyüme hızı bakımından dünya ortalamasının (%3,035) çok üzerinde büyüdüğü (%5,149), ayrıca önemli bir gösterge olarak kişi başı karbondioksit emisyonu oranının dünya ortalaması olan 4,981 metric ton değerinin yaklaşık bir buçuk katı olduğu (7,5 metric ton), diğer taraftan çevre üzerinde baskı unsuru olabilecek nüfus artış hızının ise dünya ortalamasının (%1,9) altında gerçekleştiği (%0) yani artmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca çevresel performans göstergelerine göre özellikle hava kalitesi, ağaç örtüsü kaybı ile balık stoğu değerleri bakımından olumsuz bir seviyede olduğu, genel sıralamada ise 180 ülke arasında 50. sırada bulunduğu, diğer yandan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı koordinatörlüğünde 2030 yılı için ulaşılması hedeflenen sürdürülebilir kalkınma hedefleri kriterlerine (sıfır açlık, sıfır yoksulluk, nitelikli eğitim, temiz su gibi 17 hedef alan) göre 162 ülke sıralamasında üst sıralarda yer aldığı (29.) görülmektedir.

Davalı devlet aleyhine açılan davaya ilişkin genel bilgiler ise aşağıda düzenlenen Tablo 7.3.B'de özet olarak verilmektedir.

Tablo:7.3.B. *Borysiewicz Davasına İlişkin Genel Bilgiler*

Daire:	Dördüncü Daire
Dava Adı:	Borysiewicz, Polonya
Başvuru Numarası:	71146/01
Başvuru Tarihi	1 Şubat 2001
Karar Tarihi:	01Temmuz 2008 (İlk karar) / 01 Ekim 2008 (Kesin karar)
Davacı	Polonya vatandaşı Krystyna Borysiewicz
Davalı	Polonya Cumhuriyeti

Davanın Dayanağı	AİHS 34. Madde
Davanın Nedeni	Davacı, Sözleşme'nin 8. Maddesi uyarınca Devlet'in, komşusuna ait bir işletmeden kaynaklanan rahatsızlıktan evini koruyamadığını iddia etmiştir. Davacı ayrıca 6. maddeye dayanarak, davanın makul olmayan uzun bir süre devam ettiğini ileri sürmüştür.

Bu kapsamda yukarıdaki davalarda olduğu gibi bu Dava da koşulları, AİHM'de davanın muhakemesi ve sonuçları açısından ele alınmaktadır.

7.3.1. Davanın Koşulları

Davanın bu kısmında şikâyetin hangi şartlarda ortaya çıktığı, şikâyet edilen hususun ne olduğu, kısaca davanın AİHM önüne gelmeden önce şikâyetlerle ilgili olarak dava eden ile dava edilenin ulusal mekanizma içinde gerçekleştirdikleri idari ve yargısal süreçler, kaynak metin paragraf numaralandırmasına bağlı kalınarak, sadece konu ile doğrudan ilgili kısımlar ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

5. 1947 doğumlu davacı Pabianice bölgesinde yarı müstakil bir ev sahibidir. Binanın diğer yarısında yaklaşık 20 kişinin çalıştığı bir işletme bulunmaktadır.

6. Davacı 14 Eylül 1993 tarihinde, işletmenin çalıştırılması ile ilgili bir yasaklama için veya en azından işletmenin oluşturduğu gürültü seviyesini azaltmak için alınacak önlemler kapsamında Kent Konseyi'ne başvurmuştur.

7. 14 Haziran 1993 tarihinde başvuru yapılmış olan Pabianice Bölge Ofisi Müdürü 11 Haziran 1994 tarihinde, işletmenin gerekli izin olmadan faaliyette bulunduğunu belirten bir karar vermiş ve işletmenin çevresel etki değerlendirmesini dikkate alarak durumu düzeltmesi için atölyenin sahibine talimat vermiştir.

8. 30 Ocak 1995 tarihinde Łódź şehri Valisi çevrenin gürültü kirliliğine karşı korunmasına dair "teknik" bir projeyi onaylamış ve sahibinin projeye uymasını ve gürültü seviyesi değerlendirmesi yapmasını zorunlu kılmıştır.

9. 7 Şubat 1995 tarihinde Łódź Valisi, 30 Ocak 1995 tarihli kararda belirtilen şartlara uyması koşuluyla işletmenin yerini onaylamıştır.

7 Şubat 1995 tarihinden itibaren davacı ve davalı işletme arasında idarenin de dahil olduğu dava konusu hukuki süreç çekişmeli bir şekilde, karşılıklı itirazlar yolu

ile idari ve yargısal boyutta devam etmiştir. Bu süreç içinde meydana gelen hukuki gelişmelerden kritik olanları aşağıda kısaca belirtilmiştir;

18. 14 Kasım 1997 tarihinde Çevre Bakanlığı, davacının evindeki gürültü kirliliğinin çevre koruma meselesi olmadığını, böylece işlemlerin başlatılması için yasal bir dayanağın olmadığını belirtmiştir. Davacı Yüksek İdari Mahkemeye başvurmuştur.

21. 26 Ağustos 1998 tarihinde Łódź Valisi yükümlülüklerini yerine getirmesi için atölye sahibine yeni bir zaman sınırı koymuştur.

27. 29 Ekim 2002 tarihli bir kararla Pabianice İnşaat Denetim Müfettişi, işletmenin çalışmasına izin vermiş, davacı ise itirazda bulunmuştur.

28. 25 Şubat 2003 tarihinde Yüksek İdari Mahkeme, işletmenin çalışmasına izin veren bir karar için gürültü değerlendirme testlerinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu testler gerçekleştirilmiş, ancak uygun bir şekilde yapılmamıştır. Çünkü bu testler işletmenin çalışma saatleri içinde ve farklı zamanlarda gerçekleştirilmeli ve davacının kendi argümanlarını testleri yürüten kişiye iletmesini sağlamak için katılımına izin verilmeli idi.

31. 29 Ekim 2003 tarihinde Bölge Denetleme Müfettişliği, gürültü değerlendirme testlerine dayanarak işletmenin çalıştırılmasına izin vermiştir. Davacı, testlerin sonucunun ve uygulanan yöntemin doğruluğuna itiraz etmiştir.

32. 28 Ocak 2004 tarihinde Łódź Bölge Denetim Müfettişi, 29 Ekim 2003 tarihli kararını bozarak, davacıya gürültü değerlendirme testlerine yeterince katılma fırsatı verilmediğini tespit etmiştir.

38. Davacı 27 Temmuz 2005 tarihinde Bölge Mahkemesine, Bölge Müfettişinin uygun bir gürültü değerlendirmesi yapmak için herhangi bir adım atmaması ve davanın esasına ilişkin bir karar vermemesi sebebiyle şikâyette bulunmuştur...

39. 20 Ekim 2005 tarihli bir kararla Bölge İdare Mahkemesi, davacının şikâyetini kısmen kabul etmiş ve Bölge Müfettişinin karar vermesi için bir aylık süre vermiştir. 25 Şubat 2003 tarihli kararından bu yana yargılamanın yürütülmesini özetlemiş, yargılama işlemlerinin aşırı yavaş yapıldığını ve idari makamlarca makul olmayan gecikme için geçerli bir gerekçenin sunulamadığını da eklemiştir. Neticede süreç henüz karara bağlanmamıştır.

7.3.2. AİHM’de Davanın Muhakemesi

AİHM’de bu dava, davacının şikayetine bağlı olarak ihlal edildiği iddia edilen “Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı” ile “Adil Yargılanma Hakkı” çerçevesinde değerlendirilmekte, sonrasında davacının maddi ve manevi tazminat ile yapılan masraflarının karşılanması talebi ele alınmakta ve nihayet Mahkeme tarafından hükmedilen karar sonucu açıklanmaktadır.

1. SÖZLEŞMENİN 8. MADDESİNİN (ÖZEL VE AİLE HAYATINA SAYGI HAKKI) İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI

44. Davacı evinin, komşusuna ait işletmeden kaynaklanan gürültüden devlet tarafından korunamadığından şikâyetçi olmuştur. AİHS'nin 8. maddesine dayanmıştır.

45. Hükümet, davacının mevcut iç hukuk yollarını tüketmediğini iddia etmiştir. Davacının evine saygı gösterilmesi hakkını etkileyen herhangi bir rahatsızlık varsa -gürültü kirliliği gibi- davacı haklarını korumak için bir hukuk mahkemesine gitmeliydi... İdari makamlar, davacının davasında herhangi bir yükümlülük altında değildir.

46. Davacı evine saygı duyulması hakkına müdahaleye karşı yetkili makamların bu hakkı korumak için olumlu önlemler almak zorunda olduğunu belirtmiştir. Dava şartlarında, hakem olarak görev yapması ve yasalarca öngörülen gerekli aktif adımları atması, toplumun çıkarlarını da göz önünde bulundurarak davacının çıkarları ile komşusunun çıkarları arasındaki uygun dengeyi bulması devletin görevidir. Yetkililer bunu başaramamıştır. Bu şartlar altında mevcut medeni hukukun araçlarına başvurulması zorunlu değildir.

47. Mahkeme, davacının iç hukuk yollarını tüketip tüketmediğine karar verilmesi gerektiğine hükmetmektedir. Çünkü şikâyet, aşağıdaki nedenlerle kabul edilemezdir.

48. Mahkeme içtihat hukukunda, bireyin evine saygı gösterilmesi hakkına sahip olduğunu kabul etmiştir. Bu hak yalnızca fiili fiziksel alan için değil, aynı zamanda o alanın sessiz bir şekilde kullanılmasından da yararlanma anlamına gelir. Eve saygı hakkının ihlali, bir kişinin evine izinsiz girme gibi somut veya fiziksel ihlallerle sınırlı değildir, aynı zamanda gürültü, emisyon, koku veya diğer müdahale şekilleri gibi somut veya fiziksel olmayan halleri de içerir. Ciddi bir ihlal, bir kişinin evinin

olanaklarından faydalanmasını engellerse, bu durum kişinin evine saygı gösterilmesi hakkının ihlal edilmesine neden olabilir.

50. 8. madde, çevre koşullarında kirliliğin doğrudan devletten kaynaklanıp kaynaklanmadığı veya devlet sorumluluğunun özel sektör faaliyetlerini doğru şekilde düzenlemekten kaynaklanıp kaynaklanmadığı ile ilgilidir. Davada devletin başvuru sahibinin 8. maddenin 1. fıkrası uyarınca haklarını güvence altına almak için uygun önlemler alınması anlamında veya 2. paragraf uyarınca gerekçelendirilecek bir kamu otoritesinin müdahalesi anlamında, olumlu bir sorumluluğu bulunmaktadır. Her iki bağlamda da, bireyin ve toplumun bir bütün olarak rekabet eden çıkarları arasında olması gereken adil dengeye dikkat edilmesi gerekir.

51. Bununla birlikte, 8. maddeye göre bir sorunu gündeme getirmek için olumsuz müdahale davacının evini, ailesini veya özel hayatını doğrudan etkilemeli ve çevre kirliliğinin olumsuz etkileri belirli bir önem derecesinde (asgari ihlal seviyesinde) olmalıdır. Bu ihlal seviyesi görecelidir ve rahatsızlığın şiddeti ve süresi ile fiziksel veya zihinsel etkileri gibi tüm durumlara bağlıdır.

53. Bu bağlamda Mahkeme, yargılamalar sırasında gürültü değerlendirme testlerinin yapıldığını, davacının bu testlerin yapılış prosedürünü eleştirdiğini ve idari mahkemenin davacının iddialarını kabul ettiğini bilmektedir. Bu şartlar altında, bu testlerin sonuçlarının tamamen güvenilir olmadığı ihtimal dahilindedir. Ancak davacı bu testlerin sonuçlarını Mahkemeye sunmamıştır. Ayrıca davacı yerel mahkemeler veya AİHM huzurundaki yargılamalarda, evindeki gürültü seviyelerinin taraflarca belirlenen normları ya da iç hukuk veya uygulanabilir uluslararası çevre standartlarını veya her modern kasabada yaşamın doğasında bulunan çevresel tehlikeleri aşp aşmadıklarını belirlemek için herhangi bir alternatif gürültü testi sunmamıştır.

54. Mahkeme ayrıca davacının, kendisinin ya da ailesinin sağlığının işletmenin yaydığı gürültüden olumsuz yönde etkilendiğini gösteren herhangi bir belgeyi, ulusal makamlara ya da Mahkeme'ye sunmadığını da tespit etmiştir.

55. Bu tür bulguların yokluğunda devletin, davacının AİHS'nin 8. maddesi uyarınca haklarını güvence altına almak için makul önlemler almadığı tespit edilemez.

56. Yukarıdaki hususları ve içtihadını dikkate alarak AİHM, mevcut davada şikayet edilen gürültü seviyelerinin, çevresel meselelerle ilgili davalarda belirlenen

yüksek eşiğe ulaşacak kadar ciddi olduğuna karar verilemediği, şikayetin açıkça dayanaksız olduğu ve reddedilmesi gerektiği sonucuna varmıştır.

2. SÖZLEŞMENİN 6/1 MADDESİNİN (ADİL YARGILANMA HAKKI) İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI

57. Davacı makul bir süre içinde yargılanma hakkının ihlal edildiğinden şikâyetçi olmuş, AİHS'nin 6/1. maddesine dayanmıştır.

58. Dikkate alınması gereken süre davacının, işletmenin çalışmasının yasalara uygunluğunun belirlenmesini istediği Eylül 1993'te başlamıştır. Bu nedenle on dört yıl boyunca üç yargı kademesinde devam etmiştir.

A. Kabul edilebilirlik

59. Hükümet, davacının aşırı idari işlem süreleriyle ilgili olarak Polonya yasalarına uygun çareleri tüketmediğini ileri sürmüştür. Davacının, idari işlemlerin aşırı uzunluğunun yol açtığı zararın tazmin edilmesini Polonya hukuk mahkemelerinden talep edebileceğini iddia etmiştir.

60. Davacı, hükümet tarafından ileri sürülen telafi edici çözüm yolundan yararlanmasının gerekli olmadığını savunmuştur.

62. Mahkeme, idari hukukun sağladığı hukuk yolundan yararlandığı için, davacının tazminat almak için başka bir girişimde bulunmasının gerekmediği sonucuna varmıştır. Davacı, AİHS'nin 35/1. maddesinin amaçları doğrultusunda iç hukuk yollarını tüketmiştir...

B. Esas

64. Hükümet, bu şikayetin esası hakkında görüş bildirmekten kaçınmıştır.

65. Davacı, işlemlerin uzun sürdüğünü yinelemiştir. Aşırı uzunlukların ve çeşitli haksız gecikmelerin farklı yerel makamlar tarafından, özellikle idari mahkemeler tarafından defalarca kabul edildiğini vurgulamıştır.

66. AİHM, yargılama süresinin makul olup olmadığının, dava koşulları ışığında ve aşağıdaki kriterlere istinaden değerlendirilmesi gerektiğini yinelemektedir: Davanın karmaşıklığı, davacının ve ilgili makamların davranışı ve anlaşmazlıkta davacı için neyin tehlikede olduğu.

69. Konuyla ilgili içtihat hukukuna bakıldığında AİHM, mevcut davada yargılama süresinin aşırı olduğunu ve “makul süre” şartının yerine getirilmediğini değerlendirmektedir.

3. SÖZLEŞMENİN 41. MADDESİNİN (ADİL TAZMİN) UYGULANMASI

A. Zarar

72. Davacı, maddi ve manevi tazminat olarak 125,000 Polonya zlotisi (PLN) talep etmiştir. Hükümet bu talebe itiraz etmiştir.

73. Mahkeme, tespit edilen ihlal ile iddia edilen maddi tazminat arasında herhangi bir nedensellik bağı tespit edemediğinden bu talebi reddetmiştir. Diğer taraftan davacıya manevi tazminat olarak 10,000 Avro ödenmesine hükmetmiştir.

B. Masraflar

74. Davacı ayrıca masraflar için 3,800 PLN talep etmiştir.

76. Mahkeme'nin içtihadına göre, bir başvuru sahibi, masraflarını ve giderlerini ancak bunların gerçekten ve zorunlu olarak gerçekleştiği ve miktar olarak makul olduğu kanıtlandığı sürece talep etme hakkına sahiptir. Mahkeme, davacının iddiasını destekleyen herhangi bir belge sunmadığını gözlemlemiştir. Bu şartlar altında Mahkeme, bu başlık altında herhangi bir tazminat veremez.

7.3.3. Davanın Sonucu

Bu sebeplerden dolayı Mahkeme oybirliği ile; (1)Davaların uzunluğuna ilişkin şikâyetin kabuledilebilir olduğuna ve başvurunun geri kalanının kabuledilemez olduğuna, (2)Sözleşmenin 6/1. maddesinin ihlal edildiğine, (3)Davalı devlet tarafından davacıya manevi tazminat olarak 10.000 Avro ödenmesine karar vermiştir.

7.4. Huoltoasema ve Diğerleri, Finlandiya (19 Nisan 2010)

Yukarıda açıklanan diğer davalarda uygulanan yöntem uygun olarak burada da öncelikle davalı devlet olan Finlandiya'nın gerek ekonomik sistemine gerekse ekolojik sistemine ait önemli göstergeler, son yıllar itibariyle verilmekte ve ardından davanın içeriği ve unsurları tanıtılmaktadır. Göstergeler aşağıdaki Tablo 7.4.A.'dan takip edilebilir.

Tablo:7.4.A Finlandiya Devletine Ait Ekonomik ve Ekolojik Veriler

FİNLANDİYA	DEĞER
İnsani Gelişme Endeksi, 2016, (180 Ülke Sıralaması)	23
Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (Milyar, Dolar)	275,683.14
Kişibaşı Gayrisafi Gelir (2018, Dolar)	47.820
Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyüme Hızı (2018 %)	2,329

Kişibaşı Enerji Üretimi (Kg, 2014)		6.213
Yenilenebilir Enerji Arzı (2017, %TPES)		32,57
Kişibaşı Karbondioksit Emisyonu (2014, Metric Tons)		8,7
Ulusal Yoksulluk Sınırının Altındaki Nüfus (2017 %)		0
Yıllık Nüfus Artış Hızı (2018 %)		0,2
Çevresel Performans Göstergeleri, 2018 (180 Ülke Sıralamasında)	Çevresel Performans Gösterge Sıralaması	10
	Hava Kalitesi	6
	Ağır Metaller	1
	Biyçeşitlilik ve Habitat	39
	İçilebilir Su	1
	Ağaç Örtüsü Kaybı	124
	Karbondioksit Emisyon Yoğunluğu	70
	Tarım	24
	Balık Stoğu	9
Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 2019 (162 Ülke Sıralamasında)		3

*TPES (Total Primary Energy Supply): Toplam Birincil Enerji Arzı

Kaynak: UNDP İnsani Gelişme Raporu (2016), Çevresel Performans Endeksi (2018), Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (2014), OECD Yeşil Büyüme Göstergeleri (2016), Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (2019, github.com).

Tablo 7.4.A.'ya bakıldığında Finlandiya'nın kişibaşı gayrisafı gelir açısından dünya ortalamasının (11.100 Dolar) çok üzerinde olduğu (47.820 Dolar), çevre ve çevre hakkı üzerinde etki ve çevresel baskı ile bağlantılı göstergelerden biri olarak GSYİH büyüme hızı bakımından dünya ortalamasının (%3,035) altında büyüdüğü (%2,329), ayrıca önemli bir gösterge olarak kişibaşı karbondioksit emisyonu oranının dünya ortalaması olan 4,981 metric ton değerinin neredeyse iki katı oranında olduğu (8,7 metric ton), diğer taraftan çevre üzerinde baskı unsuru olabilecek nüfus artış hızının ise dünya ortalamasının (%1,9) altında gerçekleştiği (%0,2) yani çok az arttığı anlaşılmaktadır. Ayrıca çevresel performans göstergelerine göre özellikle ağaç örtüsü kaybı ile karbondioksit emisyon yoğunluğu değerleri bakımından olumsuz bir seviyede olduğu, genel sıralamada ise 180 ülke arasında 10. sırada bulunduğu, diğer yandan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı koordinatörlüğünde 2030 yılı için ulaşılması hedeflenen sürdürülebilir kalkınma hedefleri kriterlerine (sıfır açlık, sıfır yoksulluk, nitelikli eğitim, temiz su gibi 17 hedef alan) göre 162 ülke sıralamasında en üst sıralarda yer aldığı (3.) görülmektedir. Aşağıda irdelenen ve genel olarak su

havzasının potansiyel kirleticilere karşı korunmasını konu edinen dava ile direkt ilgili bir gösterge olarak içilebilir su açısından 180 ülke arasında 1. sıradadır.

Davalı devlet aleyhine açılan davaya ilişkin genel bilgiler ise aşağıda düzenlenen Tablo 7.4.B’de özet olarak verilmektedir.

Tablo: 7.4.B. Huoltoasema ve Diğerleri Davasına İlişkin Genel Bilgiler

Daire:	Dördüncü Daire
Dava Adı:	Huoltoasema Matti Eurén Oy ve Diğerleri, Finlandiya
Başvuru Numarası:	26654/08
Başvuru Tarihi	5 Haziran 2008
Karar Tarihi:	19 Ocak 2010 (İlk karar)/19 Nisan 2010 (Kesin karar)
Davacı	Finli Huoltoasema Matti Eurén Oy şirketi ile Fin vatandaşı olan Matti Vesa Eurén ve Ari-Pekka Eurén,
Davalı	Finlandiya Cumhuriyeti
Davanın Dayanağı	AİHS 34. Madde
Davanın Nedeni	Davacılar, yargılama süresinin AİHS'nin 6/1. maddesinde belirtilen “makul süre” şartıyla bağdaşmaması, ayrıca Yüksek İdare Mahkemesi tarafından çevresel izin başvurularının reddedilmesinin, mal ve mülk dokunulmazlığına sahip olma haklarına müdahale teşkil etmesi ve bu müdahalenin yasadışı ve orantısız olması sebebiyle Sözleşme’ye Ek 1 Nolu Protokol’ün 1. maddesi uyarınca şikâyetle bulunmuştur.

Bu kapsamda yukarıdaki davalarda olduğu gibi bu Dava da koşulları, AİHM’de davanın muhakemesi ve sonuçları açısından ele alınmaktadır.

7.4.1. Davanın Koşulları

Davanın bu kısmında şikâyetin hangi şartlarda ortaya çıktığı, şikâyet edilen hususun ne olduğu, kısaca davanın AİHM önüne gelmeden önce şikâyetlerle ilgili olarak dava eden ile dava edilenin ulusal mekanizma içinde gerçekleştirdikleri idari ve yargısal süreçler, kaynak metin paragraf numaralandırmasına bağlı kalınarak, sadece konu ile doğrudan ilgili kısımlar ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

5. Davacı şirket 1965'ten beri Nastola'da bir servis istasyonu (benzin istasyonu) işletmektedir. Servis istasyonu, belediyenin bir yeraltı suyu havzasının da

bulunduğu sanayi bölgesinde yer almaktadır. İkinci ve üçüncü davacılar, davacı şirketin sahipleridir.

6. 1998 yılında tehlikeli kimyasalların (motorlu taşıtlar için yakıtlar dahil olmak üzere) dağıtım ve depolanması ile ilgili yeni yönetmelikler yürürlüğe girmiş ve servis istasyonlarının 31 Aralık 2002 tarihine kadar bu yeni şartlara uyması emredilmiştir. Yeni düzenlemelere uymak için davacı şirket bazı yeniden yapılanma çalışmaları üstlenmek zorunda kalmıştır.

7. 1 Mart 2000 tarihinde Çevre Koruma Yasası, çevre kirliliğine neden olabilecek faaliyetler için yeni bir çevre izni verilmesini zorunlu kılmıştır. Davacı şirketin faaliyetleri Kanun'un uygulama kapsamına girdiğinden şirket 8 Aralık 2000 tarihinde yeniden yapılanma çalışmaları için çevre izni başvurusunda bulunmuştur. Başvuru konusu, sıvı yakıtın depolama kapasitesinin büyütülmesi için gerekli çevre izniyle ilgilidir.

8. 20 Mart 2001 tarihinde Nastola Çevre Kurulu, davacı şirkete izin vermiş ve yeniden yapılanma çalışmaları için çeşitli şartlar koymuştur.

9. Häme Bölgesel Çevre Merkezi 17 Nisan 2001 tarihli mektubuyla, Kurul'un önerilen koruyucu önlemlerine rağmen, yeraltı suyu kalitesinin tehlikeye girebileceğine dair bir risk olduğunu ve bu nedenle çevre izninin geri çekilmesi gerektiğini iddia ederek, karara karşı Vaasa İdare Mahkemesi'ne itiraz etmiştir.

10. 26 Ekim 2001 tarihinde İdare Mahkemesi Merkezin itirazını reddetmiş, ancak izin koşullarından birini değiştirmiştir.

11. Merkez 22 Kasım 2001 tarihli bir yazıyla Yüksek Mahkeme'ye başvurmuş, İdare Mahkemesinde ileri sürülen temyiz gerekçelerini yinelemiştir.

12. Yüksek İdari Mahkeme, 11 Şubat 2003 tarihinde Kurul kararını bozmuş, İdare Mahkemesinin kararını iptal etmiş ve daha etkili koruyucu önlemler kullanarak yeraltı sularının kirlenme riskini ortadan kaldırmanın mümkün olup olmadığının açıklığa kavuşturulmasını talep etmiştir... Başvuru sahibi şirketçe önerilen koruyucu tedbirlerinin yeraltı suyunun kirlenme riskini ortadan kaldıracağı garanti edilemediği için çevre izni verilmemiştir.

13. Davacı şirket 29 Nisan 2005 tarihinde Nastola Çevre Kurulu'na çevre izni için tekrar başvuruda bulunmuştur. Daha spesifik olarak bu başvuru, sıvı yakıtın depolama kapasitesini azaltmak için çevresel izin ile ilgilidir. 13 Aralık 2005 tarihinde Kurul, izni çeşitli şartlarla vermeye karar vermiştir.

14. 18 Ocak 2006 tarihli bir mektupla Häme Bölgesel Çevre Merkezi, Kurul'un kararına karşı, çevre izninin geri çekilmesi gerektiğini öne sürerek Vaasa İdare Mahkemesi'ne temyiz başvurusunda bulunmuştur.

15. 29 Aralık 2006 tarihinde İdare Mahkemesi, izin belgesine yeterli koruyucu tedbirlerin dahil edildiğini dikkate alarak temyizi reddetmiştir.

16. Merkez 29 Ocak 2007 tarihli mektubuyla Yüksek Mahkeme'ye başvurup, İdare Mahkemesine yapılan temyiz gerekçelerini yinelemiştir.

17. 19 Aralık 2007 tarihinde Yüksek İdari Mahkeme tekrar, Kurul ve İdari Mahkeme kararlarını bozmuştur. Şirket tarafından önerilen koruyucu önlemlerin yeraltı suyu kirliliği riskini azaltmasına rağmen, her koşulda yeraltı suyunun korunmasını garanti edemediğini tespit etmiştir. Davacı şirketin izin belgesi reddedildiği için, 31 Aralık 2008'e kadar servis istasyonunu kapatılması kararı alınmıştır.

7.4.2. AİHM'de Davanın Muhakemesi

AİHM'de bu dava, davacının şikayetine bağlı olarak ihlal edildiği iddia edilen "Adil Yargılanma Hakkı", "Mülkiyet Hakkı" ve "Ayrımcılık Yasağı" çerçevesinde değerlendirilmekte, sonrasında davacının maddi tazminat ile yapılan masraflarının karşılanması talebi ele alınmakta ve nihayet Mahkeme tarafından hükmedilen karar sonucu açıklanmaktadır.

1. SÖZLEŞME'NİN 6. MADDESİNİN (ADİL YARGILANMA HAKKI) İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI

19. Davacılar, yargılama süresinin AİHS'nin 6/1. maddesinde belirtilen "makul süre" şartıyla bağdaşmadığından şikâyetçi olmuşlardır.

28. Davacılar tarafından 6 Haziran 2001 tarihinde başlatılmış olan yargılamalar, 19 Aralık 2007 tarihine kadar Yüksek İdari Mahkemenin davada nihai

bir karar vermesine kadar kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Yargılama, her iki yargı düzeyinde altı yıl altı ay sürmüştür.

29. Mahkeme, yargılama süresinin makul olup olmadığının, davanın koşulları ışığında ve aşağıdaki kriterlere istinaden değerlendirilmesi gerektiğini hatırlatır: davanın karmaşıklığı, davacıların ve ilgili makamların tutumları ve davacıların ihtilaftaki menfaatleri.

31... Yargılama, davacılar açısından çevresel izinleri olmadığından işlerini kapatmaya zorlanmaları sebebiyle çok önemlidir. Yargılamanın süresi nedeniyle davacılar büyük maddi zarara uğramışlardır.

33... Konuya ilişkin içtihadını göz önünde bulunduran Mahkeme, mevcut davada yargılamanın süresinin aşırı olduğunu ve “makul süre” şartının yerine getirilmediğini düşünmektedir.

2. BAŞVURUNUN GERİ KALAN KONULARI

A. Mülkiyet Hakkı ile ilgili şikâyet

35. Davacılar ayrıca, Yüksek İdare Mahkemesi tarafından çevresel izin başvurularının reddedilmesinin, mal ve mülk dokunulmazlığına sahip olma haklarına müdahale teşkil etmesi ve bu müdahalenin yasadışı ve orantısız olması sebebiyle Sözleşme'ye Ek 1 Nolu Protokol'ün 1. maddesi uyarınca şikâyette bulunmuştur.

36. Mahkeme, başvuru sahiplerinin mülk edinme hakkına bir müdahalenin olduğu ve çevre izni başvurusunun reddedilmesinin davacıların işlerini olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir. Mevcut davada müdahale, çevre kirliliğine neden olabilecek faaliyetler için çevre izni gerektiren Çevre Koruma Yasası'na dayanmaktadır. Yasa, yeterince açık, öngörülebilir ve kamuya açıktır.

37. Mahkeme, ulusal makamların ulusal yasayı yorumlama ve uygulama konusunda öncelikli olduğuna işaret etmektedir. Yüksek İdari Mahkemenin kararında Finlandiya hukukuna aykırı bir durum bulunmamaktadır. Aslında karar mahkemenin yerleşik içtihadına uygun olarak gerçekleşmiştir. Çevre izni talebinin reddedilmesi çevreyi korumak adına bu nedenle yasal ve genel çıkarı gözetmektedir.

38. Mahkeme, orantılılık konusunda, davacıların işlerini çevre izni olmaksızın yasal olarak sürdüremediklerini ve servis istasyonunun kapatılması gerektiğini kaydetmektedir. Halen mülk sahibi olsalar da, sözkonusu alan yerel şehir planında sadece servis istasyonu olarak kullanılmak üzere tanımlandığı için başka bir faaliyetin yapılması zordur. Davacılar şu ana kadar hiçbir tazminat almamışlardır, ancak devlete karşı böyle bir iddiada bulunmaları mümkündür.

39. Diğer taraftan davacıların ilk başvurularından itibaren çevre izni verilmesine ilişkin herhangi bir yasal beklentileri olmamıştır. Davacılar çevresel korumanın gittikçe daha önemli hale geldiğinin bilincinde olmalıdırlar. Dahası, devletler bu bağlamda geniş bir takdir payına sahiptir. Su kirliliği konusunda mutlak bir yasak olduğu için bu tür bir risk içeren herhangi bir eylem, yetkililerin izin vermeyi reddetmesine yol açacaktır. Kirlenmiş yeraltı suyunu arındırmak çok zor, hatta bazen imkânsız olduğu için güçlü genel bir ilginin olması anlaşılabilir bir durumdur.

B. 14. madde ile ilgili (Ayrımcılık Yasası) şikâyet

41. Son olarak davacılar, Yüksek İdare Mahkemesi tarafından verilen kararın, gerek servis istasyonlarına diğer faaliyet türlerinden farklı muamele yapmasından gerekse Finlandiya'daki farklı bölgelerde yer alan servis istasyonları arasında ayrımcı olmasından şikâyetçi olmuşlardır.

42. Mahkeme, 14. maddeye göre ayrımcılığa uğramama hakkının, devletlerin benzer durumlarda, nesnel ve makul bir gerekçelendirme olmaksızın farklı muamelede bulunmaları halinde ihlal edildiğine işaret etmektedir. Servis istasyonlarının ve diğer faaliyet türlerinin, çevre için çok farklı riskler içerebileceğinden benzer bir durumda olacağı söylenemez. Diğer bölgelerde yer alan servis istasyonlarına göre, Bölgesel Çevre Merkezleri bu konuda farklı görüşlere sahip olabilir. Ancak bu bağlamda içtihat hukukunu uyumlaştırmak ulusal yüksek mahkemelerin görevidir. Mahkeme, Yüksek İdari Mahkeme içtihadının bu konuda tutarlı olduğunu not eder.

43. Mahkeme, başvurunun bu kısmının da açıkça dayanaktan yoksun olduğunu ve reddedilmesi gerektiğini düşünmektedir.

3. SÖZLEŞMENİN 41. MADDESİNİN (ADİL TAZMİN) UYGULANMASI

A. Zarar

45. Davacılar maddi tazminat olarak 1.858.000 Avro talep etmiştir.

47. Mahkeme, tespit edilen ihlal ile iddia edilen maddi tazminat arasında herhangi bir nedensellik bağı tespit edemediğinden bu talebi reddeder.

B. Masraflar

48. Davacılar ayrıca Mahkeme önündeki masraf ve giderler için 81.541,93 Avro talep etmiştir.

50. Mahkeme'nin içtihadına göre davacı, masrafların ve harcamaların yalnızca gerçekte ve zorunlu olarak yapıldığı ve miktarının makul olduğu kanıtlandığı ölçüde harcamalarını talep etme hakkına sahiptir. Mevcut belgeler, yukarıdaki kıstaslar ve Mahkeme'nin sadece uzun süreli şikâyete ilişkin olarak bir ihlal tespit ettiği hususu göz önünde bulundurulduğunda Mahkeme, davacılara masraflar için toplam 2.500 Avro vermeyi makul bulmaktadır.

7.4.3. Davanın Sonucu

Bu sebeplerden dolayı Mahkeme oybirliği ile; (1) Davanın aşırı uzunluğuna ilişkin şikâyetin kabuledilebilir olduğuna ve başvurunun geri kalanının kabuledilmez olduğuna, (2) AIHS'nin 6/1. maddesinin ihlal edildiğine, (3) Davalı devletin davacılara masraflar için 2.500 Avro ödemesine karar vermiştir.

7.5. Oluić, Hırvatistan (20 Ağustos 2010)

Davalı devlet olan Hırvatistan'ın gerek ekonomik sistemine gerekse ekolojik sistemine ait önemli göstergeler elde edilebilen son yıllar itibariyle aşağıdaki Tablo 7.5.A.'da verilmektedir. Davanın içeriği ve unsurları ise devamında açıklanmaktadır.

Tablo:7.5.A. Hırvatistan Devletine Ait Ekonomik ve Ekolojik Veriler

HIRVATİSTAN	DEĞER
İnsani Gelişme Endeksi, 2016, (180 Ülke Sıralaması)	45
Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (Milyar, Dolar)	60,805.66
Kişibaşı Gayrisafi Gelir (2018, Dolar)	13.830
Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyüme Hızı (2018 %)	2,63

Kişibaşı Enerji Üretimi (Kg, 2014)		1.898
Yenilenebilir Enerji Arzı (2016, %TPES)		23,63
Kişibaşı Karbondioksit Emisyonu (2014, Metric Tons)		4
Ulusal Yoksulluk Sınırının Altındaki Nüfus (2015 %)		19,5
Yıllık Nüfus Artış Hızı (2018 %)		-0,9
Çevresel Performans Göstergeleri, 2018 (180 Ülke Sıralamasında)	Çevresel Performans Gösterge Sıralaması	41
	Hava Kalitesi	106
	Ağır Metaller	18
	Biyçeşitlilik ve Habitat	14
	İçilebilir Su	46
	Ağaç Örtüsü Kaybı	35
	Karbondioksit Emisyon Yoğunluğu	56
	Tarım	32
	Balık Stoğu	14
Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 2019 (162 Ülke Sıralamasında)		22

*TPES (Total Primary Energy Supply): Toplam Birincil Enerji Arzı

Kaynak: UNDP İnsani Gelişme Raporu (2016), Çevresel Performans Endeksi (2018), Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (2014), OECD Yeşil Büyüme Göstergeleri (2016), Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (2019, github.com).

Tablo 7.5.A.'ya bakıldığında Hırvatistan'ın kişibaşı gayrisafi gelir açısından dünya ortalamasının (11.100 Dolar) biraz üzerinde olduğu (13.830 Dolar), çevre ve çevre hakkı üzerinde etki ve çevresel baskı ile bağlantılı göstergelerden biri olarak GSYİH büyüme hızı bakımından dünya ortalamasının (%3,035) altında büyüdüğü (%2,63), ayrıca önemli bir gösterge olarak kişibaşı karbondioksit emisyonu oranının dünya ortalaması olan 4,981 metric ton değeri civarında olduğu (4 metric ton), diğer taraftan çevre üzerinde baskı unsuru olabilecek nüfus artış hızının ise dünya ortalamasının (%1,9) altında gerçekleştiği (%-0,9) yani azaldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca çevresel performans göstergelerine göre özellikle hava kalitesi ile karbondioksit emisyon yoğunluğu değerleri bakımından olumsuz bir seviyede olduğu, genel sıralamada ise 180 ülke arasında 41. sırada bulunduğu, diğer yandan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı koordinatörlüğünde 2030 yılı için ulaşılması hedeflenen sürdürülebilir kalkınma hedefleri kriterlerine (sıfır açlık, sıfır yoksulluk, nitelikli eğitim, temiz su gibi 17 hedef alan) göre 162 ülke sıralamasında üst sıralarda yer aldığı (22.) görülmektedir.

Davalı devlet aleyhine açılan davaya ilişkin genel bilgiler ise aşağıda düzenlenen Tablo 7.5.B’de özet olarak sunulmuştur.

Tablo: 7.5.B. Oluić Davasına İlişkin Genel Bilgiler

Daire:	Birinci Daire
Dava Adı:	Oluić, Hırvatistan
Başvuru Numarası:	61260/08
Başvuru Tarihi	18 Kasım 2008
Karar Tarihi:	20 Mayıs 2010 (İlk karar) / 20 Ağustos 2010 (Kesin karar)
Davacı	Hırvatistan vatandaşı Marina Oluić
Davalı	Hırvatistan Cumhuriyeti
Davanın Dayanağı	AİHS 34. Madde
Davanın Nedeni	Davacı, devletin aşırı gürültüye karşı özel hayatını korumakta başarısız olmasından ve yaşadığı evin bir bölümünde işletilen bar tarafından evinde geceleri rahatsız edilmesinden şikâyetçi olmuştur.

Bu kapsamda yukarıdaki davalarda olduğu gibi bu Dava da koşulları, AİHM’de davanın muhakemesi ve sonuçları açısından ele alınmaktadır.

7.5.1. Davanın Koşulları

Davanın bu kısmında şikâyetin hangi şartlarda ortaya çıktığı, şikâyet edilen hususun ne olduğu, kısaca davanın AİHM önüne gelmeden önce şikâyetlerle ilgili olarak dava eden ile dava edilenin ulusal mekanizma içinde gerçekleştirdikleri idari ve yargısal süreçler, kaynak metin paragraf numaralandırmasına bağlı kalınarak, sadece konu ile doğrudan ilgili kısımlar ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

5. Davacı, Rijeka'da ailesinin yanında evin bir bölümünde yaşamaktadır. Aralık 1999'dan bu yana, evin diğer bölümünde üçüncü kişi tarafından bir bar (F.Bar) işletilmektedir.

6. Davacı 16 Mart 2001 tarihinde Rijeka İstihdam, Sağlık ve Sosyal Refah Ofisi'ne yaşadığı dairenin her gün sabah 7'den gece yarısına kadar açık olan F. barından aşırı derecede gürültüye maruz kaldığını bildirerek gürültüyü ölçmek için yetkilileri davet etmiştir.

7. 1 Mayıs 2001 tarihinde bağımsız bir uzman firma tarafından yapılan gece ölçümlerinde, ses seviyesinin izin verilen seviyeyi aştığı tespit edilmiştir. Evin bir odasında ses seviyesi 35,9 dB'ye (desibel) ulaşarak izin verilen seviyeyi 5,9 dB aşmıştır. Diğer bir odada ise ses seviyesi 38,5 dB'ye ulaşmış ve izin verilen seviyeyi 8,5 dB aşmıştır.

8. 1 Haziran 2001 tarihli bir kararla yerel yetkililer, F. Bar'ın sahibi olan L. şirketine, müzik ekipmanlarından gelen gürültünün seviyesini azaltmasını emretmiştir... Ancak karar davalı tarafından yapılan itiraz üzerine, Sağlık Bakanlığı tarafından 24 Ağustos 2001 tarihinde bozulmuş ve vaka yerel yetkililere gönderilmiştir.

9. 13 Ekim ve 17 Kasım 2001'de tekrar yapılan ölçümlerde, ev içindeki yere bağlı olarak F.Bar'dan gelen gürültünün izin verilen seviyeyi 1,8 dB ila 6,9 dB arasında aştığı anlaşılmıştır...

11. 15 Şubat 2002 tarihli kararla yerel yetkililer barın sahibine, standartlara göre duvarlara ses yalıtımı ve yer döşemesi tadilatı yapmasını emretmiştir.

12. 24 Nisan 2002 tarihinde yapılan incelemede yukarıdaki karara uyulmadığı tespit edilmiştir.

13. Yerel yetkililer 3 Mayıs 2002 tarihinde bar sahibine, 31 Mayıs 2002 tarihine kadar verilen karara uymaması halinde zorla uygulama yoluna gidileceğini bildirmiştir...

Süreç içinde sözkonusu şikâyete bağlı olarak yetkililerce 20 Eylül 2002, 14 Şubat 2003 tarihleri ile 13-15 Mayıs 2005 tarihleri arasında ve 19 Aralık 2008 tarihinde yapılan ölçümler neticesinde bardan gelen gürültünün izin verilen seviyeyi tekrar tekrar aştığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan davacı ve davalı arasında karşılıklı hukuk mücadelesinde aşağıda belirtilen kritik gelişmeler yaşanmıştır;

18. 25 Haziran 2003 tarihinde davacı, idari organların bulgularına itiraz ederek İdare Mahkemesine başvurmuştur.

20. Belirsiz bir tarihte, davacı Yüksek Mahkeme'ye İdare Mahkemesi huzurundaki işlemlerin süresi hakkında bir şikâyette bulunmuştur. 26 Mart 2007'de Yüksek Mahkeme, İdari Mahkemeye üç ay içinde bir karar vermesini emretmiştir.

21. 24 Nisan 2007'de İdare Mahkemesi, alt organların kararlarını bozarak bardan gelen gürültünün hala aşırı olup olmadığının tespit edilmesini emretmiştir.

24. 30 Ocak 2009'da Sağlık Müfettişi, barın sahibinin gürültüyü azaltmasını emretmiştir. 23 Şubat 2009'da yapılan ölçümlerde, gürültü düzeyinin belirlenen standartları aşmadığı görülmüştür.

25. Davacı 1 Eylül, 4 Ekim ve 8 Kasım 2006 tarihlerinde, 1966 doğumlu kızıyla ilgili olarak, işitme engelliliğini ve gürültüye maruz kalmaktan kaçınması gerektiğini gösteren tıbbi belgeler sunmuştur. Ayrıca, kalp ameliyatı da dahil olmak üzere kalp rahatsızlığı nedeniyle tedavi gördüğünü gösteren 1944 doğumlu kocasıyla ilgili olarak 14 ve 27 Mart 2007 tarihli tıbbi dokümanları sunmuştur.

7.5.2. AİHM'de Davanın Muhakemesi

AİHM'de bu dava, davacının şikâyetine bağlı olarak ihlal edildiği iddia edilen “Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı” çerçevesinde değerlendirilmekte, sonrasında davacının maddi ve manevi tazminat ile yapılan masraflarının karşılanması talebi ele alınmakta ve nihayet Mahkeme tarafından hükmedilen karar sonucu açıklanmaktadır.

1. İLGİLİ İÇ HUKUK

27. “İnsanların Çalıştığı ve Yaşadığı Alanlarda Müsaade Edilen Azami Gürültü Düzeyleri Yönetmeliği”nin 5. bölümü, kapalı yerleşim alanları içerisindeki maksimum izin verilen gürültü seviyesi sınırının, saat gece 10: 00'dan sabah 06.00' ya kadar 25 dB ve gündüz 35 dB olduğunu, dış gürültü seviyesi sınırının ise, gündüz 55 dB ve gece 45 dB olarak belirlendiğini ifade etmektedir.

2. GÜRÜLTÜ SEVİYELERİ VE ULUSLARARASI STANDARTLAR

29. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), çeşitli ortamlar ve durumlar için kılavuz değerler veren “Topluluk Gürültüsü için Rehber (1999)” ve “258 No'lu Mesleki ve Toplumsal Gürültü Hakkında Rehberi” yayınlamıştır. Bu kılavuz değerleri, gürültüye maruz kalma ile ilişkili fiziksel, psikolojik veya sosyal işlevselliğin geçici veya uzun süreli olarak bozulması anlamına gelen en düşük olumsuz sağlık etkisi seviyesinde belirlenmiştir.

30. Evlerde gürültü seviyeleri ile ilgili kurallar, insanların gündüzleri ciddi rahatsızlık duymalarını önlemek için balkonlar, teraslar ve açık alanlarda ses basıncı seviyesinin 55 dB'yi, sürekli ses basınç seviyesinin (LAeq) ise insanların orta düzeyde rahatsız olmamaları için 50 dB LAeq değerini aşmaması gerektiğini belirtmektedir. Ancak çoğu Avrupa ülkesi maksimum izin verilen 40 dB LAeq değerini benimsemiştir.

31. İnsanların yatak odası pencereleri açıkken uyuyabilmeleri için yaşam alanlarının dışında gece vakti ses basınç seviyeleri ise 45 dB LAeq'yi aşmamalıdır.

3. SÖZLEŞME'NİN 8. MADDESİNİN (ÖZEL VE AİLE HAYATINA SAYGI HAKKI) İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI

32. Davacı, devletin aşırı gürültüye karşı özel hayatını korumakta başarısız olmasından ve yaşadığı evin bir bölümünde işletilen bar tarafından evinde geceleri rahatsız edilmesinden şikâyetçi olmuştur. Sözleşme'nin 8. maddesine dayanmıştır.

A. Kabul edilebilirlik

33. Hükümet öncelikle davacının iç hukuk yollarını tüketmediğini, gürültünün durmasını istemek ve tazminat talep etmek için barın sahibine karşı hukuk davası açmadığını, dolayısıyla şikâyetin geçerli olmadığını savunmuştur.

34. Davacı, idari işlemlerde mevcut çözüm yollarının tükendiğini ve ayrı bir hukuk davası açılmasının gerekçesi olmadığını savunmuştur.

35. Mahkeme, davacının etkili, yeterli ve ulaşılabilir iç hukuk yollarını normal bir şekilde kullanması gerektiğini tekrar etmiştir.

36. Mahkeme, davacının idari işlemlerde gerekli ilgili uzman ölçümlerini isteyebildiğini ve idari organların gürültü düzeyinin azaltılması için kararlar vermeye yetkili olduğunu belirtmektedir. Mahkeme'nin görüşüne göre idari çözüm, davacının iddia ettiği ihlal durumunu değerlendirmiştir. Bu nedenle davacının, aynı zamanda bir hukuk davası açması veya başka herhangi bir çare bulması gerekmemiştir.

37. Dolayısıyla Hükümet'in davacının bar sahibine karşı bir hukuk davası açmadığı yönündeki argümanı ile ilgili olarak iç hukuk yollarının tüketilmesi konusundaki itirazı reddedilmelidir.

40. Davacı, mevcut çözüm yollarını eksiksiz yerine getirdiğini ve diğer çözümlerin gereksiz olacağını savunmuştur. Ayrıca, gürültünün AIHS'nin 8. maddesinin kapsamına girdiği görüşündedir. Davacı ve ailesinin aşırı gürültüye maruz kalması, sekiz yıllık bir süre boyunca devam etmiş ve her gece meydana gelmiştir. Bu durum davacının kocası ve kızı için ciddi tıbbi problemlere neden olmuştur.

41. Mahkeme, gerek iç hukuk yollarının idari işlemlerde tükenmesinin gerekse de 8. maddenin mevcut davanın koşullarına uygulanabilirliğinin, davacının devletin

kendisini uzun süre aşırı gürültüye karşı koruyamadığı iddiasıyla ilgili şikayetiyle yakından bağlantılı olduğu kanaatindedir...

B. Esaslar

1. Tarafların görüşleri

42. Davacıya göre bağımsız uzmanların gerçekleştirdikleri ölçümler, evindeki gürültünün yaklaşık sekiz yıllık süreç içinde aşırı olduğunu ve geceleri meydana geldiğini göstermiştir. Bu tespit, belirlenen standartlara göre gürültünün sınırlandırılması için açıkça yeterli olduğu halde, buna rağmen yetkili idari makamlar kendisini aşırı gürültüye karşı korumakta başarısız olmuştur.

43. Hükümet, mevcut davanın, iki özel taraf arasındaki anlaşmazlıkla ilgili olduğunu ve devlet makamlarının, davacının Sözleşme'nin 8. maddesine göre korunan haklarına müdahale etmediğini savunmuştur. Davacının, evin bir bölümünü bara dönüştürmeyi kabul etmesi ve barların geceleri genelde açık olduğu yönündeki ortak bir bilgiye sahip olması nedeniyle, geceleri bile belli bir düzeyde gürültü çekmesi gerektiğini bilmiş olması gerekirdi. Yetkili idari makamlar ilgili işlemleri gerçekleştirmiş ve sonunda, davacının aşırı gürültüye maruz kalmadığına karar vermiştir. Ayrıca davacı idari işlemlere engel olmuştur. Çünkü 17 Mart 2008 başında gürültünün ölçüm zamanını belirtmek üzere davet edildiği halde cevabını 15 Aralık 2008 olarak geç vermiştir.

2. Mahkeme'nin değerlendirmesi

(a) Genel ilkeler

44. Sözleşmenin 8. maddesi, bireyin özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmalarına saygı gösterilmesini koruma altına almaktadır. Bir konut genellikle özel ve aile hayatının geliştiği fiziksel bir yer olarak tanımlanmıştır. Birey konutuna saygı gösterilmesi hakkına sahiptir, fakat bu hak sadece gerçek fiziksel alan hakkını ifade etmez, ayrıca o bölgenin sessizce keyfini çıkarmak anlamına gelir. Konuta saygı hakkı ihlalleri, bir kişinin evine yetkisiz giriş gibi somut veya fiziksel ihlallerle sınırlı değildir. Ayrıca somut veya fiziksel olmayan gürültü, emisyon, koku veya diğer ihlal şekillerini de kapsar. Ciddi bir ihlalin kişinin evinin olanaklarından yararlanmasını engellemesi halinde evine saygı gösterilmesi hakkının ihlali gerçekleşebilir.

45. Mahkeme, gürültü veya başka bir kirlilikten doğrudan ciddi şekilde etkilenen kişinin temiz ve sessiz bir çevre için Sözleşme'de açık bir hakkı bulunmasa dahi, konunun 8. madde altında değerlendirilebileceğini tekrar hatırlatmaktadır.

46. Her ne kadar 8. maddenin amacı, kişiyi kamu otoritelerinin keyfi müdahalelerine karşı korumak olsa da, yetkililerin, bireyler arasındaki ilişkiler alanında dahi olsa özel hayatlara saygıyı güvence altına almak için tasarlanmış tedbirleri benimsemeleri gerekebilir. Bireyin ve bir bütün olarak toplumun rekabet eden çıkarları arasında var olması gereken adil dengeye dikkat edilmelidir.

(b) Bu davada yukarıdaki ilkelerin uygulanması

48. Mevcut dava, kamu makamlarının konuta saygı gösterilmesi hakkına yönelik müdahalesinden değil, bilakis davacının haklarına yönelik üçüncü taraf ihlallerini durdurmak için idarenin tedbir almamasından kaynaklanmaktadır.

49. Mahkeme, davacının iddia ettiği gece zamanlarında maruz kaldığı rahatsızlığa işaret etmektedir. Mahkeme, gürültünün sebep olduğu rahatsızlığın, 8. madde kapsamında ihlal oluşturması için gereken asgari seviyeye ulaşıp ulaşmadığını belirlemelidir. Bu asgari seviye değerlendirmesi göreceli olup rahatsızlığın süresi ve yoğunluğu, fiziksel ya da zihinsel etkileri gibi davanın tüm koşullarına bağlıdır.

52. Mahkeme mevcut davanın, gece kulüplerinden gelen gürültüye yönelik Moreno Gómez/İspanya davasına benzediği kanısındadır. Moreno Gómez'deki duruma benzer şekilde mevcut davada, sekiz yılı kapsayan dönemde yapılan ölçümler, gece vakti gürültüsünün aşırı derecede olduğunu göstermiştir. 1 Mayıs 2001'de yapılan ilk ölçümde dahi gürültü düzeyinin belirlenen standartların ötesinde olduğu ortaya çıkmıştır. 13 Ekim ve 17 Kasım 2001, 20 Eylül 2002, 14 Şubat 2003 ve 19 Aralık 2008 tarihlerinde yapılan diğer ölçümlerde, davacının evindeki gürültünün belirlenmiş standartların ötesine geçtiği tespit edilmiştir. Mahkeme bu ölçümlerin, bulguları nesnel görünen ve iç hukukta reddedilmeyen bağımsız uzmanlar tarafından gerçekleştirildiğini kaydetmektedir.

60. Mahkeme ayrıca gürültü seviyesinin, Dünya Sağlık Örgütü ve çoğu Avrupa ülkesinin belirlediği uluslararası standartları aştığına dikkat çekmektedir.

61. Mahkeme söz konusu gürültünün, davacının yaşadığı evde işletilen bir bardan kaynaklandığına dikkat etmektedir. Ayrıca, davacı tarafından sunulan tıbbi

belgeler, kızının işitme kaybına uğradığını ve durumunun gürültüye maruz kalmaması gerektirdiğini göstermektedir.

62. Mahkeme geceleri izin verilen seviyelerin ötesinde ortaya çıkan gürültünün birkaç yıl boyunca devam etmesi nedeniyle ilgili devlet yetkililerinin, davacının korunması için tedbirler alması gerektiğini ifade etmektedir.

63. Bu bağlamda Mahkeme, ilk ölçümlerin yapılmasından sonra yerel idari makamın tedbir almak için yetkilerini kullanarak barın sahibi olan L. şirketine, gürültü seviyesini azaltmasını emrettiğini, fakat bu karara uyulmadığını, takip eden süreçlerde önemli gecikmeler yaşandığını, garanti edilen hakların korunması için düzenlemelerin usulüne uygun olarak uygulanmaması halinde amaca çok az hizmet edeceğini vurgulamaktadır...

64. Mahkeme ayrıca, davacının 25 Haziran 2003 tarihinde idari dava açtığını, İdare Mahkemesi'nin 24 Nisan 2007'de neredeyse dört yıl sonra karar verdiğini not etmiştir. Mahkeme'nin görüşüne göre, böyle uzun bir gecikme, davacının yararlandığı başvuruyu etkisiz hale getirmiş ve gece boyunca aşırı gürültüye maruz kalması nedeniyle acı çekmesine neden olmuştur. Sadece 23 Şubat 2009'da bardan gelen gürültünün kabuledilebilir sınırlar dahilinde olduğu tespit edilmiştir. Bu gerçekler, yetkililerin gece rahatsızlıklarını gidermek için harekete geçmemesinin bir sonucu olarak davacının, konut hakkına saygı gösterilmesi hakkını ihlal ettiğini göstermektedir.

65. Dahası, ulusal makamlar bu durumun neredeyse sekiz yıldır devam etmesine izin verirken idari makamlar ve İdare Mahkemesi önündeki çeşitli davaların beklemesi bu davaları ve işlemleri etkisiz hale getirmiştir.

66. Bu şartlar altında Mahkeme, davalı devletin, davacının evine ve özel hayatına saygı gösterilmesini güvence altına alma yönündeki olumlu yükümlülüğünü yerine getirmediğine, Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

4. SÖZLEŞMENİN 41. MADDESİNİN (ADİL TAZMİN) UYGULANMASI

A. Zarar

74. Davacı, maddi tazminat olarak 20.000 Avro ve manevi tazminat olarak 50.000 Avro talep etmiştir.

76. Mahkeme, mevcut ihlal ile istenen maddi tazminat arasında nedensel bir bağ tespit edemediğinden bu talebi reddeder. Öte yandan manevi tazminat ve yüklenecek her türlü vergi için davacıya 15.000 Avro tazminat vermiştir.

B. Masraflar

77. Davacı, Mahkeme nezdinde yapılan masraf ve giderler için de 3.700 Avro talep etmiştir.

79. Mahkeme içtihatlarına göre masrafların zorunlu olarak yapıldığı ve makul olduğu kanıtlandığı sürece davacı tazminat alma hakkına sahiptir. Mevcut davada, elindeki dokümanlara ve yukarıdaki kriterlere göre Mahkeme, toplam 3.700 Avro tutarın masraflar için makul olduğu görüşündedir.

7.5.3. Davanın Sonucu

Bu gerekçelere dayanarak Mahkeme oybirliği ile; (1) Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğine, (2) Davacıya manevi tazminat olarak 15.000 Avro, giderler için 3.700 Avro ödenmesine karar vermiştir.

7.6. Dubetska ve Diğerleri, Ukrayna (10 Mayıs 2011)

Davanın içeriğinin anlaşılabilirliğini güçlendirmek amacıyla öncelikle davalı devlet olan Ukrayna'nın gerek ekonomik sistemine gerekse ekolojik sistemine ait önemli göstergeler son yıllar itibariyle verilmekte ve ardından davanın içeriği açıklanmaktadır. Göstergeler aşağıdaki Tablo 7.6.A.'dan izlenebilir.

Tablo:7.6.A. Ukrayna Devletine Ait Ekonomik ve Ekolojik Veriler

UKRAYNA	DEĞER
İnsani Gelişme Endeksi, 2016, (180 Ülke Sıralaması)	84
Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (Milyar, Dolar)	130,832.37
Kişibaşı Gayrisafi Gelir (2018, Dolar)	2.660
Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyüme Hızı (2018 %)	3,335
Kişibaşı Enerji Üretimi (Kg, 2014)	2.334
Yenilenebilir Enerji Arzı (2016, %TPES)	3,83
Kişibaşı Karbondioksit Emisyonu (2014, Metric Tons)	5
Ulusal Yoksulluk Sınırının Altındaki Nüfus (2017 %)	2,4
Yıllık Nüfus Artış Hızı (2018 %)	-0,5

Çevresel Performans Göstergeleri, 2018 (180 Ülke Sıralamasında)	Çevresel Performans Gösterge Sıralaması	109
	Hava Kalitesi	105
	Ağır Metaller	15
	Biyçeşitlilik ve Habitat	140
	İçilebilir Su	55
	Ağaç Örtüsü Kaybı	93
	Karbondioksit Emisyon Yoğunluğu	134
	Tarım	17
	Balık Stoğu	74
Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 2019 (162 Ülke Sıralamasında)		41

*TPES (Total Primary Energy Supply): Toplam Birincil Enerji Arzı

Kaynak: UNDP İnsani Gelişme Raporu (2016), Çevresel Performans Endeksi (2018), Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (2014), OECD Yeşil Büyüme Göstergeleri (2016), Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (2019, github.com).

Tablo 7.6.A.'ya bakıldığında Ukrayna'nın kişi başı gayrisafı gelir açısından dünya ortalamasının (11.100 Dolar) çok altında olduğu (2.660 Dolar), çevre ve çevre hakkı üzerinde etki ve çevresel baskı ile bağlantılı göstergelerden biri olarak GSYİH büyüme hızı bakımından dünya ortalaması (%3,035) civarında büyüdüğü (%3,335), ayrıca önemli bir gösterge olarak kişi başı karbondioksit emisyonu oranının dünya ortalaması olan 4,981 metric ton değeri civarında oluştuğu (5 metric ton), diğer taraftan çevre üzerinde baskı unsuru olabilecek nüfus artış hızının ise dünya ortalamasının (%1,9) altında gerçekleştiği (%-0,5) yani azaldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca çevresel performans göstergelerine göre özellikle hava kalitesi, biyçeşitlilik ve habitat, ağaç örtüsü kaybı ile karbondioksit emisyon yoğunluğu değerleri bakımından olumsuz bir seviyede olduğu, genel sıralamada ise 180 ülke arasında 109. sırada bulunduğu, diğer yandan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı koordinatörlüğünde 2030 yılı için ulaşılması hedeflenen sürdürülebilir kalkınma hedefleri kriterlerine (sıfır açlık, sıfır yoksulluk, nitelikli eğitim, temiz su gibi 17 hedef alan) göre 162 ülke sıralamasında orta sıralarda yer aldığı (41.) görülmektedir.

Davalı devlet aleyhine açılan davaya ilişkin genel bilgiler ise aşağıda düzenlenen Tablo 7.6.B'de özet olarak sunulmuştur.

Tablo: 7.6.B. Dubetska ve Diğerleri Davasına İlişkin Genel Bilgiler

Daire:	Beşinci Daire
Dava Adı:	Dubetska ve Diğerleri, Ukrayna
Başvuru Numarası:	30499/03
Başvuru Tarihi	4 Eylül 2003
Karar Tarihi:	10 Şubat 2011 (İlk karar) / 10 Mayıs 2011 (Kesin karar)
Davacı	Dubetska ve Diğer On Ukrayna Vatandaşı
Davalı	Ukrayna Cumhuriyeti
Davanın Dayanağı	AİHS 34. Madde
Davanın Nedeni	Davacılar, devlet makamlarının ev, özel ve aile hayatını iki devlet teşebbüsü tarafından üretilen aşırı kirlilikten korumakta başarısız olduklarını iddia etmişlerdir.

Bu kapsamda yukarıdaki davalarda olduğu gibi bu Dava da koşulları, AİHM’de davanın muhakemesi ve sonuçları açısından ele alınmaktadır.

7.6.1. Davanın Koşulları

Davanın bu kısmında şikâyetin hangi şartlarda ortaya çıktığı, şikâyet edilen hususun ne olduğu, kısaca davanın AİHM önüne gelmeden önce şikâyetlerle ilgili olarak dava eden ile dava edilenin ulusal mekanizma içinde gerçekleştirdikleri idari ve yargısal süreçler, kaynak metin paragraf numaralandırmasına bağlı kalınarak, sadece konu ile doğrudan ilgili kısımlar ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

A. Ön bilgi

9. Başvuru sahiplerinin evleri, idari olarak Lviv Bölgesi, Sokalskyy ilçesi Silets köyünün bir parçası olan Vilshyna mezarında yer almaktadır. Köy, Chervonograd kömür madenciliği havzasında bulunmaktadır.

10. Davaya konu olan ilk devlet işletmesi 1955 yılında yapımına başlanan ve 1960 yılında faaliyete geçen Velykomostivska kömür madeni, Dubetska-Vakiv’in evinden 100 metre uzaklıktadır. 2001 yılında maden “Vizeyska Devlet madeni” olarak yeniden adlandırılmıştır. Temmuz 2005’de madenin karlı olmaması sebebiyle kapatılması için bir karar alınmış olup kapanış projesi halen devam etmektedir.

11. Davaya konu olan ikinci devlet işletmesi olan Chervonogradska kömür işleme fabrikasını devlet 1979 yılında açmış, ilk başta Ukrzakhidvugillya Eyalet Şirketi tarafından idare edilen fabrikanın 2007'de özelleştirilmesi için bir karar almıştır. Fabrikanın hâlihazırda özelleştirilip özelleştirilmediği belli değildir.

12. Kömür işleme fabrikasının çalışması sırasında, Dubetska-Nayda ailesinin evinden 430 metre, Gavrylyuk-Vakiv'in ailesinin evinden 420 metre uzakta 60 metre yüksekliğinde bir maden atık yığını oluşmuştur. Bu yığın özelleştirmeye tabi olmadığından devlet mülkiyetinde kalmıştır.

B. Vilshyna mezrasındaki çevresel durum

1. Fabrikanın ve madenin yaydığı kirlilik ile ilgili genel veriler

13. Devlet ve sivil toplum kuruluşlarının yaptığı bir dizi çalışmaya göre, fabrikanın ve madenin işletilmesi olumsuz çevresel etkilere neden olmuştur. Özellikle 1989'da Sokalsky Bölge Meclisi İcra Komitesi, madenlerin ve fabrikanın atık yığınlarının sürekli yeraltı sularına sızdığını ve bazı bölgelerde taşkına neden olduğunu belirtmiştir.

15. 1998 yılında devlet jeoloji yetkilileri tarafından yaptırılan bir değerlendirmeye göre, fabrika özellikle atık yığınındaki sızıntının yeraltı sularına karışması sonucu önemli ölçüde kirliliğe sebep olmuştur. Değerlendirmenin yazarları özellikle şunları ileri sürmüştür:

"Bölgede 40 yılı aşkın süredir faaliyet gösteren kömür madenciliği endüstrisi çevreyi olumsuz şekilde etkilemektedir: Madenlerden ve kömür işleme fabrikasından kaynaklanan atık yığınları; bu toksik bileşenlerin yüksek bir konsantrasyonu olan tozun, atmosfer ve toprağa yayılması... Kömür işleme fabrikası yeryüzü ve yeraltı suları için kirlilik kaynağıdır..."

17. 20 Nisan 2000 tarihinde Chervonograd Sağlık Epidemiyoloji Birimi, fabrikanın bacasından 500 metre uzaklıktaki hava örneklerinde 5,2 kat daha fazla toz ve 1,2 kat daha fazla kurum yoğunlaşması kaydetmiştir.

18. 1 Ağustos 2000'de Sağlık Hizmetleri, Vilshyna mezrası kuyularında su örneklemiş ve güvenlik standartlarını karşılamadığını tespit etmiştir. Özellikle

güvenlik sınırlarını, nitrat konsantrasyonu üç ile beş kat, demir konsantrasyonu beş ila on kat ve manganez konsantrasyonu dokuz ila on bir kat oranında aşmıştır.

2. Davacıların, maden ve fabrikanın çalışması nedeniyle oluşan hasarları;

24. Davacılar, öncelikle maden faaliyetlerinden kaynaklanan toprak çökmesi sonucu evlerinin zarar gördüğünü... maden şirketinin evlerinin onarımı için ödeme teklif ettiğini, ancak asla yapmadığını belirtmişlerdir.

25. İkinci olarak davacılar, içilebilir sudan yoksunluk çektiklerini, 2009 yılına kadar köyün şebeke suyuna erişimi olmadığını, yıkama ve pişirme amacıyla yerel kuyu ve akarsu suyunun kullanılmasının kaşıntı ve bağırsak enfeksiyonlarına neden olduğunu iddia etmişlerdir.

28. Üçüncü olarak davacıların bir kısmı, özellikle hava kirliliği ile ilişkili kronik sağlık koşulları geliştiğini iddia etmişlerdir...

30. Bununla birlikte davacılar, kirlenmiş bir alanda bulunan evlerini satamayacaklarını, devlet desteği olmadan daha güvenli bir bölgeye yerleşmek için başka bir kaynak bulamayacaklarını iddia ederek taşınmamışlardır...

C. Fabrikanın ve maden işletmesinin zararlı etkilerini ele alan idari kararlar

1. Bölgedeki çevresel durumu iyileştirmeyi amaçlayan kararlar

35. Sağlık Hizmetleri 27 Ocak 2004 tarihinde, madenin 4 Aralık 2003'te tampon bölge planı geliştirilmesine ilişkin talimatlara uymadığını tespit etmiş ve madenin çalışmasının askıya alınmasını emretmiştir. Bununla birlikte, madenin faaliyetine devam ettiği bildirilmiştir.

36. 13 Temmuz 2005'te Marzeyev Devlet Sağlık ve Tıbbi Ekoloji Enstitüsü, fabrika tampon bölgesi için bir yönetim planı geliştirmiştir. Raporun yazarları, fabrikanın havayı azotdioksit, karbonoksit, sülfürik anhidrit ve toz ile kirlettiğini kabul etmiştir. Bununla birlikte, fabrikadan 300 metreden daha uzakta alınan hava örneklerinin aşırı kirlilik içermediğini belirtmişlerdir. Plan, atık yığınının hidro-izolasyonunun geliştirilmesi ve yüksekliğinin 50 metreye düşürülmesi amacıyla çeşitli önlemlerin uygulanması için öngörülmüştür. Yazarlar, bu önlemlerin ışığında, fabrika

sahasının tamamı için 300 metreye kadar genel bir tampon bölge kurmanın mümkün olduğunu belirtmişlerdir.

38. 29 Nisan 2009 tarihinde Sağlık Hizmetleri, fabrika tampon bölge yönetim planındaki önlemlerin uygulanmamasından dolayı fabrika müdürlüğüne ceza vermiştir.

2. Davacıların yeniden yerleşimine ilişkin kararlar

39. 20 Aralık 1994 tarihinde, Sokalskyy Yürütme Komitesi, davacıların da aralarında bulunduğu on sekiz evin, uygulanabilir sağlık kurallarına aykırı olarak 500 metrelik tampon bölgedeki atık yığını içinde bulunduğunu belirterek Ukrzakhidvugillya şirketinin, sakinleri yeniden yerleştirmesine ve bu evlerin yıkılmasına karar vermiştir. Komite ayrıca, şirket müdürünü Aralık 1996'ya kadar davacılara konut sağlamakla yükümlü kılmıştır. Bu karar uygulanmamıştır.

46. 16 Ağustos 2002'de Ekoloji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Vilshyna sakinlerinin şikâyetlerine yanıt olarak, fabrika tampon bölge sakinlerinin derhal yeniden yerleşmesini sağlamalarını Bakanlar Kuruluna önerdiklerini bildirmiştir.

D. Yeniden yerleşime ilişkin Dubetska-Nayda ailesinin davası

48. 23 Temmuz 2002'de Dubetska-Nayda ailesi Chervonograd Mahkemesinde fabrikayı tampon bölge dışında yeniden yerleştirmeye mecbur bırakmak için dava açmıştır...

50. Chervonograd Mahkemesi, 26 Aralık 2005 tarihinde davacının maden ocağının tampon bölümünde ikamet ettiğini tespit etmiş ve Lvivvugillya Eyalet Şirketi tarafından yeniden yerleştirilmesini emretmiştir. Bu karar temyiz edilmemiş ve kesinleşmiştir... Şirket devlet bütçesinden uygun tahsisat alamadığı için konut inşaatı ile ilgilenmemiş, karar şimdiki zamana kadar uygulanmamıştır.

7.6.2. AİHM'de Davanın Muhakemesi

AİHM'de bu dava, davacının şikâyetine bağlı olarak ihlal edildiği iddia edilen "Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı" çerçevesinde değerlendirilmekte, sonrasında davacının maddi ve manevi tazminat talebi ele alınmakta ve nihayet Mahkeme tarafından hükmedilen karar sonucu açıklanmaktadır.

1. SÖZLEŞMENİN 8. MADDESİNİN (ÖZEL VE AİLE HAYATINA SAYGI HAKKI) İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI

73. Davacılar, ev, özel ve aile hayatlarını devlete ait iki endüstriyel tesisin oluşturduğu aşırı kirlilikten korumakta devlet makamlarının başarısız olduklarından şikâyetçi olmuştur. AİHS'nin 8. maddesine dayanmışlardır.

1. Sözleşmenin 8. Maddesinin Uygulanabilirliği

(i) Mahkeme'nin içtihatları

105. Mahkeme, 8. maddenin ya da genel olarak Sözleşmenin herhangi bir hükmünün doğal çevrenin korunması hakkını garanti etmediği köklü içtihatlarına atıfta bulunmaktadır. Benzer şekilde, şikâyet edilen zararlar her modern şehirde yaşamın doğasındaki çevresel tehlikelere kıyasla ihmal edilebilir ise sorun oluşturmaz. Bununla birlikte, 8. maddeye dayanılarak yapılan tartışmalı bir iddianın ortaya çıkması, çevresel bir tehlikenin davacıların evinden, özel hayatından veya aile hayatından keyif alma kabiliyetinde önemli derecede bir bozulma ile sonuçlanan ciddi bir seviyeye ulaşması halinde mevzubahis olacaktır. Söz konusu minimum seviyenin değerlendirilmesi görecelidir ve rahatsızlığın şiddeti ve süresi, bireyin sağlığı veya yaşam kalitesi üzerindeki fiziksel veya zihinsel etkileri gibi davanın tüm koşullarına bağlıdır.

106. Genel olarak endüstriyel kirliliğin halk sağlığını olumsuz yönde etkileyebileceğinden ve bireyin yaşam kalitesini kötüleştirebileceğinden şüphe edilemez ise de, etkilerini her bir davada miktar olarak belirlemek genellikle mümkün değildir. Örneğin sağlıkta bozulma açısından, yaş, meslek veya kişisel yaşam tarzı gibi diğer ilgili faktörlerin etkisini çevresel tehlikelerin etkisinden ayırmak zordur. "Yaşam kalitesi", kesin tanımlaması olmayan öznel bir niteliktir.

107. Temyiz zorluklarını dikkate alarak AİHM, öncelikle yerel mahkemelerin ve diğer yetkili makamların davanın somut koşullarını belirleyen bulgularını dikkate alacaktır. Analizin temelinde örneğin, tehlikeli kirlilik seviyelerini belirleyen ulusal yasalar ve yetkili makamlar tarafından yaptırılan çevresel çalışmalar kullanılabilir. Mahkeme, yetkili makamlarca, kirletici bir işletmenin ruhsatının iptal edilmesi veya mağdur bir sakinin başka bir bölgeye yerleştirilmesi gibi

davacıların özel durumuna ilişkin alınan kararlara özel dikkat gösterecektir. Bununla birlikte Mahkeme, özellikle açıkça tutarsız veya birbiriyle çelişkili olan yerel makamların kararlarına körü körüne güvenemez. Böyle bir durumda kanıtları bütünüyle değerlendirmek zorundadır. Başvuru sahibinin olaylarla ilgili kişisel yararlarına ilave diğer kanıt kaynakları olarak örneğin tıbbi belgeleri, ayrıca özel kuruluşlar tarafından yapılan ilgili raporları, bildirimleri veya çalışmaları göz önünde bulunduracaktır.

108. Ayrıca Mahkeme, devletin Sözleşme'nin 8. maddesine göre sorumlu tutulup tutulamayacağını belirlemek için, bir durumun ani ve beklenmedik bir olayın sonucu olarak gelişip gelişmediğini ya da tam tersine devlet makamları tarafından uzun süredir bilinip bilinmediğini incelemelidir. Buna ek olarak devletin, tehlikenin veya rahatsızlığın başvuru özel hayatını etkilediğinin farkında olup olmadığına, davacıların bu duruma ne ölçüde katkıda bulunduğuna ve bunun aşırı bir masraf olmadan çözülebilirliğine de bakılmalıdır.

ii) Mevcut davadaki olguların değerlendirilmesi

109. AİHM mevcut davanın, kamu mülkiyetindeki iki tesisten (kömür madeni ve kömür işleme fabrikası) kaynaklanan endüstriyel kirliliğin etkilerinin (özellikle 60 metre yüksekliğindeki atık yığını) davacıların 8. madde hakkını ihlal ettiği iddiası olduğunu tekrar eder.

110. Davacıların iddiaları öncelikle, su, hava ve toprak kirliliği nedeniyle izin verilen konsantrasyonları aşan toksik maddeler sonucu sağlıklarının bozulması ile ilgilidir. Buna ek olarak iddialar, davacıların günlük işlerini ve aile üyeleri arasındaki etkileşimleri olumsuz etkileyen toprak çökmesi sonucu evlerine verilen zararlar ve temiz suya erişimde yaşanan zorluklar nedeniyle yaşam kalitesinin bozulması ile ilgilidir.

111. Davacıların sağlığının şikâyet edilen kirlilikten ne ölçüde etkilendiğini değerlendirirken AİHM, mevcut davada nicel bir zarar oluşumunun kanıtlarının bulunmadığına dair hükümetle görüş birliğine varmaktadır. Bununla birlikte, mevcut güvenlik standartlarını aşan kirlilik içinde yaşamının başvuru sahiplerinin sağlığı için yüksek bir risk oluşturduğunu düşünmektedir.

112. Davacıların yaşam kalitesine gelince AİHM, su ve günlük yaşama ilişkin sunulan fotoğraflar bağlamında davacıların çevresel faktörlerden hissedilir şekilde etkilendiklerini not etmiştir.

113. Davada Mahkeme hükümet tarafından iddia edildiği gibi, su kalitesini etkileyen ve toprak çökmesine neden olan farklı doğal faktörler olabileceğini not etmektedir. Dahası günümüzde tatlı suya erişim konusu, yakın zamanda bir merkezi su kemeri açılmasıyla çözülmüş gibi görünmektedir. Diğer taraftan ise dava dosyasında, madenin ve fabrikanın (özellikle atık yığınlarının) faaliyetinin, birkaç yıldır yukarıdaki sorunlara katkıda bulunduğu yönünde yeterli kanıt bulunmaktadır.

114. Yerel mevzuata göre yerleşim yerlerinin maden ocaklarının tampon bölgeleri içinde bulunmaması gerektiği ve atık yığınlarının çevre açısından tehlikeli önceliğe sahip olduğu göz ardı edilmemelidir. Devlet Sağlık Kurallarına göre, evden yüksekliği 50 metreden fazla olan bir atık yığına "güvenli mesafenin" 500 metre olduğu tahmin edilmektedir. Dubetska-Nayda ailesinin evi maden ocağı yığına 100 metre, fabrikaya ise 430 metre uzaklıkta iken Gavrylyuk-Vakiv ailesinin evi ise fabrika atık yığından 420 metre uzaklıktadır.

115. Mahkeme davacıların, sözkonusu tesislerden kaynaklı kirletici maddelerin yaşadıkları bölgede aşırı miktarda birkaç kez kaydedildiğine dair çok miktarda veri sunduğuna dikkat çekmektedir.

116. Mevcut davada davacıların maruz kaldığı hasarın (ya da zarar riskinin) 8. madde kapsamında olup olmadığına karar vermede Mahkeme, aynı zamanda yetkililerin çeşitli zamanlarda davacıların yeniden yerleşimini düşündükleri gerçeğini göz önünde bulundurmaktadır. Dubetska-Nayda ailesinin yeniden yerleşim ihtiyacı 26 Aralık 2005 tarihinde Chervonograd Mahkemesi tarafından verilen nihai bir kararla onaylanmıştır.

118. Sonuç olarak, Sözleşme'nin Ukrayna açısından yürürlüğe girmesinden bu yana on iki yılı aşan bir süre boyunca davacıların, yasal çerçeve ve ampirik çalışmalara göre iki devlet işletmesinden kaynaklanan hava ve su kirliliği ile toprak çökmesi nedeniyle konut için güvensiz bir alanda kalıcı olarak yaşadıkları anlaşılmaktadır.

119. Bu şartlar altında Mahkeme, çevresel rahatsızlığa bağlı şikayetin AİHS'nin 8. madde kapsamı dahilinde olduğunu değerlendirmektedir.

120. Mahkeme mevcut davanın, kamuya ait Vizeyska kömür ocağının günlük faaliyetlerinden ve 2007 yılına kadar devlete ait olan Chervonogradska kömür işleme fabrikasından kaynaklanan kirlilikle ilgili olduğunu tekrarlar. Tesislerin atık yığını günümüze kadar devlet mülkiyetinde kalmıştır. Devlet, başvuru sahibi ailelerin evlerinin çevresindeki tek büyük endüstriler olduğu için, bu tesislerin işletilmesinin çevresel etkilerinin bilincinde olmalıydı.

121. Mahkeme davacıların, tesislerin işletilmesinden ve faaliyetlerinin çevre üzerindeki gerçek etkilerinin belirlenmesinden çok önce mevcut evlerinde yaşadıklarını belirtmektedir.

122. Mahkeme ayrıca hükümetin önerdiği üzere, davacıların prensipte başka yerlere taşınmakta özgür olduklarını gözlemlemiştir. Bununla birlikte Mahkeme davacıların, büyük endüstriyel kirleticilere yakın yerlerde bulunan evlerini kolayca satamayacağına ilişkin argümanlarına bakmaksızın, durumlarının devlet desteği olmaksızın telafi edilmesinin zor bir görev olabileceğini belirtmektedir...

123. Mahkemeye göre tüm bu faktörler, Sözleşmenin 8. maddesi kapsamında devletin sorumluluğunu ortaya çıkarmak için kirleticilerle devlet arasında yeterince güçlü bir bağ oluşturduğunu göstermektedir.

124. Devlet tarafından davacıların haklarının güvence altına alınmasında, 8. maddenin 2. fıkrasında belirtildiği üzere, davacıların ve toplumun menfaatleri arasında adil bir denge olup olmadığı belirlenmelidir.

2. Sözleşme'nin 8/2. Maddesine Göre Uygulama

(a) Tarafların iddiaları

(i) Davacılar

125. Davacılar çevresel kaygılarını dile getirirken, kendi çıkarları ile topluluk çıkarları arasında devletin adil bir denge kurmakta başarısız olduğunu iddia etmiştir.

126. Özellikle, Sözleşme'nin Ukrayna'da yürürlüğe girmesinden bu yana on iki yılı aşkın bir süre boyunca yetkililer, gerek kirlilik seviyelerini kontrol altına almak gerekse davacıları daha güvenli bir alana yerleştirmek noktasında başarısız olmuştur.

127. Zorlukların hafifletilmesine ilişkin çeşitli zamanlarda alınan bazı önlemler davacıların genel durumlarını değiştirmek için yetersiz olmuştur.

128. Özellikle 2009'da mezraya merkezi bir su kemeri sağlanmıştır. O zamana kadar olmayan içme suyu kamyonlar ve traktörler tarafından düzensiz aralıklarla, bazen kış aylarında birkaç ay süreyle küçük miktarlarda getirilmiştir. Birkaç kez devlet yetkilileri, daha güvenli kirlilik seviyelerini sağlamak için madenleri ve fabrika yönetimini cezalandırma girişiminde bulunmuş olsa dahi (madenin işletimini askıya alma kararı gibi), uygulanmayan bu cezalar önemsiz kalmıştır.

129. Davacılar ayrıca yeniden yerleşimlerine ilişkin olarak, 1994 yılında alınan (fakat uygulanmayan) kararın resmen kaldırılmadığını, yürürlükte kaldığını ve 2000 yılında Ekolojik Güvenlik Komisyonu tarafından onaylandığını belirtmiştir...

131. Ayrıca, yerel yargı makamları tarafından sebep olunan ve davaların uzamasına sebep olan önemli gecikmeler yaşanmıştır...

133. Özetle davacılar, maden ve fabrikadan kaynaklanan kirliliğe karşı devlet makamlarının zamanında ve istekli olarak harekete geçmekte başarısız olduklarını belirtmiştir.

(ii) Hükümet

134. Hükümet, çalışması dolayısıyla bazı çevresel riskler içeren maden ve fabrikanın yakınında yaşayan insanların en az etkilenmelerini sağlamak için ellerinden geleni yaptığını belirtmiştir.

135. Özellikle devlet, güvenli emisyon seviyeleri ve tampon bölgelerin kurulması dahil, endüstriyel kirleticilerin işleyişini düzenlemek için bir yasal çerçeve ortaya koymuştur. Maden ve fabrika kaynaklı kirliliğin güvenli standartlara uyumu sürekli denetlenmiş ve zaman zaman olumsuzluk halinde işletme yönetimi derhal cezalandırılmış ve sorunlar giderilmiştir. Sonuç olarak, aslında fabrikadan 300 metre uzaklıkta kirlilik seviyeleri yasal olarak güvenli kabul edilen sınırlar içinde kalmıştır...

136. Hükümet ayrıca davacıların yeniden yerleştirme iddialarıyla ilgili olarak, hiçbir ailenin aslında zarar görmediğini veya kirlilikten kaynaklanan zarar riskine maruz kalmadığını belirtmiştir.

137. Dubetska-Nayda ailesi ile ilgili olarak devlet, Chervonograd Mahkemesi'nin 26 Aralık 2005 tarihli kararı ile davacıları yeniden yerleştirmekle yükümlü tutulmuş olsa da, madenin borçlarına bağlı ciddi mali sorunları sebebiyle gecikmeler yaşandığını, madenin borçlarını ödeyemediğini ve tasfiye edildiğini ifade etmiştir...

138. Mahkeme duruşmalarının uzun sürdüğünden şikâyet konusunda ise, gecikmelerin davanın karmaşıklığından ve gerekçeli, adil bir karara varmak için gerekli kapsamlı kanıtların araştırılmasından kaynaklandığını, ayrıca, başvuru sahiplerinin ortaya çıkmaması nedeniyle bazı ertelemelerin de olduğunu belirtmiştir.

139. Genel olarak, madenin ve fabrikanın çalışmasına ilişkin çevresel ve ekonomik kaygılar arasında karmaşık bir dengeleme görevi gören devlet, davacıların söz konusu topluluğa karşı çıkarlarını gerektiği gibi gözetmiştir.

(b) Mahkemenin değerlendirmesi

(i) Mahkemenin içtihatları

141. Çevresel sorunları içeren durumlarda devlete geniş bir takdir yetkisi tanınmalı ve yükümlülüklerini yerine getirmenin farklı yolları ve araçları arasında bir seçim hakkı bırakılmalıdır. Bununla birlikte Mahkeme önündeki nihai soru bir devletin, etkilenen kişiler ile bir bütün olarak toplumun rekabet eden çıkarları arasında adil bir denge kurmayı başarıp başarmadığıdır. Böyle bir değerlendirmede, iç hukuk dahil olmak üzere tüm faktörler, somut bir dava bağlamında analiz edilmelidir.

142. Şikâyetlerin endüstriyel kirleticilerle ilgili devlet politikası hakkında olduğu durumlarda, ilgili kararların esaslarını incelemek ve açık bir mağduriyet olduğu sonucuna varmak için Mahkeme serbesttir. Bununla birlikte, çevre politikası oluşturma ile ilgili konuların karmaşıklığı, Mahkeme'nin rolünü aslında yardımcı, tali unsur haline getirmektedir. Mahkeme ilk önce karar verme sürecinin adil olup

olmadığını incelemek zorundadır. Yalnızca istisnai durumlarda bu çizginin ötesine geçebilir ve yerel yetkililerin maddi sonuçlarını gözden geçirebilir.

143. Mahkeme, söz konusu usulleri incelerken, yetkili makamların potansiyel olarak tehlikeli bir faaliyete ilişkin riskleri değerlendirmek için yeterli araştırmalar yapıp yapmadıklarını, mevcut verilere dayanarak uygun bir politika geliştirip geliştirmediklerini, bu politikayı zamanında uygulamak için gerekli tüm tedbirleri alıp almadığını inceleyecektir. Mahkeme, söz konusu politikadan etkilenen bireylerin, ilgili bilgilere erişim ve yetkililerin kararlarına etkili bir şekilde itiraz etme yetkisi de dahil olmak üzere, karar verme mekanizmasına ne ölçüde katkıda bulduklarını da inceleyecektir.

144. Sözleşmenin hayali hakları değil, etkin hakları korumaya yönelik olduğu düşünülürse, söz konusu çeşitli menfaatler arasında adil bir denge, yalnızca garanti edilen hakların korunmasıyla ilgili düzenlemelerin eksik olduğu yerlerde değil, aynı zamanda usulüne uyulmadığı durumlarda da olabilir. Başvuru sahibine sunulan usulî güvenceler işe yaramamış olabilir ve devlet, karar verme prosedürünün haksız bir şekilde uzadığı veya alınan bir kararın uzun bir süre sonuçsuz kaldığı hallerde Sözleşme uyarınca sorumlu tutulabilir.

145. Belirli kişilerin, toplumun geri kalanı adına ağır bir yük taşıdığını detaylı ve titiz veriler kullanarak ortaya çıkarıp adaleti sağlamak devletin sorumluluğudur.

(ii) Mevcut davadaki olguların değerlendirilmesi

146. Mahkeme, yetkili makamların maden ve fabrikanın çalışmasının davacıların haneleri üzerindeki zararlı etkilerini en aza indirmeyi amaçlayan bir dizi tedbir tasarladıklarını belirtmektedir... Yetkililer düzenli olarak gerçek kirlilik düzeylerini izlemiştir. Ayrıca fabrika tampon alanları için nihai olarak bir plan geliştirilmesi ve ihlal sebebiyle maden ve fabrika yönetimine verilen cezalar da dahil olmak üzere kirlilik düzeylerini en aza indirecek çeşitli önlemler tasarlanmıştır. Buna ek olarak, toprak çöküntülerinin neden olduğu zararlar için davacılara tazminat vaadinde bulunulmuş, devlet harcaması ile su getirilmiş, 2009'dan sonra kaliteli içme suyuna erişimle ilgili davacıları rahatlatmak için merkezi bir su kemeri inşa edilmiştir.

Son olarak, yetkililer birçok defa başvuru sahiplerinin çevresel sıkıntılarına etkili bir çözüm sağlamak için yeniden yerleştirmeyi düşündüklerini belirtmiştir.

147. Tüm bu çabalara rağmen on iki yıldan fazla bir süredir devlet yetkilileri davacıların durumu için etkili bir çözüm sunamamıştır.

148. Sözleşme'nin Ukrayna'da yürürlüğe girdiği tarihte (11 Eylül 1997) davacıların günlük yaşamlarını olumsuz yönde etkileyen iki büyük endüstriyel kirleticiye yakın bir yerde yaşadıkları belirtilmektedir. Sözleşme yükümlülüklerini yerine getirebilmek için bu kirleticilerin sahibi olan devlet makamlarının, davacıların durumlarına karşı iki ana politika tasarladıkları - ya daha güvenli bir bölgeye yerleştirilmelerini kolaylaştırmak ya da kirlilik etkilerini bir şekilde hafifletmek-görülmektedir.

149... 26 Aralık 2005 tarihinde devlet makamları, Dubetska-Nayda ailesini maden atık yığına bölgesinden başka bir bölgeye yeniden yerleştirmek için iç hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerini kabul etmiştir... Fakat Dubetska-Nayda ailesinin lehine verilen karar bugüne kadar finanse edilmediği için uygulanmamıştır...

151. Bu arada, Hükümet'in mevcut davada kirliliği ele alma yaklaşımının da birçok gecikme ve tutarsız uygulama içerdiğini belirtmek gerekir. Hükümet tarafından söz konusu dönemde öngörülen önemli bir önlem, maden ve fabrika çevresinde bilimsel olarak doğrulanmış tampon bölge yönetim planlarının geliştirilmesidir. Bu tedbir, ilgili yasalar kapsamında zorunlu olarak görünmektedir. Çeşitli zamanlarda olduğu gibi, kamu sağlığı yetkilileri, tesis yönetimine başarısız önlemleri sebebiyle işletme lisanslarının askıya alınması da dahil yaptırımlar uygulamıştır. Bununla birlikte, bu yaptırımlar görünüşte yetersiz kalmaya devam etmiş, gerek maden gerekse fabrika henüz geçerli bir tampon bölge yönetim planı uygulamaya koyamamıştır.

152... Ayrıca mezranın içme suyunun temininde yaşanan gecikmeler davacılar için önemli zorluklar doğurmuştur. Dolayısıyla, davacıların fabrika işletmesinden kaynaklanan çevresel risklerden usulüne uygun şekilde korundukları söylenemez.

153. Maden 2005 yılında bölge yönetim planı sonuçlandırılmadan tasfiye edilmiştir. Madenin aslında şu anda çalışıp çalışmadığı belli değildir... Ancak halen

Dubetska-Nayda ailesi çevre yönetimine ihtiyaç duyan maden atık yığınının 100 metre mesafede yaşamaktadır.

154. Özetle, hem madenin hem de fabrikanın tüm süreç boyunca, yürürlükteki yerel çevre düzenlemelerine uygun olarak çalışmadığı görülmektedir. Hükümet, ya davacıların yeniden yerleşimini kolaylaştırmada ya da yakın çevrelerinde yaşamaya devam etmeleriyle ilişkili çevresel risklerden korunmaları için işleyen bir politika uygulamaya koymakta başarısız olmuştur.

155. Mahkeme, elli yıldan fazla bir süredir arıza veren ve elli yılı aşkın bir süredir atık biriktiren iki büyük endüstriyel kirleticinin işleyişi ile ilgili çevresel sorunların üstesinden gelmenin, zaman ve kayda değer kaynaklar gerektiren karmaşık bir görev olduğunu takdir etmektedir. Aynı zamanda Mahkeme, bu endüstriyel tesislerin kırsal alanda bulunduğunu ve davacıların, yakınlarda yaşayan ve kirlilikten ciddi şekilde etkilenen çok küçük bir gruba (görünüşte iki düzineden fazla olmayan ailelere) ait olduğunu belirtmektedir. Bu koşullar altında hükümet, davacıları yeniden yerleştirme veya on iki yıldan uzun süredir bireysel mağduriyetleri için etkili başka bir çözüm bulma konusunda yeterli açıklama sunamamıştır.

156. Dolayısıyla, mevcut davada Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlali söz konusudur.

2. SÖZLEŞMENİN 41. MADDESİNİN (ADİL TAZMİN) UYGULANMASI

Zarar

A. Maddi tazminat

158. Davacılar maddi tazminat olarak 28.000 Avro talep etmiştir...

160... Mahkemeye göre davacılar şikâyetçi oldukları dönem boyunca evlerinde yaşamış ve hiç bir zaman mahrum edilmemişlerdir. Bu süre zarfında, özel yaşamları iki sanayi tesisinin işleyişinden olumsuz yönde etkilenmiş olsa da, bu durum herhangi bir masrafa maruz kaldıklarını göstermez. Bu nedenle, davacılar çevresel etkilerden kaynaklı maddi kayıplarını kanıtlayamamıştır.

B. Manevi tazminat

163. *Dubetska-Nayda ailesi manevi tazminat olarak 32,000 Avro ve Gavrylyuk-Vakiv ailesi 33.000 Avro talep etmiştir...*

165. *Mahkeme, davacıların uzun süre sınırlı kirliliğe maruz kalmasının, onlara çok fazla rahatsızlık, psikolojik sıkıntı ve hatta bir dereceye kadar fiziksel acı çektiğini ve mağduriyetlerine devletin verdiği yanıtlar nedeniyle kendilerinde hayal kırıklığı oluştuğunu kabul etmektedir. Mahkeme'nin 8. maddenin ihlal edildiğine karar verme gerekçesi açıktır. AİHM, davacılara talep edilen meblağları manevi tazminat olarak hükmeder.*

7.6.3. Davanın Sonucu

Bu gerekçelere dayanarak Mahkeme oybirliği ile; (1) Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğine, (2) (i) birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci davacılara 32.000 Avro, (ii) yedinci, sekizinci, dokuzuncu, onuncu ve onbirinci davacılara 33.000 Avro ödenmesine karar vermiştir.

7.7. Grimkovskaya, Ukrayna (21 Ekim 2011)

Davalı devlet olan Ukrayna'nın gerek ekonomik sistemine gerekse ekolojik sistemine ait önemli göstergeler bir önceki davada (7.6. başlığında, 7.6.A. tablosunda) verilmektedir. Bu sebeple burada doğrudan davaya geçilmiştir. Davaya ilişkin genel bilgiler aşağıda düzenlenen Tablo 7.7.A'da özet olarak verilmektedir.

Tablo: 7.7.A. Grimkovskaya Davasına İlişkin Genel Bilgiler

Daire:	Beşinci Daire
Dava Adı:	Grimkovskaya, Ukrayna
Başvuru Numarası:	38182/03
Başvuru Tarihi	28 Haziran 2004
Karar Tarihi:	21 Temmuz 2011 (İlk karar) / 21 Ekim 2011 (Kesin karar)
Davacı	Ukrayna vatandaşı Klara Vasilyevna Grishchenko
Davalı	Ukrayna Cumhuriyeti
Davanın Dayanağı	AİHS 34. Madde

Davanın Nedeni	Davacı evinin, özel ve aile hayatının bir otoyolun işletilmesinden ciddi şekilde etkilenmesine rağmen yerel mahkemeler tarafından ana argümanlarına cevap verilmeden konuyla ilgili iddialarının keyfi olarak reddedildiğini ileri sürmüştür.
-----------------------	---

Bu kapsamda yukarıdaki davalarda olduğu gibi bu Dava da koşulları, AİHM'de davanın muhakemesi ve sonuçları açısından ele alınmaktadır.

7.7.1. Davanın Koşulları

Davanın bu kısmında şikâyetin hangi şartlarda ortaya çıktığı, şikâyet edilen hususun ne olduğu, kısaca davanın AİHM önüne gelmeden önce şikâyetlerle ilgili olarak dava eden ile dava edilenin ulusal mekanizma içinde gerçekleştirdikleri idari ve yargısal süreçler, kaynak metin paragraf numaralandırmasına bağlı kalınarak, sadece konu ile doğrudan ilgili kısımlar ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

A. M04 otoyolunun davacının ev, özel ve aile hayatı üzerindeki etkisi

8. Davacı, annesi ve küçük oğlu D.G ile birlikte Krasnodon'da K. Caddesinde bir evin sahibidir.

9. Hükümete göre, 1983'ten beri K. Caddesi, Chisinau'dan (Moldova) Volgograd'a (Rusya Federasyonu) giden Sovyet trans-otoyolunun bir parçasıdır. 1998 yılında (SSCB'nin dağılmasından sonra) Ukraynalı yetkililer otoyol projesini üstlenmiş ve otoyolun bir bölümünü davacının caddesi üzerinden "M04 Kiev-Lugansk-Izvarine otoyolu" olarak yönlendirmiştir.

10. Davacıya göre 1998 yılına kadar Chisinau-Volgograd otoyolu, K. Caddesi üzerinden hiç bir zaman yönlendirilmemiştir. Bunun yerine, Krasnodon'daki P. Caddesinden geçmiştir. Sadece altı metre genişliğindeki K. caddesi, özel evler ve bahçeler ile kaplı olup, şehirlerarası trafiği taşımaya uygun değildir. Ağır kamyonları destekleyebilen drenaj sistemi, kaldırımları veya uygun yüzey kaplamaları bulunmamakta olup, başlangıçta sadece konut amaçlı bir cadde olarak tasarlanmıştır. 1998 yılında Krasnodon Kent Konseyi Yürütme Kurulu'nun Mimarlık ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı, ilk kez M04 otoyolunun K. Caddesi üzerinden geçmesi gerektiği konusunda anlaşmıştır...

11. Davacıya göre, trafiğin yönlendirilmesindeki bu değişikliğin ardından, evi pratik olarak yaşanmaz hale gelmiştir. Her saat başı yüzlerce kamyonun yol açtığı titreşim ve gürültüden büyük ölçüde etkilenmiştir. Ayrıca hava kirliliği yıllar içinde önemli ölçüde artmış ve yolun yetersiz yüzeyinde çok sayıda çukur ortaya çıkmıştır. Bu çukurların üzerinden geçmenin bir sonucu olarak, araçlar daha fazla duman ve toz çıkarmıştır. Yol hizmet birimi çukurları yüksek ağır metal içeriği olan kömür atıkları gibi ucuz malzemelerle doldurmaya başlamıştır.

12. 15 Mayıs 2002'de Lugansk Bölgesel Sağlık Birimi, cadde sakinlerinin şikayetlerine yanıt vererek, davacının da dahil olduğu birkaç evin yakınlarındaki kirlilik seviyesini ölçmüştür. Bir saatlik test süresi boyunca 129 aracın geçtiği, bunlardan 71'inin (% 55) geçerli güvenlik standartlarını aşan kirleticiler (nitrojendioksit, karbonmonoksit, doymuş hidrokarbonlar, kurşun, bakır vb.) yaydığı, toz halindeki bakır ve kurşun içeriğinin, güvenlik standartlarını sırasıyla 23 ve 7.5 kat aştığı tespit edilmiştir. Gözlem ekibi ayrıca yol yüzeyinin hasar gördüğünü de kaydetmiştir.

13. Davacının evine verilen zarara ilişkin kanıtlar bağlamında, bir Belediye Meclis Başkan Yardımcısı, Bölge Sakinleri Derneği Başkanı ve özel bir şahıstan oluşan bir grup denetçi tarafından yapılan gözlemlerde; evin hasar gördüğü, özellikle bodrumun çatlamış ve kömür tozuyla kaplanmış olduğu, evin yakınındaki yol yüzeyinin hasar görmesi dolayısıyla taşıtların oluşturduğu titreşimlerin arttığı ve davacının evinin tavanından ve duvarlarından sıva parçaları düşmesine neden olduğu tespit edilmiştir.

14. Davacı, sağlık durumlarında oluşan zararının kanıtı için babasının, annesinin ve küçük oğlunun sayısız hastalıktan muzdarip olduklarını gösteren sağlık belgeleri sunmuştur...

16. Davacının 1994 doğumlu küçük oğlu D.G. 1997'den itibaren sık sık solunum yolu hastalıklarından muzdarip olmuştur... 2002 yılının Kasım ayında D.G'nin tedavi gördüğü sırada kanında ve idrarında aşırı derecede bakır ve kurşun varlığına rastlanmış, ağır metal tuzları, kronik toksik hepatit ve ensefalopati sebebiyle zehirlenmeye maruz kaldığı tespit edilmiştir.

17. 12 Temmuz 2003 tarihinde Krasnodon Çocuk Hastanesi, davacının oğlunun başka bir yere yerleştirilmesini tavsiye etmiştir...

B. M04 otoyolunun çalışmasının neden olduğu hasarı ele alan idari kararlar

18. Çeşitli vesilelerle Bayan Grishchenko, M04 otoyolunun tahammül edilemez durumu ve kirliliği hakkında çeşitli yetkililere (Ukrayna Cumhurbaşkanı, Devlet Sağlık Dairesi, Belediye yetkilileri ve Savcı ofisleri dahil) aile adına şikayette bulunmuştur. Dava dosyasına göre, ilk şikâyetler 2000 yıllarında yapılmıştır. Diğer cadde sakinleri tarafından benzer şikâyetler bireysel olarak ve toplu olarak yapılmıştır. Dava dosyasında, Mayıs 2002'den önce bu şikâyetlere cevap olarak yetkililer tarafından hangi eylemlerin yapıldığı açık değildir.

19. Lugansk Bölge Sağlık Sorumlusu 15 Mayıs 2002 tarihli kirlilik düzeylerinin değerlendirilmesinin ardından 28 Mayıs 2002 tarihinde, Krasnodon Belediye Başkanı'na caddedeki trafiği durdurması ve caddenin onarılması gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca caddedeki hava kirliliği seviyesinin, "Havanın Korunması" Yasası'nı ihlal ettiğini ve bu tür bir kirliliğin halk sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olabileceğini ifade etmiştir.

20. Belirsiz bir tarihte, Bayan Grishchenko, Krasnodon Savcılık Bürosu'na kirlilik seviyesi hakkında şikâyette bulunmuş ve bir ceza soruşturması başlatılmasını talep etmiştir.

21. 13 Haziran 2002'de Krasnodon Savcılık Bürosu talebi reddetmiş, iddia edilen konunun herhangi bir otorite adına yapılan bir suç işleyişine bağlanması için yeterli kanıt bulunmadığını belirtmiştir. Yolun onarılmasıyla ilgili olarak ise, Krasnodon Kent Konseyi Yürütme Komitesine (bundan sonra "Yürütme Komitesi" olarak anılacaktır) çevre hukuku ihlallerini giderme çağrısı yapmıştır...

22. 16 Haziran 2002'de K. Caddesi trafiğe kapatılmıştır.

25. 1 Temmuz 2003 tarihinde Lugansk Bölge Karayolları Dairesi, bölgedeki M04 yolunun artan trafiği karşılamak için yeterince donanımlı olmadığını kabul etmiş, Krasnodon da dahil olmak üzere yoğun nüfuslu yerleşimlerini baypas edecek transit yol yapımının acil bir ihtiyaç olduğunu Belediye Başkanı'na bildirmiştir. Bununla birlikte, mevcut fon eksikliğine bağlı olarak bu çalışmalar yapılamamıştır...

27. 27 Haziran 2006 tarihinde, Lugansk Bölge Sağlık Görevlisi, yazışmalarında K. Caddesi boyunca araçların geçişinin imkânsız olduğunu, sokağın beton bloklar ve diğer engellerle tıkanmış olduğunu teyit etmiştir.

28. Davacı 24 Kasım 2010 tarihinde, K. Caddesi'nin herhangi bir yapısal onarım yapılmadan kısa süre önce yeniden otoyol olarak kullanılmaya başladığını Mahkeme'ye bildirmiştir.

C. Krasnodon Kent Konseyi Yürütme Komitesi'ne karşı hukuk davası

29. 2001 yılında Bayan Grishchenko, Krasnodon Kent Konseyi Yürütme Komitesi'ne karşı, gerek ailesinin yeniden yerleştirilmesini sağlamak gerekse M04 otoyolunun evlerine ve sağlığına verdikleri zararı tazmin etmek amacıyla 5.000 Grivnası (UAH) tutarında tazminat davası açmıştır.

31. 18 Ocak 2002'de Krasnodon Mahkemesi, Grishchenko'nun iddiasını reddetmiştir. Mahkeme kararı şu şekildedir: "... Davacı mahkemeye, Yürütme Komitesinin hatası nedeniyle yolun teknik gereklilikleri ihlal ettiğine dair delil sunmamış, hangi özel hükümlerin ihlal edildiğini belirtmemiştir. Ayrıca davacı, yasal haklarının ihlal edildiğine, yani evinin tahrip edildiğine, ailesinin çeşitli hastalıklardan muzdarip olduğuna ve zihinsel sıkıntıya yol açtığına dair bir kanıt sunmamıştır."

32. Bayan Grishchenko kararı temyiz etmiştir...

33. Lugansk Bölge Temyiz Mahkemesi 10 Haziran 2002 tarihinde bu temyizi reddetmiştir. Mahkeme kararının tam metni şöyledir:

"Grimkovskaya'nın iddiasını reddeden mahkeme, M04 otoyolunun Krasnodon Kent Konseyi Yürütme Komitesine değil, Karayolları Dairesi'ne tahsis edildiğine hükmeder. Davacı mahkemeye, sanığın manevi zarara uğramasına neden olduğunu ispat edecek nitelikte hukuki temelde herhangi bir kanıt sunmamıştır."

34. 8 Temmuz 2002 tarihinde Bayan Grishchenko temyize gitmiş, Ukrayna Yüksek Mahkemesi 21 Temmuz 2003 tarihinde, Bayan Grishchenko'nun temyiz talebini reddetmiştir.

7.7.2. AİHM’de Davanın Muhakemesi

AİHM’de bu dava, davacının şikayetine bağlı olarak ihlal edildiği iddia edilen “Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı” çerçevesinde değerlendirilmekte, sonrasında davacının maddi ve manevi tazminat ile yapılan masraflarının karşılanması talebi ele alınmakta ve nihayet Mahkeme tarafından hükmedilen karar sonucu açıklanmaktadır.

1. İLGİLİ ULUSLARARASI DAYANAKLAR

39. Aarhus Sözleşmesi (“Bilgiye Erişim, Karar Vermede Halkın Katılımı ve Çevresel Konularda Adalet Erişim Sözleşmesi”) 25 Haziran 1998’de Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından kabul edilmiş ve 30 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ukrayna 6 Temmuz 1999 tarihinde Sözleşmeyi onaylamıştır.

Aarhus Sözleşmesi aşağıdaki alanlara ayrılabilir:

- Kamu yetkililerinin özellikle temel bilgilerin şeffaf ve erişilebilir bir şekilde dağıtılmasını sağlayarak, kamuya açık bilgilere erişimin geliştirilmesi.

- Çevresel etkiye sahip meselelerle ilgili karar vermede halkın katılımının teşvik edilmesi. Özellikle, “Bütün seçenekler açık ve etkili olduğunda halk katılımı gerçekleşebilir”. Sonuçta, kamuoyunun katıldığı nihai kararın da dikkate alınması gerekmektedir.

- Çevre mevzuatına ilişkin olarak mahkemelere erişim ve bilgiye erişim için koşulların genişletilmesi.

40. 27 Haziran 2003 tarihinde Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi çevre ve insan hakları konusunda 1614 (2003) sayılı Tavsiye Kararı’nı kabul etmiştir. Bu tavsiyenin ilgili kısmı şunları belirtmektedir:

“9. Meclis üye devletlerin hükümetlerine tavsiye eder:

i. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 2, 3 ve 8. maddeleri ile Ek Protokol’ün 1. maddesi uyarınca, kişilerin, yaşam, sağlık, aile, özel yaşam, fiziksel bütünlük ve özel mülkiyetlerinin çevre koruma ihtiyacının önemine uygun şekilde korunmasını sağlamak,

ii. Devletlerin, ulusal yasalarda, tercihen anayasal düzeyde çevreyi koruma amaçlı nesnel yükümlülüğünü içeren sağlıklı, yaşanabilir ve iyi bir çevreye yönelik insan haklarını tanımak,

iii. Aarhus Sözleşmesinde belirtilen çevresel konularda bilgiye erişme, karar alma sürecine halkın katılımı ve adalete erişim için bireysel usuli hakları korumak,

2. SÖZLEŞMENİN 8. MADDESİNİN (ÖZEL VE AİLE HAYATINA SAYGI HAKKI) İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI

41. Başvurucu, M04 otoyolunu amaca uygun donatılmamış olan kendi caddesinden geçirmesi, uygun yönetim ve çevresel izleme organizasyonu yapmaması dolayısıyla, Krasnodon belediye yetkililerinin özel ve aile hayatı ile evinden yararlanma hakkını ihlal ettiğinden şikayetçi olmuştur. Bu bağlamda Sözleşme'nin 8. maddesine atıfta bulunmuştur.

1. Tarafların iddiaları

(a) Davacı

51. Davacı, 1998 yılında K. Caddesini bir otoyolun parçası olarak tayin etme kararının yasadışı ve keyfi olduğunu, kalabalık yerleşim yerleri dışında ulusal transit yollar inşa edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür... Trafiği altı metrelik yoldan dört ila beş metre uzaklıkta bulunan özel konutlarla çevrili bir yerleşim sokağına yeniden yönlendirme kararı keyfi olmuştur.

52. ... Kirlilik ve diğer rahatsızlıklar üst üste birkaç yıl boyunca kontrolsüz kalmaya devam etmiş, sadece Mayıs 2002'de sokak sakinlerinden gelen çok sayıda şikâyeti takiben kirlilik seviyesi kontrol edilmiş ve trafiği durdurma kararı alınmıştır. Dahası, bu kararın yürürlüğe girmesi için sokak sakinlerinin kitlesel protestolara katılmaları gerekmiştir. Her halükarda, trafik durdurulmuş olmasına rağmen, bozulmuş yol yüzeyinin onarılması veya toprağın temizlenmesi için hiçbir önlem alınmamıştır.

53. Sonuç olarak, evi zarar görmüş ve aile üyelerinin sağlıkları onarılamaz zararlara maruz kalmıştır. Yürütme Komitesinden şikâyetleri için tazminat almaları gerekirken, yerel mahkemeler ileri sürülen iddiaları özenle değerlendirmeden keyfi olarak reddetmiştir.

(b) Hükümet

55. Hükümet ilk olarak, davacının mağduriyetinin Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamına girebilmesi için yeterli kanıt bulunmadığını iddia etmiştir. Evin titreşimden zarar gördüğü yetkin olmayan bir grup denetçi tarafından iddia edilmiştir. Öte yandan Konut Bakım Biriminin yetkin bir temsilcisi mahkeme duruşmaları sırasında, büyük olasılıkla evin ilk inşaatında kusurlu olduğuna karar vermiştir. Aynı şekilde, otoyolun işletilmesi ile davacının aile üyelerinin maruz kaldığı sağlık sorunları arasında bir bağlantı olduğuna dair kesin bir kanıt bulunmamaktadır... Dahası bölgede kömür madenciliği faaliyetlerinden kaynaklanan atık yığınları yakmak gibi başka kirlilik kaynakları da mevcuttur. Genel olarak, Ukrayna'nın önemli bir kısmı çeşitli çevresel sorunlardan muzdariptir ve davacının ailesinin maruz kaldığı çevresel yükün, toplumun geri kalanı tarafından taşınandan daha ağır olduğuna dair hiçbir belirti bulunmamaktadır.

56. Hükümet ayrıca, AİHS'nin 8. maddesine göre davacıya karşı herhangi bir görev sorumluluğu olduğunu kabul etse dahi, davacının menfaatleri ile toplumun menfaatleri arasında adil bir dengeyi sağlamak için tüm makul önlemleri aldığını ileri sürmüştür... Sözleşme'nin yürürlüğe girmesini takiben, konut yollarını atlayarak yeni bir yolun inşasını tasarladıklarını, ancak kapatılması halinde ülkenin ekonomik refahına büyük ölçüde zarar vereceğinden dolayı, gerekli yolu bulana kadar mevcut yolu kullanmaktan başka seçenekleri olmadığını belirtmiştir...

57. Hükümet daha sonra şikâyet edilen kirliliğin, yolun devlet tarafından işletilmesinden değil, yolu kullanan araçlardan kaynaklandığını iddia etmiştir. Bu nedenle bu kirlilik, davacının 8. madde haklarına devlet müdahalesi olarak nitelendirilmemelidir... Devlet yetkilileri yolun amaçlandığı gibi çalışmadığının farkına vardıklarında, davacının Mahkeme'ye başvurmasından bir yıldan fazla bir süre önce, 16 Haziran 2002'de trafiğe kapatarak hızlı bir şekilde tepki göstermiştir.

2. Mahkemenin değerlendirmesi

58. Mahkeme, yerleşik içtihadına istinaden, mevcut davada olduğu gibi bir çevresel tehlikeyle ilgili olarak, 8. madde kapsamındaki tartışmalı bir iddianın ancak, söz konusu tehlikenin davacının evinden, özel hayatı veya aile hayatından faydalanma

hakkının önemli ölçüde ihlal edildiği durumlarda ortaya çıkabileceğini hatırlatmaktadır. Bu minimum seviyenin değerlendirilmesi görecelidir ve rahatsızlığın yoğunluğu ve süresi, kişinin sağlığı veya yaşam kalitesi üzerindeki fiziksel veya zihinsel etkileri gibi davanın tüm koşullarına bağlıdır.

59... Mahkeme başvurusunun şikâyetlerinin öncelikle gürültü düzeyi, evinin titreşimi ve ailesi ile oğlunun sağlığının hava ve toprak kirliliğinden kaynaklı olarak bozulması nedeniyle yaşadığı ıstıraptan kaynaklandığını gözlemlemektedir.

60. Mahkeme, davacının iddiaları için “makul şüphenin ötesinde” yeterli kanıt bulunmadığı kanısındadır. Özellikle gürültü seviyeleri ile davacının özel ve aile hayatı üzerindeki etkileri hiçbir zaman ölçülmemiştir. Evin zarar görmesine titreşimin neden olduğu iddiası, bağımsız bir uzman tarafından hiçbir zaman onaylanmamıştır. Davacının ebeveynlerinin sağlığı konusunda, dava dosyasında çok sayıda hastalıktan muzdarip olduklarına dair tıbbi kanıt bulunmakla birlikte bu kanıtlara dayanarak, bu hastalıklara otoyolun ne ölçüde sebep olduğunun belirlenmesi mümkün değildir...

61. Aynı zamanda Mahkeme, 15 Mayıs 2002 tarihli resmi soruşturmaya göre, davacının evinin yakınındaki yolun yüzeyinin ciddi şekilde hasar gördüğünü ve bir saat boyunca yüzün üzerinde araç geçtiğini belirtmektedir. Bu koşullar altında davacının en azından bir dereceye kadar gürültü ve titreşimden sürekli olarak rahatsız edildiğini söylemek mümkündür. Ayrıca incelenen araçların yarısından fazlasının, geçerli güvenlik standartlarını aşan kirlilik yaydığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan çevre sağlığı yetkilileri, hava ve toprak kirliliği seviyesinin yolun kullanımının askıya alınmasını zorunlu kılacak ölçüde sakinlerin sağlığı üzerinde olumsuz etki riski oluşturduğunu belirtmiştir. Davacının evinin yakınındaki toprakta taşıtlar tarafından yayılan bakır ve kurşun içerikli kirletici maddeler aşırı miktarda bulunmuştur. Bu bulgular ışığında Mahkeme, davacının oğluna 2002 yılında kronik kurşun ve bakır tuzlarına bağlı zehirlenme ile teşhis konulduğunu özellikle dikkate almıştır...

62. Yukarıdaki verilere bakıldığında Mahkeme, M04 otoyolunun oluşturduğu gürültü, titreşim ve hava kirliliğinin kümülatif etkisinin, davacının Sözleşme'nin 8. maddesine göre garanti altına alınmış haklarından yararlanmasını önemli ölçüde engellediğini düşünmektedir.

63. Yukarıda belirtilenler ve içtihat ilkeleri ışığında Mahkeme, hükümetin davacının toplumun geri kalanı adına ağır bir yük yüklendiği bir durumu ortaya koymak için yeterli kanıt sağlayıp sağlamadığını inceleyecektir.

65. Bu konunun değerlendirilmesinde Mahkeme, devletin zaman ve kaynak gerektiren tedbirlerin gerekli olabileceği altyapı işleri ile ilgili görevlerinin karmaşıklığını kabul etmektedir. Mahkeme, Sözleşme kapsamındaki iştirakçi rolünü göz önünde bulundurarak pek çok kez devletlerin karmaşık çevre politikası oluşturma alanında önemli bir takdir payına sahip olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Üye devletlerin yetkilileri, kirliliği en aza indirmek veya kontrol etmek için giderek daha fazla sorumluluk üstlenmekle birlikte 8. madde, yetkililerin her bireyin belirli çevre standartlarını karşılayan konutlara sahip olmasını sağlamaları gerektirdiği şeklinde yorumlanamaz. Bu düşünceler doğrultusunda Mahkeme devleti, şehirlerarası trafiğin kalabalık bir caddeden geçmesine izin verme gerçeğinden ya da devle bütçesinden davacıya yeni bir ev ihdas edilmesinden sorumlu tutmanın çok ileri gitmek anlamına geleceğini düşünmektedir. Daha da önemlisi davacı mevcut davada, evinin 1998 Ekim ayından bu yana değer kaybettiğini ya da devlet desteği olmadan evini satmasının ya da yeni bir yere yerleşmesinin mümkün olmadığını iddia etmemiştir.

66. ...Mahkeme, davacı ile toplumun çıkarları arasında adil bir denge sağlamaya yönelik asgari koruma önlemlerinin uygulamaya konulduğuna ikna olmamıştır.

67. İlk olarak devlet, 1998 yılında K. Caddesi üzerinden M04 otoyolunu geçirme kararının yeterli bir fizibilite çalışması ile yapıldığını ve cadde sakinleri de dahil ilgili tarafların görüşlerini dikkate aldığını ispat edememiştir.

68. İkinci olarak Mahkeme, 8. madde hakları bağlamında 1998 sonrasında yetkili makamların, otoyolun cadde sakinlerine zararlı etkilerinin hafifletilmesi için makul bir politikanın uygulanmamasından sorumlu olduğunu düşünmektedir...

69. Üçüncü olarak çevresel karar almada halkın katılımı, Sözleşme'nin 8. maddesi ile korunan hakların sağlanması için usulî bir güvencedir. Bu korumanın temel unsuru, bireyin bağımsız bir otorite önünde haklarını etkileyecek resmi bir eyleme ya da ihmale itiraz edebilme yeteneğidir. Ayrıca Mahkeme, 30 Ekim 2001

tarihinden itibaren, bilgiye erişim, halkın karar verme ve adalete erişimi konularında çevreye katılımı ile ilgili Aarhus Sözleşmesi'nin Ukrayna'da yürürlüğe girdiğine dikkat çekmektedir. Bu arada mevcut davada davacının, Ekim 1998 - Haziran 2002 döneminde yerel makamların önünde M04 otoyoluna ilişkin devlet makamlarının politika yapmasına itiraz etmek için anlamlı bir fırsat bulamadığı görülmüştür.

70. Mahkeme, davacının Grishchenko Yürütme Komitesine karşı bir hukuk davası açtığını, sonraki süreçte Lugansk Bölge Temyiz Mahkemesi'nin iddiayı reddederken gerekçesinin, davalının K. caddesinin bakım ve onarımından sorumlu olmadığı sonucuyla sınırlı kaldığını ifade etmektedir...

72. Genel olarak Mahkeme şu faktörlere önem vermektedir; Birincisi, Hükümet, K. Caddesini M04 otoyolunun bir parçası olarak belirleme kararının, uygun bir çevresel fizibilite çalışması sonrasında ve makul bir çevre yönetim politikasının yürürlüğe girmesinin ardından gerçekleştiğini gösterememiştir. İkincisi Hükümet, davacının bağımsız bir makam önünde belediye politikalarına itiraz etmek de dahil olmak üzere, ilgili karar alma süreçlerine katılımında anlamlı bir fırsata sahip olduğunu gösterememiştir. Bu iki faktör ile Aarhus Sözleşmesi'ni dikkate alan Mahkeme, mevcut davada adil bir denge kurulduğu sonucuna varmamıştır.

73. Dolayısıyla, Sözleşme'nin 8. maddesi ihlal edilmiştir.

3. SÖZLEŞMENİN 41. MADDESİNİN (ADİL TAZMİN) UYGULANMASI

A. Zarar

79. Davacı, mevcut evine verilen zarar için tazminat olarak 10.000 Avro ve yeni bir ev satın almak için 20.000 Avro, ayrıca sağlık ve ruhsal sıkıntısı için 100.000 Avro tazminat talep etmiştir.

81. Mahkeme, Davacıya manevi tazminat olarak 10.000 Avro tazminat ödenmesine, geri kalan iddialarının asılsız olmasına binaen reddedilmesine karar vermiştir.

B. Masraflar

82. Davacı ayrıca masraf ve harcamalar için 500 Avro talep etmiştir. Hiçbir destekleyici belge sağlamamıştır.

84. Mahkeme'nin içtihadına göre bir başvuru sahibi, masrafların ve harcamaların yalnızca gerçekte ve zorunlu olarak yapıldığı ve miktarının makul olduğu kanıtlandığı ölçüde alınması hakkına sahiptir. Mevcut davada destekleyici belgelerin bulunmadığı ve talep edilen tutarı oluşturan masrafların niteliği hakkında herhangi bir açıklama yapılmadığı için Mahkeme hiçbir karar vermemektedir.

7.7.3. Davanın Sonucu

Bu gerekçelere dayanarak Mahkeme oybirliği ile; (1) Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğine, (2) Davalı devletin davacıya manevi tazminat olarak, 10.000 Avro ödemesine karar vermiştir.

7.8. Orlikowscy, Polonya (04 Ocak 2012)

Davalı devlet olan Polonya'nın gerek ekonomik sistemine gerekse ekolojik sistemine ait önemli göstergeler önceki davada (7.3. başlığında, 7.3.A. tablosunda) verilmektedir. Bu sebeple burada doğrudan davaya geçilmiştir. Davaya ilişkin genel bilgiler aşağıda düzenlenen Tablo 7.8.A'da özet olarak gösterilmektedir.

Tablo: 7.8.A. Orlikowscy Davasına İlişkin Genel Bilgiler

Daire:	Dördüncü Daire
Dava Adı:	Orlikowscy, Polonya
Başvuru Numarası:	7153/07
Başvuru Tarihi	23 Ocak 2007
Karar Tarihi:	04 Ekim 2011 (İlk karar)/ 04 Ocak 2012 (Kesin karar)
Davacı	Polonya Vatandaşı M. Orlikowski ve J. Orlikowska
Davalı	Polonya Cumhuriyeti
Davanın Dayanağı	AİHS 34. Madde
Davanın Nedeni	Davacılar devletin, özel hayatlarını ve evlerini komşularının yasadışı olarak inşa ettiği mezbahane ve sigara içme yerindeki faaliyetlerden kaynaklı şiddetli sıkıntılardan koruyamadıklarından dolayı Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğinden şikâyetçi olmuşlardır.

Bu kapsamda yukarıdaki davalarda olduğu gibi bu Dava da koşulları, AİHM'de davanın muhakemesi ve sonuçları açısından ele alınmaktadır.

7.8.1. Davanın Koşulları

Davanın bu kısmında şikâyetin hangi şartlarda ortaya çıktığı, şikâyet edilen hususun ne olduğu, kısaca davanın AİHM önüne gelmeden önce şikâyetlerle ilgili olarak dava eden ile dava edilenin ulusal mekanizma içinde gerçekleştirdikleri idari ve yargısal süreçler, kaynak metin paragraf numaralandırmasına bağlı kalınarak, sadece konu ile doğrudan ilgili kısımlar ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

A. Mezbahane inşaatı ile ilgili işlemler

5. 30 Aralık 1994 tarihinde Mykanów Belediye Başkanı, davacının evine bitişik bir arsası olan M.N.'ye mülküne mezbahane inşa etmesi için inşaat izni vermiştir.

6. 17 Eylül 1998 tarihinde, Belediye Başkanı'nın 1994 yılı kararı iptal edilmiştir.

B. Mezbahanenin genişletilmesi için izin işlemleri

13. 9 Şubat 1999'da Mykanów Belediye Başkanı, mezbahanenin genişletilmesi için inşaat izni vermiş, karar 15 Mart 1999'da Governlaski Valisi tarafından onaylanmıştır.

15. 18 Mayıs 2001 tarihinde Mykanów Belediye Başkanı, söz konusu yatırımın tamamlanmasından dolayı mezbahanenin genişletilmesine izin verme işlemlerini durdurmuştur.

C. Mevcut binaları mezbahane amacıyla kullanma izni için işlemler

16. 30 Aralık 1998'de Czeschochowa Bölge Ofisi Başkanı mevcut binaları mezbahane olarak işletmesi amacıyla M.N.'ye izin vermiştir.

17. Davacıların itirazı 4 Mart 1999 tarihinde İliski Valisi tarafından reddedilmiş, davacılar karar aleyhine Yüksek İdare Mahkemesi'ne şikâyet başvurusunda bulunmuşlardır.

18. 4 Ocak 2001 tarihinde Yüksek İdare Mahkemesi şikâyeti kabul etmiş ve önceki kararları iptal etmiştir.

D. M.N. tarafından yürütülen inşaat işlerinin yasallığı ile ilgili olarak inşaat denetim otoriteleri nezdindeki işlemler

20. Mykanów Belediye Başkanı tarafından verilen 9 Şubat 1999 tarihli karara dayanarak M.N. mezbahaneyi genişletmiştir.

21. Mezbahaneye yapılan uzatmanın daha sonraki nihai kararlar temelinde yapıldığı gerçeği ışığında, 8 Temmuz 2002 tarihinde Bölge Yapı Müfettişi, M.N.'ye binanın yasallaştırılması için çalışma yürütmesini emretmiştir.

E. Sigara içme odasının yıkılması ile ilgili olarak inşaat denetim otoriteleri önünde yapılan işlemler

23. 20 Aralık 2001'de Bölge Yapı Müfettişi, M.N. tarafından gerekli izin alınmadan inşa edilen sigara içme odasının yıkılmasını emretmiştir.

28. Belirsiz bir tarihte davacılar Yüksek İdare Mahkemesi'nde, idari makamların pasif kalması ve 20 Aralık 2001 tarihli kararı uygulamaması hususunda şikâyetçi olmuşlardır.

43. 29 Haziran 2007 tarihinde, Bölge İdare Mahkemesi şikâyeti incelemiş ve Bölge Teşkilatı Müfettişine iki ay içinde karar vermesini emretmiştir. Mahkeme ayrıca, "son birkaç yıldır, esaslar hakkında herhangi bir karar verilmediğini" tespit etmiştir...

50. 11 Mayıs 2009 tarihinde İlçe Yapı Müfettişi, Bölge Yapı Müfettişine, M.N.'nin sigara içme odasını yıktığını bildirmiştir...

F. Davacıların mülklerini etkileyen gürültü seviyesi ile ilgili gerçekler ve işlemler

55. 8 Eylül 1998'de Czeŝochowa Valisi, M.N. 'nin mezbahanesine uygulanacak kabul edilebilir gürültü seviyesini gece 22.00-sabah 06.00 saatleri arası için 40 dB olarak belirlemiştir.

56. 3 Ağustos 2000 tarihinde, davacıların mülkünde M.N. 'nin mezbahanesinden gelen gürültü seviyesinin kontrolü yapılmış, kabul edilebilir gürültü seviyesinin 15 dB aşıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle 29 Eylül 2000 tarihinde, Bölge Çevre Müfettişi M.N.'ye para cezası vermiştir.

58. 18 ve 19 Aralık 2000'de Bölgesel Çevre Müfettişi, mezbahaneyi denetlemiş, bir susturucunun monte edildiğini ve izin verilen gürültü seviyesinin artık aşılmadığını tespit etmiştir.

59. 27 Şubat 2001 tarihinde ayrıca bir gürültü seviyesi kontrolü yapılmış, davacıların mülkünde kabul edilebilir gürültü seviyesinin 9,4 dB aşıldığı tespit edilmiştir.

60. 23 Nisan 2001 tarihinde Bölge Çevre Müfettişi, mezbahane faaliyetlerinin durdurulmasına karar vermiş, M.N. bu karara karşı temyize gitmiştir.

61. 23 Ağustos 2001 tarihinde Baş Çevre Müfettişi, tartışmalı kararı bozmuştur...

63. Daha sonra 2004 Eylül ayında bir gürültü testi gerçekleştirilmiş, seviye izin verilen normun sadece 0,9 dB üzerinde 40,9 dB olarak belirlenmiştir.

68. 13 Nisan 2005 tarihinde Bölgesel Çevre Müfettişi konu hakkındaki incelemeyi durdurmuş, davacılar itiraz etmiştir.

69. 12 Aralık 2005 tarihinde Baş Çevre Müfettişi davacıların itiraz başvurusunu reddetmiştir. Davacılar Yüksek İdare Mahkemesi'ne şikâyette bulunmamış, böylece 12 Aralık 2005 tarihli karar kesinleşmiştir.

7.8.2. AİHM'de Davanın Muhakemesi

AİHM'de bu dava, davacının şikayetine bağlı olarak ihlal edildiği iddia edilen “Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı” ile “Adil Yargılanma Hakkı” çerçevesinde değerlendirilmekte, sonrasında davacının maddi ve manevi tazminat ile yapılan masraflarının karşılanması talebi ele alınmakta ve nihayet Mahkeme tarafından hükmedilen karar sonucu açıklanmaktadır.

1. SÖZLEŞMENİN 8. MADDESİNİN (ÖZEL VE AİLE HAYATINA SAYGI HAKKI) İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI

A. Hükümetin ön itirazı

85. Hükümet, davacıların mevcut iç hukuk yollarını tüketmediğini gündeme getirmiştir. ...Davacılar gürültü veya hava kirliliği gibi evlerine saygı duyulması

haklarını etkileyen rahatsızlıklar sebebiyle haklarını korumak için bir hukuk mahkemesine başvurmalıydı.

86. *Davacılar, Hükümet tarafından güvenilen hukuk yolunun, söz konusu binanın yasadışı olarak inşa edilmiş bölümlerinin yıkılmasını sağlayamayacağını iddia etmişlerdir.*

87. *Mevcut davada Mahkeme, hükümet tarafından geliştirilen hukuk yolunun etkili olup olmadığına karar vermeyi gerekli görmemektedir. Çünkü davacıların iç hukuk yollarını tükettiklerini varsayarak başvurunun, aşağıda belirtilen sebeplerden ötürü kabul edilemez olduğu kanaatindedir.*

B. Kabul edilebilirlik

88. *Davacılar devletin, özel hayatlarını ve evlerini komşularının yasadışı olarak inşa ettiği mezbahane ve sigara içme yerindeki faaliyetlerden kaynaklı şiddetli sıkıntılardan koruyamadıklarından dolayı Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğinden şikayetçi olmuşlardır.*

1. Davacıların gürültü şikâyeti ile ilgili olarak

89. *Mahkeme, 2000 yılında M.N.'nin mülkünden gelen gürültü seviyesinin Czeŝochowa Valisi tarafından izin verilen sınırı aştığının yerel makamlar tarafından doğrulandığına dikkat çekmektedir. Bununla birlikte daha sonra M.N.'ye, mezbahane kaynaklı gürültünün kayda değer bir şekilde azalmasını sağlayacak etkili bir ceza uygulanmıştır. İlgili idari makamlar, günün ve gecenin çeşitli saatlerinde bir takım kontroller gerçekleştirmiş ve 2005 yılında gürültü seviyesinin o zaman geçerli olan iç hukuk ile aynı seviyeye getirildiğini doğrulamıştır. Konu ile ilgili işlemler 12 Aralık 2005 tarihinde verilen karar neticesi kesinleşmiştir.*

90. *Bu sebeplerden dolayı Mahkeme, mezbahane tarafından üretilen gürültü meselesinin 12 Aralık 2005 tarihinde ulusal düzeyde çözüldüğünü değerlendirmiştir. Gürültü ile ilgili olarak, davacıların şikâyetinin altı aylık süre dışında yapıldığı ve Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamındaki şikâyetlerinin kabul edilemez olarak ilan edilmesi gerektiği sonucuna varmıştır.*

2. Davacıların mezbahane tarafından üretilen diğer sıkıntılara ilişkin şikâyetleri ile ilgili olarak

(a) Genel ilkeler

91. Mahkemeye göre, 8. madde öncelikle bireyi kamu makamlarının keyfi müdahalelerine karşı koruma amaçlı olsa da, bu madde ile güvence altına alınan hakların bireyler arasındaki ilişkilerde dahi korunması için alınacak önlemlerin varolduğu kabul edilmelidir.

93. Bununla ilgili olarak Mahkeme, Sözleşme'de temiz ve sessiz bir ortam için açıkça bir hak bulunmadığını, ancak bir bireyin gürültüden veya diğer kirlilikten doğrudan ve ciddi şekilde etkilendiği durumlarda, 8. madde kapsamında bir sorun ortaya çıkabileceğini, Sözleşmenin 8. maddesinin, bireylerin refahını ve sağlıklarını ciddi bir şekilde tehlikeye atmasalar bile, özel ve aile yaşamlarını olumsuz yönde etkileyecek şekilde evlerini kullanmalarını engelleyebilecek şiddetli çevre kirliliği olduğu durumlarda geçerli olduğunu yinelemektedir.

(b) Mevcut davaya uygulama

94. Mevcut davada sorun, kamu makamlarının eve saygı duyma haklarına müdahale etmesinden değil, başvuru sahipleri tarafından güvenilen hakkın korunmasında, üçüncü taraf ihlallerine son vermesi gereken devletin harekete geçmemesinden kaynaklanmaktadır.

95. Mahkeme, 1990'larda davacıların komşuları tarafından bir mezbahane kurulduğunu, ardından bitişik bir arsa üzerinde sigara içme odası inşa edilerek işletmenin genişletildiğini belirtmektedir. Ayrıca Mahkeme inşaat işlerinin yasadışı bir şekilde yapılması gerçeğinin, davacıların Sözleşme'nin ihlal edilerek mağduriyet yaşadıklarını iddia etmelerini haklı çıkarmak için yeterli olmadığını düşünmektedir.

96. Mahkeme, davacıların mezbahanenin yaydığı kirlilikten etkilenmiş olabileceğini kabul etmekle birlikte, sıkıntının 8. maddenin ihlal edilmesini gerektirecek asgari şiddet seviyesine ulaşmış olmadığını belirlemek zorundadır.

97. Bu bağlamda Mahkeme davacıların, gerek ulusal gerekse Mahkeme'deki davalarda, iddia ettikleri çevresel sıkıntı ile ilgili şikâyetlerini kanıtlayamadıklarını gözlemlemektedir.

98. Davacıların mülklerine bitişik mezbahane veya sigara içme odasının çalıştırılmasının çevresel bir tehlikeye neden olduğu veya yol açtığı kirliliğin güvenlik seviyelerini aştığı tespit edilememiştir. Özellikle şikâyet edilen kirliliğin, davacıların sağlığı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olacak derecede veya nitelikte olduğu gösterilememiştir.

99. Bu nedenle devletin, davacıların Sözleşme'nin 8. maddesi uyarınca haklarını güvence altına almak için makul önlemler almadığı tespit edilemez.

100. Sahip olunan tüm deliller ışığında Mahkeme, davacıların Sözleşme'nin 8. maddesinde belirtilen hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiğine dair herhangi bir durumu ortaya koyamadıklarını tespit etmiştir. Bu sebeple şikâyetin açıkça mesnetsiz olduğu ve reddedilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

2. SÖZLEŞMENİN İHLALİNE İLİŞKİN DİĞER İDDİALAR

101. Davacılar, mezbahane tarafından yayılan gürültü seviyesine ilişkin yargılama işlemlerinin aşırı uzunluğundan da şikâyetçi olmuşlardır. Mahkeme, bu işlemlerin 12 Aralık 2005'te sona erdiğine dikkat çekmektedir. Şikâyetin altı aylık süre dışında yapıldığı ve Sözleşme'nin 35/1. ve 4. maddeleri uyarınca kabul edilemez ilan edilmesi gerektiği sonucuna varmıştır.

3. SÖZLEŞMENİN 41. MADDESİNİN (ADİL TAZMİN) UYGULANMASI

A. Zarar

103. Davacılar manevi tazminat olarak 300.000 Polonya zlotisi (PLN) ve maddi tazminat olarak 179.200 PLN talep etmişlerdir.

105. Mahkeme, tespit edilen ihlal ile iddia edilen maddi tazminat arasında herhangi bir nedensellik bağı bulunmadığından bu talebi reddetmektedir. Mahkeme davacılara manevi tazminat ödenmesi gerektiğini düşünerek toplam 7.000 Avro tazminata karar vermiştir.

B. Masraflar

106. Davacılar ayrıca, yerel mahkemeler ve Mahkeme önünde yapılanlar masraf ve giderler için 30.000 PLN talep etmişlerdir...

108. Mahkemenin içtihadına göre bir başvuru sahibi, masraf ve giderler gerçekten ve zorunlu olarak gerçekleştiği ve miktar olarak makul olduğu sürece tazminat alma hakkına sahiptir. Mevcut davada Mahkeme, yukarıdaki kıstaslara ve sunulan belgelere göre masraf ve giderler için 1.500 Avro ödenmesini makul görmektedir.

7.8.3. Davanın Sonucu

Bu gerekçelere dayanarak Mahkeme oybirliği ile; (1) Yargılamaların uzunluğuna ilişkin şikâyetin kabuledilebilir olduğuna ve başvurunun geri kalanının kabuledilemez olduğuna, (2) Sözleşmenin 6/1. maddesinin ihlal edildiğine, (3) Davalı devletin başvuru sahiplerine, manevi tazminat olarak 7,000 Avro, masraf ve giderler için 1,500 Avro ödemesine karar vermiştir.

8. AİHM KAPSAMINDAKİ ÖRNEK KARARLARIN ÇÖZÜMLENMESİ

Bu bölümde Araştırmaya konu olan sekiz davanın her biri, altıncı bölümde yeralan dava metinlerine bağlı kalınarak çözümlenmektedir. Çözümleme sürecinde ilk olarak çok kısa bir şekilde dava koşullarının çerçevesi çizilmekte, olayın ortaya çıkışı tespit edilmektedir. Sonrasında davacının ihlal edildiğini iddia ettiği AİHS'e bağlı hak yada hakların gerçekten kişi, kurum yada devletin müdahalesi ile ihlal edilmediği irdelenmektedir. Bu kapsamda önce konuya ilişkin tarafların iddiaları kısaca sıralanmakta, sonra AİHM'in konuya ilişkin oluşmuş içtihatları belirtilmekte ve son olarak bu içtihatlar çerçevesinde davanın AİHM tarafından yapılan değerlendirilmesi özetlenmektedir. Daha sonra davacının maddi ve manevi tazminat talebi yine kısaca değerlendirmeye tabi tutularak nihayetinde her bir davada AİHM'in hükmettiği sonuç analiz edilmektedir.

8.1. Nyíró ve Takács, Macaristan (11 Kasım 2003)

Nyíró ve Takács davasının çözümlenmesinde öncelikle davanın koşulları kısaca belirtilmekte, şikâyetin hangi olaydan kaynaklandığı ve iç hukukta gerçekleşen süreç özetle anlatılmakta, sonrasında Mahkeme'nin iddia edilen hak ihlaline ilişkin yaklaşımı ve değerlendirmesi tüm yönleriyle irdelenmektedir.

Davanın Koşulları; Dava esas olarak, Mahkeme'nin de ifade ettiği gibi (48. Paragraf) Tengiz (Kazakistan) sahasındaki çalışma koşulları veya *çevresel faktörler ile davacıların sağlığının bozulması* arasındaki nedensel bağın varlığına veya yokluğuna bağlı olarak başvuru sahiplerinin eski işverenlerinin muhtemel sorumlulukları hakkındadır.

Davacılar 1980'lerin sonunda, devlete ait bir Macar firması personeli olarak Kazakistan'da bir maden inşaatında çalıştıklarını, çalıştıkları üretim işletmesinde çevresel negatif dışsallıklar sebebiyle çeşitli hastalıklardan dolayı malulen emekli olmak zorunda kaldıklarını, hastalıklarının Tengiz'deki tehlikeli çalışma ortamından kaynaklandığını ve bu sebeple eski işverenin tazminat ödemesi gerektiğini iddia ederek İş Mahkemesi'nde dava açmışlardır.

Davacıların Macar kamu şirketinde çalıştıkları dönemde çevresel faktörlere bağlı olarak sağlıklarının olumsuz etkilendiği iddiasıyla maddi ve manevi tazminata hükmedilmesini talep ettikleri dava süreci içinde yerel mahkeme, davacıların iddialarının somutlaştırılması ve maddi delillere dayandırılmasını sağlama noktasında değişik tarihlerde alanında uzman olan kişilere yada kurumlara başvurmuştur. Fakat bazı kurumlar davaya uzman görüşü sağlama bakımından pasif duruş sergilemişlerdir. Örneğin 21 Ocak 1997 tarihinde uzman kurum olarak atanan Budapeşte Teknik Üniversitesi, hava kirliliği konularıyla ilgilenme yetkinliğine sahip olmadığı gerekçesiyle inceleme yapmaktan kaçınmıştır.

21 Şubat 2000'de İş Mahkemesi, Macaristan devletinin davacılar karşı sorumlu olduğuna karar vermiş, davacılar lehine maddi ve manevi tazminata hükmetmiştir. Aslında bu aşamada davacılar iddialarını kanıtlayabilmiş, maruz kaldıkları zarara karşılık maddi ve manevi tazminat elde etmişlerdir. Fakat dava

sonucundan tatmin olmayan gerek davacılar gerekse Macaristan devleti Haziran 2000'de temyize gitmiştir.

28 Şubat 2002'de Yüksek Mahkeme, kararların çelişkili uzman görüşlerine dayandığını, daha kapsamlı delil toplanması gerektiğini ve konuyla ilgili Macar devletinin sorumluluğunun açık olmadığını belirterek birinci ve ikinci derece mahkeme kararlarını bozmuş, davayı ilk derece mahkemesine göndermiştir. Yüksek Mahkemenin verdiği bu karar aslında hak arama mücadelelerinde bireylerin uzun bir yargılama sonucu tekrar başa döndükleri anlamına gelmektedir.

Sözleşme'nin 6/1. Maddesinin İhlal edildiği İddiası; Bu aşamada davacılar, sadece çalıştıkları dönemle ilgili hastalıklara ilişkin tazminat eylemlerine yönelik iç hukukta gerçekleşen işlemlerin Sözleşme'nin 6/1. maddesine aykırı olarak çok uzun sürdüğünü iddia ederek Mahkeme'ye başvurmuşlardır. Temel dava konusu olan olumsuz çevresel faktörlerin davacıların sağlık hakkını ihlal etmesi sonucu maddi ve manevi zarara sebep olduğu iddiası Mahkeme'ye taşınmamıştır.

Gerçekten davacıların çevresel faktörlere bağlı zararlarının tazmin edilmesi talebini içeren hak arama mücadelesinin toplam uzunluğu, Sözleşme'nin 5 Kasım 1992 tarihinde Macaristan'da yürürlüğe girmesinden itibaren yaklaşık on bir yıldır. Ve dava bu aşamada halen ilk derece mahkemesinde sürmektedir.

Mahkeme, davanın hazırlanmasından ve duruşmaların makul bir süre içerisinde yürütülmesinden yargıçların sorumlu olduğunu, bu bağlamda 6/1. maddesinin akit devletlere, yargı sistemlerini mahkemelerin davaları makul bir sürede sonuçlandırarak şekilde organize etme görevi yüklediğini ifade etmektedir.

Bu şartlar altında Mahkeme, yargılamadaki gecikmenin esas olarak ulusal makamlara atfedilmesi gerektiğini, Sözleşme'nin 6/1. maddesinde belirtilen “makul süre” şartına uyulmadığını tespit etmiş, dolayısıyla davacıların yargılamanın uzunluğu nedeniyle manevi zarara maruz kalmasına istinaden, her birine manevi tazminat ödenmesine karar vermiştir.

Adil Tazmin Talebi; Diğer taraftan davanın temel konusu olarak davacıların bir kamu şirketinde çalıştıkları sırada maruz kaldıkları olumsuz çevresel koşullarına (üreticiden çalışana yansıyan çevresel negatif dışsallık) bağlı olarak sağlık hakkının

zedelenmeleri neticesi malulen emekli olmaları iddiası çerçevesinde Mahkeme, AİHS'nin 6/1 maddesinin ihlali ile davacıların maddi tazminat talepleri arasında herhangi bir nedensellik bağı (sebe-sonuç ilişkisi) olduğuna dair bir kanıt bulunmadığına hükmetmiştir.

8.2. Ledyayeva ve Diğerleri, Rusya (26 Mart 2007)

Ledyayeva ve Diğerleri davasının çözümlenmesinde ilk olarak davanın ortaya çıkış süreci ve tarafların iddiaları kısaca anlatılmaktadır. Sonrasında Mahkeme'nin öncelikle davanın değerlendirilmesinde dikkate alacağı genel ilkeler açıklanmakta, daha sonra davacılar tarafından iddia edilen müdahalenin şiddeti ve kapsamı ortaya konulmaktadır. Nihayetinde daha önce Mahkeme'nin benzer bir davada (Fadeyeva/Rusya) elde ettiği bulgular ışığında mevcut davada varılan hüküm irdelenmektedir.

Davanın Koşulları; Aynı zamanda davacıların yaşadığı Cherepovets kasabasında bulunan, devlete ait çelik tesisi Rusya'nın çevre kirliliğine sebep olan ana kirleticidir. 1970'lerden beri kirliliğin kabul edilebilir seviyelere düşürülmesi veya bölgenin sakinlerinin yeniden yerleşmesi için birbirini izleyen birkaç devlet programı uygulanmıştır. Belli başlı başarılarla rağmen, bu programlar atmosferik kirliliğin, Rus mevzuatının tanımladığı güvenli seviyelere indirilmesinde başarısız olmuştur. Aslında davada, devlete ait bir üretim işletmesinin ekonomik faaliyetlerine bağlı olarak çevresinde ikamet eden bireyler üzerinde meydana getirdiği çevresel negatif dışsallık durumu sözkonusudur. Davacılar gerek ulusal düzeyde gerekse AİHM nezdinde açtıkları dava ile yaşamları ve sağlıkları üzerinde söz konusu olan bu çevresel negatif dışsallıkların içselleştirmesini maddi ve manevi tazminat yolu ile talep etmektedirler.

Davacılar mağduriyetine çözüm aramak için ulusal mahkemelerde dava açtıklarında mahkemeler, ilke olarak davacıların iddialarını kabul etmiş, bununla birlikte davacıları yeniden yerleştirmek için bir karar vermemiştir. Bunun yerine, mahkemeler belediyenin davacıları yeni konut almak için bir bekleme listesine koymaları gerektiğini belirtmiştir. Tarafımca bu etkin olmayan, çözüme yönelik olmayan bir yaklaşımdır. Çünkü örneğin, davacılar Cherepovets belediyesindeki bekleme listesindeki ilk kişinin 1968'den beri yeni belediye konutlarını beklediğini belirtmektedir.

Sözleşme'nin 8. Maddesinin İhlal Edildiği İddiası; Öncelikle davanın tarafları iddialarını ortaya koymuştur. Davacılar aşağıda sıraladıkları gerekçelerle Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğini ileri sürmüştür:

- Çelik tesisinden kaynaklanan emisyonlar güvenli seviyeleri aşmış ve aşmaya devam etmektedir. Bu sebeple sağlıklı bir çevrede yaşayanlara göre sağlıkları daha savunmasız hale gelmiştir. Davacılar bu kapsamda Mahkeme'ye, bazı kronik hastalıklardan muzdarip olduklarını gösteren çeşitli tıbbi belgeler sunmuşlardır. Ancak bu belgeler, hastalık ile davacının ikamet yeri arasında bir bağlantı olduğunu kanıtlayamamaktadır.

- 1996'dan beri, Cherepovets'teki çevresel duruma ilişkin resmi bir soruşturma yada çevresel sorunların çözümüne yönelik eylem olmamıştır. Olsa dahi hükümet tarafından bu tür bir bilgi paylaşılmamıştır.

Hükümet ise Mahkeme'den, aşağıda sıralanan iddialarını dikkate alarak davacıların 8. madde ile güvence altına alınan haklarının ihlal edilmediğine karar vermesini talep etmiştir:

- Davacılar kendi iradeleri ile bölgedeki evlere taşındığı için yeniden yerleştirilmekten devlet sorumlu tutulamaz.

- Davacılar, sağlıkları üzerindeki endüstriyel kirliliğin neden olduğu zararı yerel davalarda hiç gündeme getirmedikleri gibi iç hukukta öngörülen idari yolları da kullanmamışlardır. Örneğin Devlet Sağlık ve Epidemiyolojik Servisi'nden rapor almamışlardır.

- Davacıların hastalıkları genel nitelikte olup fabrikanın yakınında yaşamalarından kaynaklanmamaktadır.

- 1980'lerden beri, tesisin toplam emisyon hacmi neredeyse üçte bir oranında azaltılmış, en tehlikeli sanayi birimleri kapatılmış, her yıl fabrika çevre koruma programlarına yaklaşık 250 milyon Ruble harcanmıştır. Ayrıca bağımsız uluslararası kuruluşlarca yapılan denetimlerde, tesisin standartlara uygun olduğu kabul edilmiştir. Diğer yandan bir dizi teknolojik önlemler ve fabrika çevresinde bir "sıhhi güvenlik bölgesi" oluşturulması projesi ile kirlilik seviyelerinin standartlara indirilmesi sağlanacaktır.

- Son olarak yetkililer halk sağlığını dzenli olarak incelemiş ve tedbirler almıştır. Kent genelinde çevre koşulları nispeten iyileşmiş ve davacıların evleri yakınındaki kirlilik düzeyleri kent genelindeki ortalama düzeylere inmiştir.

Tarafların iddiaları sonrası Mahkeme ilk olarak davanın değerlendirilmesinde dikkate alacağı *genel ilkeleri* şu şekilde ifade etmiştir:

- Mahkeme kanıtları değerlendirirken “makul şüphenin ötesinde” kesin kanıt ölçütünü kullanmaktadır. Ancak, bu ölçütü kullanırken rolü, cezai anlamda suçlu tespiti değil, Sözleşme altındaki devletlerin Sözleşme’de yer alan temel hakları güvence altına almasını sağlamaktır.

- Mahkeme tüm kanıtları özgürce değerlendirmekte, prosedürel engelleri bulunmamaktadır.

- Birçok durumda, Sözleşme hakkına müdahalenin varlığı açıktır. Mevcut davada ise ihlal tartışmalıdır.

- Ciddi endüstriyel kirlilik genel olarak halk sağlığını olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte her bir vakadaki etkileri ölçmek ve onları yaş, meslek vb. gibi diğer faktörlerin etkisinden ayırmak çoğu zaman imkânsızdır.

- Aynı durum endüstriyel kirliliğin neden olduğu “yaşam kalitesinin kötüleşmesi” için de geçerlidir. “Yaşam kalitesi” kesin bir tanımı olmayan öznel bir özelliktir.

- İçerdiği ihtilafı zorlukları göz önünde bulunduran Mahkeme, yerel mahkemelerin ve diğer yetkili makamların bulgularını dikkate almak zorundadır. Bununla birlikte yerel makamların açık bir şekilde birbiriyle çelişen kararlarına körü körüne güvenemez. Bu durumda kanıtların bütünüyle değerlendirilmesi gerekir.

Davacıların Sözleşme’nin 8. maddesi kapsamındaki haklarına yönelik iddia ettikleri *müdahalenin şiddeti ve kapsamı* konusunda Mahkeme’nin mevcut davalardaki sonuçları ise şunlar olmuştur:

- Davacıların durumları Fadeyeva davasına benzemektedir. Her biri insan ikameti için uygun olmayan ve sınır değerler üzerinde kirliliğe sahip fabrikanın sıhhi güvenlik bölgesi içinde yaşamaktaydı. İhlal Sözleşme’nin Rusya’da yürürlüğe girdiği 5 Mayıs 1998 tarihinden itibaren neredeyse iki yıl sürmüştür.

- Davacılar devlet tarafından sunulan konutu reddedecek bir durumda değildi. Dolayısıyla davacıların şikâyetçi oldukları durumu kendilerinin oluşturdukları iddia edilemez.

- Severstal çelik tesisi çevresindeki çevre sorunlarının karmaşıklığı ve ölçeği dikkate alındığında, bu sorun kısa sürede çözülemez. Ancak bu durum yetkililerin pasif kalabileceği anlamına gelmez. Tam tersine, “8/1. maddesi uyarınca davacıların haklarını güvence altına almak için makul ve uygun önlemleri” mümkün olan en kısa sürede almaları gerekir.

- Davacılar çok sayıda belge ve resmi raporla evlerinin yakınındaki bazı kirlenici maddelerin yoğunluğunun, mevzuat tarafından belirlenen güvenli seviyelerin üzerinde olduğunu ispat etmişlerdir. Dahası bu gerçek hükümetin kendi verileri tarafından da desteklenmektedir.

Özetle Mahkeme, mevcut davalardaki bulguların Fadeyeva kararındaki bulgulara benzediği, davacıların sağlık ve esenliğine yönelik fiili zararın, Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamı bağlamında yeterli bir düzeye ulaştığı sonucuna varmıştır.

Mahkeme bu aşamada, Sözleşmenin 8/1. maddesi uyarınca devletin pozitif sorumluluğu bakımından davacıların haklarını güvence altına almak için uygun önlemler alıp almadığını, ayrıca Çelik tesisinin Sözleşme'nin 8/2. maddesi anlamında Vologda bölge ekonomisine katkıda bulunduğunu dikkate alarak, devletin başvuru sahiplerinin çıkarları ile toplumun çıkarları arasında adil bir denge kurup kuramadığını incelemiştir.

Mahkeme'nin Fadeyeva kararındaki bulguları da dikkate alarak mevcut dört davadaki kanısı şu şekilde oluşmuştur:

- Davacıların sorununu çözmek için yetkililerin temel iki politikası; Bölge dışında yeniden yerleşim ve toksik emisyonların azaltılmasıdır. Yeniden yerleşimle ilgili olarak çok az şey yapılmış, davacıların (dördüncü davacı hariç) hiçbiri yeniden yerleştirilmediği gibi tazminat da ödenmemiştir. Fakat dördüncü davacı, 2000 yılında bölge dışında yeniden yerleştirilerek mağduriyeti maddi anlamda giderilmiştir.

- Hükümet tarafından kirlilik sorununu çözmek amacıyla alınan önlemlere ilişkin belgeler, şirketin çevre koruma politikasını ve son yıllarda kaydedilen genel ilerlemeyi yansıtmaktadır. Ancak beklenen sonuçlara ulaşılamamış, çevresel durumda

iyileşme çok yavaş olmuştur. Diğer yandan, çevre politikasının bağlayıcı olmaması uygulama iradesini zayıflatmıştır.

- Mahkemeye göre mevcut davaların temel sorunu, devletin kirliliği kabul edilebilir seviyelere indirmek için hangi yasal mekanizmaları kullanıldığı ya da en azından kirlilikten etkilenenleri korumak için ne yaptığıdır.

- Konuyla ilgili olarak Hükümet, fabrikanın endüstriyel faaliyetlerini düzenleyen politikasını oluşturan tesisin işletme ruhsatını veya diğer belgeleri sunmamış, tesisin ruhsat, izin veya genel çevre standartlarının çalışma koşullarına nasıl uygulandığını açıklamamıştır. Hükümetin, tesisin yerel ve uluslararası çevre standartlarına uygun olarak işletildiği iddiası ikna edici olmadığı gibi, denetim raporunun bir nüshası da verilmemiştir.

Sonuç olarak Mahkeme; Devletin geniş takdir yetkisine rağmen, ciddi çevre sorunlarına karşı davacıların evlerine ve özel hayatlarına saygı gösterilmesi haklarını korumak için uygun önlemler almadıklarını, davacıları güvenli bölgelere yerleştirmede gibi tazminat da vermediğini, dahası yetkililerin tesisin emisyonlarını makul bir süre içinde güvenli seviyelere indirecek etkin bir kamu politikası geliştiremediği ve uygulayamadığını tespit etmiş, dolayısıyla Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

Adil Tazmin Talebi; Davacıların her biri, kirliliğin olumsuz etkilerine 40 yıldır katlanmak zorunda kaldıkları için manevi tazminat, ayrıca (dördüncü davacı hariç) maddi tazminat talep etmişlerdir.

Mahkeme, Sözleşme'nin Rusya'da yürürlüğe girdiği 5 Mayıs 1998 tarihinden sonrası için davacıların endüstriyel kirliliğe uzun süre maruz kalmalarının zihinsel rahatsızlık, hatta bir dereceye kadar fiziksel acı çekmelerine yol açtığını kabul ederek manevi tazminata hükmetmiş, maddi tazminatlara ilişkin olarak davacıların maddi zararlarını kanıtlayamamalarına istinaden bu talepleri reddetmiştir. Böylece bireylerin devlete ait bir üretim işletmesinden kaynaklı katlanmak zorunda kaldıkları çevresel negatif dışsallıkların bir kısmının manevi tazminat ödenmesine hükmedilerek içselleştirilmesi sağlanmıştır.

8.3. Borysiewicz, Polonya (01 Ekim 2008)

Genel olarak ‘‘Gürültü Kirliliği’’ Şikayetine dayanan bu davada ilk olarak davanın koşulları kısaca belirtilmekte, sonrasında Şikayet edilen ve hak ihlaline sebep olduğu iddia edilen olayın AIHM iĉtihatları çerçevesinde nasıl değerlendirildiği, Mahkeme kararının nasıl Şekillendiği yapılan çözümlene ile ortaya konulmaktadır.

Davanın Koşulları; Davacının yaşadığı müstakil binanın diğer yarısında yaklaşık 20 kiŐilik bir atölye bulunmaktadır. Davacı, 14 Eylül 1993 tarihinde, işletmenin çalıştırılması ile ilgili bir yasaklama veya en azından oluşturduğu gürültü seviyesini azaltmak için alınacak önlemler kapsamında öncelikle idari makamlara başvuru yapmıştır. Yetkililer ilk aşamada işletme sahibinden, çevresel etki değerlendirmesini yapmasını ve gerekli adımları atmasını istemiŐlerdir. Sonrasında davacı, işletme sahibi, idari makamlar (Çevre Bakanlığı dâhil) ve ulusal yargı arasında dava uzun bir süreç takip etmiştir.

Daha sonra davacı tarafından başvuru yapılan Yüksek İdari Mahkeme 25 Şubat 2003 tarihinde, işletmenin işleyişine izin vermek için, davacının katılımının da sağlandığı, işletmenin çalışma saatleri içinde ve farklı zamanlarda gerçekleştirilecek gürültü değerlendirme testlerine gerek olduğuna karar vererek itirazı haklı bulmuştur.

Karar sonrası iç hukukta sonuçlanmaksızın süren dava için, 27 Temmuz 2005 tarihinde davacı, Bölge Mahkemesi’ne Bölge Müfettişinin gürültü testi yapmak için herhangi bir adım atmaması ve davanın esasına ilişkin bir karar vermemesi konusunda Şikâyette bulunmuştur. Bölge İdare Mahkemesi Şikayeti kısmen kabul ederek yargılama işlemlerinin aşırı yavaş yapıldığını ve idari makamlarca geçerli bir gerekçe sunulmadığını belirtmiştir. Süreç halen karara bağlanmamıştır.

Sözleşme’nin 8. Maddesinin İhlal Edildiği İddiası; Davacı AIHS’nin 8. maddesine dayanarak devletin, komşusunun işletmesinden kaynaklı rahatsızlıktan evini koruyamadığından Şikayetçi olmuştur. Mahkeme öncelikle 8. madde kapsamında davada dikkate alınacak *ilkeleri* sıralamıştır:

- İĉtihat hukukunda birey konutuna saygı gösterilmesi hakkına sahiptir. Konuta saygı hakkının ihlali, bir kişinin evine izinsiz girme gibi fiziksel ihlallerle sınırlı değildir. Aynı zamanda gürültü, koku gibi fiziksel olmayanlar durumları da

içerir. Bir kişinin evinin olanaklarından faydalanmasını engelleyen bir eylem, hakkın ihlal edilmesine neden olabilir.

- 8. madde, çevre kirliliğinin doğrudan devletten veya devletin özel sektör faaliyetlerini doğru şekilde düzenlememesinden kaynaklanıp kaynaklanmadığı ile ilgilidir. Devletin, 8/1. maddesi uyarınca Davacının haklarını korumak için uygun tedbirler almasında ya da 2. fıkra uyarınca kamu otoritesinin gerekçeli müdahalesinde, bireyin ve toplumun rekabet eden çıkarları arasında adil denge kurması gerekir.

- 8. maddeye göre bir ihlal iddiasında bulunabilmek için, müdahale davacının evini, ailesini veya özel hayatını doğrudan etkilemeli ve çevre kirliliğinin olumsuz etkileri belirli bir seviyede oluşmalıdır. Bu seviyenin değerlendirilmesi görecelidir ve rahatsızlığın şiddeti, süresi ile fiziksel veya zihinsel etkileri gibi tüm durumlara bağlıdır.

Mahkeme bu ilkeler sonrasında şikayeti, aşağıdaki nedenlerle *kabul edilemez* bulmuştur:

- Davacı ve ailesi, atölye çalışmasından etkilenmiş olabilir. Bununla birlikte, rahatsızlığın asgari şiddet seviyesine ulaşmış olmadığı tespit edilmelidir.

- Bu bağlamda, davacı yerel yargılamalarda veya Mahkeme huzurundaki yargılamalarda, evindeki gürültü seviyesinin iç hukuk veya uluslararası çevre standartlarını yada *her modern kasabada yaşamın doğasında bulunan çevresel tehlikeleri* aşmış aşmadıklarına karar verilmesi için herhangi bir alternatif gürültü testi sunmamıştır.

- Ayrıca davacı ulusal makamlara ya da Mahkeme'ye, kendisinin ya da ailesinin sağlığının işletmenin yaydığı gürültüden olumsuz yönde etkilendiğini gösteren herhangi bir belge sunmamıştır.

- Bu tür bulguların yokluğunda devletin, 8. madde uyarınca davacının haklarını güvence altına almak için makul önlemler almadığı tespit edilemez.

Sonuç olarak Mahkeme, mevcut davada şikâyet edilen gürültü seviyelerinin, çevresel meselelerle ilgili davalarda belirlenen yüksek eşiğe ulaşacak kadar ciddi olduğuna karar verilemediğine, şikâyetin Sözleşme'nin 35. maddesi anlamında açıkça dayanaksız olduğuna ve reddedilmesi gerektiğine hükmetmiştir.

Sözleşme'nin 6/1 Maddesinin İhlal Edildiği İddiası; Davacı, işlemlerin uzun sürdüğünü, çeşitli yerel makamların sebep olduğu haksız gecikmelerin, özellikle idari mahkemeler tarafından defalarca kabul edildiğini iddia etmiştir. Mahkeme bu konuda şu değerlendirmeyi yapmıştır:

- Davada süre Eylül 1993'te başlamış, 14 yıl boyunca üç yargı kademesinde devam etmiştir.
- Yargılama süresinin makul olup olmadığı, dava koşulları ışığında ve şu kriterlere istinaden değerlendirilir; Davanın karmaşıklığı, davacının ve ilgili makamların davranışı ve anlaşmazlıkta davacı için neyin tehlikede olduğu.

Sonuç olarak Mahkeme, mevcut davada yargılama süresinin aşırı olduğuna ve “makul süre” şartının yerine getirilmediğine, dolayısıyla 6/1. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

Adil Tazmin Talebi; Davacı, maddi ve manevi tazminat talep etmiştir. Mahkeme, tespit edilen ihlal ile iddia edilen maddi tazminat arasında herhangi bir nedensellik bağı tespit edemediğinden talebi reddetmiş, öte yandan, davacıya manevi tazminat ödenmesine hükmetmiştir.

Aslında davada, özel sektöre ait bir üretim işletmesinin ekonomik faaliyetlerine bağlı olarak çevresinde ikamet eden birey üzerinde meydana getirdiği çevresel negatif dışsallık (gürültü kirliliği) durumu sözkonusudur. Davacı gerek ulusal düzeyde gerekse AİHM nezdinde açtığı dava ile yaşamı ve sağlığı üzerinde söz konusu olan bu çevresel negatif dışsallıkların içselleştirmesini maddi ve manevi tazminat yolu ile talep etmiştir. Dava sonucu ile de bireyin özel sektöre ait bir üretim işletmesinden kaynaklı katlanmak zorunda kaldığı çevresel negatif dışsallıkların bir kısmının manevi tazminat ödenmesine hükmedilerek içselleştirilmesi sağlanmıştır.

8.4. Huoltoasema ve Diğerleri, Finlandiya (19 Nisan 2010)

Davada ilk olarak iddia edilen mağduriyetin kaynağı kısaca açıklanmakta, sonrasında şikayet edilen ve hak ihlaline sebep olduğu iddia edilen olayın AİHM içtihatları çerçevesinde nasıl değerlendirildiği, Mahkeme kararının nasıl şekillendiği yapılan çözümlenme ile ortaya konulmaktadır. Özellikle bu dava da muhtemel kirliliğe

karşı korunmaya çalışılan su kaynakları konusuna gerek iç hukukun gerekse AİHM'in yaklaşımı irdelenmektedir.

Davanın Koşulları; Davacı şirketin işlettiği akaryakıt istasyonu, bir yeraltı suyu havzası da bulunan sanayi bölgesinde yer almaktadır. 1998 yılında Çevre Koruma Yasası, çevre kirliliğine neden olabilecek faaliyetler için çevre izni alınmasını zorunlu kıldığından davacı şirket Çevre Kurulu'na izin başvurusu yapmış, Kurul çeşitli şartlarla izin vermiştir.

17 Nisan 2001 tarihinde Bölge Çevre Merkezi, Kurul'un şart koştuğu koruyucu önlemlere rağmen, yeraltı suyu kalitesinin tehlikeye girebileceğine dair bir risk olduğunu ve bu nedenle iznin iptal edilmesi gerektiğini iddia ederek İdare Mahkemesi'nde itiraz etmiş, fakat itirazı reddedilmiştir. Çevre Merkezi bu defa Yüksek Mahkeme'ye başvurmuştur. Yüksek Mahkeme, 11 Şubat 2003 tarihinde Kurul kararını ve İdare Mahkemesinin kararını iptal etmiş, daha etkili koruyucu önlemler kullanarak yeraltı sularının kirlenme riskini ortadan kaldırmanın mümkün olup olmadığının açıklığa kavuşturulmasını talep etmiştir.

Bu defa davacı şirket 29 Nisan 2005 tarihinde Çevre Kurulu'na yakıtın depolama kapasitesini azaltmak için çevre izni başvurusu yapmış, Kurul çeşitli şartlarla izin vermiştir. Yine Bölge Çevre Merkezi, iznin iptali için İdare Mahkemesi'ne itiraz etmiş, İdare Mahkemesi, izin belgesine yeterli koruyucu tedbirlerin dahil edildiğini belirterek itirazı reddetmiştir.

Çevre Merkezi itirazının reddine karşılık Yüksek Mahkeme'ye başvurmuş, 19 Aralık 2007 tarihinde Mahkeme, şirket tarafından önerilen koruyucu önlemlerin yeraltı suyu kirliliği riskini azaltmasına rağmen, her koşulda yeraltı suyunun korunmasını garanti edemediğini tespit ederek Kurul ve İdari Mahkeme kararlarını bozmuştur. İzin belgesi reddedildiği için davacı şirketin akaryakıt istasyonunu 31 Aralık 2008'e kadar kapatması kararı verilmiştir.

Görüldüğü üzere dava, özel sektöre ait bir hizmet işletmesinin ekonomik faaliyetlerine bağlı olarak çevresinde bulunan su havzası için potansiyel su kirliliği tehdidi yani potansiyel çevresel negatif dışsallık (su kirliliği) sebebiyle, çevrede yaşayan ve bu potansiyel tehdit altında olduğunu iddia eden çevre merkezinin davaya

müdahil olması sonrasında alınan iç hukuk kararları sebebiyle zarara uğradığını iddia eden şirket sahiplerinin hak arama mücadelesinden kaynaklanmaktadır.

Sözleşme'nin 6/1. Maddesinin İhlal Edildiği İddiası; Davacılar, davanın uzamasına herhangi bir şekilde sebep olmadıklarını, yargılama sürecinin gerek çevresel izinleri olmadığından işletmelerinin kapanmasına neden olması gerekse büyük maddi zarara yolaçması nedeniyle çok önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Yerel mahkemelerde dava kesintisiz altı yıl altı ay sürmüştür. Mahkeme, yargılama süresinin makul olup olmadığını davanın koşulları ışığında şu kriterlere istinaden değerlendirmektedir: Davanın karmaşıklığı, tarafların tutumları ile ihtilaftaki menfaatler.

Mahkeme mevcut davada, hükümetin ikna edici bir kanıt ortaya koyamadığını belirterek yargılama süresinin aşırı olduğuna ve “makul süre” şartının yerine getirilmediğine, dolayısıyla Sözleşme'nin 6/1. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

Mülkiyet hakkı ile ilgili şikayet; Davacılar ayrıca, Yüksek Mahkeme'nin çevresel izin başvurusunu reddetmesinin, mal ve mülk dokunulmazlığına sahip olma haklarına müdahale teşkil ettiğini, müdahalenin yasadışı ve orantısız olduğunu ileri sürerek Ek Protokol'ün 1. maddesi uyarınca şikayette bulunmuştur.

Mahkeme yargılama neticesi şu önemli tespitlerde bulunmuştur:

- Ulusal makamlar ulusal yasayı yorumlama ve uygulamada önceliklidir. Dolayısıyla Yüksek Mahkeme'nin kararında Finlandiya hukukuna aykırı bir durum olmadığı gibi, çevre izni talebinin reddedilmesi çevreyi korumak adına genel çıkarı gözetilen yasal bir karardır.

- Diğer taraftan çevresel koruma gittikçe daha önemli hale gelmiştir. Dahası bu bağlamda devletler geniş bir takdir payına sahiptir.

- *Su kirliliği* konusunda mutlak bir yasak olduğundan risk içeren herhangi bir eylem reddedilebilir. Bilakis kirlenmiş yeraltı suyunu arındırmak çok zor olduğundan, bu konuda güçlü genel bir hassasiyet olması makul bir durumdur.

Adil Tazmin Talebi; Davacılar AİHM nezdinde açtığı dava ile işletmelerinin potansiyel çevresel negatif dışsallık oluşturmayacağını belirterek uğradıklarını iddia

ettikleri zarar için maddi tazminat talep etmiş, manevi tazminat talebinde bulunmamışlardır. Mahkeme, tespit edilen ihlal ile iddia edilen maddi tazminat arasında herhangi bir illiyet bağı olmadığına karar vererek maddi tazminat talebini reddetmiştir.

8.5. Oluić, Hırvatistan (20 Ağustos 2010)

Dava da ilk olarak ihlale sebep olduğu iddia edilen konunun şartları, ortaya çıkış süreci açıklanmaktadır. Daha sonra ise AİHS kapsamında farklı hak ihlalleri iddialarının, AİHM'in oluşturduğu içtihat hukuku çerçevesinde Mahkeme tarafından hangi gerekçelerle sonuçlandırıldığı anlatılarak çözümlene yapılmaktadır.

Davanın Koşulları; Davacının yaşadığı binanın bir bölümünde, Aralık 1999'dan bu yana üçüncü bir kişi tarafından bar işletilmektedir. Davacı 16 Mart 2001 tarihinde yetkililere yaşadığı dairenin her gün bardan gelen aşırı gürültüye maruz kaldığını bildirmiştir.

Farklı tarihlerde gerek bağımsız uzmanlar tarafından gerekse devlet yetkilileri tarafından yapılan ölçümlerde gece ses seviyesinin izin verilen seviyeyi aştığı tespit edilmiştir. Bu durumda yerel yetkililer barın sahibinden önlem almasını istemiştir. Yapılan uyarılar neticesi alınan önlemler kısmen etkili olsa da 4 Şubat 2003'te yapılan ölçümler, bardan gelen gürültünün izin verilen seviyeyi tekrar aştığını göstermiştir. Sonrasında işletmeci tarafından barın 1.katı kapatılmış, daha önceden yapılan ölçümlere dayanan yetkililer zemin kısmında gürültünün fazla olmadığına istinaden işlemleri sonlandırmıştır.

Bu aşamadan sonra 25 Haziran 2003 tarihinde davacı idari organların bulgularına itiraz ederek İdare Mahkemesine başvurmuştur. Mahkeme sürecinde yapılan farklı tarihli kontrollerde yine gürültünün izin verilen seviyeyi aştığı saptanmıştır. Nihayet 23 Şubat 2009'da yapılan ölçümlerde, gürültü düzeyinin belirlenen standartları aşmadığı görülmüştür.

Davacı kızıyla ilgili olarak, işitme engelliliğini ve gürültüye maruz kalmaktan kaçınması gerektiğini, kocasıyla ilgili olarak kalp rahatsızlığı nedeniyle tedavi gördüğünü gösteren tıbbi dokümanları sunmuştur.

8. Maddenin İhlal Edildiği İddiası; Davacı, bağımsız uzmanların yaptığı ölçümlerle de kanıtlandığı üzere sekiz yıllık bir süre boyunca her gece kendisinin ve ailesinin bir bar tarafından aşırı gürültüye maruz bırakılmasına rağmen devletin gürültüye karşı kendilerini korumakta başarısız olduğunu iddia etmiştir.

Hükümet, mevcut davanın iki özel taraf arasındaki anlaşmazlıkla ilgili olduğunu ve devlet makamlarının, davacının 8. maddeye göre korunan haklarına müdahale etmediğini, ayrıca binanın bir bölümünü bara dönüştürmeye razı olan davacının, belli bir düzeyde gürültüye maruz kalacağını bilmesi gerektiğini, idari makamların işlemleri sonucunda, davacının nihayet aşırı gürültüye bağlı şikayetinin sone erdiğini ileri sürmüştür.

Mahkeme davayı değerlendirirken şu *genel ilkeleri* dikkate almıştır:

- Sözleşme’de gürültü veya başka bir kirlilikten doğrudan ve ciddi şekilde etkilenen bir kişinin temiz ve sessiz bir çevre için açık bir hakkı bulunmasa dahi, konu 8. madde kapsamında değerlendirilebilir.

- 8. madde, bireyin özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmalarına saygı gösterilmesi hakkını koruma altına almaktadır. Bu hak sadece fiziksel alan hakkı değil, ayrıca o alanın huzur içinde keyfini çıkarmak anlamına gelir. Konuta saygı hakkı ihlalleri, bir kişinin evine yetkisiz giriş gibi fiziksel ihlallerle, ayrıca somut olmayan gürültü, emisyon gibi ihlal şekillerini de kapsar. Bir kişinin evinin olanaklarından yararlanmasının engellenmesi konutuna saygı gösterilmesi hakkının ihlaline neden olabilir.

- Her ne kadar 8. maddenin amacı, kişiyi kamu otoritesinin keyfi müdahalesine karşı korumak olsa da yetkililer, bireyler arasındaki ilişkiler alanında dahi olsa özel hayata saygıyı güvence altına almak için gerekli önlemleri almalıdır.

- Bireyin ve topluluğun çıkar çatışmaları arasında kurulması gereken adil denge göz önüne alınmalıdır.

Yukarıda açıklanan genel ilkeler çerçevesinde somut dava değerlendirildiğinde Mahkeme tarafından *varılan tespitler* şunlardır:

- Mevcut dava, kamu makamları tarafından konuta saygı gösterilmesi hakkına yönelik bir müdahaleden değil, bilakis davacının haklarına yönelik üçüncü

taraf ihlallerini durdurmak için idarenin harekete geçmemesi iddiasından kaynaklanmaktadır.

- Gürültüye bağlı rahatsızlığın 8. madde kapsamında ihlal oluşturması için gereken asgari seviyeye ulaşip ulaşmadığı belirlenmelidir. Bu asgari değerlendirme göreceli olup rahatsızlığın süresi ve yoğunluğu, fiziksel yada zihinsel etkileri gibi davanın tüm koşullarına bağlıdır.

- Mevcut dava, gece kulüplerinden gelen gürültüye yönelik Moreno Gómez/İspanya davasına benzemektedir. Davada bulguları nesnel görünen ve iç hukukta reddedilmeyen bağımsız uzmanlar tarafından yapılan ölçümlerde, bir bardan kaynaklanan eviçi gürültü seviyesinin ulusal ve uluslararası standartların ötesine geçtiği tespit edilmiştir.

- Ayrıca davacı tarafından sunulan tıbbi belgeler, kızının bir işitme kaybına uğradığını ve durumunun gürültüye maruz kalmaması gerektirdiğini göstermektedir.

- İzin verilen seviyelerin üzerindeki gürültünün birkaç yıl gece boyunca devam etmesi nedeniyle, devlet yetkililerinin tedbir alması gerekirdi. Nitekim yerel idari makamlar gürültüyü azaltması konusunda işletmeyi uyarmıştır. Fakat bu karara uyulmamış, takip eden işlemlerde gecikmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda garanti edilen hakların korunması için düzenlemeler etkin olarak uygulanmaz ise amaca çok az hizmet edecektir.

- Ayrıca, davacının başvurduğu İdare Mahkemesi dört yıl sonra karar vermiştir. Böyle uzun bir gecikme hak arama yolunu etkisiz hale getirmektedir.

Bu şartlar altında Mahkeme, neredeyse sekiz yıldır devam eden gürültü kirliliğine karşı davalı devletin, davacının evine ve özel hayatına saygı gösterilmesini güvence altına alma yönündeki olumlu yükümlülüğünü yerine getirmediğine, bu nedenle 8. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

1.Nolu Protokol'ün 1. Maddesinin İhlal Edildiği İddiası; Davacı Sözleşmenin 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesine dayanarak mülklerinden huzur içinde yararlanma hakkının ihlal edildiğinden şikayetçi olmuş, Mahkeme ise, 8. madde ile ilgili bulguyu dikkate alarak, bu konuda incelemeye gerek olmadığına hükmetmiştir.

Sözleşmenin İhlaline İlişkin Diğer İddialar; Son olarak, davacı Sözleşme'nin 2. maddesine dayanarak yaşamının dayanılmaz hale geldiğinden ve

Sözleşme'nin 6. maddesine göre mahkemeye erişemediğinden şikayetçi olmuştur. Mahkeme, bu konuda sözleşmenin ihlal edildiğine ilişkin herhangi bir durum ortaya çıkmadığına karar vermiştir. Aslında Mahkeme bu ifadesiyle, bir çevre sorunu olan gürültü kirliliği ile yaşam hakkı arasında bir nedensellik bağı olmadığını belirtmiş olmaktadır.

Adil Tazmin Talebi; Davacı, maddi ve manevi tazminat talep etmiştir. Mahkeme, mevcut ihlal ile iddia edilen maddi tazminat arasında illiyet bağı görmediğinden maddi tazminat talebini reddetmiş, öte yandan manevi tazminat ödenmesine karar vermiştir.

Aslında davada, özel sektöre ait bir hizmet işletmesinin ekonomik faaliyetlerine bağlı olarak çevresinde ikamet eden birey üzerinde meydana getirdiği çevresel negatif dışsallık (gürültü kirliliği) durumu sözkonusudur. Davacı gerek ulusal düzeyde gerekse AİHM nezdinde açtığı dava ile yaşamı ve sağlığı üzerinde söz konusu olan bu çevresel negatif dışsallıkların içselleştirmesini maddi ve manevi tazminat yolu ile talep etmiştir. Dava sonucu ile de bireyin özel sektöre ait bir hizmet işletmesinden kaynaklı katlanmak zorunda kaldığı çevresel negatif dışsallıkların bir kısmının manevi tazminat ödenmesine hükmedilerek içselleştirilmesi sağlanmıştır.

8.6. Dubetska ve Diğerleri, Ukrayna (10 Mayıs 2011)

Dubetska davasının çözümlenmesi Mahkeme'nin dava metinleri esas alınarak temelde üç kısımdan oluşmaktadır: Davanın ilk kısmında şikayetin kabul edilebilirliği, ikinci kısmında 8. madde kapsamında davada bir hak ihlali olup olmadığının tespiti, son kısımda ise 8. maddenin 2.fıkrasına göre davacı ile toplum arasında adil bir denge kurulup kurulmadığı irdelenmiştir.

Öncelikle dava, devlete ait iki endüstriyel tesisin (kömür madeni ve fabrikası) oluşturduğu aşırı kirliliğin davacıların ev, özel ve aile hayatlarını olumsuz etkilemesine karşılık devlet makamlarının gerekli önlemleri almada başarısız olmaları ile ilgilidir. Aslında davada, devlete ait iki üretim işletmesinin ekonomik faaliyetlerine bağlı olarak çevresinde ikamet eden bireyler üzerinde meydana getirdiği çevresel negatif dışsallık durumu sözkonusudur. Sonrasında dava şu şekilde analiz edilmiştir:

1- Mahkeme öncelikle davacılar tarafından iddia edilen mağduriyetin 8. madde kapsamında kabul edilip edilemeyeceğini değerlendirmiştir. Bu kapsamda tarafların ileri sürdükleri savları not etmiştir.

Mahkeme metnine göre hükümet; Şikâyetin Sözleşme'nin Ukrayna'da yürürlüğe girdiği 11 Eylül 1997 tarihinden önceki gerçeklerle ilgili olduğunu, ayrıca ailenin yasal tampon bölgesi dışında yaşadığını ve bu kişilerin yeniden yerleşim taleplerinin yetkili bir mahkeme tarafından reddedildiğini, davacıların iç hukuk yollarını tüketmediğini, özellikle endüstriyel faaliyetlerden ötürü herhangi bir zarar için tazminat talep etmediklerini iddia ederek şikâyetlerin bu nedenle kabul edilemez olduğunu ileri sürmüştür.

Davacılar ise; Şikâyet edilen durumun Sözleşme yürürlüğe girmeden önce başlasa dahi bugüne kadar devam ettiğini, devletin yaşadıkları bölgede çevresel bozulmaya yol açan maden ve fabrika için tampon bölge yönetim planlarını uygulama başarısızlığından sorumlu olduğunu, iç hukuk yollarının tamamen tükenmiş olduğunu iddia etmişlerdir.

Mahkeme hükümet ve davacıların iddialarını değerlendirdikten sonra davanın *kabul edilebilirliği* hakkında şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

- Mahkeme'nin Sözleşme'nin Ukrayna'da yürürlüğe girdiği tarihinden önceki devlet eylemlerini inceleme yetkisi bulunmamakla birlikte bu tarihten sonraki dönemle ilgili şikâyetleri inceleme yetkisi vardır.
- Mahkeme'nin ulusal mahkeme kararlarının ulusal yasalara uygunluğunu gözden geçirme yetkisi sınırlıdır. Bununla birlikte iç yargı makamları tarafından ortaya konulan mantığın Sözleşme açısından incelenmesi görevi dahilindedir.
- Hükümet, endüstriyel kirleticilere karşı bireysel tazminat talebine ilişkin bir yerel mahkeme uygulaması örneği ibraz etmemiştir. Mevcut davada her iki davacı ailenin yeniden yerleşim talepleri için iç hukuk yolları tükenmiştir.
- Sonuç olarak, başvuru AİHS'ye göre ciddi ve hukuki konular ortaya çıkardığından kabuledilebilir bulunmuştur.

2- Mahkeme şikâyeti kabul ettikten sonra bu aşamada Sözleşmenin 8. maddesini esaslan görüşmeye başlamıştır. Davada 8. maddenin esası çevresinde ilk olarak taraflar iddialarını ortaya koymuştur.

Davacılar; devlete ait maden ve fabrikadan (özellikle atık yığınlarından) kaynaklanan çevresel kirlilik nedeniyle, 8. madde de güvence altına alınan haklarına devletin ciddi müdahalesinden, ayrıca devletin tehlikeli endüstriyel faaliyeti düzenleme konusundaki pozitif yükümlülüğü yerine getirmemesinden muzdarip olduklarını, devletin kendilerine uzun süredir verilen zararın farkında olduklarını belirtmişlerdir.

Hükümet; Sözleşme kapsamında maden ve fabrika işletilmesi ile ilgili çevresel kaygılardan sorumlu bulunduğunu kabul etmiş, öte taraftan davacıların evlerinin güvende olduğunu, emisyon oranlarının bazen arttığını, bunları azaltmak için uygun önlemler alındığını, 8. madde uyarınca devletin sorumluluğunu gerektirecek ölçüde bir hak ihlalinin olmadığını ifade etmiştir.

Mahkeme, davacı ve hükümetin iddialarını değerlendirirken öncelikle 8. madde kapsamında *geliştirdiği içtihatları* şu şekilde sıralamıştır:

- 8. madde ya da Sözleşme'nin herhangi bir diğer hükmü doğal çevrenin korunması hakkını garanti etmemektedir. Eğer şikayet edilen zarar her modern şehirde yaşamın doğasındaki çevresel tehlikelere kıyasla ihmal edilebilir ise sorun oluşturmayacaktır. Bununla birlikte çevresel bir tehlike davacının evinden, özel hayatından veya aile hayatından keyif alma kabiliyetinde önemli derecede bir azalmaya sebep olursa 8. madde sözkonusu olacaktır. Minimum seviyenin değerlendirilmesi ise görecelidir ve rahatsızlığın şiddeti, süresi, bireyin sağlığı veya yaşam kalitesi üzerindeki fiziksel veya zihinsel etkileri gibi koşullara bağlıdır.

- Genel olarak endüstriyel kirlilik halk sağlığını olumsuz yönde etkiler ve bireyin yaşam kalitesini kötüleştirir. Bununla birlikte kirlilik etkilerini her bir davada miktar olarak belirlemek genellikle mümkün olmadığı gibi, örneğin, sağlıkta bozulma açısından, yaş, meslek veya kişisel yaşam tarzı gibi faktörlerin etkisini çevresel tehlikelerin etkisinden ayırmak zordur. Yine "yaşam kalitesi" kavramı, kesin bir tanımlaması olmayan öznel bir niteliktir.

- Öncelikle yerel mahkemelerin ve diğer yetkili makamların davanın somut koşullarını belirleme bulguları dikkate alınacaktır. Örneğin, yetkili makamlar tarafından yaptırılan çevresel çalışmalar kullanılacaktır. Ayrıca yetkili makamlar tarafından, kirlenici bir işletmenin ruhsatının iptal edilmesi veya mağduru yeniden

yerleştirme gibi kararlar önemlidir. Bununla birlikte yerel makamların açıkça tutarsız olan kararlarına mutlak manada güvenilemez. Bu durumda kanıtlar bütünüyle değerlendirilir.

- Devletin sorumluluğunu belirlemede, bir durumun beklenmedik olayların bir sonucu gelişip gelişmediği yada yetkililer tarafından uzun süredir bilinip bilinmediği, tehlikeye davacının ne ölçüde katkıda bulunduğu ve bunun aşırı bir harcama olmadan çözülebilirliği dikkate alınacaktır.

Mahkeme sonrasında yukarıda sıralanan içtihatları çerçevesinde mevcut davadaki olguları şu şekilde değerlendirmiştir:

- Mevcut dava, öncelikle davacıların, su, hava ve toprak kirliliği nedeniyle sağlıklarının bozulması, toprak çökmesi ve temiz suya erişim zorlukları nedeniyle yaşam kalitesinin bozulması, kısaca kamu mülkiyetindeki iki tesisten kaynaklanan endüstriyel kirlilik nedeniyle oluşan etkilerin 8. madde hakkını ihlal ettiği iddiasıdır.

- Davacıların sağlığının şikayet edilen kirlilikten nicel bir zarar gördüğüne dair kanıt bulunmamasıyla birlikte sınır değerleri aşan kirli bir alanda yaşamak sağlık için yüksek bir risk oluşturur.

- Diğer taraftan davada su kalitesini etkileyen ve toprak çökmesine neden olan farklı doğal faktörler olabilir. Dahası tatlı suya erişim konusu yakın zamanda açılan merkezi su hattı ile çözülmüştür.

- Yerel mevzuata göre yüksekliği 50 metreden fazla olan tehlikeli önceliğe sahip bir atık yığımına güvenli mesafe 500 metredir. Oysa davacıların evleri kirlletici maddelerin aşırı olduğu tampon bölge içindedir.

- Dubetska-Nayda ailesinin yeniden yerleşim ihtiyacının 26 Aralık 2005 tarihinde yerel mahkeme tarafından nihai bir kararla onaylanması davacıların iddialarının 8. madde kapsamında değerlendirilmesi için bir delil niteliğindedir.

- Davacılar, tesislerin işletilmesinden ve faaliyetlerinin çevre üzerindeki gerçek etkileri belirlenmeden çok önce mevcut evlerini kurmuştur. Sözleşme'nin Ukrayna açısından yürürlüğe girmesinden bu yana on iki yılı aşan bir süre boyunca, davacılar iki devlet işletmesinden kaynaklanan hava ve su kirliliği ile toprak çökmesi nedeniyle güvensiz olan bir alanda kalıcı olarak yaşamıştır. Dolayısıyla devlet bu tesislerden kaynaklı çevresel etkilerin farkında olmalıydı. Diğer yandan olumsuz

çevresel şartlardan kurtulmak isteyen ailelerin devlet desteği olmaksızın yeniden yerleştirilmeleri zordur.

Mahkeme tüm bu faktörlerin, Sözleşmenin 8. maddesi kapsamında devletin sorumluluğu bağlamında kirletici emisyonlar ile devlet arasında yeterince güçlü bir nedensellik bağı oluşturduğunu tespit etmiştir.

3- Bu aşamada Mahkeme, devlet tarafından davacıların haklarının güvence altına alınmasında, 8/2.madde kapsamında, davacılar ile toplumun menfaatleri arasında adil bir denge olup olmadığını incelemiştir. Bu kapsamda öncelikle taraflar iddialarını ortaya koymuşlardır.

Davacılar; Devletin, kendi çıkarları ile topluluk çıkarları arasında adil bir denge kuramadığını, endüstriyel kirlilikten kaynaklı şikayetlerine zamanında cevap veremediğini, özellikle on iki yılı aşkın bir süre boyunca, kirlilik seviyelerini kontrol altına almak ya da kendilerini daha güvenli bir alana yerleştirmek noktasında başarısız olduğunu iddia etmiştir.

Hükümet; Bazı çevresel riskler içeren maden ve fabrikanın yakınında yaşayan insanların en az etkilenmelerini sağlamak için ellerinden geleni yaptığını, kirliliğin güvenli standartlara uyumunu sürekli denetlediğini, zaman zaman sıkıntı halinde işletme yönetiminin derhal cezalandırıldığını belirtmiştir. Genel olarak maden ve fabrika işletilmesine ilişkin çevresel kaygılar ile ekonomik kaygılar arasında, ayrıca davacılarla toplumun çıkarları arasında karmaşık dengeleme görevi olduğunu kabul etmiştir.

Mahkeme, Sözleşmenin 8/2. maddesi çerçevesinde davacı ve hükümetin iddialarını değerlendirirken öncelikle şu *ıçtihatları* dikkate almıştır:

- Çevresel davalarda Sözleşmenin 8. maddesi kapsamındaki devletin sorumluluğunun değerlendirilmesinde uygulanacak ilkeler geniş ölçüde benzerdir. Mahkeme bu ifadesi ile aslında çevre davalarında yapılan değerlendirmeler neticesi oluşan *ıçtihat*lara bağlı olarak ortak ilkeler geliştiğini ifade etmektedir. Bu tespit ise çevre hakkının bağımsız bir madde ile Sözleşme'de ortaya çıkması gerektiğine bir delildir.

- Mahkemeye göre çevresel sorunları içeren durumlarda devlete geniş takdir yetkisi tanınmalı, yükümlülüklerini yerine getirmesinin farklı yolları ve araçları arasında seçim hakkı bulunmalıdır. Mahkeme için temel sorun bir devletin, etkilenen kişilerin ve bir bütün olarak toplumun rekabet eden çıkarları arasında adil bir denge kurmayı başarıp başarmadığıdır. Böyle bir değerlendirmede, iç hukuk dahil olmak üzere tüm faktörler dava bağlamında analiz edilmelidir.

- Mevcut davada olduğu gibi devlet politikasına bağlı endüstriyel kirleticilerle ilgili şikâyetlerde, açık bir hata olduğunu belirlemek için ulusal kararların esaslarını incelemek noktasında Mahkeme serbesttir. Ancak çevre politikası oluşturmanın karmaşıklığı sebebiyle, Mahkeme öncelikli olarak karar verme sürecinin adil olup olmadığını inceleyecek ve yalnızca istisnai durumlarda bu çizginin ötesine geçerek yerel yetkililerin maddi sonuçlarını gözden geçirecektir.

- Bu kapsamda Mahkeme, yetkili makamların potansiyel olarak tehlikeli bir faaliyete ilişkin riskleri değerlendirmek için yeterli araştırma yapıp yapmadığını, uygun bir politika geliştirip geliştirmediğini, bu politikayı zamanında uygulamak için gerekli tüm tedbirleri alıp almadığını, diğer taraftan söz konusu politikadan etkilenen bireylerin, ilgili bilgilere erişim hakkı ve yetkililerin kararlarına etkili bir şekilde itiraz etme hakkı da dahil olmak üzere, karar verme mekanizmasına ne ölçüde katkıda bulduklarını da inceleyecektir.

- Sözleşme hayali hakları değil, etkin hakları korumaya yöneliktir. Karar verme prosedürünün haksız bir şekilde uzadığı veya alınan bir kararın uzun bir süre sonuçsuz kaldığı hallerde yani başvuru sahibine sunulan usuli güvenceler etkin olmadığında da devlet, Sözleşme uyarınca sorumlu tutulabilir.

- Genel olarak devletin sorumluluğu, belirli kişilerin toplumun geri kalanı adına ağır bir yük taşıdığı durumlarda, detaylı ve titiz verileri kullanarak adaleti sağlamaktır.

Mahkeme sonrasında yukarıda sıralanan içtihatları çerçevesinde mevcut davadaki olguları şu şekilde değerlendirmiştir:

- Mahkemeye göre yetkili makamlar, maden ve fabrika çalışmasının davacıların haneleri üzerindeki zararlı etkilerini en aza indirmeyi amaçlayan bir dizi tedbir tasarımlarına (örneğin, merkezi su getirilmesi, yeniden yerleştirme planları)

rağmen on iki yıldan fazla bir süredir, davacıların kişisel durumları için etkili bir çözüm sunamamıştır. Dubetska-Nayda ailesi için üç buçuk yıl, Gavrylyuk-Vakiv ailesi için beş yıldan uzun süren yargılamalar ailenin durumunu değiştirmemiştir.

- Hükümetin mevcut davada kirliliği ele alma yaklaşımı birçok gecikme ve tutarsızlık içermektedir. Örneğin Hükümet tarafından öngörülen tampon bölge yönetim planları uygulamaya konulamamıştır. Dolayısıyla davacılar çevresel risklerden usulüne uygun şekilde korunamamıştır. Hatta Dubetska-Nayda ailesi halen etkili bir *çevre yönetimine* ihtiyaç duyan maden atık yığınının 100 metre mesafede yaşamaktadır.

- Mahkeme elli yıldan fazla bir süredir atık biriktiren iki büyük endüstriyel kirleticinin işleyişi ile ilgili çevresel sorunları çözmenin, zaman ve ciddi kaynak gerektiren karmaşık bir görev olduğunu, ayrıca bu kirleticilerin kırsal alanda bulunduğunu ve kirlilikten küçük bir grubun (iki düzine aile) etkilendiğini belirtmiştir.

Sonuç olarak Mahkeme; Her iki kamu işletmesinin yürürlükteki yerel çevre düzenlemelerine uygun olarak çalışmadığına, hükümetin, mağdurların yeniden yerleşimini kolaylaştırmada ya da yaşadıkları bölgede çevresel risklerden korunması için *işleyen bir politika* uygulamakta başarısız olduğuna, bu koşullar altında mevcut davada Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

Davacılar AIHM nezdinde açtıkları dava ile yaşamları ve sağlıkları üzerinde söz konusu olan bu çevresel negatif dışsallıkların içselleştirmesini maddi ve manevi tazminat yolu ile talep etmektedirler. Davacıların 8. madde kapsamında değerlendirilen hak ihlali sebebiyle uğradıkları zarara ilişkin olarak da mahkeme şu sonuca varmıştır:

- Davacıların maddi tazminat talebine Mahkeme olumsuz yaklaşmış, davacıların şikâyet edilen süre boyunca evlerinde yaşadıklarını, özel yaşamlarının iki sanayi tesisinin işleyişinden olumsuz yönde etkilenmesinin herhangi bir masrafa neden olduğu anlamına gelmediğini değerlendirmiştir. Ayrıca davacıların evlerinin piyasa değerini kaybettiği iddiasının mülkiyet haklarını koruyan Protokolün 1. maddesi kapsamına girdiğini, oysa başvurunun Sözleşme'nin 8. maddesine göre yapıldığını, belirtmiştir.

- Mahkeme, davacıların endüstriyel kirliliğe uzun süre maruz kalmalarının kendilerinde psikolojik sıkıntı ve fiziksel acıya sebep olduğunu kabul ederek manevi tazminat ödenmesine hükmetmiştir. Dava sonucu ile bireylerin kamu sektöre ait iki üretim işletmesinden kaynaklı katlanmak zorunda kaldıkları çevresel negatif dışsallıkların bir kısmının manevi tazminat ödenmesine hükmedilerek içselleştirilmesi sağlanmıştır.

8.7. Grimkovskaya, Ukrayna (21 Ekim 2011)

Grimkovskaya davasında çözümlene yapılrken öncelikle davanın koşullarından kısaca bahsedilmekte, davanın iç hukukta geçirdiği süreç anlatılmaktadır. Sonrasında davacı tarafından iddia edilen hak ihlalinin değerlendirmesi AİHM içtihatları çerçevesinde yapılmaktadır. Nihayetinde davacı ile toplum arasında adil bir denge kurulup kurulamadığı irdelenerek Mahkeme'nin ulaştığı dava sonucu açıklanmaktadır.

Davanın Koşulları; Davacı, annesi ve küçük oğlu ile birlikte K. Caddesinde yaşadığı evin sahibidir. 1998 yılında Ukraynalı yetkililer projelendirdikleri bir otoyolun geçiş güzergâhına davacının yaşadığı caddeyi de dahil etmişlerdir. Davacıya göre, sadece altı metre genişliğindeki cadde, özel evler ve bahçeler ile kaplı olup, şehirlerarası trafiğin geçişi için uygun değildir. Trafiğin yönlendirilmesinin ardından, evi yaşanmaz hale gelmiş, her saat geçen birkaç yüz kamyonun neden olduğu titreşim ve gürültüden büyük ölçüde etkilenmiştir. Ayrıca hava kirliliği yıllar içinde önemli ölçüde artmıştır. Davacının iddiaların da görüldüğü üzere devletin sorumluluğunda hizmet veren ekonomik bir yapı olarak bir otoyolun faaliyetlerinin çevresinde yaşayan kişilerin hayat kalitesi ve sağlıkları üzerinde meydana getirdikleri çevresel negatif dışsallıklar sözkonusudur.

Davacı, sağlık zararının ispatı için, babasının, annesinin ve küçük oğlunun hastalıklardan muzdarip olduklarını gösteren sağlık belgeleri sunmuştur. Davacının küçük oğlu 1997'den itibaren sık olarak solunum yolu hastalıklarından muzdarip olmuş, 2002 yılında tedavi gördüğü sırada kanında ve idrarında aşırı derecede bakır ve kurşun varlığına ve kronik zehirlenmeye maruz kaldığı tespit edilmiştir.

Dava konusu ile ilgili olarak ulusal düzeyde alınan idari kararlar; Çeşitli vesilelerle davacı ve diğer cadde sakinleri, M04 otoyolunun kirliliği hakkında çeşitli yetkililere şikâyetle bulunmuştur. Dava dosyasında, Mayıs 2002'den önce bu şikâyetlere yanıt olarak yetkililer tarafından hangi eylemlerde bulunulduğu açık değildir.

15 Mayıs 2002'de, Lugansk Bölge Sağlık Birimi, şikâyetlere yanıt vererek, caddede kirlilik seviyesini ölçmüş, test süresince geçen araçların % 55'nin güvenlik standartlarını aşan kirleticiler yaydığını, kurşun içeriğinin güvenlik standartlarını 7,5 katı aştığını tespit etmiş ve Belediye Başkanı'na caddeyi trafiğe kapatma talimatı vermiştir. Kararında ayrıca, caddedeki hava kirliliği seviyesinin, Temiz Hava Yasası'nı ihlal ettiğini, kirliliğin halk sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olabileceğini belirtmiştir. 16 Haziran 2002'de Cadde trafiğe kapatılmış, fakat 24 Kasım 2010 tarihinde, herhangi bir yapısal onarım yapılmadan yeniden trafiğe açılmıştır.

Dava konusu ile ilgili olarak ulusal düzeyde gerçekleşen hukuk süreci; 2001 yılında davacı gerek yeniden yerleştirme talebi gerekse otoyolun evine ve sağlığına verdiği zarar için tazminat davası açmış ise de yerel mahkeme, mağduriyete ilişkin iddiaların kanıtlanamadığına istinaden talepleri reddetmiştir.

Davacı kararı, devletin kirlilik önleme tedbirlerini sağlamada kusurlu olduğunu, ayrıca, ilk derece mahkemesinin yetkililerden çevresel durum hakkında kapsamlı bilgi almayarak ailesinin çevresel bilgilere erişim hakkının sağlanamadığını şikâyet ederek temyiz etmiştir. Bölge Temyiz Mahkemesi ise bu itirazı davacının, manevi tazminat taleplerine dayanak olacak nitelikte hukuki bir kanıt sunmadığına karar vererek reddetmiştir. Davacının temyize gittiği Ukrayna Yüksek Mahkemesi de 21 Temmuz 2003 tarihinde itirazı reddetmiştir.

Sözleşmenin 8. Maddesinin İhlal Edildiği İddiası; Genel olarak Mahkeme, başvurunun açıkça temelsiz olmadığına, bu nedenle kabul edilebilir olduğuna karar vermiş ve sonrasında 8. madde esasında davayı değerlendirmiştir. Öncelikle davanın tarafları iddialarını ortaya koymuştur.

Davacı, M04 otoyolunu böyle bir amaca uygun donatılmamış olan caddeden geçirdiği ve yolun uygun çevresel izleme ve yönetimini organize etmediği ve dahası

bu kararı alan belediye yetkililerinin ağır kamyon trafiğinden kaynaklanan kirliliği azaltmak için önlem almadığına istinaden, belediye yetkililerinin özel ve aile hayatı ile evinden yararlanma hakkını ihlal ettiğini, kararın yasadışı ve keyfi olduğunu, yerleşim yerleri dışında transit yollar inşa edilmesi gerektiğini ileri sürerek şikayetçi olmuştur. Ayrıca davacının evi zarar görmüş ve aile üyelerinin sağlıkları bozulmuştur. Yetkililerden şikayetleri için tazminat almaları gerekirken yerel mahkemeler, ileri sürülen iddiaları özenle değerlendirmeden keyfi olarak reddetmiştir.

Hükümet dava ile ilgili aşağıda yeralan savları ileri sürmüştür:

- Davacının mağduriyetinin Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamına girebilmesi için yeterli kanıt yoktur. Aynı şekilde, otoyol ile sağlık sorunları arasında bir illiyet bağı olduğuna dair kesin kanıt bulunmamaktadır. Dahası bölgede başka kirlilik kaynakları mevcuttur. Davacının ailesinin maruz kaldığı çevresel yük, toplumun geri kalanı tarafından taşınandan daha ağır değildir.

- Davacının menfaatleri ile toplumun menfaatleri arasında adil bir dengeyi sağlamak için tüm makul önlemler alınmıştır. Örneğin Sözleşme'nin Ukrayna'da yürürlüğe girmesini takiben, yerleşim yerleri dışından geçen yeni bir yolun inşası planlanmış, ancak kapatılması halinde ülkenin ekonomik refahına büyük ölçüde zarar vereceğinden dolayı, gerekli yolu bulana kadar mevcut yolu kullanmaktan başka seçenekleri olmamıştır. Ayrıca ilgili mevzuat otoyolların yerleşim yerleri dışında yapılmasını önermekte, zorunlu tutmamaktadır.

- Son olarak şikayet edilen kirlilik, yolun devlet tarafından işletilmesinden değil, yolu kullanan araçlardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle kirlilik, davacının 8. madde haklarına devlet müdahalesi olarak nitelendirilemez. Pozitif yükümlülüğü kapsamında güvenli kirlilik seviyeleri için gerekli sistem kurulmuş, sonrasında yolun amaçlandığı gibi çalışmadığı farkedilince, mevcut davadan bir yıl önce, yol trafiğe kapatılarak hızlı bir şekilde tepki verilmiştir.

Mahkeme tarafların iddialarını değerlendirmeden önce davada gözönüne alınacak *genel ilkelerini* ortaya koymuştur:

- *Yerleşik içtihadına* istinaden 8. madde kapsamında bir iddia ancak, çevresel tehlike davacının evi, özel hayatı veya aile hayatından faydalanma hakkını önemli

ölçüde ihlal ettiği durumlarda ortaya çıkabilir. Bu minimum seviyenin değerlendirilmesi görecelidir ve rahatsızlığın yoğunluğu, süresi, kişinin sağlığı veya yaşam kalitesi üzerindeki fiziksel veya zihinsel etkileri gibi, davanın tüm koşullarına bağlıdır.

- Davacının şikayetleri öncelikle *gürültü* düzeyinden, evinin titreşimi ile ailesinin ve oğlunun sağlığının *hava ve toprak kirliliğinden* kaynaklı olarak bozulması nedeniyle yaşadığı ıstıraptan kaynaklanmaktadır.

- Davacının iddiaları makul şüphenin ötesinde kesin ve yeterli kanıtla sahip değildir. Özellikle gürültü seviyesinin davacının özel ve aile hayatı üzerindeki etkileri hiçbir zaman ölçülmemiştir. Evin zarar görmesine titreşimin neden olduğu iddiası, bağımsız bir uzman tarafından hiçbir zaman onaylanmamıştır. Davacının ebeveynlerinin sağlığı konusunda, tıbbi kanıtlara dayanarak, bu hastalıklara otoyolun ne ölçüde sebep olduğunun veya şiddetlendirdiğinin belirlenmesi mümkün değildir.

- Aynı zamanda, ulusal çevre sağlığı yetkilileri hava ve toprak kirliliği seviyesinin yolun kullanımının askıya alınmasını zorunlu kılacak ölçüde sakinlerin sağlığı üzerinde olumsuz etki riski oluşturduğunu belirtmiştir. Davacının evinin yakınındaki toprakta taşıtlar tarafından yayılan aşırı miktarda bakır ve kurşun içerikli kirlenici maddeler bulunmuştur. Ayrıca davacının oğlu 2002 yılında kronik kurşun ve bakır zehirlenmesi ile teşhis edilmiş, hükümet bu zehirlenmenin kaynağı hakkında makul bir açıklama getirememiştir.

Mevcut veriler çerçevesinde Mahkeme, M04 otoyolunun yarattığı gürültü, titreşim ve hava kirliliğinin kümülatif etkisinin, davacının 8. madde kapsamında garanti altına alınmış haklarından yararlanmasını önemli ölçüde engellediğini düşünmektedir.

Bu aşamada Mahkeme, yukarıda belirtilen değerlendirmeleri ve içtihadı ilkeleri ışığında, davacının otoyol sebebiyle toplumun geri kalanı adına ağır bir yük yüklenip yüklenmediğini incelemiştir:

Bu konunun değerlendirilmesinde Mahkeme, devletin zaman ve kaynak gerektiren altyapı işleri ile ilgili görevlerinin karmaşıklığını kabul etmiştir. Mahkeme, Sözleşme kapsamındaki iştirakçi rolünü göz önünde bulundurarak pek çok kez,

devletlerin karmaşık çevre politikası oluşturma alanında önemli bir takdir payına sahip olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Mahkeme'ye göre üye devletlerin yetkilileri, kirliliği en aza indirmek veya kontrol etmek için giderek daha fazla sorumluluk üstlenmekle birlikte 8. madde, her bireyin belirli çevre standartlarını karşılayan konutlara sahip olmasının sağlanması gerektirdiği şeklinde yorumlanamaz. Bu düşünceler doğrultusunda Mahkeme, nüfusu kalabalık bir caddeden şehirlerarası geçişe izin vermekten ya da devlet bütçesinden davacıya yeni bir ev ihdas edilmesinden devleti sorumlu tutmanın çok ileri gitmek anlamına geleceğini düşünmektedir. Daha da önemlisi davacı mevcut davada, evinin 1998 Ekim ayından bu yana değer kaybettiğini yada devlet desteği olmadan evini satmasının veya yeni bir yere yerleşmesinin mümkün olmadığını iddia etmemiştir.

Diğer taraftan Mahkeme aşağıda belirtilen sebeplerle, davacının ve toplumun çıkarları arasında adil bir denge sağlamaya yönelik asgari koruma önlemlerinin uygulamaya konulduğuna ikna olmamıştır:

- İlk olarak, Hükümet cadde üzerinden M04 otoyolunu geçirme kararının, yürürlükteki çevre standartlarına uygun bir fizibilite çalışmasının ve makul bir çevre yönetimi politikasının yürürlüğe girmesinin ardından, cadde sakinleri de dahil ilgili tarafların görüşlerini dikkate aldıktan sonra gerçekleştiğini ispat edememiştir.

- İkinci olarak, Sözleşme'nin 8. maddesi ile korunan hakların sağlanması için çevresel karar almada halkın katılımının usuli güvence olarak önemini vurgulayan Mahkeme, bu korumanın temel unsurunun, bireyin bağımsız bir otorite önünde haklarını etkileyecek resmi bir eyleme ya da ihmallere itiraz edebilme yeteneğinin olduğunun altını çizmektedir. Ayrıca, Aarhus Sözleşmesi'nin Ukrayna'da 30 Ekim 2001 tarihinden itibaren yürürlüğe girdiğine dikkat çekmektedir. Bu arada davacı, M04 otoyoluna ilişkin devlet makamlarının politikasına itiraz etmek için iç hukuk yollarını kullansa da, yerel mahkemeler tarafından bu iddialarının gerekçesiz reddedilmesi nedeniyle, bağımsız bir otorite önünde kendi bakış açısını ortaya koymak noktasında anlamlı bir fırsata sahip olamamıştır.

Genel olarak Mahkeme, bu iki faktör ve Aarhus Sözleşmesi'ni dikkate alarak, mevcut davada adil bir dengenin kurulamadığına, dolayısıyla Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

- **Sözleşmenin 41. maddesinin Uygulanması;** Davacı AİHM nezdinde açtığı dava ile yaşamları ve sağlıkları üzerinde söz konusu olan bu çevresel negatif dışsallıkların içselleştirmesini maddi ve manevi tazminat yolu ile talep etmiş, fakat Mahkeme mevcut davada Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlali sebebiyle davacının yalnızca telafi edilemeyecek manevi zarara uğramış olduğu kanaatine istinaden manevi tazminat ödenmesine karar vermiş, geri kalan iddianın dayanaksız olmasına binaen reddetmiştir. Bu karar ile davacının kamu sorumluluğunda işletilen bir otoyoldan kaynaklı katlanmak zorunda kaldıkları çevresel negatif dışsallıkların bir kısmının manevi tazminat ödenmesine hükmedilerek içselleştirilmesi sağlanmıştır.

8.8. Orlikowscy, Polonya (04 Ocak 2012)

Bu davanın çözümlenmesinde ilk olarak davanın ortaya çıkış sürecinden bahsedilmekte, sonrasında ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'e taşınan 8. madde kapsamında yer alan "Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı"na müdahale olup olmadığı AİHM'in genel ilkeleri çerçevesinde değerlendirilerek varılan sonuca ulaşmada hangi kriterlerin etkili olduğu irdelenmektedir.

Dava Koşulları; 1990'larda, davacıların komşuları bir mezbahane kurmuş ve ardından bitişik bir arsa üzerinde bir sigara içme odası inşa ederek genişletmiştir. Bu tarihten sonra davacı, yapının kaçak olduğu ve konutunu gürültü kirliliğine maruz bıraktığı iddiasıyla idari (yönetmel) makamlara itirazda bulunmuş, idari başvuruları sonuçsuz kalınca İdare Mahkemesi'ne dava açmıştır. Diğer yandan işletme sahibi de davacıların iddialarına itiraz etmiş, neticede karşılıklı itiraz ve davalarla iç hukukta süreç uzamıştır. Ayrıca süreç içinde davacılar değişik tarihlerde idari makamların zaman zaman eylemsiz kaldığı, hatta alınan kararları uygulamadığı iddiasıyla yerel mahkemelerde şikâyetçi olmuşlardır.

3 Ağustos 2000 tarihinde, davacıların mülkünde kontrol yapılmış, gürültü seviyesinin sınır değeri 15 dB aştığı tespit edildiğinden işletme sahibine idari para cezası verilmiştir. 27 Şubat 2001 tarihinde yapılan kontrolde ise gürültü seviyesinin sınır değeri 9,4 dB aştığı tespit edilmiş, idari yaptırım olarak mezbahane faaliyetlerinin durdurulmasına karar verilmiştir.

Sonrasında idari karara itiraz eden işletme sahibi bu işlemlerin bir sonucu olarak, sigara odasının gece çalışmasını durdurmuştur. 2004 yılında, Bölge Çevre Müfettişi tarafından yapılan gürültü testinde, seviyenin izin verilen normun sadece 0,9 dB üzerinde olduğu belirlendiğinden Çevre Müfettişi tahkikatı durdurmuş, davacıların yaptığı itiraz 12 Aralık 2005 tarihinde Baş Çevre Müfettişi tarafından reddedilmiş, davacılar Yüksek İdare Mahkemesi'ne itirazda bulunmadığından karar kesinleşmiştir.

Sözleşmenin 8. Maddesinin İhlal Edildiği İddiası; Davacılar, devletin özel hayatlarını ve evlerini komşularının yasadışı olarak yaptığı mezbahane ve sigara içme yerindeki faaliyetlerinden kaynaklı şiddetli rahatsızlıktan koruyamadıklarından dolayı Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğinden şikâyetçi olmuşlardır.

Mahkeme'nin davanın değerlendirilmesinde ve karar vermesinde dikkate aldığı *genel ilkeler* şunlar olmuştur:

- 8. madde öncelikle bireyi kamu makamlarının keyfi müdahalelerine karşı koruma amaçlı olsa da, bu madde ile güvence altına alınan hakların bireyler arasındaki ilişkilerde dahi korunması gerektiğine dair yerleşik içtihat bulunmaktadır
- Bireyin ve bir bütün olarak toplumun rekabet eden çıkarları arasında var olması gereken adil dengeye dikkat edilmelidir. Ayrıca devletin 8/1. fıkrasından kaynaklanan olumlu yükümlülükleri ile ilgili olarak gerekli dengeyi sağlamada, 8/2. fıkrada belirtilen sınırlama gerekçeleri dikkate alınmalıdır.
- Sözleşme'de temiz ve sessiz bir çevre için açık bir hak bulunmamaktadır. Ancak bireyin refahının gürültüden veya diğer kirlilikten doğrudan ve ciddi şekilde etkilendiği, *sağlıklarını ciddi bir şekilde tehlikeye atmasalar dahi*, özel ve aile yaşamlarını olumsuz yönde etkileyecek, konutlarından faydalanmasını engelleyebilecek şiddetli çevre kirliliği olduğu durumlarda 8. madde geçerli olacaktır.

Mahkeme'nin yukarıdaki ilkeler ışığında mevcut davada vardığı sonuçlar şunlar olmuştur:

- Mevcut dava, kamu makamlarının bireyin konuta saygı duyma hakkına müdahale etmesinden değil, davacıların sahip olduğu hakkın 3. kişiler tarafından ihlal edildiği iddiasına rağmen kamu tarafından harekete geçilmemesinden kaynaklanmaktadır.

- İşletme sahibinin inşaatının yasadışı olması gerçeği, davacıların mağdur edildikleri iddiasını haklı çıkarmak için yeterli değildir.

- Davacılar mezbahanenin yaydığı kirlilikten etkilenmiş olabilir. Bununla birlikte sıkıntının 8. maddenin ihlaline neden olabilmesi için gereken asgari şiddet seviyesine ulaşmış ulaşmadığı belirlenmelidir.

- Davacıların mülklerine bitişik mezbahane veya sigara içme odasının çevresel bir tehlikeye neden olduğu tespit edilememiştir. Özellikle şikâyet edilen kirliliğin, davacıların sağlığı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olacak derecede veya nitelikte olduğu gösterilememiştir.

- 2000 yılında yerel makamlar tarafından işletmeden gelen gürültü seviyesinin izin verilen yasal sınırı aştığı kabul edilmiş olsa dahi, daha sonra işletmeye uygulanan idari ceza etkili olmuş ve gürültü kayda değer bir şekilde azalmıştır. 2005 yılında idari makamlar, yaptığı gürültü kontrollerinde gürültü seviyesinin sınır değerlere geldiğini belirlediğinden tahkikat sürecini durdurma kararı almış ve bu karar 12 Aralık 2005 tarihinde kesinleşmiştir.

Bu sebeplerden dolayı Mahkeme, işletme kaynaklı gürültü meselesinin 12 Aralık 2005 tarihinde ulusal düzeyde çözüldüğü, davacıların şikâyetinin altı aylık süre dışında yapıldığı, ayrıca şikâyetin açıkça mesnetsiz olmasına istinaden devletin, 8. maddesi uyarınca davacıların haklarını korumak için makul önlemler almadığının tespit edilemeyeceği, netice itibarıyla şikâyetlerin Sözleşme'nin 35. maddesine uygun olarak reddedilmesi gerektiği sonucuna varmıştır.

Sözleşmenin 41. Maddesinin Uygulanması; Davacılar maddi ve manevi tazminat talep etmiştir. Fakat Mahkeme, tespit edilen ihlal ile iddia edilen maddi tazminat arasında herhangi bir nedensellik bağı bulunmadığından talebi reddetmiş, davacılara manevi tazminat ödenmesine karar vermiştir.

Aslında davada, özel sektöre ait bir hizmet işletmesinin ekonomik faaliyetlerine bağlı olarak çevresinde ikamet eden birey üzerinde meydana getirdiği çevresel negatif dışsallık (gürültü kirliliği) durumu sözkonusudur. Davacı gerek ulusal düzeyde gerekse AİHM nezdinde açtığı dava ile yaşamı ve sağlığı üzerinde söz konusu olan bu çevresel negatif dışsallıkların içselleştirmesini maddi ve manevi tazminat yolu ile talep etmiştir. Mahkeme kararı ile de bireyin özel sektöre ait bir hizmet

işletmesinden kaynaklı katlanmak zorunda kaldığı çevresel negatif dışsallıkların bir kısmının manevi tazminat ödenmesine hükmedilerek içselleştirilmesi sağlanmıştır.

9. AİHM KAPSAMINDAKİ ÖRNEK DAVALARIN ÖZET DEĞERLENDİRMESİ

Araştırmada ele alınan sekiz dava da AİHS kapsamında korunan hak yada haklarının ihlal edildiğini iddia eden birey veya bireyler tarafından mensubu oldukları devletlere karşı açılmıştır. Davacılar tarafından iddia edilen hak ihlalleri genel olarak 8. maddeye (Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı) dayanılarak Mahkeme'ye taşınmıştır. Davalar da 8. madde dışında ikinci sırada 6/1. madde (Adil Yargılanma Hakkı) bulunmaktadır. Ayrıca her davada 41. madde (Adil Tazmin Hakkı) kapsamında davacılar tarafından maddi ve manevi tazminat ile dava sürecince yapılan masraflar talep edilmektedir.

Davalara genel olarak bakıldığında, hizmet yada üretim işletmelerinden yada diğer bir ayırıma göre özel veya devlet sektörünün ekonomik faaliyetlerinden kaynaklı olarak ortaya çıkan, çevresel negatif dışsallıklara bağlı olarak üreticilerden bireylere yansıyan ve katlanmak zorunda kaldıkları dışsallık maliyetlerinin sözkonusu olduğu görülmektedir. Yalnız Huoltoasema ve Diğerleri/Finlandiya davasında henüz gerçekleşmemiş potansiyel bir negatif dışsallık tehdidine karşı gerek ulusal Yüksek İdare Mahkemesi gerekse AİHM ihtiyat ilkesi çerçevesinde hareket ederek hizmet üreticisi aleyhinde karar vermiştir. Davalar neticesi Mahkeme tarafından verilen manevi tazminata ilişkin hükümler ile sözkonusu bu dışsal maliyetlerin içselleştirilmesi kısmen sağlanmış, piyasa başarısızlığı olarak tanımlanan dışsallıkların olumsuz etkileri görece sınırlandırılmıştır.

Mahkeme kendisine yapılan başvuruları öncelikle kabuledilebilirlik açısından değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Bu bağlamda Mahkeme'ye başvuru için süre şartı olan 6 ay kriterine ve ayrıca davada iddia edilen ihlali ispat edebilecek yeterli kanıt olup olmadığına özellikle bakılmaktadır. Örneğin incelenen Orlikowscy/Polonya davasında Mahkeme, davacı tarafından 8. madde kapsamında iddia edilen hak ihlali

şikayetinin altı aylık süre dışında yapılması ve ayrıca şikâyetin açıkça mesnetsiz olmasına istinaden Sözleşme'nin 35. maddesine dayanarak reddetmiştir.

Kabuledilebilirlik aşamasında bakılan diğer bir kriter şikayet edilen olay eğer AİHS'in davalı devlet tarafından imzalanmasından önce ortaya çıkmış ise Mahkeme bu durumda Sözleşme'nin imzalandığı tarihten sonraki döneme ilişkin etkileri ve ihlalleri dikkate almaktadır. Örneğin Dubetska ve Diğerleri/Ukrayna davasında Mahkeme, Sözleşmenin Ukrayna'da yürürlüğe girdiği tarihinden önceki devlet eylemlerini inceleme yetkisi bulunmamakla birlikte bu tarihten sonraki dönemle ilgili şikâyetleri inceleme yetkisi bulunduğu karar vermiştir.

Sonrasında davanın tarafları olarak davacı ve davalılar karşılıklı iddialarını delilleriyle beraber ortaya koymaktadırlar. Bu deliller resmi kurum yada kuruluşlar tarafından üretilen belgeler ve veriler olabileceği gibi, özel kurum ve kuruluşlara ait kanıtlar da olabilmektedir. Mahkeme özellikle tarafların iddialarını kesin, somut delillere dayandırmasına dikkate etmektedir. Örneğin Ledyayeva ve Diğerleri/Rusya davasında Mahkeme, kanıtları değerlendirirken “makul şüphenin ötesinde” kesin kanıt ölçütünü kullanacağını, ancak bu ölçütü kullanırken amacının cezai anlamda suçlu tespiti olmadığını, bilakis taraf devletlerin Sözleşme'de yer alan temel hakları güvence altına almasını sağlamak olduğunu belirtmiştir.

Mahkeme'nin tazminat ve masraf taleplerine yaklaşımı genel olarak şu şekildedir: Mahkeme talep ile iddia edilen zarara arasında illiyet bağı (neden-sonuç ilişkisi) aramaktadır. Eğer somut deliller ile zararın iddia edilen ihlalden kaynaklandığı tespit edilirse Mahkeme davacılara hem manevi hem de maddi tazminat ödenmesine hükmetmektedir. Örnek davalara bakıldığında Mahkeme hak ihlali dolayısıyla mağdur olanlara, şikayet edilen olaydan kaynaklı duyulan acı, elem, keder, rahatsızlık yada yaşam kalitesinin azalması sebeplerine istinaden manevi tazminat ödenmesine hükmetmiştir.

Araştırma konusu davalara bir bütün olarak bakıldığında Mahkeme'nin içtihat hukuku geliştirdiği, benzer davalarda benzer kararlar verdiği görülmektedir. Örneğin Ledyayeva/Rusya davasında Mahkeme daha önce hakkında karar verdiği Fadeyeva/Rusya davasına yoğun bir şekilde atıfta bulunmuştur. Bu bağlamda Mahkeme'nin örnek alınan sekiz dava çerçevesinde geliştirdiği ve davaların sonucuna

etki eden genel ve ortak içtihatlar, ilgili AİHS maddesine bağlı olarak şu şekilde sınıflandırılabilir:

A-Araştırmaya konu olan Davalarda AİHS'in 8. maddesi çerçevesinde gelişen ve yerleşen içtihatlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Çevresel davalarda Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamındaki devletin sorumluluğunun değerlendirilmesinde uygulanacak ilkeler geniş ölçüde benzerdir.

2. 8. madde ya da Sözleşmenin herhangi bir diğer hükmü doğal çevrenin korunması hakkını garanti etmemektedir. Sözleşme'de gürültü veya başka bir kirlilikten doğrudan ve ciddi şekilde etkilenen bir kişinin temiz ve sessiz bir çevre için açık bir hakkı bulunmamaktadır. Eğer şikayet edilen zarar her modern şehirde yaşamın doğasındaki çevresel tehlikelere kıyasla ihmal edilebilir ise sorun oluşturmayacaktır. Bununla birlikte çevresel bir tehlike davacının evinden, özel hayatından veya aile hayatından keyif alma kabiliyetinde önemli derecede bir azalmaya sebep olursa 8. madde söz konusu olacaktır. Minimum seviyenin değerlendirilmesi ise görecelidir ve rahatsızlığın şiddeti, süresi, bireyin sağlığı veya yaşam kalitesi üzerindeki fiziksel veya zihinsel etkileri gibi koşullara bağlıdır.

3. 8. madde, çevre kirliliğinin doğrudan devletten veya devletin özel sektör faaliyetlerini doğru şekilde düzenlememesinden kaynaklanıp kaynaklanmadığı ile ilgilidir. Devletin, 8/1. maddesi uyarınca davacının haklarını korumak için uygun tedbirler almasında ya da 2. fıkra uyarınca kamu otoritesinin gerekçeli müdahalesinde, bireyin ve toplumun rekabet eden çıkarları arasında adil denge kurması gerekir.

4. 8. madde, bireyin özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmalarına saygı gösterilmesi hakkını koruma altına almaktadır. Bu hak sadece fiziksel alan hakkı değil, ayrıca o alanın huzur içinde keyfini çıkarmak anlamına gelir. Konuta saygı hakkı ihlalleri, bir kişinin evine yetkisiz giriş gibi fiziksel ihlallerle, ayrıca somut olmayan gürültü, emisyon gibi ihlal şekillerini de kapsar. Bir kişinin evinin olanaklarından yararlanmasının engellenmesi konutuna saygı gösterilmesi hakkının ihlaline neden olabilir.

5. Sözleşme'nin 8. maddesi ile korunan hakların sağlanması için çevresel karar almada halkın katılımı usuli güvence olarak önemlidir. Bu korumanın temel unsuru, bireyin bağımsız bir otorite önünde haklarını etkileyecek resmi bir eyleme ya da ihmellere itiraz edebilme yeteneğinin olmasıdır.

6. 8. madde öncelikle bireyi kamu makamlarının keyfi müdahalelerine karşı koruma amaçlı olsa da, bu madde ile güvence altına alınan hakların bireyler arasındaki ilişkilerde dahi korunması gerekir.

7. Şikâyeteye neden olan çevre sorunlarının karmaşıklığının ve ölçeğinin devasa olması yetkililerin pasif kalabileceği anlamına gelmez. Tam tersine, “8/1. maddesi uyarınca davacıların haklarını güvence altına almak için makul ve uygun önlemleri” mümkün olan en kısa sürede almaları gerekir.

8. Taraf devletlerin yetkilileri, kirliliği en aza indirmek veya kontrol etmek için giderek daha fazla sorumluluk üstlenmekle birlikte 8. madde, her bireyin belirli çevre standartlarını karşılayan konutlara sahip olmasının sağlanması anlamına gelmemektedir.

9. Çevresel sorunları içeren durumlarda, devlete geniş takdir yetkisi tanınmalı, yükümlülüklerini yerine getirmesinin farklı yolları ve araçları arasında seçim hakkı bulunmalıdır. Mahkeme için temel sorun bir devletin, etkilenen kişilerin ve bir bütün olarak toplumun rekabet eden çıkarları arasında adil bir denge kurmayı başarmadığıdır.

10. Genel olarak devletin sorumluluğu, belirli kişilerin toplumun geri kalanı adına ağır bir yük taşıdığı durumlarda, detaylı ve titiz verileri kullanarak adaleti sağlamaktır.

11. Mahkeme, yetkili makamların potansiyel olarak tehlikeli bir faaliyete ilişkin riskleri değerlendirmek için yeterli araştırma yapıp yapmadığını, uygun bir politika geliştirip geliştirmediğini, bu politikayı zamanında uygulamak için gerekli tüm tedbirleri alıp almadığını, söz konusu politikadan etkilenen bireylerin, ilgili bilgilere erişim hakkı ve yetkililerin kararlarına etkili bir şekilde itiraz etme hakkı da dahil olmak üzere, karar verme mekanizmasına ne ölçüde katkıda bulduklarını da incelemektedir.

12. Devletin sorumluluğunu belirlemede, bir durumun beklenmedik olayların bir sonucu gelişip gelişmediği yada yetkililer tarafından uzun süredir bilinip bilinmediği, tehlikeye davacının ne ölçüde katkıda bulunduğu ve bunun aşırı bir harcama olmadan çözülebilirliği dikkate alınacaktır.

13. Davacıların sağlığının şikâyet edilen kirlilikten nicel bir zarar gördüğüne dair kanıt bulunmasa dahi sınır değerleri aşan kirli bir alanda yaşamak sağlık için yüksek bir risk oluşturur.

14. Öncelikle yerel mahkemelerin ve diğer yetkili makamların davanın somut koşullarını belirleme bulguları dikkate alınacaktır. Örneğin, yetkili makamlar tarafından yaptırılan çevresel çalışmalar kullanılabilir olacaktır. Ayrıca yetkili makamlar tarafından, kirlenici bir işletmenin ruhsatının iptal edilmesi veya mağduru yeniden yerleştirme gibi kararlar önemlidir. Bununla birlikte yerel makamların açıkça tutarsız olan kararlarına mutlak manada güvenilemez. Bu durumda kanıtlar bütünüyle değerlendirilir. Mahkeme tüm kanıtları özgürce değerlendirmekte, prosedürel engelleri bulunmamaktadır.

15. Mahkeme devlet politikasına bağlı endüstriyel kirlenicilerle ilgili şikâyetlerde, açık bir hata olduğunu belirlemek için ulusal kararların esaslarını incelemek noktasında serbesttir.

Ancak çevre politikası oluşturmanın karmaşıklığı sebebiyle, Mahkeme öncelikli olarak karar verme sürecinin adil olup olmadığını inceleyecek ve yalnızca istisnai durumlarda bu çizginin ötesine geçerek yerel yetkililerin maddi sonuçlarını gözden geçirecektir.

16. Genel olarak endüstriyel kirlilik halk sağlığını olumsuz yönde etkiler ve bireyin yaşam kalitesini kötüleştirebilir. Bununla birlikte kirlilik etkilerini her bir davada miktar olarak belirlemek genellikle mümkün olmadığı gibi, örneğin, sağlıkta bozulma açısından, yaş, meslek veya kişisel yaşam tarzı gibi faktörlerin etkisini çevresel tehlikelerin etkisinden ayırmak zordur. Aynı durum endüstriyel kirliliğin neden olduğu “yaşam kalitesinin kötüleşmesi” için de geçerlidir. “Yaşam kalitesi” kesin bir tanımı olmayan öznel bir özelliktir.

B- Araştırmaya konu olan davalarda AİHS’in 6/1. maddesi çerçevesinde gelişen ve yerleşen içtihatlar ise şu şekilde sıralanabilir:

1. Davanın hazırlanmasından ve duruşmaların makul bir süre içerisinde yürütülmesinden yargıçlar sorumludur. Bu bağlamda taraf devletlerin yargı sistemlerini, mahkemelerin davaları makul bir sürede sonuçlandırarak şekilde organize etmeleri gerekir.

2. Yargılama süresinin makul olup olmadığı, dava koşulları ışığında ve şu kriterlere istinaden değerlendirilir; Davanın karmaşıklığı, davacının ve ilgili makamların tutumları ile ihtilaftaki menfaatler.

3. İç hukukta karar verme prosedürünün haksız bir şekilde uzadığı veya alınan bir kararın uzun bir süre sonuçsuz kaldığı hallerde yani başvuru sahibine sunulan usuli güvenceler etkin olamadığında da devlet, Sözleşme uyarınca sorumlu tutulabilir. Çünkü uzun bir gecikme hak arama yolunu etkisiz hale getirmektedir.

Yukarıda bahsedilen içtihat hukuku, benzer çevre hakkı ile ilgili davalarda Mahkeme tarafından öncelikle dikkate alınmaktadır. Gelişen çevre içtihat hukuku ise AİHS boyutunda Çevre Hakkı'nın bağımsız bir hak olarak ortaya çıkmasına temel oluşturmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME

10. BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ

Bu bölümde ilk olarak Araştırma sonucunda tespit edilen bulgular ile bulgulara yönelik yapılan çözüm önerileri açıklanmakta, sonrasında Araştırmanın bütününe yönelik genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

10.1. Bulgular ve Öneriler

Bulgu 1- Çevre davalarının önemi ve sayısı itibariyle AİHM, 8. madde kapsamında çevre hakkının kurumsallaşması bağlamında içtihat oluşturmaktadır. Bu bakımdan AİHS’de çevre hakkı konusunda bağımsız bir madde ihtiyacı bulunmaktadır.

Öneri 1- AİHS’de çevre hakkının bağımsız bir hak olarak yer alması ve hakkın koruma yeteneğinin yasal olarak güçlendirilmesi için Sözleşme’ye taraf olan devletler üzerinde demokratik araçlar ve yollar kullanılmak suretiyle kamuoyu baskısı oluşturulmalıdır.

Bulgu 2- Her geçen zaman itibariyle çevre sorunları azalmamakta, aksine boyut ve şekil değiştirerek basit ve çözülebilir sorunlardan karmaşık ve girift bir yapıya doğru evrilerek artmaktadır. Bu durum çevre hakkını disiplinlerarası, çok boyutlu bir mekanizma içinde, sınırları belirsizleşen bir çerçeveye doğru sürüklemektedir.

Öneri 2- Zaman geçirmeksizin Birleşmiş Milletler öncülüğünde çevre sorunlarını ve çevre hakkının etkin kullanımını konu alan uluslararası bir çevre konferansı düzenlenmelidir. Her ne kadar bugüne değin yapılan çevre konferansları bağlayıcı olmayan bildirge düzeyinde metinler boyutunda kalsa da çevre farkındalığını çok güçlü bir şekilde artırmak, yeni bir kamuoyu oluşturmak belki bu sayede mümkün olacaktır.

Ayrıca karmaşıklaşan çok boyutlu, disiplinlerarası çevre hakkının çevre davaları yoluyla korunması önem kazanmaktadır. Bu konuda tamamen çevre

konusunda uzmanlaşmış ihtisas mahkemeleri kurulmalıdır. Bu Mahkemeler gerek ulusal gerekse uluslararası boyutta yapılandırılmalıdır.

Bulgu 3- Günümüz dünyası, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi uluslarüstü kuruluşların işlevlerinin ve amaçlarının, etkinliklerinin sorgulandığı bir dönem geçirmektedir. Gelecek dönemlerde uluslararası alanda kurumsal açıdan yeniden bir yapılanma ihtiyacı gözükmemektedir.

Öneri 3- Bütüncül bir bakış açısıyla yeni bir uluslararası yargısal çevre örgütlenmesi oluşturulmalı, ortaya çıkan yapı kurumsal, etkin, bağlayıcı ve kapsayıcı karar yeteneğine sahip olmalıdır. Bu yapının ortaya çıkarılması için kamuoyu oluşturmak, farkındalığı artırmak amacı ile birey yada topluluk, akademisyen yada işçi kısaca tüm toplum bilinçlendirilmeli, sonrasında oluşacak sinerji çevre konusuna kanalize edilmelidir.

Bulgu 4- AİHM kararlarına genel olarak bakıldığında alınan kararlar üye ülkeler açısından bağlayıcı olmaktadır. Ayrıca yargısal mekanizma şikayet ile harekete geçmektedir. Dolayısıyla çevre sorunlarına hızlı ve etkili cevap verecek, sorunları yapısal olarak çözecek irade ortaya koymak mümkün olamamaktadır.

Öneri 4- Bu noktada taraf devletlerarasında yapılacak ek bir protokolle AİHM kararlarının taraf devletlerin Anayasa mahkemesi kararları olarak iç hukukta normlar hiyerarşisine dahil edilmesi sorunun çözümünü kolaylaştıracaktır. Böylece AİHM kararlarının taraf devletlerce mağdur lehine uygulanması pratiklik kazanacaktır.

Bulgu 5- Çevre sorunları tüm çevreyi etkilerken palyatif, indirgemeci çözüm yaklaşımları gerçekte çözüm olmamaktadır. Tehlikeli bir hastalığın teşhis ve tedavisinde pansuman yöntemler nasıl ki hastalığı iyileştirmek bir yana daha da ağırlaşmasına sebep olmaktaysa, aynı şekilde çevre sorunlarına ve çevre hakkına bugünkü yaklaşım çözüm olamamakta, sorunun geri döndürülemez bir eşiğe geçişine engel olamamaktadır.

Öneri 5- Çevre sorunlarına ve çevre hakkına indirgemeci bir yaklaşım yerine bütüncül bir yaklaşım gösterilmelidir. Sorunun temelinde mevcut üretim ve tüketim biçiminin olduğu, sonsuz insan ihtiyaçlarının sınırlı ve dengeli bir ekosistem tarafından karşılanmasının mümkün olmadığı her platformda anlatılmalıdır. Bu

konularda sürekli ve sistematik bir program doğrultusunda devlet öncülüğünde ulusal ve uluslararası konferanslar, seminerler tertip edilmelidir.

Bulgu 6- Çevre hakkını geliştirecek ve uygulayacak olan insan unsuru, bugün varılan seviye itibariyle halen çevre hakkına ve sorunlarına tuttuğu bir spor takımı yada oyunu verdiği siyasi bir parti kadar ilgi duymamaktadır. Sanki bu kavramlar kendi çevresi dışında tartışılmakta, kendisini ve toplumu ilgilendirmemektedir. Bu durum çevre konusunda ciddi bir eğitim noksanlığına işaret etmektedir.

Öneri 6- Çevre hakkının önemini, hatta gelecek kuşakların dahi bu hakkın muhatapları olduğu gerçeğini insanlara aktarmanın yolu eğitimidir. Fakat bu eğitim teorik, sıradan, basmakalıp bir yöntemle değil, uygulamalı ve somut örnekler üzerinden, hatta eğitim kampları şeklinde verilmelidir. Kısaca çevre eğitimi kişinin yaşamının, zamanının ve bakışının ayrılmaz bir parçası olabilmelidir. Ayrıca her konuda olduğu gibi çevre konusunda da eğitim henüz zihinlerin kirlenmediği erken yaşlarda olmalıdır ki etkisi ve kalıcılığı artsın.

Diğer taraftan sözkonusu eğitimin kurumsallaşması açısından ulusal ve uluslararası bir çevre akademisi kurulmalıdır. Bu akademi en başta devletler olmak üzere ulusal ve uluslararası çevre örgütleri, akademisyenler, iş insanları, öğrenciler kısaca herkesin desteği ve katılımı ile kurumsallaşmalı ve etkinliklerini gerçekleştirmelidir.

Bulgu 7- Araştırmaya dahil edilen sekiz davada yapılan değerlendirme ve verilen kararlarda, çevre hakkının muhataplarından “gelecek kuşaklara” değinilmemektedir. Bu durum hakkın korunmasında adil olmayan bir yaklaşıma sebep olmaktadır.

Öneri 7- Gerek bugünkü kuşaklara gerekse gelecek kuşaklara ait çevre hakkının ihlal eden tarafa karşı ileri sürülebilmesi ve en güçlü şekilde savunulabilmesi için uzman ve hukukçulardan oluşan uluslararası bir çatı örgüt kurulmalıdır. Bu örgüt çevre hakkını korumak isteyen bireylere, çevre örgütlerine ve dolayısıyla gelecek kuşaklara danışmanlık ve avukatlık yapmalıdır.

Bulgu 8- Araştırmaya dahil edilen sekiz davada çevre hakkının ihlal edildiği saptanırken ulusal ve uluslararası kirlilik limit değerler üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. Bu durum belli bir seviyeye kadar kirliliği meşrulaştırmaktadır.

Öneri 8- AIHM çevre davalarında karar verirken belki hukuk düzeni açısından pozitif hukuk çerçevesinde karar verecektir. Fakat en azından Mahkeme yol gösterici olması bakımından ideal hukuk çerçevesinde Ekosfer'in kendi ideal dengesi ve limit değerlerinden de kararlarında bahsetmelidir.

Bulgu 9- Günümüz mevcut ekonomik sistem içinde bireyler sağlıklarını, özel ve aile hayatlarını maddi ve manevi olarak yoğun ve değişik yollardan etkileyen çevresel negatif dışsallıklara maruz kalmaktadır. Bu durumda bireylerin güçlü taraf olan şirket ve devletlerin ekonomik faaliyetlerine karşı korunması, yaşam kalitelerinin korunması ve hatta artırılması elzemdir. Çünkü bu sorun bugünün olduğu kadar ekonomi politikası olarak sürekli büyüme hedefi güden özellikle gelişmekte olan ülkelere bağlı olarak gelecekte de önemini koruyacaktır.

Öneri 9- Ekonomilerde piyasa başarısızlığı olarak adlandırılan dışsallıklardan özellikle çevresel negatif dışsallıkların içselleştirilmesi ve etkilerinin en aza indirilebilmesi için öncelikle Avrupa Konseyine üye ülkeler arasında işbirliği ile dışsallıklara karşı ortak önlemler ve yöntemler geliştirilmeli, varılan mutabakat çerçevesinde güncel yeni tedbir ve tarifeler hayata geçirilmelidir.

Bulgu 10- Gelişmiş ülkelerin ait oldukları ülkelerde uygulanan etkili çevre politikalarının maliyetlerinden kaçınmak için gelişmekte olan yada az gelişmiş ülkelere yatırımlarını kaydırdıkları, sözkonusu bu uluslararası şirketlerin bu şekilde çevre kirliliğine karşı alınan tedbirlerin etkisini kısıtladıkları bilinen bir gerçektir. Bu durum zaten yoksulluk kirlenmesinin etkilerini yaşayan gelişmekte olan yada az gelişmiş ülkelerin adil olmayan bir şekilde refahından yeterince pay alamadıkları uluslararası ekonomik sistemin külfetine katlandıkları görülmektedir.

Öneri 10- Uluslararası düzeyde yaşanan sözkonusu çevresel adaletsizliği önlemek için BM tarafından acil bir konferans tertip edilmeli, sonrasında ortak bir anlaşma ile çözüm aranmalıdır. Özellikle bu konuda çevre örgütlerince kamuoyu

oluşmasına yönelik demokratik platformlarda daha yoğun ve etkili bir şekilde çalışılmalıdır.

Bulgu 11- Çevre konularında bilgiye erişim, karar almada halkın katılımı ve yargıya başvuru hakkını koruma altına alan Aarhus Sözleşmesi’ni Türkiye henüz imzalamamıştır. Oysa bu Sözleşme çevre hakkının etkin olarak ve gerçek anlamda kullanılmasını sağlayan araçlar içermektedir.

Öneri 11- Aarhus Sözleşmesi’nin Türkiye tarafından imzalanmamasında öne sürülen gerekçeler akademik alanda tartışılmalı, ortaya çıkan sonuçlar hakkında rapor hazırlanarak yönetsel yapı ile yani yetkililerle paylaşılmalıdır. Ayrıca Sözleşme’nin kamuoyunda anlaşılması için farkındalık oluşturacak eğitim etkinlikleri ile kamuoyu bilinçlendirilmelidir.

Bulgu 12- Türkiye’de çevre hakkının Mevzuat anlamında kaynaklarına bakıldığında bütüncülükten uzak, parçalı mevzuat özelliği taşıdığı görülmektedir. Bu durum ise Çevre sorunlarının çözümü ve dolayısıyla çevre hakkının tam ve etkin korunması ve kullanımını zaafa uğratmaktadır.

Öneri 12- Günümüz itibariyle Türkiye’nin yasama gündeminde yeni ve sivil bir Anayasa yapılması tartışılmakta ve zaman zaman çalışmaları yapılmaktadır. Bu durum Çevre hakkı için bir fırsata dönüştürülmeli, yeni Anayasa yapım sürecinde “Çevre Hakkı”, bağımsız bir bölüm ile hakkın tüm öğelerinin tanımlandığı maddelerle Anayasal norm içinde daha etkin yer almalıdır.

10.2. Genel Sonuç

Uluslararası boyutta ilk olarak 1972 Stockholm Konferansında ifade edilen çevre hakkı, daha sonraki süreçte uluslararası düzeyde önemini korumuştur. Çevre hakkının uluslararası düzeyde korunması ve etkin olarak kullanılmasını amaçlayan yargısal ve idari mekanizmalar bulunmaktadır. İşte bu yargısal mekanizmaların en önemlilerinden biri de Araştırmanın konusu olan AİHM’dir.

AHİM 1959 yılında kurulan uluslararası bir mahkemedir. AİHS’de düzenlenen medeni ve siyasal hakların ihlal edildiğini iddia eden bireysel veya devlet başvuruları hakkında hüküm vermektedir. İlk kararını 14 Kasım 1960 tarihinde veren Mahkeme, yaklaşık elli yıl içerisinde 10.000’den fazla karara imza atmıştır. Bu kararlar

Sözleşme'ye taraf ülkeler açısından bağlayıcıdır ve hükümetlerin mevzuatlarını ve idari uygulamalarını değiştirmelerine neden olmuştur. Mahkeme'nin ortaya koyduğu içtihatlar, AİHS'i yaşayan bir mekanizma haline getirmektedir. Bu bağlamda Araştırma çerçevesinde çözümlenen sekiz örnek Dava kararlarına bakıldığında, Mahkeme'nin 8. madde kapsamında iddia edilen ihlale ilişkin değerlendirmelerde özellikle dikkate aldığı en önemli 16 adet içtihat ilkesi tespit edilmiştir. Mahkeme, Sözleşme'yi onaylayan 47 Avrupa Konseyi üyesi ülkede yaşayan 800 milyon vatandaşın insan haklarına saygı gösterilmesini denetlemektedir.

AİHM davaları bireysel şikayet üzerine bireysel hak ihlali çerçevesinde genel olarak 8. madde özel ve aile hayatın korunması kapsamında ele alınmaktadır. Araştırma kapsamında incelenen sekiz davada da görüldüğü üzere araştırmanın birinci denencesi olarak çevre hakkının bağımsız bir madde ile AİHS'de yer alması için gerekli ve güçlü içtihatların oluştuğu tespit edilmiştir. Çevre hakkının AİHS'de bağımsız bir madde olarak yer alması hakkın uluslar ve uluslararası boyutta daha güçlü savunulmasını ve korunmasını sağlayacaktır. Diğer yandan ikinci denence de ileri sürülen, çevre hakkı ihlalleri ile ekonomik büyüme ve ekonomik faaliyetler arasında doğru yönlü bir ilişki bulunduğu hipotezinin de kanıtlandığı görülmektedir. İncelenen davalar da sözkonusu ülkelerde büyüme hedeflerine bağlı olarak yapılmakta olan ekonomik faaliyetler sonucunda negatif dışsallıklar yolu ile çevre hakkı ihlallerinin de arttığını ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan sadece AİHS'e taraf devletlerden gelen başvuruları değerlendiren Mahkeme'nin çevre sorunlarının sınır tanımaz konuları olan, sera gazı salınımı, iklim değişikliği, ozon tabakasının incilmesi gibi devasa sorunlara çözüm anlamında katkısı hangi düzeyde olabilir? Sözkonusu bu sorunlar çevre hakkını ihlal etmemekte midir?

AİHM'in kararlarında da görüldüğü üzere bireysel konularda yapılan başvurular üzerinden verdiği kararlar uluslararası çevre sorunlarına ve dolayısıyla çevre hakkının etkin korunmasına çare olamamaktadır. Bilakis AİHS'de dahi bu hayati konunun ayrı bir madde ile düzenlenmemiş olması, yaşam hakkını kapsayan ve destekleyen çevre hakkının sahipsizliğine işaret etmektedir.

Bu anlamda AİHM kısıtlı yetki ve yapısı ile sadece AİHS'e taraf olan ülkeler üzerindeki (800 milyon insan) etkisi ile aslında daha kapsamlı ve etkili çevre yapısının ortaya çıkışını geciktirmektedir. AİHM'in etki alanı ve yetkileri dikkate alındığında aldığı kararlar ile çevre hakkının korunması, uluslararası boyut kazanan çevre sorunlarının azalması sonucunu doğurmamaktadır. Temel mesele egemen kapitalist ekonomik düzenin kontrol edilemeyen olumsuz sonuçlarının, yani çevre sorunlarına yol açan üretim felsefesi ile tüketim kültürünün tüm dünya üzerinde siyasi ve toplumsal yapıları, ekosistemin doğal dengesini derinlemesine şekillendirmesidir.

Çevre hakkının kullanımına indirgemeci değil bütüncül bir yaklaşım sergilenmesi gerektiği halde, uluslararası çapta cezai müeyyideler ile desteklenecek yargısal bir yapı halen mevcut değildir. Örneğin insanlık tarihinde soykırım yapıldığı iddiası ile nasıl ki insanlığa karşı bir suç işlendiği ifade edilmekte ise, aynı şekilde küresel çevre sorunlarının da doğaya, çevreye karşı gerçekleştirilen bir suç olarak değerlendirilmesi gerekir. Bu sebeple çevreyi yokedici uluslararası çevre sorunları da bir soykırım davası gibi uluslararası bir mahkemede dava edilebilmelidir. Çünkü çevreyi katletmek doğayı ve insanları toplu olarak yoketmek demektir. 1950'lerde İngiltere'de bir haftada ölen 4.000 civarındaki kişinin kirli havadan dolayı toplu ölümünü yada en önemli çevre sorunlarından biri olan biyolojik çeşitliliğin azalması ve türlerin yokolması başlığını hatırlamak yeterli olacaktır.

Diğer taraftan AİHS adından da anlaşılacağı üzere sadece insan hakları üzerine odaklanmış ve bu konuda hükümler taşımaktadır. Oysa çevrede insan dışında mevcut olan ve insan için bir değeri olup olmadığına bakılmaksızın içkin değere sahip, hakları bulunan canlı ve cansız varlıklar hatta henüz keşfedilememiş noktaları ile birlikte tüm evren vardır. Her hakkın hak sahibine verilmesi adaletin gereğidir. Çevre ile ilgili bakış bu şekilde bütüncül olursa bulunacak çözüm bütüncül ve dolayısıyla etkili olacaktır. Uluslararası ilişkilerde mevcut olan her ulusun kendi menfaatini üstün tutması ilkesi küreselleşen, hatta yerkürenin dışına taşan çevre sorunlarını çözümsüz bırakmaktadır. Çevre sorunları duyarlı toplumları temsil eden devletlerin iradesi ile çözülecek büyük ve çok boyutlu sorunlardır. Tüm dünyayı hatta dünya dışını (uzay kirliliği gibi) ilgilendiren bu sorunların acil çözümü pazar payını, cirolarını artırmak isteyen çokuluslu şirket politikalarına feda edilmemeli, onların insiyatifine bırakılmamalıdır.

Yapılan çevre konferanslarına rağmen zihniyet kirlenmesinin birer yansıması olan çevre sorunları, üretim tüketim kalıplarının, egemen ekonomik düzeni tehdit ettiği sınıra kadar devam edecek, sonrasında ise sürdürülebilir kalkınma, yeşil ekonomi, çevreci ekonomi gibi kavramsal perdelemelerle doğanın ve insanoğlunun değil de ekonomik sistemin devamı, sağlığı için geçici çözümler ileri sürülecektir. Bu noktada AİHS’de, en temel hak olarak hüküm altına alınan yaşam hakkını ortadan kaldıran, yaşam kalitesini düşürmek suretiyle bu hakkın ideal kullanımını kısıtlayan çevre hakkının ayrı bir başlık altında düzenlenmemesi manidardır. Çünkü en temel insan hakkı olan yaşam hakkı sadece bireyin nefes alıp vermesi yolu ile biyolojik canlılığını devam ettirmesi değildir. Yaşam, canlılık biyolojik olduğu kadar fiziksel ve psikolojik anlamda kaliteli ve keyifli olmalı, yaşamın sürdürülmesi kadar geliştirmesi için gerekli tüm koşullar da ideal seviyede sağlanmalıdır.

Doğa ve yeşilden ayrışan günümüz şehir insanı doğaya yabancılaşmakta ve bilmediği, deneyimlemediği için korkmakta, “onu” ötekileştirmektedir. Önyargılı olduğu için bilinmezi bilinir yapmak adına doğaya egemen olmaya çalışmakta, ötekileştirilen doğayı kapitalist üretim sürecinin hammadde faktörü olarak değerlendirmekte, bu ise sömürüyü beraberinde getirmektedir. Kapitalist ruhun aç olduğu bir sistemde bedenlerin obez olması, insanın ve doğanın sömürülmesi kaçınılmaz bir sonuçtur.

Çevresel felaketlerin azalması, ekosistemde bozulan dengenin tekrar düzelmesi için doğanın kendini yenileme kapasitesinin sürmesi bağlamında “gerçek ihtiyaç kadar gerçek tüketim olmalıdır”. Oysa günümüz egemen kapitalist ekonomik sistemde ve egemen yaşam kültürün de insan ihtiyaçları sınırsız olarak kabul edilmektedir. O halde sınırsız ihtiyacın doğuracağı sınırsız bir talebe karşı sınırlı olan doğanın sınırlı arzı hangi denge noktasında, hangi tükenmişlik ve çevre sorunları seviyesinde kesişecek? Bu gidişin sonu insanlığın ve doğanın, beden ve ruhlarının talan edilmesi, sömürülmesidir. Bir noktadan sonra-eşik noktası- geri dönülemez yıkım kaçınılmaz olacaktır. Bu durumda ise bir felaket halini alacak, çevre koşulları içinde en temel hak olan yaşam hakkı ve dolayısıyla çevre hakkı ideal anlamda korunamayacaktır.

Diğer taraftan en az fiziksel kirlenme kadar önemli bir konu ruhun, zihinlerin kirlenmesidir. Zihniyet kirliliği dışarı çevre sorunu olarak yansımaktadır. Âdete çevre

sorunlarında “Stockholm Sendromu” yaşanmakta, çevre sorunlarının mağdurları olan geniş kitleler çevre sorunlarına yol açan üretim tüketim ilişkisini kutsamakta, vazgeçilmez ilişki ağları ile bağlanmaktadır. Oysa Hiroşima ve Nagazaki’ye atılan atom bombaları sadece çevreyi katletmemiş, tüm insanlığı katletmiştir. Bu bağlamda kar hırsı ile her şeyi mubah sayan bir bakış açısı çevrenin kirlenmesini sistemsel zayıflık olarak görecektir, gelecek nesillerin kazanımları olan veya yararlanması gereken haklardan ziyade şu an kendi hazzının doyumuna öncelik verecektir.

Günümüz egemen kapitalist sistem içinde aşırı bireyselleşen fert, daima homoeconomicus olarak kendi faydasını maksimize etmeye çalıştığından ve dolayısıyla tüm toplum da bu durumda kendi menfaati noktasında bencil davranacağından tüm canlıların ortak varlığı olan doğa ve çevre hakkı hangi kurum tarafından, nasıl ve ne kadar korunabilecektir? Maliyetlerin minimize karın maksimize edildiği bir dünyada her yıl onlarca türün neslinin yok olduğu bir eşikte tüm dünyada geçerli bir ideal çevre hukuk düzeni, yaptırımları ile nasıl ortaya çıkacaktır?

Gelir dağılımında adaletsizliğin zirve yaptığı, gelişmiş sanayi ülkeleri ile gelişmekte olan yada azgelişmiş ülkeler arasında ki gelişmişlik farkının her geçen süreçte arttığı, büyüme ve istihdamın her ülke için amaç haline geldiği, gelişmiş kuzey ülkelerinde “bolluk kirlenmesi”, az gelişmiş fakir ülkelerde ise “yoksulluk kirlenmesi” yaşandığı bir ekonomik sistemde çevre sorunları ve dolayısıyla ihlal edilen çevre hakkının korunması ve kullanımı nasıl sağlanacaktır?

Kendi hazzını, bireysel menfaatlerini maksimize etmeye çalışan bireyin toplumu ve doğayı tahrip etme etki ve potansiyeline karşı en büyük örgütlü güç ise, devlet mekanizmasıdır. Devlet yaptırımlarla güçlendireceği hukuk yolu ile çevre hakkının korunması ve etkin kullanımına çözüm olabilecektir. Zaten Araştırmada örnek davaların çözümlenmesinde görüldüğü üzere çevre hakkının ihlaline aktif yada pasif eylemleri ile devlet sebep olmakta, dolayısıyla Mahkeme’de davalı olarak kendini savunmaya çalışmaktadır.

Genel değerlendirmeyi anonim hale gelen ve bir Kızılderili’ye atfedilen etkileyici bir hikâyeye ile bitirmenin konuyu özetleyeceği düşünülmektedir:

New York'taki Manhattan Adası, zamanında Kızılderili kabilesine aittir. Beyaz adam burayı satın almak istemiş, 1820'de Manhattan Adası'na 20 dolar teklif etmiştir. Toprağın satılamaz bir şey olduğuna, toprağın ana olduğuna, tıpkı insanlar gibi doğduğuna inanan Kızılderililer teklifi kabul etmemiştir. Beyaz adam bin bir oyunla ve Kızılderililerin soyunu kurutma pahasına Manhattan'ı ele geçirir. Bu olaydan yüz yıl sonra Manhattan'da nasıl büyük bir medeniyet inşa ettiklerini anlatmak için Kızılderili şeflerini bir yaz günü Manhattan'a davet ederler. Şefler, yüzlerce iş makinasının çıkardığı gürültü ve yüzbinlerce insan uğultusu arasında bir otobüste seyahat ederken içlerindeki bir Kızılderili Şefi, çekirge sesi duyduğunu söyler. Çünkü Kızılderililerin buralar da yaşadığı zamanlar da Manhattan'da büyük ormanlar bulunmakta ve Ağustos böcekleri yaz boyunca ıslık çalmaktadır. Beyaz adamlar şefin hayal gördüğünü düşünür ve Manhattan'da Ağustos böceği olma ihtimalinin sıfır olduğunu söylerler. Şef otobüsü durdurur, beş yüz metre uzaktaki bir ağacın altına kadar yürür ve ağacın dalındaki Ağustos böceğini beyaz adama gösterir. Beyaz adam Şefin bir ermiş olduğunu, doğüstü güçlere sahip bulunduğunu söyler. "Alakasız yok" der Kızılderili. Sonra cebinden elli sent çıkarır ve sokakta yürüyen insanların arasına yuvarlar. Herkes çıkan metalik sese kulak kabartıp, ceplerini kontrol eder ve paranın kendilerinden düşüp düşmediğini anlamaya çalışır. İşte der Kızılderili, **"herkes kendi ilgi alanındaki sese kulak kabartır"**.

Diğer taraftan Gandhi'nin de söylediği gibi, **"Dünya herkesin ihtiyacına yetecek kadarını sağlar, fakat herkesin hırsını karşılamaya yetecek olanı değil."**

KAYNAKÇA

- AB Başkanlığı, https://www.ab.gov.tr/fasil-27-cevre_92.html, (Erişim Tarihi: 05.03.2019)
- AİHM, www.echr.coe.int/Documents/Pub_coe_Teaching_resources_TUR.pdf (Erişim Tarihi: 21.01.2019).
- AİHM, https://www.echr.coe.int/Documents/Court_in_brief_TUR.pdf (Erişim Tarihi: 20.01.2019).
- AİHM, https://www.echr.coe.int/Documents/COURTalks_Inad_Talk_TUR.pdf (Erişim Tarihi: 27.01.2019).
- AİHM, https://www.echr.coe.int/Documents/50Questions_TUR.pdf (Erişim Tarihi: 15.02.2019).
- AİHM, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf (Erişim Tarihi: 09.03.2019).
- Afrika Mahkemesi, <https://http://www.african-court.org/en/index.php/12-homepage1> (Erişim Tarihi: 17.04.2019).
- ALBAYRAK, Emel Nur, GÖKÇE, Atilla, (2015), Ekonomik Büyüme ve Çevresel Kirlilik İlişkisi: Çevresel Kuznets Eğrisi ve Türkiye Örneği, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 279-301.
- Amerikan Devletleri Örgütü, www.oas.org/en/about/other_organs.asp#IACHR (Erişim Tarihi: 12.03.2019).
- ARUOBA, Çelik, (1997), İnsan Çevre Toplum, Ruşen Keleş (Yayıma Hazırlayan), **Çevre Ekonomisi, Gelişme Ekonomisi**, (s. 172-192), İmge Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Avrupa Çevre Ajansı, (2010), **Avrupa'da Çevre-2010 Durum ve Genel Görünüm: Sentez**, Lüksemburg: Avrupa Birliği Resmî Yayınlar Ofisi, Kopenhag.
- Avrupa Komisyonu, http://ec.europa.eu/environment/eia/index_en.htm (Erişim Tarihi: 30.03.2019).

- AYBAY, Aydın, (1997), İnsan Çevre Toplum, Ruşen Keleş (Yayıma Hazırlayan), **Çevre ve Hukuk**, (s. 309-322), İmge Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- AYM, www.anayasa.gov.tr/media/3634/ozaykutcevrepolitikasiyargitayicthatlari (Erişim Tarihi: 08.04.2019).
- BATAL, Salih, (2010), Avrupa Birliği Çevre Politikalarının Temel Özellikleri, **Mevzuat Dergisi**, Yıl: 13 Sayı: 148.
- BBC, (2016), www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160422_paris_iklim_anlasmasi_imza, (Erişim Tarihi: 08.06.2019).
- BIÇKI, Doğan, (2001), Batı Düşüncesi, Liberal Kapitalizm ve Çevre, **Akdeniz İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** (2), s.33-42
- BİLİR, Faruk ve HAMDEMİR, Berkan, (2011), Çevre Hakkı ve Uygulaması, **Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı**, Bişkek, Kırgızistan.
- BM AEK, www.unece.org/env/pp/ratification.html, (Erişim Tarihi: 08.01.2019).
- BM, <https://www.un.org.tr/humanrights/images/pdf/1-insan-haklari-evrensel-beyanname.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.01.2019).
- BM, <https://www.unicankara.org.tr/today/4.html>, (Erişim Tarihi: 18.04.2019).
- BM, https://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf, (Erişim Tarihi: 07.04.2019).
- BM, (UNDP-Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), İnsani Gelişme Raporu (2016), <https://www.undp.org/content/dam/turkey/docs/hdr2016/HDR%202016%20Overview%20TR.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.06.2019).
- BOCUTOĞLU, Ersan, (2003), **Karşılaştırmalı Makro İktisat Teoriler ve Politikalar**, Derya Kitabevi, Trabzon.
- BOZ, Çiğdem, (2018), Sürdürülebilir Kalkınmanın Bir Öncülü Olarak Keynes'in "İyi Yaşam" Felsefesi Ve Kapitalizm Eleştirisi, **Yıldız Sosyal Bilim İnceleme Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2.
- CALLENBACH, Ernest, (2011), **Ekoloji Cep Rehberi**, (Çeviri: Egemen Özkan), Sinek Sekiz Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul.

CEMGM, www.cem.gov.tr/erozyon/files/yayinlarimiz/CollesmeSozluk.pdf (Erişim Tarihi: 02.02.2019).

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/> (Erişim Tarihi: 13.04.2019).

ÇAVUŞOĞLU, Naz, Avrupa Birliği Ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi: “Katılım Meselesi”, <https://www.anayasa.gov.tr/media/4610/naz.pdf>, (Erişim Tarihi: 27.01.2019).

ÇEKUD, <https://www.cekud.org.tr/index.php/cevre-kirliligi> (Erişim Tarihi: 06.04.2019).

ÇEKUD, <https://www.cekud.org.tr/tr/cevre-kutuphanesi/cevre-terimleri-sozlugu/> (Erişim Tarihi: 06.04.2019).

Çevresel Performans Endeksi, (2018), <https://epi.envirocenter.yale.edu/epi-country-report/NOR>, (Erişim Tarihi: 23.06.2019).

DAĞDEMİR, Özcan, (2015), **Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar ve Optimal Politika Arayışları**, 3. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.

DAM, Mehmet Metin, Etem Karakaya, Şahin Bulut, (2013), Çevresel Kuznets Eğrisi ve Türkiye: Ampirik Bir Analiz, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, EYİ 2013 Özel Sayısı.

DB, <http://documents.worldbank.org/curated/en/157461490772669052/pdf/113840-WP-TURKISH-PS4-Community-Health-2012-PUBLIC.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.05.2019).

DB, (2014), Dünya Kalkınma Göstergeleri, <http://wdi.worldbank.org/table/3.6>,
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD?display=graph>
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?display=graph>
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?display=graph>
<https://data.worldbank.org/indicator/EN.ATM.CO2E.PC>
<https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NAHC?locations=PL&view=chart>

[//data.worldbank.org/indicator/SP.POP.GROW?locations=TR&view=chart](http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.GROW?locations=TR&view=chart)

(Erişim Tarihi: 23.06.2018).

Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/dunya-surdurulebilir-kalkinma-zirvesi_johannesburg_-26-agustos---4-eylul-2002_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 15.03.2019).

Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 05.04.2019).

Dışişleri Bakanlığı <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-collesme-ile-mucadele-sozlesmesi> (Erişim Tarihi: 11.04.2019).

DİNÇ, Güney, (2008), **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne göre Çevre ve İnsan**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara.

DİNLER, Zeynel, (2011), Mikro Ekonomi, Ekin Basın Yayın Dağıtım, 21. Basım Bursa.

Dünyaatlası, (2017), <https://www.dunyaatlası.com/kyoto-protokolu-nedir-ne-zaman-imzalanmistir/>, (Erişim Tarihi: 11.06.2019).

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, (1987), **Ortak Geleceğimiz**, (Çeviri: Belkıs Çorakçı), Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, 1989, Ankara.

EKİNCİ, Oktay, (1997), İnsan Çevre Toplum, Ruşen Keleş (Yayıma Hazırlayan), **Kıyılar ve Toplum Yararı**, (s.149-171), İmge Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

Ekodiyalog.com, https://www.ekodialog.com/Konular/buy_gel_kalk.html, (Erişim Tarihi: 22.06.2019).

ERİM, Refet, (1997), İnsan Çevre Toplum, Ruşen Keleş (Yayıma Hazırlayan), **Türkiye'de Yasama, Yürütme ve Yargının Çevre Yaklaşımları**, (s.372-394), İmge Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

ERGÜN, Suzan, Melike Atay Polat, (2015), OECD Ülkelerinde Co2 Emisyonu, Elektrik Tüketimi ve Büyüme İlişkisi, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 45, s. 115-141.

- FOSTER, John Bellamy, (2000), **Marx's Ecology, Materialism and Nature**, Monthly Review Press, New York, p.141.
- FRANÇOİS Jean, KOMBE, Akandji, (2008), **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Pozitif Yükümlülükler, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz Kitap**, İnsan Hakları El Kitapları, No. 7, Avrupa Konseyi, Belçika.
- GAZBİR, Türkiye Doğalgaz Dağıtıcıları Birliği, Karbon Emisyonu, 2 Github.com, https://github.com/sdsna/2019GlobalIndex/tree/master/country_profiles (Erişim Tarihi: 22.06.2019).
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref & GÖLCÜKLÜ, Feyyaz (2011), **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi**, Turhan Kitabevi, Dora Basım Yayın Dağıtım, 9. Baskı, Bursa.
- Guardian, (2011), <https://www.theguardian.com/environment/2011/mar/11/kyoto-protocol>, (Erişim Tarihi: 22.06.2019).
- GÜNEŞ, Hüseyin Haşimi, (2009), İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri Ve Politikaları, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:8 s.126-138.
- GÜNGÖR, Kamil, (2006), İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**.
- GÜNŞOY, Güler, (2007), Çevresel Bozulma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme, **Mevzuat Dergisi**, Yıl: 10 Sayı:113.
- HAKTANIR, Koray, (1997), İnsan Çevre Toplum, Ruşen Keleş (Yayıma Hazırlayan), **Doğal Kaynak Olarak Toprak**, (s.193-235), İmge Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- HAMAMCI, Can, (1997), İnsan Çevre Toplum, Ruşen Keleş, (Yayıma Hazırlayan), **Çevrenin Uluslararası Boyutları**, (s. 395-412), İmge Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

HORUŞ, Mehmet, Yoksulluk Yasaları, **Jeoloji Mühendisleri Odası Jeoloji Bülteni**, s.130-133, www.jmo.org.tr/resimler/ekler/02155b162d67f1d_ek.pdf?dergi.

İSTEMİL, Alara, Türkiye'nin Çevre Yönetiminin Güçlendirilmesi ve Sürdürülebilir Kalkınmasının Sağlanmasına Yönelik OECD Tavsiyeleri, <https://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi32/alaraistemil.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.04.2019).

KABOĞLU, İbrahim, (1996), **Çevre Hakkı**, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara.

KAPLAN, Ayşegül, (1999), **Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara.

Karbonayakizi, <http://www.karbonayakizi.com/>, (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

KARACA, Coşkun, (2012), Ekonomik Kalkınma ve Çevre Kirliliği İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Ampirik Bir Analiz, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 21, Sayı:3, s. 139-156.

KARGI, Veli, Cihan Yüksel, (2010), Çevresel Dışsallıklarda Kamu Ekonomisi Çözümleri, **Maliye Dergisi**, Sayı:159, s. 183-202.

KELEŞ, Ruşen, Can, HAMAMCI, Aykut, ÇOBAN, (2012), **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi Yayınları, 7. Baskı, Ankara.

KELEŞ, Ruşen, (Editör), (1997), İnsan, Çevre, Toplum, (s. 9-17), İmge Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

KELEŞ, Ruşen, (Editör), (1997), İnsan Çevre Toplum, R. Keleş, (Yayıma Hazırlayan), **Çevre ve Siyaset**, (s. 236-286), İmge Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

KIŞLALIOĞLU, Mine & BERKES, Fikret, (2010), **Çevre ve Ekoloji**, Remzi Kitabevi, 12. Baskı, İstanbul.

KİLKELLY, Ursula, (2001) **Özel hayata ve aile hayatına saygı gösterilmesi hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. Maddesi'nin uygulanmasına ilişkin kılavuz**, İnsan hakları el kitapları, No.1, Avrupa Konseyi, Almanya.

- LOUV, Richard, (2012), **Doğadaki Son Çocuk, Çocuklarımızdaki Doğa Yoksunluğu ve Doğanın Sağaltıcı Gücü**, (Çeviren: Ceyhan Temürcü), TÜBİTAK Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- McKIBBEN, Bill, (2011), **Dünya**, (Çeviren: Emel Anıl), Türkiye İş Bankası Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- NİŞANCI, Murat, Burhan, KABADAYI, Ziya Çağlar, YURTTANÇIKMAZ, Ömer Selçuk, EMSEN, (2014), Karbondioksit Emisyonu, Enerji Yoğunluğu ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: AB Üyesi Geçiş Ekonomileri Örneği (1995-2010), **Prag Uluslararası Ekonomi Konferansı, Ekodünya-2014**.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı (Tarım ve Orman Bakanlığı), (AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü), <http://did.ormansu.gov.tr/did/Files/GEF%20TANITIMI.pdf> (Erişim Tarihi: 16.12.2018).
- OECD, (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü), Yeşil Büyüme Göstergeleri (2017), https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GREEN_GROWTH, (Erişim Tarihi: 23.06.2019).
- ÖZCAN, Ayşe, (2008), Türkiye Üniversitelerinin Çevre İşlevleri ve Kentsel Gelişmeye Katkıları, **İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.
- ÖZDEK, E. Yasemin, (1993), **İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- ÖZELER, Neslihan, (2017), İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi İle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Karşılaştırılması, **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 2017/2, s.43-62.
- PORRİTT, Jonathon, (1989), **Yeşil Politika**, (Çeviren: Alev Türker), Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Radikal, <https://www.radikal.com.tr/radikal2/buyumenin-sinirlari-1089397> (Erişim Tarihi: 24.03.2019).
- SKD Türkiye, İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği, **100 Madde de Sürdürülebilirlik Rehberi**, 22

- SÖNMEZ, Necmi, (1997), İnsan Çevre Toplum, Ruşen Keleş (Yayıma Hazırlayan), **Çevre, Toprak ve İnsan**, (s.65-98), İmge Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- SÖZEN, Nur, (1997), İnsan Çevre Toplum, Ruşen Keleş (Yayıma Hazırlayan), **Yeşil Saygısının Evrensel Kuralları**, (s. 120-141), İmge Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Türkiye Barolar Birliği, (2014), **Uluslararası Çevre Koruma Sözleşmeleri**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara.
- ULUCAK, Recep, (2011), Çevreyi Korumanın Makroekonomik Değişkenler Üzerindeki Maliyetleri ve Çevresel Kalite-Ekonomik Güç İkilemi, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: XXX, Sayı: 2, s. 51-69.
- ULUCAK, Recep, (2018), İktisatta Çevreci Dönüşüm: Ekolojik Makro İktisat, **Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 51, s. 127-149
- ULUĞ, Erol, (1997), İnsan Çevre Toplum, Ruşen Keleş (Yayıma Hazırlayan), **Çevre Kirlenmesinin Boyutları**, (s.41-49), İmge Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- UNEP, <https://www.unenvironment.org/explore-topics/environmental-rights-and-governance/what-we-do/advancing-environmental-rights/what> (Erişim Tarihi: 27.04.2019)
- ÜNDER, Hasan, (1996), **Çevre Felsefesi, Etik ve Metafizik Görüşler**, Doruk Yayıncılık, Ankara.
- YALÇIN, Cemal, (2010), Çevre Sorunları Bağlamında Kızılderili Çevre Anlayışı, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:34, Sayı:1, s. 9-16
- YILMAZ TURGUT, Nükhet (2012), **Çevre Politikası ve Hukuku**, İmaj Yayınevi, (2.baskı), Ankara.
- WİKİPEDIA, https://tr.wikipedia.org/wiki/İnsan_hakları (Erişim Tarihi: 27.04.2014).
- Aarhus Sözleşmesi (Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi), 1998

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950).

Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, (2014).

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, (1976).

2872 Sayılı Çevre Kanunu (1983).

AİHM KARARLARI,

Borysiewicz, Polonya Davası, Başvuru No: 71146/01, Karar: 01 Ekim 2008

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Borysiewicz%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-87213%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Borysiewicz%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-87213%22]})

Dubetska ve Diğ., Ukrayna Davası, Başvuru No: 30499/03, Karar: 10 Mayıs 2011

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22dubetska%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-103273%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22dubetska%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-103273%22]})

Grimkovskaya, Ukrayna Davası, Başvuru No: 38182/03, Karar: 21 Ekim 2011

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Grimkovskaya%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-105746%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Grimkovskaya%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-105746%22]})

Huoltoasema ve Diğ., Finlandiya Davası, Başv. No: 26654/08, Karar: 19 Nisan 2010

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Huoltoasema%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-96741%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Huoltoasema%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-96741%22]})

Ledyayeva ve Diğerleri, Rusya, Başvuru No:53157/99..., Karar: 26 Mart 2007

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22ledyayeva%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-77688%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22ledyayeva%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-77688%22]})

Nyíró ve Takács, Macaristan, Başv.No:52724/99 ve 52726/99, Karar: 11 Kasım 2003

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22nyiro%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-61378%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22nyiro%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-61378%22]})

Oluić, Hırvatistan Davası, Başvuru No: 61260/08, Karar: 20 Ağustos 2010,

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22olucic%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-98829%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22olucic%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-98829%22]})

Orlikowscy, Polonya Davası, Başvuru No: 7153/07, Karar: 04 Ocak 2012

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Orlikowscy%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-106561%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Orlikowscy%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-106561%22]})

ÖZGEÇMİŞ

1975 yılı Ocak ayında İstanbul'da doğdum. İlk, Orta ve Lise eğitimini İstanbul'da tamamladım. 1993 yılında girdiğim İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünden 1997 yılında mezun oldum. 1999 yılı Mart ayında Fiskobirlik Genel Müdürlüğü'nde Müfettiş olarak işe başladım. 2010 yılı Temmuz ayında Giresun Üniversitesi Görele Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu'na öğretim görevlisi olarak atandım. Farklı tarihlerde ve değişik sürelerle aynı okulda Müdür yardımcılığı görevinde bulundum. Evli ve dört çocuk babasıyım.

